

ਸਾਲ 34 ਅੰਕ 162 : ਮਾਰਚ-ਅਪ੍ਰੈਲ, 2018

ਸਮਦਰਸ਼ੀ

ਪੰਜਾਬੀ ਅਕਾਦਮੀ ਦਾ ਦੋ ਮਾਸਿਕ ਰਸਾਲਾ

ਚੇਅਰਮੈਨ
ਸ੍ਰੀ ਅਰਵਿੰਦ ਕੇਜਰੀਵਾਲ

ਵਾਈਸ-ਚੇਅਰਮੈਨ
ਅਤੇ

ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸੰਪਾਦਕ
ਸ. ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ
ਸਾਬਕਾ ਐਮ.ਐਲ.ਏ., ਰਾਜੌੜੀ ਗਾਰਡਨ

ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ ਸੰਪਾਦਕ
ਗੁਰਤੇਜ ਸਿੰਘ ਗੁਰਗਿਆ

ਉੱਪ-ਸੰਪਾਦਕ
ਹਰਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ

ਸੰਪਾਦਕੀ ਦਫ਼ਤਰ ਦਾ ਪਤਾ

ਪੰਜਾਬੀ ਅਕਾਦਮੀ, ਦਿੱਲੀ

ਸ਼੍ਰੀ ਭੀ ਏ ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਸੈਂਟਰ, ਸਦਰ ਥਾਨਾ ਰੋਡ, ਪਹਾੜ ਗੰਜ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ-110055

ਫ਼ੋਨ : 011-23616243, 23616265, ਫੈਕਸ : 23615979

Punjabi Academy, Delhi

DDA Community Centre,

Sadar Thana Road, Paharganj, New Delhi-110055

E-mail : samdarshi.punjabi@gmail.com

Visit our Website at : <http://www.punjabiacademy.com>

ISBN - 978-93-82455-78-3

© ਸਾਰੇ ਹੱਕ ਰਾਖਵੇਂ ਹਨ

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਸਮੇਂਗਰੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਲਈ ਲੈਖਕ, ਅਨੁਵਾਦਕ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਅਕਾਦਮੀ ਦੀ ਮਨਜ਼ੂਰੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।
ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦੀ ਹੱਤੀ-ਨੀਤੀ ਜਾਂ ਵਿਚਾਰਾ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬੀ ਅਕਾਦਮੀ, ਸੰਪਾਦਕੀ ਮੈਂਬਰ ਜਾਂ ਸੰਪਾਦਕ
ਦੀ ਸਹਿਮਤੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ।

ਮੁੱਲ	:	25 ਰੁਪਏ
ਸਾਲਾਨਾ ਹੰਦਾ	:	150 ਰੁਪਏ
ਇਕਸੈਂਡ ਤੇ ਯੁਗਪ	:	30 ਪੈਡ
ਅਮਰੀਕਾ, ਕੈਨੇਡਾ, ਮਿਡਲ ਈਸਟ ਤੇ ਹੋਰ ਦੇਸ਼	:	60 ਡਾਲਰ
ਹੰਦਾ "ਸਮੇਂਗਰ, ਪੰਜਾਬੀ ਅਕਾਦਮੀ" ਦੇ ਨਾਂ ਤੇ ਭੇਜੋ।		

Send the Subscription in the name of "Secretary, Punjabi Academy".

ਟਾਈਟਲ

ਮਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ

ਲੇਖਕ ਟਾਈਪ ਸੈਟਿੰਗ

ਪ੍ਰਸਤੁਤਿਕਾਰ ਅਭਿਯੰਤਰ

Samdarshi :

Bi-monthly journal of Punjabi Literature published by Punjabi
Academy, Delhi, Motia Khan, Paharganj, New Delhi - 110055, India

ਸਮਦਰਸ਼ੀ :

ਪੰਜਾਬੀ ਅਕਾਦਮੀ, ਦਿੱਲੀ, ਮੋਤੀਆ ਖਾਨ, ਪਹਾੜ ਗੰਜ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ-55, ਭਾਰਤ, ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ
ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਦੋ-ਮਾਸਿਕ ਪੱਤ੍ਰਿਕਾ।

ਪਬਲਿਸ਼ਰ ਗੁਰਤੇਜ ਸਿੰਘ ਕੁਲਾਇਆ, ਸਮੇਂਗਰ ਪੰਜਾਬੀ ਅਕਾਦਮੀ, ਦਿੱਲੀ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਅਕਾਦਮੀ, ਦਿੱਲੀ
ਵੱਲੋਂ ਐਸ.ਡੀ.ਐਮ. ਪ੍ਰਿੰਟਰ ਅਤੇ ਪੈਕਰਸ, ਹਰੀ ਨਗਰ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ ਤੋਂ ਛਪਵਾ ਕੇ ਦਫ਼ਤਰ, ਪੰਜਾਬੀ
ਅਕਾਦਮੀ, ਦਿੱਲੀ, ਸਮਦਰਸ਼ੀ, ਮੋਤੀਆ ਖਾਨ, ਪਹਾੜ ਗੰਜ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ-55 ਤੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ।

ਸਮਦਰਸ਼ੀ

ਸਾਲ 34 ਮੋਕ 162 ਮੁਲਖ-ਮਹਿਲ, 2011।

ਆਪਣੇ ਚੌਠੇ / 4

ਇਸ ਵਾਰ ਦਾ ਕਵੀ / 5

ਚੁਲ੍ਹੀਤ

ਡਾਕਟਰ, ਕਵਿਤਾ

ਯਗਨਦੀਪ ਸਿੰਘ ਸੰਧੂ

ਹਰਦੀਪ ਮਾਨ (ਅਠ.)

ਰਿਪਦਮਨ ਸਿੰਘ ਰੂਪ

ਜਸਵੀਰ ਕੌਰ

ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ

ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਤੁੱਲਰ

ਮੁਖਚੈਨ

ਦਰਸ਼ਨ ਧੀਰ

ਡਾ. ਧਨਵੰਤ ਕੌਰ

ਦੀਪਕ ਕੁਮਾਰ

ਨਵੰਤਰ ਸਿੰਘ

ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਸਰਵਣ ਸਿੰਘ

ਹਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਪੰਨੂ (ਅਠ.)

ਲਖਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ

: ਆ ਭੇਟ ਛਾਤਮਾ / 23

: ਆ ਭੇਟ ਛਾਤਮਾ : ਦਰਦ-ਵਿਛੋੜੇ
ਦਾ ਹਾਲ ਨੀ ਮੈ ਕੀਹਨੂੰ ਆਖਾ/29

: ਡਾ. ਅਮਰਜੀਤ ਟਾਂਡਾ ਨਾਲ
ਮੁਲਾਕਾਤ / 37

: ਪਰਿਵਾਰਤਨ ਦੀ ਚਿੱਤਰਕਾਰੀ/ 40

: ਰੂਹ ਤੇ ਉਕਰੇ ਚਿੱਤਰ : ਸਿਮਰਤੀਆ
ਅਤੇ ਸਮਕਾਲ / 55

: ਰੁਖਵਿੰਦਰ ਮੰਡਿੱਤ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟਿਆ/68

: ਨਵੇਂ ਪੰਜਾਬੀ ਗੀਤਾਂ ਦੀ ਡਾਸ਼ਾ :
ਮਿਸਰੀਕਰਨ / 77

: ਓਲੰਪਿਕ ਰਤਨ ਬਲਸ਼ੀਰ ਸਿੰਘ
ਸੀਨੀਅਰ / 85

: ਇਕ ਪਿੰਡ ਦਾ ਚਿਹਰਾ / 90

: ਖੇਰੀਆ ਸਮਾਜ ਵਿਰਲੀ ਕਿਰਿਆ
ਵਿਸੇਸਟ ਸਬਦ ਸੁਣੀ ਦਾ
ਵਿਆਕਰਨਕ ਅਧਿਐਨ (ਟਕਸਾਲੀ
ਪੰਜਾਬੀ ਡਾਸ਼ਾ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ
ਅਧਾਰਿਤ) / 95

ਨਵੇਂ ਪੰਜਾਬੀ ਗੀਤਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ : ਮਿਸ਼ਰੀਕਰਨ ਨਫ਼ਤਰ ਸਿੰਘ

ਭਾਸ਼ਾ-ਸਮਾਜ ਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਤਿੰਨ ਅੰਤਰ-ਸੰਬੰਧਿਤ ਵਰਤਾਰੇ ਹਨ। ਇਹ ਸਭ ਚੁਝ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਸਮੂਹ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣਾ ਇਕ ਕੁਦਰਤੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਮਾਨਵ ਵਿਗਿਆਨੀ ਵੀ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਇਸ ਲੋੜ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਮਨੁੱਖੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਉੱਪਰ ਜੇਕਰ ਅਸੀਂ ਨਜ਼ਰ ਮਾਰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਕਿਵੇਂ ਇਸ ਧਰਤੀ ਉੱਪਰ ਆਪਣੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਸਮੂਹ ਬਣਾ ਕੇ ਸੰਪਰਕ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਸਮੂਹੀਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਹੀ ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਜਨਮ ਹੋਇਆ। ਮਨੁੱਖ ਦੁਆਰਾ ਘੜੇ ਪਹਿਲੇ ਹਥਿਆਰ ਨੇ ਲੋਕਪਰਾ ਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਾਸ਼ਾ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਤੇ ਸਮਾਜ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨੇ ਮਿਲ ਕੇ ਮਨੁੱਖੀ ਜਿੰਦਗੀ ਦੀ ਇਕ ਲੜੀ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਲੜੀ ਵਿੱਚ ਹੀ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਵਿਸਤਾਰ-ਨਾਤਾ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨੇ ਜਨਮ ਲਿਆ। ਫਿਰ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਲਈ ਸਮਾਜਿਕ ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਕ ਪ੍ਰਬੰਧ ਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਆਇਆ। ਇਹਨਾਂ ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨੂੰ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਨਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਕੌਮ ਦਾ ਸਭਿਆਚਾਰ ਉਸਦੀ ਸਮਾਜਿਕ ਸਿਰਤੀ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬਤਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਨਿਯਮ ਨੇ ਹੀ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਆਦਮ ਤੋਂ ਇਨਸਾਨ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲ ਕੀਤਾ। ਇਹਨਾਂ ਸਾਰੇ ਮਸਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਕੇਂਦਰੀ ਭੂਮਿਕਾ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਇਕ ਸਿੱਕੇ ਦੇ ਪਾਸਿਆਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਨ। ਇਕ ਦੂਸਰੇ ਤਰ ਕੇ ਦੋਵਾਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਬਰਕਰਾਰ ਹੈ। ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਸੰਚਾਰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਮੁਤਾਬਿਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਭਾਸ਼ਾ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਰਹਿਣੀ-ਬਹਿਣੀ ਅਤੇ ਰਸਮ-ਰੀਤਾਂ ਦਾ ਚਿੱਤਰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਅਸੀਂ ਪੰਜਾਬੀ ਰਸਮ-ਰਿਵਾਜਾਂ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਥਵ ਦੇਖ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਜਿਵੇਂ : ਵਿਆਹ, ਘਰੇਲੂ ਜਿੰਦਗੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਥਵਾਦਲੀ ਆਦਿ। ਅੱਜ ਜਿਵੇਂ ਸਾਡਾ ਸਭਿਆਚਾਰ ਬਦਲ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਥਵਾਦਲੀ ਵੀ ਬਦਲ ਰਹੀ ਹੈ, ਅੱਜ-ਕੱਲ੍ਹ ਦੇ ਪੰਜਾਬੀ ਇਹ ਆਮ ਹੀ ਬੋਲ ਦਿੰਦੇ ਨੇ ਕਿ ਤੇਰੀ ਮੈਰਿਜ ਕਰ ਦੀ ਹੈ ਜਾਂ ਅੱਜ ਤੇਰਾ ਬਦਲੇ ਹੈ ਜਾਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ਮੈਂਟ, ਓਕੇ-ਟੈਲੇ-ਬਾਏ, ਬੈਗਸ,

ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ, ਆਰਟ
ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਲਾਹੌਰ

ਆਦਿ।

ਮਨੁੱਖੀ ਸਿਵਲੀ ਦੀਆਂ ਸੂਝਾ ਮਿਤੀ ਫਲਸਫੇ ਤੇ ਸੁਹਜ-ਸੁਆਦ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਦੇ ਮਕਸਦ ਨਾਲ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਉਘਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਵੰਨਗੀ ਉੱਪਰ ਦੀ ਤਾਜ਼ਾ ਤੇ ਸਤਿਆਚਾਰ ਦਾ ਬੜਾ ਰੂਪਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸਾਹਿਤ ਭਾਸ਼ਾ ਰਾਹੀਂ ਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਦਾ ਸਰੋਤ ਸਤਿਆਚਾਰ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਆਪਣੇ ਆਲੋਚਨਾਸ਼ੀਲ ਤੇ ਸਾਹਿਤ ਸਿਰਜਨ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਹਾਸਲ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਤਾਜ਼ਾ ਅਤੇ ਸਤਿਆਚਾਰ ਦੇ ਪ੍ਰਗਾਧਤ ਮਹਿਯੋਗ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰੂਪਾਂਕਾਰ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ।

ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਇਕ ਸ਼ਕੀ ਵਿਲੱਖਣ ਕਾਵਿਕ ਵੰਨਗੀ ਰਚਿਤ ਹੈ। ਇਸ ਵੰਨਗੀ ਦਾ ਆਪਣਾ ਇਕ ਵੱਖਰਾ ਸਾਹਿਤਕ ਸਰੋਤ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਰਚਿਤ ਸਿਰਫ਼ ਲਿਖਤ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਤ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਇਸ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਗਾਉਣ ਪਰੰਪਰਾ ਨਾਲ ਵੀ ਹੈ। ਗਾਉਣ-ਵਜਾਉਣਾ ਪੰਜਾਬੀ ਸੁਭਾਅ ਦੇ ਬੜਾ ਅਨੁਕੂਲ ਹੈ। ਉਥੇ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਮਨੋਰਥ ਮਨੁੱਖ ਮਨ ਨੂੰ ਠੰਡਕ ਪਹੁੰਚਾਉਂਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਕਰ ਕੇ ਸੰਗੀਤ ਨੂੰ ਰੂਹ ਦੀ ਖੁਰਾਕ ਵੀ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਇਸ ਪ੍ਰਤੀ ਹੁਣਨ ਦੀ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਸੁਭਾਅ ਵਰਗਾ ਹੈ। ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਬਾਰੇ ਜਿਹੜੀ ਧਾਰਨਾ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਸੁਭਾਅ ਦੇ ਸਿੱਧੇ-ਸਾਢੇ ਜਿਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹ ਸੰਗੀਤ ਵੀ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੁਣਨਾ ਹੀ ਪਸੰਦ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਕਰ ਕੇ ਸਮਝਦਾਰੀ ਸੰਗੀਤਕ ਰਚਨਾ ਆਮ ਪੰਜਾਬੀ ਬੰਦੇ ਦੇ ਪੱਲੇ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੀਆਂ। ਪੰਜਾਬੀ ਗਾਇਕੀ ਦਾ ਸੁਭਾਅ ਲੋਕ ਲੁਭਾਵਣਾ ਹੀ ਲਿਹਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਸਾਡੀ ਗਾਇਕੀ ਵੀ ਆਮ ਬੰਦੇ ਦੇ ਮਸਲੇ ਤੇ ਲੁਪਨਿਆਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਕਰਦੀ ਰਹੀ ਹੈ। ਜਿਹੇ-ਜਿਹੇ ਸਾਡੇ ਸਮਾਜ ਨੇ ਕਰਵਟ ਬਦਲੀ ਉਢੇ-ਉਢੇ ਇਸ ਵੰਨਗੀ ਵਿਚ ਡਬਵੀਲੀਆਂ ਵਾਪਰਨੀਆਂ ਸੁਭਾਵਿਕ ਹਨ। ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਇਹ ਤ੍ਰਾਸਦੀ ਕਹੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਵਧ ਸਾਹਿਤੀ ਹਮਲਾਵਰਾਂ ਨਾਲ ਫਿਲਾ। ਟਿਕ ਕੇ ਬੈਠਣਾ ਸਾਡੀ ਫੋਮ ਨੂੰ ਕਦੇ ਨਸੀਬ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ। ਸਾਡੀ ਫੋਮ ਦੀ ਇਹ ਖਾਜ਼ੀਅਤ ਵੀ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੂੰ ਖੜੀ ਜ਼ਸਦੀ ਕਬੂਲ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਸਾਇੰਦ ਇਹੀ ਵਜੂ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਵਿਸਵੀਕਰਨ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੂੰ ਖੜੀ ਤੋੜੀ ਨਾਲ ਕਬੂਲ ਕੀਤਾ। ਲਹਿਰੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਜੀਵਨ-ਜਾਚ ਖੜੀ ਤੋੜੀ ਨਾਲ ਪੈਰ ਘਸਾਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਜੀਵਨ-ਜਾਚ ਨੇ ਸਾਡੇ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਕਲਾਵੇ ਵਿੱਚ ਡੇ ਲਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੀ ਬਲਕ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਸਤਿਆਚਾਰ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਤੱਖ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਦੇਖ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਬੇਸ਼ਕ ਇਹ ਲਚਕਤਾ ਇਹਨਾਂ (ਭਾਸ਼ਾ, ਸਮਾਜ ਤੇ ਸਤਿਆਚਾਰ) ਦਾ ਸੁਭਾਅ ਹੈ ਪਰ ਲੋੜੇ ਵੱਧ ਦਖਲ-ਅੰਦਾਜ਼ੀ ਕਿਸੇ ਵੀ ਗੱਲ ਦੀ ਮਾੜੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਸਾਡੀ ਭਾਸ਼ਾ, ਸਮਾਜ ਤੇ ਸਤਿਆਚਾਰ ਨੇ ਤੁਹਾੜੇ ਸੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਹਨ। ਲੋਕ ਗੀਤ ਤੇ ਗੀਤ ਸਾਡੇ ਲੋਕ ਮਨਾਂ ਦੇ ਬੜੇ ਨੇੜੇ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚਲੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੂੰ ਇਹ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਬੂਲ ਕਰ ਕੇ, ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਤਾਜ਼ਾ ਦਾ ਮਨੋਰਥ ਤਾਂ ਮਨੁੱਖੀ ਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਰਦੀ ਜਾਮਾ ਪਹਿਣਾਉਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਜਦ ਅਸੀਂ ਪੰਜਾਬੀ ਗਾਇਕੀ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਇਸ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਪੰਜਾਬੀ ਸਮਾਜ ਦੀ ਤੌਰ ਨੂੰ ਜਾਣਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਜੋ ਕਿ 1849 ਈ ਵਿੱਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਰਾਜ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਮੌਧਕਾਲੀ ਜੀਵਨ ਸੈਲੀ ਵਿੱਚ ਜਿਹੜੇ ਵਾਲੀ ਕੋਮ ਦਾ ਵਧ ਸਿਲਕੁੱਲ ਨਵੀਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਫੋਮ ਨਾਲ ਪੈਦੇ ਜੋ ਪਦਾਰਥਕ ਤੇ ਆਧੁਨਿਕ ਜੀਵਨ ਸਿਹਿਟ ਦੀ

ਲਈ ਕਲਾ ਲੈ ਕੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਮੁਤਾਬਕ ਢਾਲਦੇ ਹਨ ਤੇ ਸਾਡੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਹ ਚਾਲ ਬਹੁਤ ਲੰਮਾ ਸਮਝ ਹੀ ਨਹੀਂ ਆਈ। ਆਪਣੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਾਡਾ ਸਕੂਲੀ ਸਿਸਟਮ ਬਦਲਿਆ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਤੇ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ-ਪ੍ਰਸਾਰ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਸਾਰੇ ਕੁਝ ਪਿੱਛੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦਾ ਮਕਸਦ ਆਪਣੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਵਾਲੀ ਕੋਮ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਇਸ ਤਰੀਕੇ ਵਾਹੀ ਪੰਜਾਬੀ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਮੁਕੰਮਲ ਹੋਣਾ ਹੋਵੇ। ਜਿਵੇਂ - ਸਕੂਲ, ਕਾਲਜ, ਨਾਵਲ, ਪੇਂਟ, ਕਾਫੀ, ਰਜਿਸਟਰ, ਬਲੈਕ-ਬੋਰਡ, ਡਸਟਰ, ਖੋਲ੍ਹੇ, ਇੰਜੀਨੀਅਰਿੰਗ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਥੀਏਟਰ, ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਤੇ ਟੀਚਰ, ਪੁਲਿਸ, ਕਾਰ, ਟਰੱਕ, ਡਰਾਈਵਰ, ਟੈਕਸਟ, ਟਰਾਲੀ ਆਦਿ। ਅਸਿੱਧੇ ਢੰਗ ਵੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਬਦ ਹਨ ਜੋ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਆਉਣ ਲਾਲ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣੇ। ਜਦ ਇਹ ਸਬਦ ਆਮ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਲੋਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਵਰਤੇ ਜਾਣ ਲੱਗੇ ਤਾਂ ਇਹ ਪੰਜਾਬੀ ਸਮਾਜ ਦਾ ਅੰਗ ਬਣ ਗਏ। ਲੋਕ ਮਨ ਦੀ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ੀਲ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਲਾਅਦ ਹੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਬਦਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਸਾਡੇ ਗੀਤਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਵਰਤੇ ਜਾਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਏ। ਇਸਦੇ ਕੁਝ ਨਮੂਨੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੀ ਗਾਇਕੀ ਦੇ ਵਿੱਚ ਦੇਖੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ :

ਮੈਂ ਕਾਲਜ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਦੀ ਮੁੰਡਿਆਂ ਤੈਨੂੰ ਮਿਲਣ ਦੀ ਮਾਰੀ
 ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਬੈਠ ਬਾਟਮਾਂ ਵਾਲੇ
 ਵਿੱਚ ਬੈਠ ਪਾਰਕਾ ਸੜਦੇ ਨੇ
 ਆ ਬਹਿ ਕੇ ਮੁੜ ਬਣਾਈਏ
 ਠੇਕਾ ਸਿੱਤਰਾਂ ਦਾ
 ਮੇਰੇ ਸਿੱਤਰਾਂ ਦੀ
 ਬੰਦਰੇ ਡਰਾਇਵਰ ਨੂੰ ਮੈਂ ਜੀਜਾ ਨੀ ਕਹਿਣਾ
 ਖੁੱਬ ਕਰ ਕੇ ਚੜ੍ਹ ਜਾ ਸਿੱਤਰਾਂ ਦਾ ਚਲਿਆ ਟਰੱਕ ਨੀ
 ਤਮਤਾ ਐਕਟਰ ਹੋ ਗਿਆ
 ਗੋਡੀ ਵੱਡੇ ਫਰੰਟੀਅਰ ਮੈਂ ਬੰਬੇ ਆਇਆ
 ਗਿਲਮ, ਸਟੂਡਿਓ, ਡਾਇਰੈਕਟਰ, ਗੀਰੋ ਦਾ ਚਾਸ, ਸੁਟਿੰਗ, ਕਰੈਕਟਰ
 ਮੇਜ਼ਾਬ, ਲਾਈਟਾਂ, ਕੈਮਰੇ, ਹੀਰੋਇਨ
 ਚੜ੍ਹੀ ਫੈਸ਼ਨ ਦੀ ਖੁਆਰੀ

ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ ਗੀਤ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਵੀ ਹਨ ਅਤੇ ਕੁਝ 1947 ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੇ ਦੌਰ ਦੇ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਮੈਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੀਤਾਂ ਦੇ ਨਮੂਨਿਆਂ ਤੋਂ ਅਸੀਂ ਪੰਜਾਬੀ ਗਾਇਕੀ ਵਿੱਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਪ੍ਰਯੋਗ ਦਾ ਸਫ਼ਰ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਣਾ ਦੇਖ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਖੁੱਬ ਇਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਗੱਲ ਇਹ ਵੀ ਕਹੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਉੱਤੇ ਸੌ ਸਾਲ ਦੇ ਆਲ-ਪਾਲ ਰਾਜ ਕੀਤਾ ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਸਰ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਇਕ ਹਜ਼ਾਰ ਸਾਲ ਦੇ ਰਾਜ ਨਾਲ ਕਿਤੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਰਿਹਾ। ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਤਾਂ ਸਾਲ 1947 ਵਿੱਚ ਛੱਡ ਕੇ ਚਲੇ ਗਏ ਪਰ ਇਹ ਸਾਰੇ ਦੋਸ ਸਮੁੱਚੇ ਕਈ ਵੱਡੀਆਂ ਲਹਿਰਿਆਂ ਵਾਂਗ ਖੜੀਆਂ ਕਰ ਗਏ। ਜਿਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਭ

ਤੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਚੁਣੌਤੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸੀ। ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਹਕਮਰਾਨਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਦਾ ਹੱਲ ਹਰੀ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਨਜ਼ਰ ਆਇਆ। ਇਸ ਦਾ ਖਾਸ ਤਜਰਬਾ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਧਰਤੀ ਉੱਪਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਹਰੀ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਦੇ ਆਉਣ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬੀ ਖੇਡਾਂ ਦਾ ਵਾਹ ਬਿਲਕੁੱਲ ਨਵੀਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਸ਼ੀਨਤਾ ਨਾਲ ਖਿਆ। ਖੇਡਾਂ ਸਦ ਤੱਕ ਰਾਜ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਸਾਡੀ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਦੇ ਦੇਸ਼ ਤਰੀਕੇ ਪਰੰਪਰਾਵਾਦੀ ਸਨ ਪਰ ਜਦ ਉਹ ਚਲੇ ਗਏ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੁਆਰਾ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਸਾਜ਼ੋ-ਸਾਮਾਨ ਨੂੰ ਵਕਤਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਸੈਟ ਟਰੇਕਟਰ ਆਇਆ ਜੋ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਸਿੱਧਾ ਇੰਗਲੈਂਡ ਤੋਂ ਆਉਂਦਾ ਸੀ, ਇਸੇ ਕਰ ਕੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦਾ ਮੋਸੀ ਤੇ ਕੋਰਡ ਜੋ ਅਮਰੀਕਾ ਤੋਂ ਵੀ ਆਉਂਦਾ ਰਿਹਾ ਬੜੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਟਰੇਕਟਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਜੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਟਰੇਕਟਰਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਪਸ਼ੂ ਇਕ ਸਾਧਨ ਬਣੇ ਪੰਜਾਬੀ ਖੇਡਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਬਾਹਰ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਲੰਬੇ ਨੇ ਬੜੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਥਾਂ ਖੜਾ ਲਈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਦਾਰਥਕ ਸਾਧਨਾਂ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਖੇਡਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਦਲ ਕੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ। ਹੁਣ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਕਰਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਮਾਤਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਗੋਂ ਵੱਧ ਉਤਪਾਦਨ ਉਸ ਦੀ ਮੁੱਢਲੀ ਲੋੜ ਬਣ ਗਿਆ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੰਦਾ ਮੋਸੀ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣ ਗਿਆ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਰੀ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਦੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਆਏ ਖੇਡਾਂ ਖੇਡਾਂ ਪਦਾਰਥ (ਨਵੇਂ ਸੈਦਾਂ, ਮਸ਼ੀਨਾਂ, ਟਰੈਕਟਰ, ਕਲਟੀਵੇਟਰ, ਕੋਚਾਇਰ, ਖਰੀਸ਼ ਆਦਿ) ਨੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਸਾਡੇ ਲੋਕ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰਮ ਕਏ। ਇਹਨਾਂ ਸੈਦਾਂ ਦੀ ਕਾਢ ਨੇ ਖੇਡਾਂ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਵਿੱਚ ਕਈ ਗੁਣਾਂ ਵਾਧਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਜਿਸ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਾਧਨ ਸਕਰੀਨ ਤੇ ਹੋਰ ਪਦਾਰਥ ਆਮ ਬੰਦੇ ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਵਿੱਚ ਆਉਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਏ ਅਤੇ ਵਿੱਚ ਇਸ ਜੀਵਨ-ਸੈਲੀ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਗੀਤ ਲਿਖੇ ਤੇ ਗਾਏ ਜਾਣ ਲੱਗੇ। ਜਿਵੇਂ :

ਮੈਨੂੰ ਟੈਲੀਵਿਜ਼ਨ ਟੈ ਦੇ ਦੇ ਤਸਵੀਰਾਂ ਬਿਲਦੀਆਂ
 ਖੇਡੇ ਘਰ ਨੂੰ ਲਵਾ ਦੇ ਟੈਲੀਫ਼ੋਨ ਚਾਟੀਆਂ
 ਸੋਲਾਂ ਸਾਲ ਦੀ ਨੱਢੀ ਹੋਵੇ ਖੱਲੇ ਫ਼ੀਅਟ ਚੱਢੀ ਹੋਵੇ
 ਬੰਦੇ ਦਾ ਪੁੱਤ ਬਣਾ ਦੂਰੀ ਜਦ ਹੀਡ ਬਰੋਕਾ ਲਾ ਦੂਰੀ
 ਆ ਗਈ ਰੋਡਵੇਜ ਦੀ ਲਾਰੀ ਨਾ ਕੋਈ ਖੂਹਾ ਨਾ ਕੋਈ ਬਾਰੀ
 ਇਹਦੀ ਸ਼ਿਹਰੇ ਰੂਟ ਦੀ ਤਿਆਰੀ
 ਲੰਮੇ ਸਖਰ ਤੇ ਜਾਣਾ ਕਿ ਲੱਕਲ ਰਹਿਣੀ ਹੈ

ਇਸ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਗਾਇਕੀ ਨੂੰ ਅਖ਼ਤਾਰ ਗਾਇਕੀ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹਰੀ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਦੇ ਕਾਰਨ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਲੋਕਾਂ ਕੋਲ ਪੈਸਾ ਆ ਗਿਆ ਸੀ, ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਲੋਕ ਆਪਣੇ ਖੀ-ਪੁੱਤ ਦੇ ਵਿਆਹ ਮੇਕੇ ਅਜਿਹੇ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸੁਲਾਉਂਦੇ ਸਨ ਤੇ ਲੋਕ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਗਾਏ ਗੀਤਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣ ਕੇ ਅਨੰਦ ਮਾਣਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਗਾਇਕੀ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਜਿਆਦਾਤਰ ਪੇਸ਼ੂ ਜੀਵਨ ਦੇ ਇਰਦ-ਗਿਰਦ ਖੁੰਮਦੇ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਗੀਤਾਂ ਨੂੰ ਵਿਸਾ-ਮੁਸ਼ੀ, ਸੈਵਾਈ

ਸੁਰ ਵਾਲੇ ਗੀਤ ਦੀ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਜਿਵੇਂ ਨੂੰਹ-ਸੰਸ, ਨਨਾਣ-ਤਗਾਈ, ਜੀਜਾ-ਮਾਲੀ, ਦਿਉਰ-
 ਤਗਾਈ ਅਤੇ ਮਿਆਰ ਮੁਹੱਬਤ ਦੇ ਗੀਤ। ਨਵੀ ਉਭਰਦੀ ਸਮਾਜ ਬਦਲ ਵਿਚ ਔਰਤ-ਮਰਦ
 ਦਾ ਰਿਸਤਾ ਨਵੀ ਕਰਵਟ ਲੈਂਦਾ ਵੀ ਨਜ਼ਰ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਗੀਤਾਂ ਦਾ ਰਿਸਾ ਔਰਤ
 ਬਦਲੀ ਤਾਂ ਹੈ ਪਰ ਉਸ ਘਰ ਦੀ ਔਰਤ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੀਤਾਂ ਤੋਂ ਦੂਰ ਹੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਕਈ ਪੇਂਡੂ
 ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ ਅਪਣੇ ਦੇਖਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਘਰ
 ਵਿਚ, ਕ੍ਰਾਫੋਟੋਨ, ਜੋਡਿਓ, ਟੋਪ ਰਿਕਾਰਡਰ ਨੇ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਂ ਕੋਠਿਆਂ ਉੱਤੇ ਲੋਹਦੇ ਸਪੀਕਰਾਂ
 ਵਿਚ ਗਾਏ ਜਾਂਦੇ ਗੀਤਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸਾਡੀ ਪਿਛਾ ਦੀ ਔਰਤ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੀਤਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜੀ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ
 ਸਬਦ ਵਾਲੇ ਗੀਤਾਂ ਤੇ ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਵੀ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਜੀਵਨ ਆਧੁਨਿਕਤਾ ਵੱਲ
 ਨੂੰ ਪੈਰ ਪੁੱਟ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਨਵੇਂ-ਨਵੇਂ ਪਦਾਰਥ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਰਹੇ ਸਨ।
 ਉੱਠੇ-ਉੱਠੇ ਸਾਡੇ ਗੀਤਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਵੀ ਬਦਲ ਰਹੇ ਸਨ। ਇਸ ਦੌਰ ਵਿੱਚ ਜੇ ਤਬਦੀਲੀ ਸਾਡੇ
 ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਵਾਪਰ ਰਹੀ ਸੀ ਉਸ ਦੀ ਚਰਚਾ ਬਹੁਤ ਹੀ ਹੌਲੀ ਸੀ। ਪਿਛਾ ਤੋਂ ਸਹਿਰਾ ਵੱਲ
 ਨੂੰ ਚੰਦਾ ਪੈਰ ਪੁੱਟ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤੇ ਰਿਸਤਿਆਂ-ਨਾਤਿਆਂ ਦੀ ਸੁਰ ਬਦਲ ਰਹੀ ਸੀ। ਕਿਸੇ-ਕਿਸੇ ਪਿੰਡ
 ਜਾਂ ਬਹਿਰ ਵਿੱਚ ਕੁੜੀ ਕਾਲਜ ਪੜ੍ਹਣ ਲੱਗ ਗਈ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਚਿਕਰ ਸਾਡੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ
 ਗੀਤਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

1990 ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਮਾਹੌਲ ਬੜੀ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਬਦਲਦਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਖ਼ੁਦ
 ਇਕ ਝਾਲੇ ਦੌਰ ਵਿੱਚੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਇਕ ਖਾਸ ਬਿੰਤਾ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵੱਲ ਚਾਣੇ
 ਖਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਹਰੇਕ ਘਰ ਵਿੱਚ ਟੀ.ਵੀ. ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪਿੰਡਾਂ ਦਾ ਸਹਿਰਾ ਨਾਲ
 ਸੰਪਰਕ ਵੱਧਦਾ ਹੈ। ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਮੁੰਡੇ-ਕੁੜੀਆਂ ਸਹਿਰਾ ਵਿੱਚ ਆਮ ਪੜ੍ਹਨ ਲੱਗ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।
 ਰਿਸਤਿਆਂ ਦੀਆਂ ਨਵੀਆਂ ਲੜੀਆਂ ਤੁਰਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਕੋੜੀ ਖੁੱਲ੍ਹ ਵਾਲਾ ਮਾਹੌਲ
 ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਗੀਤਾਂ ਵਿੱਚ ਮੁੰਡਿਆਂ-ਕੁੜੀਆਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੋਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੌਰ ਵਿੱਚ
 ਮਿਆਰ-ਮੁਹੱਬਤ ਵਾਲੇ ਗੀਤ ਰਿਆਦਾ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਪਿੰਡਾਂ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲਾਂ ਟੀ.ਵੀ.
 ਘੁੰਮਿਆ ਫਿਰ ਡਿਸ਼ ਆਈ ਤੇ ਡਿਸ਼ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਬੰਦੇ ਦੇ ਘੇਰੇ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਕੋੜਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।
 ਇਨੋ-ਦਿਨ ਬੰਦੇ ਦੀ ਕੁਚੀ ਟੀ.ਵੀ. ਵਿੱਚ ਵੱਧਦੀ ਤੁਰੀ ਗਈ। ਇਹ ਸਾਡੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਬੜਾ
 ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਾਹਨ ਬਣ ਗਿਆ। ਇਸ ਸਕਰੀਨ ਦੇ ਰਸ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਕਿੱਥੇ ਲਿਆ ਕੇ
 ਖੜ੍ਹਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਇਹ ਸਾਇਦ ਉਸ ਨੂੰ ਖੁਦ ਨੂੰ ਵੀ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਚੱਲ ਰਿਹਾ। ਅਸੀਂ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ
 ਜਾਣਨ ਦੇ ਚੱਕਰ ਵਿੱਚ ਖ਼ੁਦ ਹੀ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਚੱਕਰ ਵਿੱਚ ਫਸ ਗਏ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ
 ਦੇ ਵਰਤਾਰਿਆਂ ਨੇ ਸਾਡੀ ਨਬਜ਼ ਨੂੰ ਟੋਹ ਲਿਆ। ਅਸੀਂ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੋੜੀ ਦੇ ਕਾਬੂ ਵਿੱਚ ਆ
 ਗਏ ਹਾਂ ਹੁਣ ਮਰਜ਼ੀ ਸਾਡੀ ਨਹੀਂ ਚਲਦੀ ਹੁਣ ਮੋੜੀ ਤੈਅ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਸਾਨੂੰ ਕੀ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।
 ਇਨੋ-ਦਿਨ ਬੰਦੇ ਸਾਡੇ ਹੱਥੋਂ ਨਿਕਲਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਾਹੌਲ ਵਿਚਲੀ ਗਾਇਕੀ
 ਦੇ ਤਾਂ ਵਾਰੇ-ਨਿਆਰੇ ਹਨ। ਹੁਣ ਹਰ ਕੋਈ ਰਾਤੇ-ਰਾਤ ਸਟਾਰ ਬਣਨ ਦੀ ਫ਼ਿਰਾਕ ਵਿੱਚ ਹੈ।
 ਸਾਡੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਸਿਰਫ਼ ਟੀ.ਵੀ. ਦੀ ਸਕਰੀਨ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਤ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਇਹ ਲੈਪਟਾਪ
 ਨੋਟਪੈਡ, ਮੋਬਾਇਲ ਦੇ ਕਾਬੂ ਵਿੱਚ ਆ ਗਈ ਹੈ। ਟੈਲੀਵਿਜ਼ਨ ਵੀ ਹੁਣ ਐਲ.ਡੀ. ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲ
 ਹੋ ਗਿਆ। ਵਰਤਮਾਨ ਬੰਦੇ ਕੋਲ ਰਿਸਤੇ ਘੱਟ ਤੇ ਪਦਾਰਥ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹਨ। ਅਜਿਹੇ ਬਦਲ ਰਹੇ
 ਸਮਾਜਿਕ ਮਾਹੌਲ ਵਿੱਚ ਸਾਡੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਲੋਕਪ੍ਰਿਯ ਵੰਨਗੀ ਗੀਤ ਕਿਵੇਂ ਬਚੇ ਰਹਿ ਸਕਦੇ ਹਨ।
 ਅੱਜ ਦੇ ਗੀਤ ਲਿਖਣ ਤੇ ਗਾਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀਆਂ ਤਾਂ ਅੱਖਾਂ ਹੀ ਸਕਰੀਨ ਸਾਹਮਣੇ ਖੁੱਲ੍ਹੀਆਂ

ਹਨ। ਇਹ ਦੁਆਰਾ ਲਿਖੇ ਤੇ ਗਾਏ ਗੀਤਾਂ ਵਿੱਚ ਪਦਾਰਥ ਦਾ ਭਾਰੂ ਹੋਣਾ ਸੁਭਾਵਿਕ ਗੱਲ ਹੀ ਹੈ। 2005 ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਸ ਪਦਾਰਥਕ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕਾਇਮੀ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਕਿਵੇਂ :

ਮੇਰੀ ਜੀ ਹੋਰ ਨੰਬਰ ਕਹਿਣਾ ਮਿਆ।
 ਲੇਪਟਾਪ ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਸੋਚ ਰੱਖੀਏ,
 ਸਿਤਰਾਂ ਨੇ ਕੁਝੀਆਂ ਦੀ ਟੈਸਟ ਲੈਣੀ ਛੱਡ 'ਤੇ
 ਜਟੀ-ਖਣੀ ਦੀ ਨਾ ਅਸੀਂ ਹੁਣ ਫੂਨ ਕਾਲ ਚੁੱਕੀਏ।
 ਜਦ ਮਨਜ਼ੀ ਕਰੀ ਨੀ ਤੂੰ ਨੰਬਰ ਟਰਾਈ ਸਾਡਾ ਫੂਨ ਬਿਚੀ ਨੀ ਰਹਿੰਦਾ
 ਨਾ ਮਿਸ ਕਾਲ ਮਾਰੀ ਸਿਤਰਾਂ,
 ਖੇਚੇ ਸਿੱਖ ਗਈ ਮੋਬਾਇਲ ਆਨ ਕਰਨਾ
 ਲੱਭੀ ਗੁਗਲ ਤੇ ਟ੍ਰਸਟ ਟਿਕਾਣਾ ਤੂੰ
 ਤੇਨੂੰ ਵੱਜੇ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਮਿਲ ਆਈ ਫੋਨ ਗਿਆ
 ਤੀ ਤੂੰ ਫਕਰਾ ਦਾ 1100 ਮੋਬਾਇਲ ਸੋਭ ਗਈ
 ਰਾਤ ਨੂੰ ਮੋਬਾਇਲ ਉੱਤੇ ਕਰੇ ਕੰਗ ਨੀ
 ਕਦੇ-ਕਦੇ ਮੇਰਾ ਬਿੱਲ ਦਿਲ ਕਰਦਾ ਰੱਖਦਿਆਂ ਮੋਬਾਇਲ ਸਵਿਚ ਆਣ ਤੀ

ਜੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੀਤਾਂ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਇਕ ਨਵੇਂ ਪਦਾਰਥ ਦੀ ਆਮਦ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਦੇਖ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਦਰਅਸਲ ਇਹ ਸਾਰਾ ਕੁਝ 2005-2006 ਵਿੱਚ ਵਾਪਰਦਾ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਇਹ ਯੰਤਰ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਜਾਂ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਆਇਆ ਤੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦਿਆਂ ਹੀ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਤਹਿਲਕਾ ਮਚਾ ਦਿੱਤਾ। ਜੋ ਇਸ ਤਹਿਲਕੇ ਦੀ ਦਸਤਕ ਗੀਤਾਂ ਵਿੱਚ ਹੋਣੀ ਸੁਭਾਵਿਕ ਗੱਲ ਹੈ। ਇਹ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਥਦਾਵਲੀ ਦੇ ਪ੍ਰਯੋਗ ਦਾ ਇਕ ਨਵਾਂ ਯੁੱਗ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਭ-ਕੁਝ ਹੁਣ ਸਾਡਾ ਵਿਰਸਾ ਬਣ ਚੁੱਕਿਆ ਹੈ। ਮੋਬਾਇਲ ਤਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨਾਲ ਵੀ ਵੱਧ ਪਿਆਰਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਸਬਦ ਨੇ ਜੋ ਪੰਜਾਬੀ ਜੀਵਨ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣਾ ਲਏ ਹਨ। ਅਸੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਦਲ ਬਾਰੇ ਕਦੇ ਸੋਚ ਵਿਚਾਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ, ਚੁੱਪ ਕਰ ਕੇ ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਹੁੰਦਾ ਦੇਖਦੇ ਰਹੇ। ਇਸ ਪਦਾਰਥ ਦੇ ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਐਸੇ ਰੂਪ ਆ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿ ਆਮ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਕੁਝ ਵੀ ਸਮਝ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਆ ਰਿਹਾ ਜਾਂ ਉਹ ਸਮਝਣਾ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦਾ। ਜਿਵੇਂ ਉੱਪਰ ਗੀਤ ਵਿੱਚ ਵੀ ਜ਼ਿਕਰ ਆਇਆ ਹੈ ਕਿ 1100 ਦੇ ਨੰਬਰੀਆਂ ਫੋਨ ਤੋਂ ਐਸ ਅਸੀਂ ਐਪਲ ਦੇ ਆਈ ਫੋਨ ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਗਏ ਹਾਂ। ਆਈ ਫੋਨ ਦਾ ਤਾਂ ਇੰਟਰਨੈੱਟ ਬਣ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਇਸੇ ਕਰ ਕੇ ਤਾਂ ਗੁਗਲ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਵੀ ਸਾਡੇ ਗੀਤਾਂ ਵਿੱਚ ਹੋਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਸ ਕਿਸਮ ਦੇ ਸਾਪਨਾ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਜਦ ਸਾਡੇ ਗੀਤਕਾਰ ਜਾਂ ਗਾਇਕ ਕਰਨ ਲੱਗਦੇ ਹਨ ਸਾਡੇ ਸੁੱਚੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦਾ ਤਵਿੱਖ ਬੜੇ ਨਾਚੁਕ ਸਿੱਖ ਉੱਪਰ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਗੱਲ ਹੁਣ ਸਿਰਫ ਇਥੇ ਹੀ ਭੁਕਦੀ ਲੱਗਦੀ ਲਗੀ ਹੈ। ਹੁਣ ਤੱਕ ਤਾਂ ਸਿਰਫ ਪੰਜਾਬੀ ਗੀਤਾਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਕੋਈ-ਕੋਈ ਸਬਦ ਹੀ ਪ੍ਰਯੋਗ ਵਿੱਚ ਆ ਰਹੇ ਸਨ ਪਰ ਵਰਤਮਾਨ

ਜਾਂ ਦੇ ਗੀਤਾਂ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਤਾਂ ਕੋਈ-ਕੋਈ ਸਾਹਦ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਦਕਿ ਬਾਕੀ ਸਾਹਦ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੇ ਵਰਤੋਂ ਜਾਂ ਰਹੇ ਹਨ। ਬੇਸ਼ੱਕ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਪ੍ਰਯੋਗ ਦਾ ਸਾਡੇ ਗੀਤਾਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣਾ ਇੱਕ ਲੀਮਾ ਇਤਿਹਾਸ ਹੈ। ਇਸ ਪਾਸੇ ਵੱਲ ਆਸੀ ਕਦੇ ਯਹੂੜੀ ਸੰਗ ਵਿਚਾਰ ਕੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ। ਸਾਡੇ ਲਈ ਹੁਣ ਗੀਤਾਂ ਦਾ ਮੁੱਲ ਕਾਰਨ 2010 ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਲਿਖੀ ਤੇ ਗਾਈ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਗਾਇਕੀ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਗੀਤਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਬੜਾ ਖਤਰਨਾਕ ਕੁਝਾਨ ਸਾਹਮਣੇ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਉਹ ਹੈ ਗੀਤ ਦੀ ਵਿਆਕਰਨ ਵਿਗਰਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਇਹ ਖੋਲ ਭਾਸ਼ਾ ਇੰਤਕਾਂ ਲਈ ਸੰਗ-ਵਿਚਾਰ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਭਾਸ਼ਾ-ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਕ ਤੌਰ ਵਿੱਚ ਸਿੱਧ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਦ ਕੋਈ ਦੁਸਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਤੁਹਾਡੇ ਕਾਵਿ ਦੀ ਲੇਖਾ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰੇਗੀ ਤਾਂ ਉਸ ਸਮੇਂ ਤੁਹਾਡੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਪ੍ਰਯੋਗਾਂ ਦਾ ਖਤਰੇ ਵਿੱਚ ਪੈਣਾ ਤੈਅ ਹੋ ਜਾਂਦਾ। ਵਰਤਮਾਨ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਉਹ ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨਾਲ ਵਾਪਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਵੰਨਗੀ ਦੇ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਗੀਤ ਦੇਖੋ ਜਾਂ ਸਕਦੇ ਹਨ :

ਤੇਰਾ ਹੁਸਨ ਤਾਂ ਐਵਰਗ੍ਰੀਨ ਨੀ, ਹੋ ਗਈ 26 ਦੀਆਂ ਦੱਸਦੀ ਟੀਨ ਨੀ
ਉੱਚੀ ਹੀਲ ਤੋਰੀ ਠੱਕ-ਠੱਕ ਕਰਦੀ, ਪਾ ਤੁਰਦੀ ਜਦੋਂ ਤੂੰ ਹੈਡ ਜੀਨ ਨੀ
ਪਾ ਕੇ ਨਿਕਲਾਂ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਸਾਰਟ ਸਕੋਰਟ

ਨਿੱਤ ਮੁਝਿਆਂ ਦੇ ਕਰਾਂ ਮਾਈਡ ਡਾਇਵਰਟ

ਨੈਰੇ ਸਲਵਾਰ ਸੁਟ ਰੈੱਡ ਮੁਝਿਆ

ਕਰਾਚੀ ਦੀ ਕਮਾਨ ਜਿਹੀ ਥਰੋੱਡ ਮੁਝਿਆ

ਇਹਨਾਂ ਗੀਤਾਂ ਵਿਚਲੇ ਤਿਰਮੇ ਕੀਤੇ ਸਬਦ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ (ਗ੍ਰੀਨ-ਟੀਨ, ਸਕੋਰਟ - ਡਾਇਵਰਟ, ਰੈੱਡ- ਥਰੋੱਡ) ਆਦਿ ਦੇ ਰੂਪ ਪੰਜਾਬੀ ਗੀਤ ਦੀ ਕਾਵਿਕਤਾ ਉਸਾਰ ਰਹੇ ਹਨ।

ਲੋਕ ਵੀ ਲੱਗਦਾ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਗੀਤਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣਨਾ ਪਸੰਦ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਕਰ ਕੇ ਇਸ ਮੰਤ੍ਰੀ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਹੋਸਲੇ ਬਲੰਦ ਨੇ ਉਹ ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਧੀਆਂ-ਭੈਣਾਂ ਨੂੰ ਕੁਝ ਮੰਗੀ ਕਹਿ ਕੇ ਸੰਬੰਧਨ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਅਜੋਕੀ ਗਾਇਕੀ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਮੁਟਿਆਰ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਹੀ ਬਦਲ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਵੀ ਇਹ ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਮੰਤ੍ਰੀ ਦੀਆਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖ ਕੇ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਕੁਝ ਤੂੰ ਮੇਰੀ ਨੀ, ਮੈ ਤੇਰਾ ਐਪਲੀਫਾਇਰ ਕੁਝੀਏ

ਲੱਕ ਟਵੰਟੀ ਏਟ ਕੁੜੀ ਦਾ, ਫੋਰਟੀ ਸੈਵਨ ਫੋਟ ਕੁੜੀ ਦਾ

ਨੀ ਤੂੰ ਜੱਟ ਦੇ ਬਲੱਡ ਵਿਚ ਸੇਹਣੀਏ ਡਰੱਕ ਵਾਂਗੂੰ ਘੁਲੀ ਹੋਈ ਏ

ਵਰਤਮਾਨ ਗਾਇਕੀ ਦੇ ਨਾਇਕ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਨਹੀਂ ਰਹੇ, ਇਸ ਦੇ ਨਮੂਨੇ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਗੀਤ ਵਿਚੋਂ ਦੇਖੋ ਜਾਂ ਸਕਦੇ ਹਨ :

ਤੂੰ ਮੇਰੀ ਬੇਬੀ ਡੈਲ ਤੇ ਮੈ ਤੇਰਾ ਟੈਂਡੀ ਧੀਅਰ

ਸਾਰ ਤੇਰਾ ਹੈਰੀ ਪੇਟਰ ਵਰਗਾ

ਮੁੜਾ ਜੋਤਾ ਦਾ ਜਗਾਈ ਤੂੰ ਬਣਾ ਲੈ ਖਰ ਦਾ (ਬਰੋੜ ਪਿਟ)

ਮੁੜੇ ਚੁਠਿਏ ਬਣਾ ਜੋ ਲੀ ਤੂੰ ਰੋਖ ਤੇ

ਇਹ ਗੀਤਾਂ ਦੇ ਨਮੂਨਿਆਂ ਤੋਂ ਅਸੀਂ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਗਾ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਗਾਇਕੀ ਭਾਰਤ ਤੋਂ ਸੋਘਣੀ ਅਤੇ ਸਿਰਫ਼ ਬਾਹਰੀ ਬਿੰਦਲੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਦਾਰਥ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਤੋਂ ਹੀ ਸੀਮਤ ਹੈ। ਇਸ ਗਾਇਕੀ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਸਾਡੇ ਗੀਤਾਂ ਦੇ ਮੁਹਾਂਦਰੇ ਨੂੰ ਹੀ ਰੋਲ ਕੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ। ਇਹ ਵੱਧੀ ਸਾਡੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਬਹੁਤ ਹਿੱਸੇ ਰਹੀ ਤੇ ਸਾਡੇ ਲੋਕ ਵੀ ਇਸ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਜਿਆਦਾ ਰੁਝੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਅਜਿਹੇ ਗੀਤਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਕਿਰੋ-ਸਿਹਤੀ ਸੋਚ ਚੱਲੇਗੀ। ਇਹ ਅਸੀਂ ਉਪਰੋਕਤ ਗੀਤਾਂ ਦੇ ਬੋਲਾਂ ਤੋਂ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਗਾ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਸਮਾਜ ਕਿਸ ਕਦਰ ਤਬਦੀਲ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਹ ਤਬਦੀਲੀ ਸਾਡੇ ਅਵਰੋਕਨ ਦੇ ਪੱਧਰ ਉੱਪਰ ਵਾਪਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਕਰ ਕੇ ਸਾਡਾ ਭਾਸ਼ਾਈ ਸਰੂਪ ਬਦਲ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਬੇਸ਼ਕ ਅਸੀਂ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਜਾਂ ਸਮਾਜ ਦੀ ਤੋਰ ਮੁਤਾਬਿਕ ਭਾਸ਼ਾ ਨੇ ਬਦਲਣਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਭਾਸ਼ਾਈ ਵਰਤਾਰੇ ਦਾ ਅਸੀਂ ਸੁਝਾਅ ਵੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਨਾਂਵ ਸਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਛਾਹਾ ਹੁੰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬੰਨ੍ਹ-ਬਧੜੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਇਕ-ਦੂਸਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚੋਂ ਸ਼ਬਦ ਆਉਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਜਾਂਤੀ ਭਾਸ਼ਾ ਜਾਂ ਸਮਾਜ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਕੁਝ ਜਿਆਦਾ ਹੀ ਪਰੀਏ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਾਹਮਣੇ ਆ ਰਹੀ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਵਿਸਰੀਕਰਨ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਬਹੁਤ ਜਿਆਦਾ ਕਬੂਲ ਕਰ ਲਿਆ ਲੋਗਦਾ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਸੂਬੇ ਵਿੱਚ ਇਸ ਤਬਦੀਲੀ ਦੀ ਗਤੀ ਬਹੁਤ ਹੀ ਜਿਆਦਾ ਤੇਜ਼ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖੋਲ੍ਹੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਦੇ ਲਈ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਵਿਆਹ ਆਦਿ ਸਮਾਗਮ ਕਰਨ ਦੇ ਵੱਧ ਤਰੀਕੇ ਹੀ ਬਦਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਦਿਨੋ-ਦਿਨ ਸਾਡਾ ਸਭਿਆਚਾਰ ਬਦਲ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਭਾਸ਼ਾ ਨੇ ਤਾਂ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਕਰਨੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸਾਡੇ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਜੀਵਨ-ਜਾਚ ਨੇ ਤੇਜ਼ ਗਤੀ ਵਧੀ ਹੋਈ। ਉਸ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਇੰਜ ਲੱਗਦੈ ਕਿ ਕਿਤੇ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਹੀ ਪ੍ਰਾਂਤ ਵਿੱਚ ਉੱਪਰੇ ਨਾ ਹੋ ਜਾਈਏ। ਸਾਡਾ ਸਮਾਜ ਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਹੀ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾ ਰਿਹਾ ਤਾਂ ਸਾਡੀ ਭਾਸ਼ਾ ਕਿੱਥੇ ਖੜੇਗੀ। ਲੱਗਦੈ ਸਾਡੇ ਸਮਾਜ ਦੀ ਪੂਰੀ ਸੋਚ ਸਮਝ ਕੇ ਘੇਰਾ-ਬੰਦੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਪੰਜਾਬੀ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਜਾਂ ਤਾਂ ਇਹ ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਆ ਰਿਹਾ ਜਾਂ ਉਹ ਸਮਝਣਾ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦਾ। ਸਾਡਾ ਹਾਲ ਕਿਤੇ ਸੋਸ਼ਲਿਕ ਭਾਸ਼ਾ ਵਾਲਾ ਨਾ ਹੋਵੇ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਹੀ ਕਿਤੇ ਉੱਪਰੇ ਨਾ ਲੱਗਣ ਲੱਗ ਜਾਣ।

ਸਹਾਇਕ ਸਮੱਗਰੀ :

1. ਸਿਹਲ, ਹਰਿਦਰ ਕੋਰ, 2012, ਪੰਜਾਬੀ ਗਾਇਕੀ : ਵਿਭਿੰਨ ਪਾਸਾਰ, ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ ਪੁਸਤਕਮਾਜ਼ਾ, ਐਮੀ(ਕਸਰ)।
2. ਬਰਾੜ, ਬੁਟਾ ਸਿੰਘ, 2014, ਭਾਸ਼ਾ-ਵਿਗਿਆਨ : ਜਿਹਾਂਤ ਤੇ ਵਿਹਾਰ, ਲਾਹੌਰ ਖ਼ਜ਼ਾਨਾ, ਲੁਧਿਆਣਾ।

ਵੈਬ ਸਾਈਟਸ
www.folkpunjab.com
www.mr-jatt.com

ਪੰਜਾਬੀ ਰੈਡਰੀਡ ਰਿਸਰਚ ਜਰਨਲ

A Peer Reviewed Punjabi Research Journal

ਛਿਆਰੀ ਬੰਜ ਰਾਜਲਾ

(ਗੁ.ਜੀ.ਜੀ. ਦੀ 'ਅਕਾਦਮਿਕ ਅਤੇ ਬੰਜ ਨੈਰਿਕਰਾ ਸੰਸਥਾ' ਵੱਲੋਂ ਪ੍ਰਵਾਨਿਤ ਬੰਜ-ਜਰਨਲ)

ਸਰਪ੍ਰਸਤ

ਡਾ. ਮਹਿਲ ਸਿੰਘ

ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ, ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ

ਮੁੱਖ ਸੰਪਾਦਕ

ਡਾ. ਮਹਿਲ ਸਿੰਘ

ਸੰਪਾਦਕ

ਡਾ. ਆਰਮ ਸਿੰਘ ਫੋਗਟਾ

ESTD. 1892

ਪੋਸਟ ਗ੍ਰੈਜੂਏਟ ਪੰਜਾਬੀ ਅਧਿਐਨ ਵਿਭਾਗ

ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ-143002

Sanvad

(Dialogic)

PUNJABI REFEREED RESEARCH JOURNAL

Bi-Annual

A Peer Reviewed Punjabi Research Journal of the Post-Graduate Department of
Punjabi Studies, Khalsa College, Amritsar.

(UGC-CARE APPROVED JOURNAL)

Email: sanvadpunjabi@gmail.com
www.sanvad.org

Patron & Chief Editor:

Dr. Mehal Singh

+91-85288-28200

ISSN : 2395-1273

ਸੰਪਾਦਕੀ ਮੰਡਲ

ਡਾ. ਆਰੁਮ ਸਿੰਘ ਚੌਧਾਵਾ

ਮੁਖੀ

ਪੰਜਾਬੀ ਅਧਿਐਨ ਵਿਭਾਗ

ਡਾ. ਪਰਮਿੰਦਰ ਸਿੰਘ

ਡਾ. ਵੁਪਿੰਦਰ ਸਿੰਘ

ਡਾ. ਕੁਲਦੀਪ ਸਿੰਘ ਢਿੱਲੋਂ

ਡਾ. ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ

ਡਾ. ਮਿੱਤੀ ਸਲਵਾਨ

ਡਾ. ਹਰਜੀਤ ਕੌਰ

ਨੋਟ: ਲੇਖਕ ਅਪਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨਹੀਂ ਸੁਦ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਹੈ।

ਚੰਦਾ ਭੇਜਣ ਤੇ ਮਿਲਣ ਦਾ ਪਤਾ

ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ

ਮਾਲਸਾ ਕਾਲਜ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ

khalsacollegeamritsar@yahoo.com

www.khalsacollege.edu.in

Editor:

Dr. Atam Singh Randhawa

+9198722-17273

July-December 2020

ਸਲਾਹਕਾਰ ਬੋਰਡ

ਪ੍ਰੋ. ਪਰਮਿੰਦਰ ਸਿੰਘ (ਸਾਬਕਾ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ)

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ

ਪ੍ਰੋ. ਰਮਿੰਦਰ ਕੌਰ (ਡਾ.)

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ

ਡਾ. ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ

ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਪਟਿਆਲਾ

ਪ੍ਰੋ. ਯੋਗਰਾਜ ਅੰਗਰਿਸ਼ (ਡਾ.)

ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ

ਪ੍ਰੋ. ਸੁਖਪਾਲ ਕੌਰ (ਡਾ.)

ਦਿੱਲੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਦਿੱਲੀ

ਡਾ. ਹਜਨੀਸ ਬਹਾਦਰ ਸਿੰਘ, (ਸਾਬਕਾ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ)

ਡੀ. ਏ. ਐੱਚ. ਕਾਲਜ, ਜਲੰਧਰ

ਡਾ. ਬਲਵੰਤ ਸਿੰਘ, (ਸਾਬਕਾ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ)

ਲਾਇਲਪੁਰ ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ, ਜਲੰਧਰ

□

ਚੰਦਾ

ਜੀਵਨ ਮੈਂਬਰ : ₹ 3000

ਪੰਜ ਸਾਲਾ : ₹ 1500

ਦਿਹ ਅੰਕ : ₹ 200

□

© Principal, Khalsa College Amritsar

'ਸੰਵਾਦ' ਪੰਜਾਬੀ ਰਿਸਰਚ ਜਰਨਲ,
ਮਾਲਸਾ ਕਾਲਜ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਪੋਸਟ ਗ੍ਰੈਜੂਏਟ ਪੰਜਾਬੀ ਅਧਿਐਨ ਵਿਭਾਗ ਵੱਲੋਂ
ਪ੍ਰਿੰਟਵੈਲ, 146, ਵਿੰਡਸਟ੍ਰੀਅਲ ਡੋਕਲ ਪੁਆਇੰਟ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤੋਂ ਛਪਵਾ ਕੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ।

□ ਡਾ. ਨਬੋਤਰ ਸਿੰਘ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ : ਕੋਠ ਸਿਰਜਨ ਤੇ ਪਰਿਵਰਤਨ	130-138
□ ਡਾ. ਅਰਪਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਖੈਰਿਹਾ ਤੇ ਡਾ. ਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨਿੱਜਰ ਯੋਨੋਸ਼ੀਅਨ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਿਕਸ਼ਪਰਾ : ਕੁਝ ਖਾਨੂੰਨੀ ਪਹਿਰੂਆਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ	139-146
□ ਡਾ. ਗੁਰਪ੍ਰੀਤ ਸਿੰਘ ਰਟੋਲ ਨਾਟ-ਸਿਧਾਂਤ	147-154
□ ਡਾ. ਸਰਬਜੀਤ ਸਿੰਘ ਮਾਨ ਦੋਰੀਦਾ ਦੀ ਸ਼ਾਹਿਰ ਵਿਸ਼ਟੀ	155-164
□ ਡਾ. ਖਨਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਚਾਖਲ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਰਿਕਕ ਰਾਜਨੀਤੀ	165-174
□ ਭਨਦੀਪ ਕੋਰ ਸਿੱਖ ਸਿੰਘ ਯੋਰ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਵਿਧੀ :	175-180
□ ਪੁਸਤਕ ਗੀਵਿਧੀ : ਜ਼ਮ-ਗੁਮ	181-183

ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ : ਕੋਡ ਮਿਸ਼ਰਨ ਤੇ ਪਰਿਵਰਤਨ

ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੇ ਬੰਦੇ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਪਦਾਰਥ ਦੀ ਤਰਮਾਹ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਜੀਵਨ-ਸ਼ੈਲੀ, ਭਾਸ਼ਾ ਤੇ ਪ੍ਰਾਪੁਲਰ ਕਲਚਰ ਨੇ ਸਾਡੇ ਸਮਾਜਕ ਅਵਚੇਤਨ ਉੱਪਰ ਵੀ ਭੁੰਘਾ ਅਸਰ ਪਾਇਆ ਹੈ। 21ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਦੂਜੇ ਦਹਾਕੇ ਵਿਚ ਇਸਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੋਰ ਵੀ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਵਧਿਆ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਸਹਿਰੀ ਮਹਿਵਰਗ ਨੇ ਇਸ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਫੈਜੀ ਨਾਲ ਕਢਲ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਮਾਹੌਲ ਤੋਂ ਹੁਣ ਸਾਡਾ ਪੈਰੂ ਜੀਵਨ ਵੀ ਅਛੂਤਾ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ। ਇਸੇ ਕਰ ਕੇ ਅੱਜ-ਕੱਲ੍ਹ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਹਰ ਖੰਦਾ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਬਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਗੱਲ ਕਰਦਾ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਸਹਿਜ-ਸੁਭਾ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਜਾਂ ਵਾਕਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਆਪਣੇ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਕਰਨ ਲੱਗੇ ਹਾਂ। ਸਾਡੀਆਂ ਉਪਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਅੱਜ-ਕੱਲ੍ਹ ਬੋਲਚਾਲ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚੋਂ ਲਗਪਗ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸਦੀ ਥਾਂ ਪੱਛਮੀ ਜੀਵਨ ਸ਼ੈਲੀ (ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ) ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ, ਵਾਕਾਂਗਾਂ ਨੇ ਮੱਲ ਲਈ ਹੈ। ਆਪਣੀ ਬੋਲਚਾਲ ਤੇ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਹੋ ਰਹੇ ਅਜਿਹੇ ਬਦਲਾਵ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ, ਜਿਸ ਕਰ ਕੇ ਸਾਡੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਬਹੁ-ਭਾਸ਼ੀ ਸਥਿਤੀ ਪੈਦਾ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਸਾਡੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਅਚੇਤ ਪੱਧਰ ਉੱਪਰ ਵਾਪਰ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਡਾ. ਨਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ
ਅਸਿਸਟੈਂਟ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ
ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ
(ਦਿੱਲੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ,
ਦਿੱਲੀ)

96432-55707

nachhatarshin@ymail.com

ਸਮਾਜ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿਚ ਇਸ ਭਾਸ਼ਾਈ ਵਰਤਾਰੇ ਨੂੰ Code Mixing ਤੇ Code Switching ਆਦਿ ਤਕਨੀਕੀ ਸੰਕਲਪਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸਮਝਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। Code Mixing ਕੋਂ ਭਾਵ ਇਕ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਥਿਓ ਹੋਰ ਭਾਸ਼ਾ (ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ) ਦੇ ਟੱਕੜੇ (ਸ਼ਬਦਾਂ, ਵਾਕਾਂਗਾਂ) ਦਾ ਮਿਲ ਜਾਣਾ ਤੇ Code Switching ਕੋਂ ਭਾਵ ਕਿਸੇ ਮਾਸ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਵਾਕ ਬੋਲਦੇ-ਕੱਲਦੇ, ਉਸਦੀ ਥਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਵਾਕਾਂ ਵਿਚ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਨ ਨੱਗ ਸਾਣਾ (ਮੁਕੁਲ ਪ੍ਰਿਯਾਦਰਸ਼ਨੀ ਤੇ ਤੋਲਾ ਨਾਥ ਤਿਵਾੜੀ, 1982:48)। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੰਕਲਪਾਂ ਬਾਰੇ ਕੁਮਪਰਜ (1972/80/82), ਸ਼੍ਰੀ ਧਰ (1978), ਸ਼੍ਰਿਜ. ਖੀ ਕਾਚਰੂ (1983) ਕੁਕਾਮਥਾ (1988), ਆਦਿ ਚਿੰਤਕਾਂ ਨੇ ਕਾਫੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਖੋਜ ਕਾਰਜ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਬਲੁਮ ਤੇ ਕੁਮਪਰਜ (2007:75-76) ਨੇ ਨੱਗਵੇ ਦੀਆਂ ਉਪਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਥੜਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਖੋਜ ਕਾਰਜ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਨਲੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਨਾਗਵੇ ਦੀ ਦੱਖਣੀ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਪਿੰਡ ਦੀ ਚੋਣ ਕੀਤੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਪਿੰਡੇ ਦੇ ਸਮਾਜਕ ਹਾਲਾਤ ਉੱਤਰੀ ਨਾਗਵੇ ਨਾਲੋਂ ਬਹੁਤ ਵੱਖਰੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਮਝਾਕੀ ਇਕੱਤਰ ਕਰ ਕੇ ਦੱਖਿਆ ਕਿ ਇਸ ਪਿੰਡ ਦੇ ਲੋਕ ਦੇ ਉਪਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਡਰੀਕੇ ਨਾਲ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬੋਲਚਾਲ

ਦੇ ਨੂੰਨਿਆਂ ਦੇ ਅਧਾਰ ਉੱਪਰ ਕੋਡ ਪਰਿਵਰਤਨ ਡਾਇਲ ਦੇ ਤੌਰਾਂ ਦੀ ਖੋਜ ਕੀਤੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਸੀ ਸਥਿਤੀਨੁਆ (Situational) ਤੇ ਦੂਸਰਾ ਪ੍ਰਤੀਕਾਰਕ (metaphorical)। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸਮਾਜਕ ਸਥਿਤੀਆਂ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਸਮਾਜ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ ਇਸ ਸਾਰੇ ਮਾਸ਼ਲੇ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਬੁਲਾਰੇ ਦੇ ਇਸ ਭਾਸ਼ਾਈ ਵਿਵਹਾਰ ਉੱਪਰ ਖਾਸ ਧਿਆਨ ਰੱਖਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਕੋਡ ਮਿਸ਼ਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਸਮਝਿਆ ਜਾ ਸਕੇ। ਕੋਡ ਪਰਿਵਰਤਨ (Code Switching) ਬਾਰੇ ਉਹ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਭਾਸ਼ਾਈ ਵਰਤਾਰਾ ਬਹੁ-ਭਾਸ਼ੀ ਸਥਿਤੀਆਂ ਦੀ ਹੋਣ ਹੈ। ਸਮਾਜ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨੀ ਇਸ ਗੱਲ ਉੱਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਕਿਹੜੇ ਤੱਥ ਹਨ ਜੋ ਸਮਾਜ-ਭਾਸ਼ਾਈ ਪੱਧਰ ਉੱਪਰ ਕੋਡ ਪਰਿਵਰਤਨ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਰੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾ ਰਹੇ ਹਨ? ਉਹ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਵੀ ਖੋਜ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿ ਇਕ ਭਾਸ਼ਾ ਦੂਜੀ ਭਾਸ਼ਾ ਉੱਤੇ ਹਾਵੀ ਕਿਵੇਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ? ਜਦ ਵਾਕ ਵਿੱਚ ਕੋਡ ਪਰਿਵਰਤਨ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਸ ਸਮੇਂ ਵਿਆਕਰਨਕ ਨਿਯਮਾਂ ਦੀ ਕੀ ਸਥਿਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ? ਟਵੰਬੇਗਿਲ (1992:16) ਅਨੁਸਾਰ ਕੋਡ ਮਿਸ਼ਰਨ (Code Mixing) ਇਕ ਅਜਿਹੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਬੁਲਾਰੇ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਢਲ ਚੁੱਕੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹ ਵਾਕ ਤੇ ਵਾਕੰਬ ਪੱਧਰ ਉੱਪਰ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਇਸਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਅਜਿਹੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਇਹ ਦੱਸਣਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬੁਲਾਰਾ ਕਿਸ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਗੱਲ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ? ਮਾਲਟਾ, ਦੱਖਣੀ ਜੋਰੀਆ, ਨਾਈਜੀਰੀਆ, ਅਤੇ ਹਾਂਗਕਾਂਗ ਵਰਗੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਇਹ ਰਿਪੋਰਟਾਂ ਆ ਰਹੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਪੜ੍ਹੇ-ਲਿਖੇ ਲੋਕ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਆਪਣੀ ਸਵਾਨਕ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੇ ਅਮਰੀਕਾ, ਕਨੇਡਾ, ਇੰਗਲੈਂਡ ਤੇ ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ ਦੀ ਧਰਤੀ ਉੱਪਰ ਜਾ ਕੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਬੋਲਣੀ ਸਿੱਖੀ ਹੈ। ਹਰਸਨ (1980:57-58) ਅਨੁਸਾਰ ਜਿਵੇਂ ਪਿਜਿਨ, ਕਰਿਦਿਲ, ਹਸਿਸਟਰ ਆਦਿ ਭਾਸ਼ਾਈ ਵੰਨਗੀਆਂ ਹਨ, ਉੱਥੇ ਹੀ ਕੋਡ ਪਰਿਵਰਤਨ ਵੀ ਇਕ ਭਾਸ਼ਾ ਵੰਨਗੀ ਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਭਾਸ਼ਾ ਵੰਨਗੀ ਬਹੁਤ ਹੀ ਤੇਜ਼ ਵਿਕਸਤ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ। ਜੋਨ ਸਵਾਨ (2009:148) ਅਨੁਸਾਰ ਦੋ-ਭਾਸ਼ੀ ਜਾਂ ਬਹੁ-ਭਾਸ਼ੀ ਸਮੁਦਾਏ ਇਕ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸੰਦਰਭਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਤਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਉਸ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹੋ ਉਚਾਹਨ ਹੋਂਦਾਂ ਅੰਦਰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਭਾਸ਼ਾਈ ਸਥਿਤੀਆਂ ਦਾ ਨਿਭਾਓ ਸੰਭਵ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਮੁਤਾਬਕ ਕੋਡ ਮਿਸ਼ਰਨ ਤੇ ਕੋਡ ਪਰਿਵਰਤਨ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਲਈ ਸਮਾਜ-ਮਨੋਵਿਗਿਆਨ ਵਿਧੀ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਵੀ ਸੰਭਵ ਹੈ। ਇਸ ਗਾਹੀ ਬੁਲਾਰੇ ਦੇ ਉਚਾਰਨੀ ਪਹਿਰੂਆਂ ਨੂੰ ਅਧਾਰ ਬਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ ਬੁਲਾਰੇ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਦੇ ਪੱਧਰ, ਮਿੱਠੇ ਦੇ ਪੱਧਰ ਅਤੇ ਸੁਣਨ ਦੇ ਪੱਧਰ ਸਾਰੇ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਇਕ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਦੂਸਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਹਲਾਅ ਜਾਂ ਪ੍ਰਯੋਗ ਇਕ ਆਦਤ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕੋਡ ਮਿਸ਼ਰਨ ਤੇ ਕੋਡ ਪਰਿਵਰਤਨ ਦੀ ਬੁਲਾਰੇ ਦੀ ਆਦਤ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਕਰ ਕੇ ਬੁਲਾਰਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਅਚੇਤ ਪੱਧਰ ਉੱਪਰ ਕਰਨ ਲੱਗਦਾ ਹੈ। ਜੁਮੇਯ ਸੁਕਲਾ (2011:116) ਅਨੁਸਾਰ ਸਮਾਜਕ ਸੂਚਨਾ ਵਿੱਚ ਕੋਡ ਪਰਿਵਰਤਨ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਰੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਕੋਡ ਪਰਿਵਰਤਨ ਕਿਸੇ ਦੋ-ਭਾਸ਼ੀ ਜਾਂ ਬਹੁ-ਭਾਸ਼ੀ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਗੱਲਬਾਤ ਦਾ ਅਭਿੰਨ ਅੰਗ ਹੈ। ਕੋਡ ਪਰਿਵਰਤਨ ਦੋ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਸੰਪਰਕ ਵਿੱਚ ਆਉਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਮੁਤਾਬਕ ਭਾਰਤ ਵਰਗੇ ਬਹੁ-ਭਾਸ਼ੀ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਕੋਡ ਪਰਿਵਰਤਨ ਆਮ ਜਿਹੀ ਗੱਲ ਹੈ।

ਇਸ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਵਰਤਮਾਨ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਇਸਦੀ ਸਥਿਤੀ ਗਾਫ਼ੀ ਭਦਲੇ ਹੋਏ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਾਹਮਣੇ ਆ ਰਹੀ ਹੈ। ਪਰਮਜੀਤ ਵਾਲੀਆ (2010) ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਹਿੰਦੀ ਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੇ ਕੋਡ ਪਰਿਵਰਤਨ ਬਾਰੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਖੋਜ ਪੱਤਰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ। ਉਹ ਕੋਡ ਪਰਿਵਰਤਨ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਥਿਤੀਆਂ ਗਾਹੀ ਦੇਖਦੇ ਹਨ। ਦਰਅਸਲ ਕੋਡ ਮਿਸ਼ਰਨ ਤੇ ਕੋਡ ਪਰਿਵਰਤਨ ਪਿੱਛੇ ਸਮਾਜਕ ਹਲਾਤ ਦੀ ਬਹੁਤ ਅਹਿਮ ਰੂਮਿਕਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਪੱਖ ਨੂੰ ਬਹੁਮ ਤੇ ਗੁੰਮਪਰਕ ਨੇ ਵੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਮੰਨਿਆ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਬੰਦੇ ਦੀ ਸਮਾਜਕ ਸਥਿਤੀ, ਤਰੱਕਾ, ਜਾਤ, ਉਮਰ, ਸਮਾਜਕ-ਆਰਥਕ ਪੱਧਰ ਆਦਿ ਮਿਲ ਕੇ ਭਾਸ਼ਾਈ ਪੱਧਰ ਉੱਪਰ ਅਜਿਹੀ

ਸਹਿਤੀ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਕਰ ਕੇ ਬੁਲਾਰਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਨ ਲਈ ਕੁਝ ਸਹਿਜੇਆ ਵਿਚ ਮਜਬੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ: ਇਕ ਪੰਜਾਬੀ ਹੰਦਾ ਜੇਕਰ ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ ਨੌਕਰੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਦਫ਼ਤਰ ਵਿਚ ਹਿੰਦੀ ਜਾਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਗੱਲ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਦ ਕਿ ਆਪਣੇ ਪੰਜਾਬੀ ਮਿੱਠੇ ਦੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਜਾਂ ਘਰ ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸਦੇ ਸਹਿਤੀ ਪਰਿਵਰਤਨ ਤੋਂ ਭਾਸ਼ਾ ਪਰਿਵਰਤਨ ਦੇਵੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਪਰਮਜੀਤ ਸਿੰਘ ਵਾਲੀਆ (2010:79) ਨੇ ਹਿੰਦੀ ਦੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਕੋਡ ਮਿਸ਼ਰਨ ਦੇ ਨਮੂਨੇ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਲਈ ਹਲਵੰਤ ਗਾਰਗੀ ਦੇ ਨਾਟਕ ਕੇਸਰੇ ਵਿਚੋਂ ਉਦਾਹਰਨ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ:

ਅਧਿਆਪਕ: ਮੇਰੀ ਕੇਸਰੇ ਕੋ ਫਤਹ ਬਲਾਈ ਜਾਏ, ਆਸਾਮ ਤੋਂ-ਹੁਣ ਆਸਾਮ ਤੋਂ ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਚੰਬੂ ਮੇਂ ਠੇਹਟ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਕੇਸਰੇ ਕੋ ਆਖ ਦਿੱਤਾ ਜਾਏ, ਤਾਵੇਂ ਖਰਖਾ ਯਹਾ ਅੰਤਾਂ ਕੀ ਹੁੰਦੀ ਐ, ਪਰ ਕੋਈ ਘਾਬਰੇ ਨਹੀਂ ਆਸ ਯਾਤ ਕੇ ਬਿੱਛੂ ਤੇ ਮੱਛਰ ਯਾਤ ਕੇ ਵਾਖਦੇ ਹਨ। ਮੈਨੂੰ ਬਾਅਦ ਯਥਾਮ ਹੋ ਗਿਆ ਥਾ, ਆਸ ਅਰਮਾਨ ਹੈ-ਯਹਾ ਜੀਵੇ ਰਾਮ ਵੈਦ ਜੈਸਾ ਕੋਈ ਹਕੀਮ ਨਹੀਂ। ਹਾਂ, ਕੇਸਰੇ ਵਿਚ ਆਉ-ਰੁਮ ਟਿਕਰ ਨਾ ਕਰਨਾ। ਮੈਂ ਛੋੜੀ ਮੁਖ ਆਉਂਗਾ। ਸਾਧੀ ਫੁਰੀ ਮੱਠ ਨੇ ਜੋ ਕੱਟਾ ਜੰਨਿਆ ਸੀ, ਉਸ ਦੀ ਲਾਭ ਕਾ ਕਿਆ ਹਾਲ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬੀ ਬਲਚਾਲ ਵਿਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਪ੍ਰਯੋਗ ਦੀ ਉਦਾਹਰਨ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨੀ ਡਾ. ਬੂਟਾ ਸਿੰਘ ਧਰਾਰ (2014:202) ਨੇ ਵੀ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ:

ਵੈਸਪੈਕਡ ਆਈਐਸ, ਮੈਂ ਤੁਹਾਡਾ ਫੈਕਟੁਲ ਹਾਂ ਬੀਕਾਮ ਅੱਜ ਮਦਰ-ਡੇ ਦੇ ਓਕੇਜਨ 'ਤੇ ਹੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਆਨਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਐਕਚੁਲੀ ਮਦਰਟੰਗ ਸਾਡੀ ਨਾਈਟ ਵਿਚ ਇੰਪਾਰਟੈਂਟ ਰੋਲ ਅਦਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਆਈ ਆਲਵੇਜ਼ ਲਵ ਮਾਈ ਮਦਰਟੰਗ ਐਂਡ ਮੇਰੀ ਆਲਵੇਜ਼ ਇਹ ਕੋਇਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਐਵਰੀ ਥਿੰਗ ਆਪਣੀ ਮਦਰਟੰਗ ਵਿਚ ਹੀ ਬੋਲਾਂ। ਮੇਰਾ ਬਲੀਵ ਐ ਬਈ ਆਪਣੇ ਆਈਓਆਚ ਕਨਵੇ ਕਰਨ ਦੀ ਮਦਰਟੰਗ ਤੋਂ ਖੈਟਰ ਕੋਈ ਲੈਂਗੁਏਜ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਲਾਈਵ ਵਿਚ ਟੋਟਲੀ ਆਪਣੀ ਮਦਰ ਟੰਗ ਵਿਚ ਹੀ ਲਰਨ ਕੀਤੀ।

ਇਹ ਬਦਲ ਰਹੇ ਜਾਂ ਗਲੋਬਲੀ ਹੋ ਰਹੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਮਾਜ ਦੀ ਫ਼ਲਸਫੀ ਹੈ। ਇਹ ਫ਼ਲਸਫੀ ਮੈਦਰੇ ਬਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਵਿਸ਼ਾਲ ਰੂਪ ਵਿਚ ਦੇਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਖ਼ਾਸ ਕਰ ਕੇ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਮਦਰਰ ਵਿਚ ਇਹ ਗੱਲ ਕਹੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਦੇ ਬਹੁ-ਗਿਣਤੀ ਪੰਜਾਬੀ ਬੁਲਾਰੇ ਕੋਡ ਮਿਕਸਿੰਗ ਤੇ ਕੋਡ ਪਰਿਵਰਤਨ ਵਿਚ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕਾਲਜ ਤੇ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਗੁਰਦਿਅਾਲ ਸਿੰਘ, ਦਲੀਪ ਕੌਰ ਟਿਵਾਣਾ, ਕਰਮਜੀਤ ਕੁੰਸਾ ਆਦਿ ਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿਚਲੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀ ਸਬਦਾਵਲੀ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਕੋਸ਼ਾਂ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਲੈਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਠੇਠ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਬੋਲਦੇ ਬੁਲਾਰੇ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਸਮਝ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। 'ਤੁਝੀ ਵਾਲੀ ਸਬਾਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਈਂ ਬਹੁਤ ਹੀ ਓਪਰਾ ਵਾਕੰਜ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਵਾਕੰਜ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਹਰ ਸਹਿਤੀ ਬੱਚੇ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾਈ ਸਮਝੋਂ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੋਣ, ਕਿਉਂਕਿ ਭਾਸ਼ਾਈ ਸਮਝੋਂ ਲਈ ਖ਼ਾਸ ਕਿਸਮ ਦਾ ਵਾਤਾਵਰਨ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਬੁਲਾਰੇ ਨੇ ਭਾਸ਼ਾਈ ਕੋਡ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਲੈਕਿਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮੂਲ ਕੋਡਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਪੱਛਮੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਕੋਡਾਂ ਨੇ ਮੱਲ ਲਈ ਹੈ।

ਇਸ ਗਲੋਬਲੀ ਵਰਤਾਰੇ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਹਿਤੀ ਤੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਆਮ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹਾ ਹੋਣ ਪਿੱਛੇ ਰਾਜਨੀਤਕ ਤੇ ਸਮਾਜਕ ਕਾਰਨ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਸਾਡੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਵਰਨਣਾਤਮਕ ਪੱਖ ਉੱਪਰ ਕੇਂਦਰਤ ਹੈ। ਇਸ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਸਾਡੇ ਨਈਂ ਕੋਡ ਮਿਸ਼ਰਨ ਤੇ ਕੋਡ ਪਰਿਵਰਤਨ ਦੇ ਨਮੂਨੇ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਨ। ਲੋਕ ਅਜਿਹੇ ਭਾਸ਼ਾਈ ਮੁਹਾਵਰੇ ਵਿਚ ਗੱਲ ਕਰਨਾ ਬਹੁਤ ਸਹਿਜ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਖ਼ਾਸ ਕਰ ਕੇ ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਇਹ ਪ੍ਰਭਾਵ ਬਹੁਤ ਵੱਡੇ ਪੱਧਰ ਤੇ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਹ ਭਾਸ਼ਾਈ ਮੁਹਾਵਰਾ ਪੁਰ ਨਹੀਂ ਬਣਾਇਆ, ਸਗੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਸਰ ਕੁਝ ਘਟੇ-ਬਣਾਏ ਰੂਪ ਵਿਚ ਮਿਲਿਆ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਭਾਸ਼ਾ ਤਾਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦਰ ਪੀੜ੍ਹੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਚੱਲਣ ਵਾਲੀ ਸਮਾਜਕ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਹੈ। ਇਸਦੀ ਪਹਿਲੀ ਗੁਸ਼ਤੀ ਸੱਚੇ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮਾਪਿਆਂ ਤੋਂ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਤੇ ਆਮ ਤੌਰ ਉੱਤੇ ਇਹ ਦੁਮਿਵਾਰੀ ਵੱਡੇ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ

ਦੁਆਰਾ ਨਿਰਾਈ ਜਾਂਦੀ ਰਹੀ ਹੈ, ਪਰ ਹੁਣ ਦਾਦੇ-ਦਾਦੀਆਂ ਆਪਣੀਆਂ ਬੇਲੀਆਂ ਕੁੱਲ ਪੁੱਤ-ਪੁੱਤੀਆਂ/ਪੁੱਤੀਆਂ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰ ਮਿਸ਼ਰਨ ਜਾਂ ਕੋਢ ਪਰਿਵਰਤਨ ਵਿਚ ਯਤਨ ਲੱਗੇ ਹਨ। ਜੇਕਰ ਕਿਸੇ ਕੋਈ ਦਾਦਾ-ਦਾਦੀ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਬੱਚਿਆਂ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰਨ ਦੀ ਖੋਜਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਘਰ ਦੀਆਂ ਨੂੰਹਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਜਿਹਾ ਭਰਨ ਤੋਂ ਵਾਰਜ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸਦੀ ਅਹਿਮ ਉਦਾਹਰਨ ਪੰਜਾਬੀ ਫਿਲਮਾਂ ਆਟੋ ਦੀ ਚੜੀ ਤੇ 'ਉ ਅ ਈ ਆਦਿ' ਰਾਹੀਂ ਦੇਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਆਟੋ ਦੀ ਚੜੀ ਫਿਲਮ ਵਿਚ ਨੂੰਹ ਦਾਦੇ ਨੂੰ ਖਿੱਚੇ ਨਾਲ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਗੱਲ ਕਰਨ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕਰਦੀ ਹੈ ਤੇ 'ਉ ਅ ਈ ਆਦਿ' ਫਿਲਮ ਵਿਚ ਘਰਬਾਲੀ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਸਦਾ ਬੱਚਾ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਮਾਂਝਿਆ ਸਕੂਲ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹੇ। ਅਜਿਹੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਕਰ ਕੇ ਹੀ ਹੁਣ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਹੇਠ ਦਿੱਤੇ ਵਾਕਾਂ ਤੇ ਵਾਕ ਸਿਖਾਏ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ:

ਵਟਸ ਯੂਅਰ ਨੇਮ ਬੇਟਾ, ਵਟਸ ਯੂਅਰ ਸਕੂਲ ਨੇਮ, ਵਟਸ ਯੂਅਰ ਮਦਰ ਨੇਮ, ਹਰੀ ਅਪ, ਵੁੱਡ ਮੋਰਨਿੰਗ, ਬੇਟਾ ਮੋਰਨਿੰਗ ਹੋ ਗਈ ਐ ਗੈਟ ਅਪ, ਬੁੱਡ ਈਵਨਿੰਗ, 'ਕਹਿ ਸੇ ਹੈਨੋ ਬੇਟਾ ਹੈੱਡ ਡਰਟੀ ਨਾ ਕਰੋ। ਹੈਲੋ ਬੇਟਾ ਬਾਏ ਬੇਟਾ ਪਲੀਜ਼ ਕੰਮ ਬੇਟਾ ਦਾਦੀ ਮੰਗ ਇਜ਼ ਕੰਮਿੰਗ ਬੇਟਾ, ਪਲੀਜ਼ ਡੋਟ ਕਰਾਈ ਬੇਬੀ, ਪਲੀਜ਼ ਹੈਡਵਾਥ ਬੇਬੀ, ਪਲੀਜ਼ ਕੰਮਪਲੀਟ ਯੂਅਰ ਹੋਮ ਵਰਕ ਬੇਬੀ।

ਇਹ ਸ਼ਹਿਰੀ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਜੁੜੀ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਮੁਹਾਵਰਾ ਹੈ। ਇਹ ਮੁਹਾਵਰਾ ਆਦਤ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਲੋਕ ਮਨਾਂ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ। ਲੋਕ ਮਨਾਂ ਵਿਚ ਵਸਣ ਕਰ ਕੇ ਹੀ ਇਸ ਨੇ ਸਾਡੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਸੁਹਜ ਕਲਾ (ਸਾਹਿਤ, ਫਿਲਮਾਂ ਤੇ ਗਾਇਕੀ) ਰੂਪਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਬੋਲਚਾਲ ਦੇ ਪੱਧਰ ਉੱਪਰ ਹੀ ਕਬੂਲ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਬੋਲਚਾਲ ਦੇ ਬਦਲੇ ਹੋਏ ਸਰੂਪ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਸਾਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਲਾਵਾਂ ਵਿਚ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਇਹ ਕੁੱਲ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਕੋਢ ਮਿਸ਼ਰਨ ਤੇ ਕੋਢ ਪਰਿਵਰਤਨ ਨੂੰ ਸਮਾਜਕ ਪ੍ਰਦਾਨਗੀ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਕਰ ਕੇ ਲੇਖਕ/ਕਲਾਕਾਰ ਜਾਂ ਹੋਰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਾਧਨਾਂ ਉੱਪਰ ਇਹ ਪ੍ਰਯੋਗ ਆਮ ਦੇਖ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਇਸ ਅਧਿਐਨ ਲਈ ਅਸੀਂ ਨਾਵਲ, ਕਹਾਣੀ, ਗੀਤ, ਪੰਜਾਬੀ ਫਿਲਮਾਂ ਤੇ ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਦੀ ਚੋਣ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਰੂਪਕਾਰਾਂ ਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਬੰਦੇ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਹੈ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅਸੀਂ ਨਾਵਲ ਤੇ ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਸਿੱਧਾਂਤ ਵਿਚ ਕੋਢ ਮਿਸ਼ਰਨ ਤੇ ਕੋਢ ਪਰਿਵਰਤਨ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਕਰਾਂਗੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਲਈ ਜਸਬੀਰ ਮੰਡ ਦੇ ਨਾਵਲ 'ਆਖਰੀ ਬਾਬੇ', ਰਣਬੀਰ ਰਾਣਾ ਦੁਆਰਾ ਰਚਿਤ ਨਾਵਲ/ਨਾਵਲਿਟ '20 ਨਵੰਬਰ', ਕੇਸਰਾ ਰਾਮ ਦੀ ਕਹਾਣੀ 'ਬੈਂਕਸ ਲੈਟ ਏ ਪੁੱਰਾ' ਪਰਗਟ ਸਿੰਘ ਸਰੋਜ ਦੇ ਨਾਵਲ 'ਠਾਕ ਵਰਸ' ਦੀ ਚੋਣ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਹ ਨਾਵਲਕਾਰ ਤੇ ਕਹਾਣੀਕਾਰ ਸਿੱਧੇ ਜਾਂ ਅਸਿੱਧੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰੀ ਤੇ ਪੇਂਡੂ ਮੌਧਵਰਗੀ ਸੁੱਟੀ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਨਿੱਧਤਾ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਜਸਬੀਰ ਮੰਡ ਦੁਆਰਾ ਰਚਿਤ ਨਾਵਲ 'ਆਖਰੀ ਬਾਬੇ' ਦੀਆਂ ਕਿਰਤਾਂਤਕ ਜੁਗਤਾਂ ਹੀ ਇਸ ਕੁੱਲ ਵੱਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਹੁਣ ਉਹ ਦਿਨ ਨਹੀਂ ਰਹੇ। ਮੰਡ ਆਪਣੇ ਅੰਦਾਜ਼ ਵਿਚ ਕੁਦਰਤ ਨੂੰ ਬੋਲਣ ਲਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਲਈ ਪੁਰਾਣਾ ਸਭ ਕੁਝ ਹੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਤੇ ਪੁਰਾਣੀ ਲਈ ਨਵਾਂ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਅਰਥਹੀਣ ਹੈ। ਮੰਡ ਨੇ ਬੱਚਿਆਂ ਤੇ ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਕੋਢ ਮਿਸ਼ਰਨ ਵਾਲੇ ਵਾਕਾਂ ਤੇ ਵਾਕਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਬਾਪੂਬੀ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਨ ਵਜੋਂ:

- ਦੁਪਹਿਰ ਦਾ ਥਾਕੀ ਬਚਿਆ ਖਾਣਾ ਪੁੱਤ ਨੇ ਸਿਲਬਰ ਫੋਟੋ ਵਿਚ ਲਪੇਟ ਦਿੱਤਾ।
(ਜਸਬੀਰ ਮੰਡ, 2019:14)
- ਉਹਦੀ ਪਿੱਠ ਪਿੱਛੇ ਕੱਚ ਨਾਲ ਨੱਗੇ ਫੋਲਡਿੰਗ ਬੈਂਚ ਉੱਪਰ ਉਹਦੀ ਚੁੰਨੀ ਲਟਕਦੀ ਸੀ।
(ਉਹੀ: 20)
- ਅੱਜ ਅੰਪਲ ਵਾਲਾ ਸਟੀਵਨ ਮਰ ਗਿਆ।
(ਉਹੀ)
- ਪਿੱਠੇ ਮੈਂ ਕਰ ਆਇਆ।
(ਉਹੀ)
- ਸਭ ਕੁਝ ਕਰੈਡਿਟ ਕਾਰਡ ਵਿਚ ਚਲਾ ਗਿਆ।
(ਉਹੀ:35)
- ਨਹੀਂ... ਜੀਰੀ ਕਰਕੇ ਟੈਨਿੰਗ ਹੋ ਗਈ...।
(ਉਹੀ:39)

- ਇਸ ਦਾ ਬਿਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ? ਐਨ ਲਾਇਨ। (ਉਹੀ:41)
- ਵੀਡੀਓ ਰੋਮ ਵਿਚ ਮੈਚ ਹਾਰ ਗਿਆ।
- "ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਕਦਾ ਉਹੋ ਹੀ ਸਟਨਾ"
- "ਸਟੇਚਿਓ" (ਉਹੀ:47)
- "ਪਾਪਾ ਤਾਗੀ" ਕੰਮਪਿਆਰ ਬੜਾ ਅੰਕੁਰਤ ਸਿਆ ਕੇ ਕਰਦੇ ਹੋ। (ਉਹੀ:89)
- 'ਘਰੇਲੂ ਪਾ ਤਾਗੀ' ਕੋਚ ਬੋਰਾ 'ਚੋਂ ਡਾਸਟ ਲਿਆ ਘਰ ਵਿਚ ਕਿਉਂ ਖਿਲਾਰ ਦਿੰਦੇ ਹੋ। (ਉਹੀ:125)
- ਜਦੋਂ ਦੇ ਡੈਸ਼ੀ ਨਾਲ ਰੀਘ ਵੱਧ ਗਏ, ਮੈਂ ਦੁੱਖ ਐਨ ਲਾਇਨ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। (ਉਹੀ:138)
- ਇਸ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਲੇਜਰ ਪਲੇਨਰ, ਰੀਵਰਸੀਫਲ ਪਲੇਅ, ਸਟਰਾਅ ਰੀਪਰ, ਫੋਟਾ-ਵੇਟਰ, ਜੋਰੇ ਲੈਵਲ, ਸਕਰੀਪਰ, ਹੈਪੀ ਸੋਫਟ ਪਏ ਸਨ। (ਉਹੀ:140)
- ਵਿਹੜੇ ਦੇ ਖੁੱਜਿਆ ਵਿਚ ਚਿਖਾ ਦੇ ਲਿਫਾਏ, ਟੇਕ ਆਉਟ ਦੇ ਡੱਬੇ ਕੋਲਡ ਡਰਿੰਕ ਦੀਆਂ ਮਾਨੀ ਸੋਟਨਾਂ। (ਉਹੀ:144)
- ਇਠੇ ਨੇ ਲੈਸ ਤੇ ਨੇ ਪ੍ਰੋਫਿਟ ਸੁਚਰੇ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। (ਉਹੀ:163)
- ਇਹ ਜੋਝ ਲੈਸ ਜੋਝ ਹੈ ਬੱਸ ਲੈਸ ਬੱਸ ਹੈ.. (ਉਹੀ)
- ਪੰਥ ਮਾਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਹਨੇ ਪੰਥ ਨਾਲ ਸੋਲਡੀ ਲਈ, ਤੇ ਫਿਰ ਫੋਨ ਵਿਚ ਕਲਿੱਕ ਵੇਖਣ ਲੱਗਾ। (ਉਹੀ: 226)

ਇਨ੍ਹਾਂ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਪੇਂਡੂ ਜੀਵਨ ਦੀ ਵਰਤਮਾਨ ਝਾਗਣੀ ਸਥਿਤੀ ਹੈ। ਜਿਥੇ ਜਸਬੀਰ ਮੰਡ ਦਾ ਨਾਵਲ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੇਂਡੂ ਜੀਵਨ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਤਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਇਸਦੇ ਉਲਟ ਰਣਬੀਰ ਰਾਣਾ ਦੁਆਰਾ ਰਚਿਤ '20 ਨਵੰਬਰ ਨਾਵਲ/ ਨਾਵਲਿਟ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਹਿਰੀ ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੀ ਨੁਮਾਇੰਦਗੀ ਕਰਦਾ ਹੈ।

- ਸਾਨੂੰ ਊੱਠ ਨਿਉਂਚ ਦੀ ਵੇਟ ਹੈ। (ਰਣਬੀਰ ਰਾਣਾ 2015: 24)
- ਅੱਜ ਰਾਤ ਉਹ ਆਪਾ ਬੋਠੀ ਐਨੀਵਰਸਰੀ ਸੈਲੀਬਰੇਟ ਕਰਾਂਗੇ। (ਉਹੀ 27)
- ਅਰੇ ਛਿੰਦਰ ਨੂੰ ਟੂ ਮੱਚ ਇੰਜਰੀ ਆਈਆਂ ਨੇ ਯਾਰ। (ਉਹੀ 40)
- ਉਹਨੂੰ ਨੌਜ ਦੀ ਬੋਝ ਇੰਜਰੀ ਐ, ਆਕਮ 'ਤੇ ਵੀ ਸੱਟ ਐ। ਐਡ ਲੋਂਗ ਬਰੇਕ ਆਲਜੇ। ਜਿਦੋਂ ਤੁਸੀਂ ਲੋਕ ਗਿਰੇ ਥੇ ਨਾ ਧਿਰਾਜ। (ਉਹੀ 40)

ਕੋਸ਼ਟਾ ਰਾਮ ਦੀ ਕਹਾਣੀ 'ਬੈਕਸ ਡੋਟ ਏ ਪੁੱਰਰਾ' ਦਾ ਸਿਰਲੇਖ ਹੀ ਕੋਢ ਅਿਕਸਿੰਗ ਵਿਚ ਹੈ। ਇਸ ਕਹਾਣੀ ਰਾਹੀਂ ਲੇਖਕ ਨੇ ਸਹਿਰੀ ਪੜ੍ਹੇ-ਲਿਖੇ ਮੱਧ ਵਰਗ ਦੀ ਜੀਵਨ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਹ ਉਹ ਪੜ੍ਹਿਆ-ਲਿਖਿਆ ਮੱਧ ਵਰਗ ਹੈ, ਜੋ ਵੱਡੇ ਪੱਧਰ ਉੱਪਰ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਤੇ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿਚ ਕੋਢ ਮਿਸ਼ਰਨ ਤੇ ਕੋਢ ਪਰਿਵਰਤਨ ਵਿਚ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੱਚੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਮਾਧਿਅਮ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹ ਸਕਣ। ਲੇਖਕ ਨੇ ਮੱਧਵਰਗੀ ਸਮਾਜ ਦੀ ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਬੜੇ ਖੂਬਸੂਰਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ:

- ਕਦੇ ਆਉਟ ਆਫ ਕਵਰੇਜ, ਕਦੇ ਕਾਲ ਡਾਇਵਰਟ, ਕਦੇ ਮੀਟਿੰਗ 'ਚ, ਕਦੇ ਰਣਯੀਟ ਵਝ ਰਿਹੈ, ਕਦੇ ਜਸਟ ਰੇਅਰਪੋਫਟ 'ਚੋਂ ਨਿਕਲ ਰਿਹੈ। (ਕੋਸ਼ਟਾ ਰਾਮ 2015:41)
- ਪਰ ਉਸ ਕੰਨ ਸੋਲਲ ਸਾਇਟਸ ਵਿਜਿਟ ਕਰਨ ਲਈ ਵੀ ਫਰਸਤ ਕਿਥੇ? (ਉਹੀ)
- ਪਰ ਅਗਲੇ ਪਲ ਜਿਉਂ ਹੀ ਵੀਲਡਿੰਗ ਕਰ ਰਹੇ ਖਿਡਾਰੀ ਉੱਛਲੇ, 'ਹਾਊਜ਼ ਚੈਟ?' (ਉਹੀ 42)
- ਜਿਥੇ ਕੋਈ ਵੀ ਇੰਕਲਪੁਟੇ ਦਾ, ਡਿਪੈਸ਼ਨ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਨਾ ਹੋਵੇ। (ਉਹੀ 44)
- ਏਨੀ ਕਪੈਸਟੀ ਹੀ ਨੂੰ। (ਉਹੀ 42)
- ਧੰਡੀ ਦੀ 'ਹਾਰਡ ਡਿਸਕ' ਵਿਚ ਟਾਈਲਾਂ ਤੇ ਫੋਨਡਰਾਂ ਵਾਂਗ ਇਕ ਦਸ ਅਲੱਗ-ਥੱਲਗ ਰਾਂ। (ਉਹੀ 45)

ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਪਰਗਟ ਸਿੰਘ ਸਰੋਜ ਦੇ ਨਾਵਲ 'ਨਾਚਫਰੋਸ' ਨੂੰ ਅਧਾਰ ਬਣਾਇਆ ਹੈ। ਉਸਦੇ ਨਾਵਲ ਵਿਚੋਂ ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਗੱਲ ਨਜ਼ਰ ਆਈ ਹੈ ਕਿ ਜਦ ਬੰਦਾ ਆਪਣਾ ਕਿੱਤਾ ਬਦਲਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵੀ ਬਦਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਜੋ ਡਾਇਰੈਕਸ਼ੀ ਹਾਂ।

ਉੱਚੇ ਮਾਈ ਡੀਐਚ

ਭਾਈ ਐਮ ਫਾਈਨ ਜੀ

ਉਸ ਨੇ ਦਸ ਵੀਹ ਸਟੇਟਸ ਦੇਖ ਕੇ ਦਰੀਫ਼ ਰੁਕੀਸ਼ਣਾਂ ਵਾਲਾ ਰੋਕਸ ਪੇਸ਼ ਲਿਆ। (ਉਹੀ 89)

ਮੇਰੀ ਲਾਈਫ ਵਿਚ ਇੰਟਰਫੇਅਰ ਨਾ ਕਰਿਆ ਕਰ। (ਉਹੀ 122)

ਮੈਂ ਜਿਵੇਂ ਲਾਈਫ ਨਿਛ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹਾਂ ਕਰੂੰਗੀ। (ਉਹੀ 134)

ਇਹ ਹਰਨਾਚਾ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਹੋ ਰਹੀ ਕੋਠ ਮਿਸ਼ਰਨ ਦੀ ਰਸਵੀਰ ਨੂੰ ਪੰਜ ਬਰ ਹੋਆਂ ਹਨ। (ਉਹੀ 135)

ਕੋਠ ਮਿਸ਼ਰਨ ਦਾ ਇਹ ਪ੍ਰਯੋਗ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਵਾਕਾਂ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਅੰਦਰ ਵਾਪਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਰੋਸ਼ਾ ਨਾਥ ਤਿਵਾੜੀ ਤੇ ਮੁਕੁਲ ਪ੍ਰਿਯਾਦਰਸ਼ਨੀ (1982-48) ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਪੱਥਰ ਉਪਰ ਇਕ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਦੂਸਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਸ਼ਬਦ, ਵਾਕੰਸ਼, ਉਪਵਾਕ ਤੇ ਅਖਾਣ ਆਦਿ ਮਿਲਾ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਅਜਿਹਾ ਰਲਾਮ ਹੀ ਪੰਜਾਬੀ ਵਾਕਾਂ ਵਿਚ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਇਹ ਗੱਲ ਉਭਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਅਜਿਹੀ ਪੰਜਾਬੀ ਹੀ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਹੱਲਿਬਾਤ ਦਾ ਆਧਾਰ ਹੋਵੇਗੀ।

ਕੋਠ ਮਿਸ਼ਰਨ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਕੋਠ ਪਰਿਵਰਤਨ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਮਹਾਂਨਗਰਾਂ ਦੇ ਉੱਚ ਮੱਧ-ਵਰਗ ਦੁਆਰਾ ਜਾਂ ਬਹੁਤ ਜਿਆਦਾ ਪੜ੍ਹੇ-ਲਿਖੇ ਸਮਾਜ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਜਾਂ ਕਿਹ ਕਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਵਸਦੇ ਪੰਜਾਬੀ ਇਸਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਵਸਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਕੋਠ ਪਰਿਵਰਤਨ ਵਿਚ ਫੱਲ ਕਰਨਾ ਮਜ਼ਬੂਤੀ ਹੈ। ਇਸਦੀ ਖਲਕ ਹਰਜੀਤ ਅਟਵਾਲ ਦੇ ਨਾਵਲ 'ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਫੋਰਨ ਦੇਸੀ' ਤੇ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖਾਤਮਜੀਤ ਦੇ ਨਾਟਕ 'ਕੈਮਲੂਪਸ ਦੀਆਂ ਮੰਛੀਆਂ' ਵਿਚ ਵੀ ਦੇਖੇ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਜਾਡੇ ਬਹਿਰੀ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਕੋਠ ਪਰਿਵਰਤਨ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਫ਼ੈਸਨ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਸੁਨਾਰੇ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਆਪਣੀ ਮਾਤ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਹੱਲਿ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਰਟਬੀਰ ਗਾਣਾ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਾਵਲ ਦੇ ਇਕ ਪਾਤਰ ਗਾਠੀ ਅਜਿਹੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ ਹੈ :

• ਆਈ ਵਾਸ਼ ਸ਼ਾਕਫ਼ ਚੈਟ ਟਾਇਮ। ਖਟ ਬੈਂਕ ਗਾਠ ਜੂ ਗਾਏਸ ਆਓ ਸੋਠ ਯਾਰ।

(ਰਟਬੀਰ ਗਾਣਾ 2015:40)

• ਐਵਰੀਥਿੰਗ ਇਸ਼ ਫਾਇਨ। ਮੋਰਨਿੰਗ ਤੱਕ ਆਉ ਬੇਬੀ ਗਰਨ। (ਉਹੀ 25)

ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਇਕ ਬੜੀ ਵਿਲੱਖਣ ਕਾਵਿਕ ਵੱਨਗੀ ਗੀਤ ਹੈ। ਇਸ ਵੱਨਗੀ ਦਾ ਆਪਣਾ ਇਕ ਵੱਖਰਾ ਸਾਹਿਤਕ ਸਫਰ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਗੀਤ ਸਿਰਫ ਲਿਖਤ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਤ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਇਸਦਾ ਸੰਬੰਧ ਗਾਉਣ ਪਰੰਪਰਾ ਨਾਲ ਵੀ ਹੈ। ਗਾਉਣਾ-ਵਜਾਉਣਾ ਪੰਜਾਬੀ ਸੁਭਾ ਦੇ ਬੜਾ ਅਨੁਕੂਲ ਹੈ। ਉੱਚ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਮਨੋਰਥ ਮਨੁੱਖੀ ਮਨ ਨੂੰ ਠੰਡਕ ਪਹੁੰਚਾਉਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਕਰ ਕੇ ਸੰਗੀਤ ਨੂੰ ਸੁਹ ਦੀ ਪੁਰਾਖ ਵੀ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰੇ ਸੁਭਾ ਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੁਭਾ ਵਰਗਾ ਹੈ। ਇਹ ਵਿਧਾ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਸੁਖਨੇ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ ਨਾਲ ਜੋੜਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਇਸ ਸੁਪਾਥਾਠ ਦਾ ਵੀ ਸਾਡੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਬੜਾ ਅਹਿਮ ਯੋਗਦਾਨ ਹੈ। ਗੀਤਾਂ ਦੇ ਪੱਥਰ ਉਪਰ ਸਿਰਫ ਕੋਠ ਮਿਸ਼ਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਹੀ ਵਾਪਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਗੀਤਾਂ ਵਿਚ ਕੋਠ ਮਿਸ਼ਰਨ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਤਾਂ ਖਸਤੀਵਾਦੀ ਦੇਰ ਅੰਦਰ ਨਾਵ ਸਬਦਾਂ ਦੇ ਰੂਪਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਨਜ਼ਰ ਆਉਣ ਲੱਗਾ ਸੀ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਗੀਤਾਂ ਵਿਚ ਕੋਠ ਮਿਸ਼ਰਨ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਾਜੇ-ਸਮਾਨ ਦਾ ਸਾਡੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਟਾਮਲ ਹੋਣ ਕਰ ਕੇ ਹੋਇਆ, ਜਿਵੇਂ: ਬਸ, ਖਾਲਜ, ਕਾਰ, ਟਬੱਕ, ਟੈਲੀਫ਼ੋਨ, ਪੈਂਟ, ਕਾਨਜ ਆਦਿ :

ਮੈਂ ਕਾਲਜ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਦੀ ਮੁੰਡਿਆ ਤੇਨੂੰ ਮਿਲਣ ਦੀ ਮਾਰੀ

ਪੁੱਠੀਆਂ ਫੈਲ ਵਾਟਮਾਂ ਵਾਲੇ

ਉੱਪ ਖਰ ਕੇ ਚੜ੍ਹ ਜਾ ਮਿੱਤਰਾਂ ਦਾ ਚਲਿਆ ਟਰੱਕ ਨੀ

ਖੇਡੋਂ ਪਰ ਨੂੰ ਲਵਾਏ ਟੈਲੀਫ਼ੋਨ ਹਾਟੀਆਂ

ਚੁਣ ਤੱਕ ਤਾਂ ਸਿਰਫ ਪੰਜਾਬੀ ਗੀਤਾਂ ਵਿਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਹੀ ਵਰਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੀਤਾਂ ਦੀ ਕਾਵਿਕਤਾ ਬਚੀ ਹੋਈ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਵਸਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨਹੀਂ

ਲਿਖੇ ਤੇ ਗਾਏ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਪੱਧਰ ਵੀ ਪੇਂਟੂ ਜੀਵਨ ਅਨੁਸਾਰੀ ਸੀ। ਪਰ 2010 ਤੋਂ ਸ਼ਾਅਰ ਦੇ ਗੀਤ ਪਿੰਡਾਂ ਦੀਆਂ ਗੀਤਾਂ ਤੋਂ ਨਿਕਲ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਸ਼ਬਦੀ ਉਪਰ ਵੀ ਹੁੰਦੇ ਸਨ, ਜਿਸ ਕਰ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਰੂਪ ਕੋਝ ਮਿਸ਼ਰਨ ਅਨੁਸਾਰੀ ਹੋ ਗਿਆ। ਹੁਣ ਇਹ ਤਸਦੀਲੀ ਗੀਤ ਦੀ ਵਿਆਕਰਨ ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਹੋ ਗਈ, ਜਿਵੇਂ ਗੁਟ ਵੈੱਡ-ਬਰੈੱਡ, ਏਟ ਕੁੜੀ ਦਾ-ਵੇਟ ਕੁੜੀ ਦਾ, ਇਸ ਨੂੰ ਅਜਿਹੀ ਭਾਇਕੀ ਤਲ-ਤੁਕਾਂਤ ਵੀ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ :

ਨੈਂਹੇ ਸਲਵਾਰ ਸੁਟ ਵੈੱਡ ਮੇਠਿਆ

ਕੁੜੀ ਦੀ ਗਮਾਨਜਿਹੀ ਬਰੈੱਡ ਮੁੰਡਿਆ

ਲੱਕ ਟਵੰਟੀ ਏਟ ਕੁੜੀ ਦਾ, ਫੈਰਟੀ ਸੈਵਨਵੇਟ ਕੁੜੀ ਦਾ

ਇਹ ਗਾਇਕੀ ਦਾ ਉਹ ਸਰੂਪ ਹੈ ਜੋ ਪੁਰਾਣੇ ਬੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਉਪਰ ਲੱਗ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਵਰਤਮਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੀਆਂ ਤਾਂ ਅੱਖਾਂ ਹੀ ਅਜਿਹੇ ਮਹਿੰਨੇ ਵਿਚ ਖੁੱਲ੍ਹ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭਲਾ ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਕਿਵੇਂ ਉਪਰ ਲੱਗ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਅਜਿਹੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਤਾਂ ਆਪਣੀ ਸੁਰਤ ਹੀ ਕੋਝ ਮਿਸ਼ਰਨ ਜਾਂ ਕੋਝ ਪਰਿਵਰਤਨ ਵਿਚ ਸੰਭਾਲ ਚੁੱਕੀ ਹੈ। ਵਰਤਮਾਨ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਇਕ ਹੋਰ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਾਧਨ ਜਾਂ ਯੰਤਰ ਮੋਬਾਇਲ ਫੋਨ ਹੈ। ਇਸ ਸਾਧਨ ਕਰ ਕੇ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਪੂਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਮੁੱਠੀ ਵਿਚ ਚੁੱਕੀ ਚਿਰਦਾ ਹੈ। ਦਲਾਅਲ ਸਕਰੀਨ ਨੇ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਕਰੂ ਹੀ ਆਪਣੀ ਮੁੱਠੀ ਵਿਚ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਸਾਧਨ ਨੇ ਬੰਦੇ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਬੜਾ ਸੁਖੀ ਵੀ ਬਣਾਇਆ ਹੈ, ਪਰ ਨਾਲ ਹੀ ਇਸ ਨੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਉਲਝਾ ਵੀ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਜਾਂ ਬੰਦਾ ਖੁਦ ਹੀ ਇਸ ਵਿਚ ਉਲਝ ਕੇ ਰਹਿ ਗਿਆ ਹੈ। ਹੁਣ ਬੰਦੇ ਦਾ ਬਹੁਤਾ ਸਮਾਂ ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਾਇਟਸ ਉੱਪਰ ਹੀ ਬੈਠਦਾ ਹੈ। ਪੂਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਹੀ ਇਸ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵਿਚ ਹੈ। ਡਾ. ਸਰੋਜ ਕੁਮਾਰ (2014:77) ਅਨੁਸਾਰ ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਨੇ ਲੋਕ ਮਨਾਂ ਉੱਪਰ ਬੜਾ ਭੁੱਖਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਇਆ ਹੈ। ਮੀਡੀਆ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਗਲੋਬਲੀ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਬਦਲਣ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਮੀਡੀਆ ਮੁਦ ਕਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਬੋਲ ਕਰਦਾ ਇਹ ਵੀ ਸਾਡੇ ਲਈ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ। ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਉੱਪਰ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਨ ਦੀ ਆਪਣੀ ਇਕ ਭਾਸ਼ਾ ਜਾਂ ਚਿੰਨ੍ਹ ਭਾਸ਼ਾ ਹੈ : ਸੋਸ਼ਲ ਸਾਇਟਸ ਉੱਪਰ ਕੋਈ ਵੀ ਸੁਨੇਹਾ ਲਿਖਣ ਲਈ ਬਹੁਤ ਹੀ ਜ਼ੋਰ ਭਾਸ਼ਾ ਜਾਂ ਸੰਕਿਰਣ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ :

ਇਸ ਪੋਸਟ ਨੂੰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਡੇਅਰ ਕਰੋ।

(ਵਟਸਾਪ)

ਗ੍ਰੇਟ ਵਰਕ ਵੀਰੋ।

(ਉਹੀ)

ਵੈਰੀ ਗੁੱਡ .ਕੋਰੋਰੇਕੁਲੋਬਨਜ਼ ਵੀਰੋ।

(ਉਹੀ)

ਆਵਰ ਟੀਮ ਗੈਟਸ ਟੂ ਪੁਜੀਸ਼ਨਜ਼ ਇਨ ਡਿਸਟਿਕ।

(ਉਹੀ)

ਮੇਹਨ ਸੀ ਲੈਟਸ ਮੇਰ ਕੋਨਸਨਟ੍ਰੇਟ ਓਨ ਆਵਰ ਪਿੰਡ।

(ਉਹੀ)

ਵੈਰੀ ਸੌਝ

ਡੋਸਬੁੱਕ ਤੋਂ

ਚਾਂਡਰਕੁੱਲ

"

ਨਾਈਸ ਬਰੋ

"

ਗੁੱਡ

"

ਗ੍ਰੇਟ ਪਰਸਨੈਲਟੀ

"

ਵਾਹ ਜੀ ਵਾਹ ਵੈਰੀ ਨਾਇਸ

"

ਅਲਟੀਮੇਟ

"

ਨਾਇਸ ਪਿੱਕ

"

ਹੈਪੀ ਬਰਥਡੇ ਪ੍ਰੈਂਚਰ ਜੀ ਵਹਿਗੁਰੂ ਬਲਿਸ਼ਠ ਯੂ

"

ਸਾਡੇ ਮਨੋਰੰਜਨ ਦਾ ਇਕ ਹੋਰ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਾਧਨ ਫਿਲਮਾਂ ਹਨ। ਇਸ ਵਿਧਾ ਦਾ ਵੀ ਬੰਦੇ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਅਹਿਮ ਸਥਾਨ ਹੈ। ਖਾਸ ਕਰ ਕੇ ਅੱਜ-ਕੱਲ੍ਹ ਸਹਿਜੀ ਜੀਵਨ ਜਾਂ ਐਨ. ਆਰ. ਆਈ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਨਿੱਧਤਾ ਕਰਦੀਆਂ ਫਿਲਮਾਂ ਵਿਚ ਕੋਝ ਮਿਸ਼ਰਨ ਤੇ ਪਰਿਵਰਤਨ ਦੇ ਨਮੂਨੇ ਬਹੁਤਾ ਵਿਚ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਹੁਣ ਤਾਂ ਫਿਲਮਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਹੀ ਕੋਝ

ਸਿਮਰਤਾਨ ਵਾਲੇ ਹੋ ਜਾਣ ਲੱਗੇ ਹਨ :

ਜਦੋਂ ਐਕ ਮੁਲਾਖਮ
ਸਾਰ ਪੰਜਾਬ
ਕੋਰੀ ਐਨ ਸੇਟਾ,
ਸਨ ਆਫ ਮਨਜੀਰ ਸਿੰਘ
ਦ ਸਮਾਜ ਪ੍ਰੇਮ
ਨੋ ਕਾਰੀਰ ਵਿਚ ਵਾਇਰ
ਗੁੱਟ ਸਰਦਾਰ
ਕੋਰੀ ਮੈਨਟਿਲ ਆਇ ।

ਇਹ ਫਿਲਮ ਸਮਾਜ ਦੇ ਖਾਸ ਵਰਗ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਰੱਖ ਕੇ ਬਣਾਈਆ ਜਾਂਦੀਆ ਹਨ। ਬਹਿਰੀ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਜਾਂ ਕਹਿ ਲਓ ਮਹਾਂਨਗਰਾਂ ਵਿਚ ਸੁੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਹੁਣ ਸਮਝ ਕੀ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ, ਜਿਵੇਂ ਬਹਿਰੀ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਪਲੇ ਬੱਚਿਆ ਨੂੰ ਗੁਰਦਿਕਾਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਵਲ ਪੜ੍ਹਾਉਣਾ ਬਹੁਤ ਔਖਾ ਕਾਰਜ ਹੈ। ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਇਸ ਨਬਜ਼ ਨੂੰ ਮੰਡੀਆ, ਭਾਇਕਾ ਤੇ ਫਿਲਮਾਂ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਨੱਪ ਲਿਆ ਹੈ। ਇਸੇ ਨਦੀ ਹੁਣ ਉਹ ਗਲੀ-ਮਿਲੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਚੋਟ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਤਾਂ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਬੰਧ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਨ ਚੁੜੇ ਰਹਿਣ ਤੇ ਉਹ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਖੁਨਾਫਾ ਕਮਾ ਸਕਣ। ਦਰਅਸਲ ਇਸ ਪਿੱਛੇ ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਨਾਲ ਚੁੜੀਆਂ ਤਾਕਤਾਂ ਦਾ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਯੋਗਦਾਨ ਹੈ। ਇਹ ਸਿਸਟਮ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਮੰਡੀ ਦੀ ਵਸਤ ਵਾਂਗ ਦੇਖਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਤਾਕਤਾਂ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪੂਰਾ ਧਿਆਨ ਰੱਖਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਕਿਹੜੀ ਚੀਜ਼ ਕਿਸ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕਿਵੇਂ ਪੇਸ਼ ਕਰਨੀ ਹੈ? ਉਹ ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਸੁਫੇਰ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ, ਲੇਕਿਨ ਸਾਡੇ ਸਮਾਜ ਉਪਰ ਅਸਰ ਅਚੇਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪੈ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਮਹੌਲ ਨੇ ਬੰਦੇ ਦੇ ਭਾਸ਼ਾਈ ਕੋੜ ਹੀ ਬਦਲ ਦਿੱਤੇ ਹਨ।

ਇਸ ਸਮੁੱਚੇ ਅਧਿਐਨ ਤੋਂ ਸਿੱਟਾ ਇਹ ਉਭਰ ਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਇਆ ਹੈ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਹੁਣ ਇਸ ਗਲੀ-ਮਿਲੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਾਲੇ ਮਹੌਲ ਵਿਚ ਗੱਲ ਕਰਨ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਪੈ ਚੁੱਕੀ ਹੈ ਜਾਂ ਪਾਉਂਟੀ ਪਵੇਗੀ। ਇਸ ਸੱਚਾਈ ਤੋਂ ਅਸੀਂ ਹੁਣ ਭੱਜ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ। ਸਾਡਾ ਪੇਂਡੂ ਤੇ ਬਹਿਰੀ ਜੀਵਨ ਪੱਛਮੀ ਜੀਵਨ ਸੈਲੀ ਵਿਚ ਚਲ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਪੇਂਡੂ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਇਸ ਬਦਲਾਅ ਦੀ ਰਫ਼ਤਾਰ ਥੋੜੀ ਹੌਲੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਲੋਕ ਹਾਲੇ ਵੀ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਵਾਲੇ ਕੰਮ-ਧੰਦੇ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਸ ਕਰ ਕੇ ਪੇਂਡੂ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਕੋੜ ਮਿਸ਼ਰਨ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਜਾਸਬੀਰ ਮੰਡ ਦੇ ਨਾਵਲ ਵਿਚਲੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਰਗਾ ਹੈ। ਜਦਕਿ ਬਹਿਰੀ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਪੱਛਮੀ ਜੀਵਨ ਸੈਲੀ ਦੇ ਪ੍ਰਯੋਗ ਦੀ ਗਤੀ ਬਹੁਤ ਤੇਜ਼ ਹੋਣ ਕਰ ਕੇ ਉਥੇ ਲੋਕ ਕੋੜ ਪਰਿਵਰਤਨ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਵੱਡੇ ਪੱਧਰ ਉੱਪਰ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਸ ਸੰਖਿਪ ਜਿਹੇ ਸਕਦੇਖਣ ਦੇ ਅਧਾਰ ਉੱਪਰ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਇਸ ਭਾਸ਼ਾਈ ਵਰਤਾਰੇ ਨੂੰ ਸਮਾਜਕ ਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਪ੍ਰਦਾਨਗੀ ਦੇ ਚੁੱਕੇ ਹਾਂ। ਇਸੇ ਕਰ ਕੇ ਇਹ ਭਾਸ਼ਾਈ ਵਰਤਾਰਾ ਸੁਹਜ ਕਠਾਵਾਂ (ਸਾਹਿਤ, ਗੀਤ, ਫਿਲਮਾਂ ਤੇ ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ) ਵਿਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ (ਨਾਵਲ, ਕਹਾਣੀ, ਨਾਟਕ ਤੇ ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ) ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਮਾਜ ਦਾ ਭਾਸ਼ਾਈ ਸਰਵੇਖਣ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਕੋੜ ਮਿਸ਼ਰਨ ਤੇ ਕੋੜ ਪਰਿਵਰਤਨ ਦੇ ਨਮੂਨਿਆਂ ਨੂੰ ਬਲਾਕ ਜਾਂ ਜਿਲ੍ਹਾ ਪੱਧਰ ਉੱਪਰ ਇਕੱਠਾ ਕਰ ਕੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੇ ਪ੍ਰਯੋਗ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਠਤਾ ਨੂੰ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ। ਇਸ ਨਦੀ ਸਮਾਜ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨਕ, ਮਨੋ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨਕ, ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨਕ ਤੇ ਕੰਪਿਊਟਰ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿਧੀਆਂ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਲੈ ਕੇ ਸਾਨੂੰ ਭਾਸ਼ਾਈ ਪੱਧਰ ਉੱਪਰ ਸਮੁੱਚੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਅਸੀਂ ਇਹ ਜਾਣ ਸਕੀਏ ਕਿ ਇਹ ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਸਾਡੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਸੰਕਲਪਨਾਤਮਕ ਖਾਚੇ ਵਿਚ ਕਿਵੇਂ ਵਾਪਰਿਆ ਜਾਂ ਵਾਪਰ ਰਿਹਾ ਹੈ? ਕਿਵੇਂ ਬੰਦਾ ਮਾਨਸਿਕ, ਸਮਾਜਿਕ ਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਤੌਰ ਤੇ ਭਾਸ਼ਾਈ ਸੱਤਾ ਦੇ ਪ੍ਰਯੋਗ ਬੱਲੇ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ?

ਹਵਾਲੇ ਤੇ ਟਿੱਪਣੀਆਂ :

ਪੰਜਾਬੀ :

1. ਸਰੋਜ, ਪਰਗਟ ਸਿੰਘ, 2018, ਨਾਯਤਰੀਯ, ਪਟਿਆਲਾ : ਫੀਲੀਸਫ ਪਬਲੀਕੇਸ਼ਨਜ਼।
2. ਕੇਸਰਾ ਰਾਮ, 2015, 'ਪੈਰਸ ਸੇਂਟ ਏ ਪੁੱਤਰਾ', ਚਰਾਣੀ ਪੰਜਾਬ-86, ਦਿੱਲੀ: ਜਨਰਲ ਪ੍ਰੈਸ, ਪਲੱਪੀਅਰ ਗਾਯਕਨ, ਖਾਦਲੀ ਚੌਕ।
3. ਬਰਾੜ, ਖੁਦਾ ਸਿੰਘ (ਭਾ.), 2014, ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ : ਸਿਰਾਂਤ ਤੇ ਵਿਚਾਰ, ਲੁਧਿਆਣਾ : ਲਾਹੌਰ ਸੂਧਾ।
4. ਮੰਡ, ਜਸਪ੍ਰੀਤ, 2019, ਭਾਸ਼ਾਈ ਭਾਸ਼ੇ, ਸੰਗ੍ਰਹਿ : ਐੱਟਮ ਆਰਟ।
5. ਰਣਜੀਤ, ਰਾਣਾ, 2015, 20 ਨਵੰਬਰ, ਲੁਧਿਆਣਾ : ਚੌਰਨਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ।
6. ਵਾਲੀਆ, ਪਰਮਜੀਤ ਸਿੰਘ, (ਬੀਐਚ), ਪਰਮਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਸੰਪਾ, 2010, "ਕੋਡ ਪਰਿਵਰਤਨ : ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਹਿੰਦੀ, ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ", ਭਾਸ਼ਾ : ਮੁੱਢ ਤੇ ਵਿਚਾਰ, ਜਲੰਧਰ : ਦੀਪਕ ਪਬਲਿਸ਼ਰਜ਼।

ਹਿੰਦੀ :

7. ਮੁਕੁਲ ਪ੍ਰਿਯਾਂਟਰਸਣੀ, ਤਿਵਾੜੀ, ਰੇਲਾ ਨਾਥ, (ਸੰਪਾ), 1982, ਹਿੰਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਸਮਾਜਿਕ ਰੂਮਿਕਾ, ਮਦਰਾਸ : ਦੋਸ਼ਟ ਭਾਰਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸਭਾ।
8. ਮੁਕੁਨਾ, ਸੁਮੇਧ, "ਹਿੰਦੀ ਭਾਸ਼ੀ ਸਮਾਜ ਮੇਂ ਕੋਡ ਪਰਿਵਰਤਨ ਥਾ ਰੂਪ", ਥਾਵੇਸ਼ਣਾ, ਐੱਚ-98, ਆਗਰਾ: ਕੇਂਦਰੀ ਸੰਸਥਾਨ।

ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ :

9. Blom, Jan Petter and Gumperz, John J. (Ed), 2007, "Social meaning in linguistics structure : code-switching in Norway", **The Bilingualism Reader**, London and New York: Routledge.
10. Hudson, R.A., 1980, **Sociolinguistics**, Cambridge : University Press.
11. Surej Kumar, 2014, "A Sociolinguistics Study of the Mixed language Used by the Children of Urban Educated People", **Department of linguistics and Contemporary English**, Lucknow Campus : The English and Foreign languages University.
12. Swann, Joan, (Mesthries, Rajend, Swann, Joan, Deumert, Andrea and leap, I. William, Ed), 2001, "language Choice and Code-switching", **Introducing Sociolinguistics**, Edinburgh: Edinburgh University Press.
13. Trudgill, Peter, 1992, **Introduction language and Society**, England : Penguin English.

ISSN : 2320-9690

PARKH

Refereed Research Journal of Punjabi
Language, Culture and Literature
(Bi-Annual)

Vol. II July-December 2021

Chief Editor
Prof. Sarabjit Singh

Editor
Prof. Yog Raj

Department of Punjabi
Panjab University, Chandigarh

ISSN: 2320-9600

PARKH
Refereed Research Journal of Punjabi
Language, Culture and Literature
(Bi-Annual)

Vol. II July-December 2021

ਪਰਖ

ਮੁੱਖ ਸੰਪਾਦਕ	:	ਪ੍ਰੋ. ਸਰਬਜੀਤ ਸਿੰਘ
ਸੰਪਾਦਕ	:	ਪ੍ਰੋ. ਯੋਗ ਰਾਜ
ਸੰਪਾਦਕੀ ਬੋਰਡ	:	ਪ੍ਰੋ. ਸਰਬਜੀਤ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰੋ. ਯੋਗ ਰਾਜ ਪ੍ਰੋ. ਉਮਾ ਸੋਠੀ ਡਾ. ਅਭਵਿੰਦਰ ਕੌਰ ਤਨਵੀ

ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ, ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ

Price: Rs.150/- Postage Charges additional

ISSN	:	2320-9690
UGC Care List No.	:	4 (Print and Online)
Place of Publication	:	Panjab University, Chandigarh.
Periodicity of Publication	:	Bi-Annual
Publisher's Name & Address	:	Registrar, Panjab University, Chandigarh.
Printer's Name & Address	:	Jatinder Moudgil Manager Press Panjab University, Chandigarh.
Chief Editor's Name & Address	:	Prof. Sarbjit Singh Chairperson, School of Punjabi Studies, Panjab University, Chandigarh.
Name & Address of individual who own the Journal	:	Panjab University, Chandigarh.

ਰਤਕਰਾ

ਸੰਪਾਦਕੀ			
1.	ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਖਲਮ : ਇਤਿਹਾਸ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ	ਡਾ. ਹਰਿਰਜਨ ਸਿੰਘ ਭਾਟੀਆ	1
2.	ਜਿਉਂਦੀ ਈ ਭਗਪੁਰਾਣੀ ਦੀ ਚਾਹੜ : ਹੱਕ	ਡਾ. ਸਰਬਜੀਤ ਸਿੰਘ	3
3.	ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਚੰਦਨ ਦੀ ਕਾਵਿ-ਕਿਰਾਸ਼ : 'ਸੰਦੂਕ' ਦੀ ਪੜ੍ਹਤ	ਡਾ. ਯੋਗ ਰਾਜ	16
4.	ਯਾਤਰੀਵਾਦ, ਸਾਹਿਤ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤਿਰੋਧ : ਜਨਿਆਂ ਵਾਲੇ ਥਾਗ ਦਾ ਕੜਲੇਆਮ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ	ਡਾ. ਜਲਪੀਰ ਸਿੰਘ	31
5.	ਪੰਜਾਬੀ ਨੌਕ-ਕਾਵਿ ਦਾ ਭਾਸ਼ਣੀ ਮੁਹਾਵਰਾ	ਡਾ. ਸੋਹਨ ਸਿੰਘ	42
6.	ਵਫ਼ਾ ਅਸ਼ਰਫ਼ ਦਾ ਫ਼ਾਰਿਸ਼ਾ ਮਨੁੱਖ : ਬਨਪੀਰ ਮਾਧੋਪੁਰੀ	ਡਾ. ਗੁਰਮੇਲ ਸਿੰਘ	58
7.	ਬੱਛੀ ਵਿਆਕਰਨ ਪਰੰਪਰਾ ਦੇ ਸਿਦਕ ਵਿਚ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਦੀ ਸਥਿਤੀ	ਡਾ. ਨਵੰਤਰ ਸਿੰਘ	68
8.	ਅਨੁਵਾਦ: ਸਿਧਾਂਤਕ ਅਤੇ ਵਿਹਾਰਕ ਪਰਿਪੇਖ	ਡਾ. ਅਕਵਿੰਦਰ ਕੌਰ ਤਨਵੀ	82
9.	ਸੈਮੇਟਿਕ ਧਰਮ ਵਿਚ ਈਕੋ-ਚੇਕਨਾ	ਸ੍ਰੀ ਗੁਰਮੇਲ ਸਿੰਘ	91
10.	ਡਾ. ਵਟਸਾਣਾ ਬੇਦੀ ਦਾ ਨੌਕ-ਕਿਠਤਾਂਤ ਚਿੰਤਨ	ਡਾ. ਅਸ਼ਵਨੀ ਕੁਮਾਰ	101
11.	ਯਾਤਰੀਵਾਦੀ ਢੰਗ : ਡੀਰਿਜ਼ੀਓਨ ਸ਼ਰਫ਼ ਗੀਤ-ਕਾਵਿ ਦੇ ਸੁਹਜਾਤਮਕ ਪਾਸਾਰ	ਡਾ. ਪਵਨ ਕੁਮਾਰ	110
12.	ਸਦਾਚਾਰਕ ਵਿਚਲਾਈ ਦਾ ਵਿਰੋਧੀ ਪ੍ਰਵਚਨ: ਲੂਣਾ	ਡਾ. ਗੁਰਮੀਰ ਸਿੰਘ ਬਰਾੜ	127
13.	Modernity and Post-Independence Punjabi Literature	Dr. Gurpal S Sandhu	135
14.	Breaking Stereotypes in Portrayal of Sikh Characters in Media: A Trend Study of Bollywood Movies and Web Series	Dr. Bhavneet Bhatti	148
15.	Literary Representations of Landless Dalits in Punjab: A Comparative Study of the Selected Fictions of Gurdial Singh and Bhagwant Rasoolpuri	Dr. Ravinder Kaur	158
			171

ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਆਕਰਨ ਪਰੰਪਰਾ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਨਵੰਬਰ ਮਿਥ

ਇਸ ਪੰਜ ਪੇਂਡਰ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਆਕਰਨ ਪਰੰਪਰਾ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਰੂਪ-ਰੇਖਾ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੀਆਂ ਮੁੱਢਲੀਆਂ ਵਿਆਕਰਨਾਂ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸੰਰਚਨਾਵਾਦੀ ਵਿਆਕਰਨ ਪਰੰਪਰਾ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਸ਼ਬਦ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਪਰੰਪਰਾ ਵਿਚ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਦੇ ਅਰਥ ਤੇ ਕਾਰਜ ਪੱਖ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਜਲਦਿ ਆਧੁਨਿਕ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਵਿਭਿੰਨ ਅਧਿਐਨ ਮਾਡਲਾਂ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਨੂੰ ਚਾਬੰਗ ਅਤੇ ਵਾਕ ਦੇ ਕਾਰਜੀ ਪਹਿਲੂ ਤੋਂ ਵਿਚਾਰਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਵਿਆਕਰਨ ਪਰੰਪਰਾ ਦਾ ਅਰੰਭ ਗੁਰੂਕੀ ਦੀ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਚੌਥੀ ਪੰਜਵੀਂ ਸਦੀ ਈਸਾ ਪੂਰਵ ਦੇ ਆਸਪਾਸ ਹੋਇਆ। ਇਥੇ ਵਿਆਕਰਨ ਨੂੰ ਦਰਸ਼ਨ ਸਾਸ਼ਤਰ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਥੇ ਕਾਬਲ ਕੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਕਦਰਤੀ ਜਾਂ ਪਰੰਪਰਾਕਤ ਪੱਖ ਨੂੰ ਠੀਕੇ ਵਾਚ-ਵਿਛਾਦ ਚਲਦਾ ਰਿਹਾ। ਇਸ ਵਾਚ-ਵਿਛਾਦ ਦਾ ਮੂਲ ਮਨੋਰਥ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਸਮਾਨਤਾ ਸਿੱਧ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਜਾਨ ਲਾਟਿਨਜ਼ (1972:11) ਅਨੁਸਾਰ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਵਿਆਕਰਨ ਲੇਖਣ ਦਾ ਅਰੰਭ ਪਲੈਟੋ ਤੋਂ ਹੋਇਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਨਾਵ ਅਤੇ ਕਿਰਿਆ ਨਾਮਕ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਵਿਚ ਨਿਖੇੜਾ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਵੇਰ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਤਾਰਕਿਕ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨੂੰ ਆਧਾਰ ਰੱਖਿਆ। ਪਲੈਟੋ ਦੇ ਦੋਨੇ ਅਰਸਤੂ ਨੇ ਇਸ ਪਰੰਪਰਾ ਨੂੰ ਹੋਰ ਅੱਗੇ ਵਧਾਉਂਦਿਆਂ ਵਿਆਕਰਨ ਦੇ ਇਕ ਨਵੇਂ ਤੌਰ ਯੋਜਕ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਹੋਰ ਅੱਗੇ ਵੱਧਦੀ ਹੋਈ ਸਟੋਇਕ ਪਰੰਪਰਾ ਵਿਚ ਵਾਪਸ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਸ ਪਰੰਪਰਾ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂਕੀ ਭਾਸ਼ਾ ਸੰਬੰਧੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਸਟੋਇਕਾਂ ਦੀਆਂ ਪਾਠਿਕ ਸ਼ੈਲੀ ਸਿਕੇਲਰ ਕਾਨ ਵਿਚ ਵੀ ਜਾਰੀ ਰਹੀਆਂ ਅਤੇ ਇਸੇ ਕਾਲ ਵਿਚ ਹੀ ਥਰੇਕਸ ਨਾਂ ਦਾ ਮਹਾਨ ਵਿਆਕਰਨੀ ਹੋਇਆ। ਥਰੇਕਸ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਮੁਕੰਮਲ ਵਿਆਕਰਨ ਲਿਖਣ ਦਾ ਕੰਮ ਕੀਤਾ। ਉਸ ਨੇ ਮੁੱਖ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਨੂੰ ਖੋਜਿਆ। ਜਾਨ ਲਾਟਿਨਜ਼ (ਉਹੀ:12) ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਵਿਦਵਾਨ ਨੇ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਸ਼ਬਦ-ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਪਛਾਣ ਕੀਤੀ। ਉਹਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਪਾਰਟੀਕਲ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਮੰਨਿਆ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਗੁਰੂਕੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਵਿਆਕਰਨ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਇਆ। ਇਸ ਪਰੰਪਰਾ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਹੋਲ ਵਿਆਕਰਨ ਪਰੰਪਰਾ ਵਿਕਸਤ ਹੋਈ। ਫਰਫ ਸਿਰਫ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਪਰੰਪਰਾ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਗੁਰੂਕੀ ਵਿਆਕਰਨ ਦਾ ਮਾਡਲ ਮੌਜੂਦ ਸੀ। ਇਉਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੀ ਵਿਆਕਰਨ ਪਰੰਪਰਾ ਮੌਧ ਯੁੱਗ ਅਤੇ ਜਾਗ੍ਰੂਕੀ ਕਾਲ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਘੀ ਹੈ, ਪਰ ਲੱਖੋਂ ਦੀ ਇਸ ਵਿਕਾਸ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਖਾਸ ਵੇਰਵਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਜੇ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਆਕਰਨ ਪਰੰਪਰਾ ਦੀ ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਆਧਾਰ ਸਰੋਤ ਦੀ ਸੁਨਾਨੀ-ਵੇਲ ਵਿਆਕਰਨ ਪਰੰਪਰਾ ਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਅਠਾਰਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਕਈ ਵਿਆਕਰਨ ਲਿਖੇ ਗਏ। ਇਹ ਵਿਆਕਰਨ ਅਦੇਸ਼ਾਤਮਕ ਪਹੁੰਚ ਤੋਂ ਆਧਾਰਿਤ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਸੋਧ ਕ੍ਰਹਿਣ ਕਰ ਕੇ ਹੀ ਹੌਨਡੀ ਸਰੀਟ ਤੋਂ ਜੋਸਪਹਲਨ ਆਦਿ ਵਿਆਕਰਨੀਆਂ ਦੇ ਵਿਆਕਰਨ ਸਾਹਮਣੇ ਆਏ।

ਹੌਨਡੀ ਸਰੀਟ (1903:19-21) ਥਰਤਾਨਵੀ ਪਰੰਪਰਾ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਵਿਆਕਰਨਕਾਰ ਹੋਏ ਹਨ। ਉਹ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ

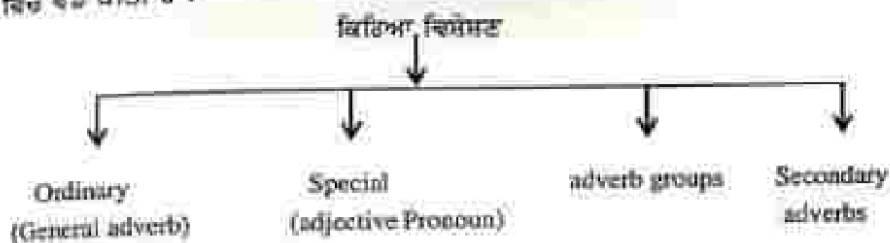
ਨੂੰ Particle ਸ਼ਬਦ-ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੇ ਅਧੀਨ ਵਿਭਾਜਿਓ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਦਾ ਘੇਰਾ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦ-ਵਿਗਿਆਨ ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚਦਾ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸਦੀ ਸਹਿਯੋਗੀ ਅਤੇ ਸਟਰਕਚਰਲ ਸੰਬੰਧੀ ਕੁਝ ਅਹਿਮ ਗੱਲਾਂ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਸ਼ਬਦ ਅਤੇ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਸਮੂਹਾਂ ਦਾ ਕਿਰਿਆ ਨਾਲ ਸਹੂਰ ਰੂਪ ਸੰਬੰਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ:

Come up at once

ਉਹ ਅਜਿਹੀਆਂ ਸਟਰਕਚਰਲ ਵਿਚਲੀ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ੁੱਠੇ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ Short verb-adjectives ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਰੂਪ ਕਿਰਿਆ ਤੋਂ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਵੱਖ ਨਹੀਂ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ। ਸਦਾਕਿ ਵੱਡੇ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣਾਂ ਨੂੰ ਭੜੀ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਕਿਰਿਆ ਤੋਂ ਵੱਖ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਸੰਬੰਧੀ ਐਡ ਪ੍ਰੀਪੋਜ਼ਿਸ਼ਨ Particle ਨੂੰ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਵਜੋਂ ਮਾਨਤਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ:

He waited on the new customer

ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਦੇ ਆਰੰਭੀ ਪੱਖ ਨੂੰ ਪਿਛਲੇ ਸੰਬੰਧੀ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਦੀ ਚਾਰ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡ ਕੀਤੀ ਹੈ :

ਸਧਾਰਨ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ (ordinary adverb)

ਇਸ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿਚ ਉਹ Here, there, where, now, then, soon, quite, very ਆਦਿ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣਾਂ ਨੂੰ ਰੱਖਦੇ ਹਨ।

ਖਾਸ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ (Special)

ਇਸ ਵੰਡ ਵਿਚ ਉਹ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਜੋ 'Ly' ਵਾਲੇ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣਾਂ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਸਮੂਹ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮਨੁੱਖ (Pronoun) ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਤਾਂ ਵਰਤੀ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਤੋਂ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਵਜੋਂ ਵਿਕਸਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਪੱਖ ਉਹ ਕੋਈ ਵੀ ਵੇਰਵਾ ਪੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ।

ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਸਮੂਹ (adverb groups)

ਇਸ ਪੈਰਾਗ੍ਰਾਫ ਵਿਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਕਿੱਥੋਂ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਬਣਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਪੱਖ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰਦੇ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ ਨਾਵ-ਸੰਬੰਧਕ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਨਾਲ ਬਣੇ: Upstairs, In Short ਆਦਿ।

ਦੂਜੀ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ (Secondary adverbs)

ਇਸ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿਚ ਉਹ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਦੂਸਰੀਆਂ ਸ਼ਬਦ-ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਤੋਂ ਬਣਦੇ ਹਨ: Full, very, True ਆਦਿ।

ਆਟੋ ਜੋਸਪਹਸ਼ਨ (1979-78) ਨੂੰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਆਖਰਨ ਪੰਚਮਾ ਦਾ ਕੇਂਦਰੀ ਸੁਭਾ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਸੰਬੰਧੀ ਥਾਵੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਵਿਚਾਰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਉਹ ਕਿਰਿਆ

ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਇਸਨੂੰ ਪਾਰਟੀਕਲ ਦਾ ਨਾਂ ਵੀ ਦਿੱਤੇ ਹਨ। ਉਹ (1924:100-101) ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤ ਖਾੜੇ ਵਿਚ ਤੌਰ ਦਾ ਵੀ ਉਲੇਖ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਪਹਿਲੇ ਤੋਂ ਦੂਜੇ ਦਰਜੇ ਦੀਆਂ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਲਈ ਵਿਚਲਨ ਦੀ ਸਰਫ਼ਾ ਵੀ ਕੀਤੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ :

He's only just back from abroad. (ਪਹਿਲਾ ਦਰਜਾ)
the off side. (ਦੂਜਾ ਦਰਜਾ)

ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਹ ਵਿਚਲਨ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਆਮ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਦਰਅਸਲ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤ ਦਾ ਮੁੱਖ ਸਾਧਨ ਤਾਂ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤ ਹੁੰਦਾ ਨਾਲ ਹੀ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਉਹ (1924:88) in ਅਤੇ on ਸਿੱਧਾਂ ਦੀ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤ ਵਰਤੋਂ ਦੀ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਦੇ ਹਨ।

Put your cap off.
Put your cap on your head.
He was in.
He was in the house.

ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ ਕੁਝ ਸੰਬੰਧੀਆਂ ਵਿਚ in ਅਤੇ on ਆਪਣੇ ਆਪ ਹੀ ਵਾਕ ਪੂਰਨ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਸਦਕਿ ਕੁਝ ਸੰਬੰਧੀਆਂ ਵਿਚ ਇਹ ਪੂਰਤੀ ਪੂਰਕ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਸ਼ੇਖਰਸ਼ਨ ਨੇ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਬਹੁਵਚਨੀ ਰੂਪ ਵੀ ਬਣਾਏ ਹਨ: twice, thrice and more than one ਆਦਿ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਰਿਪਠਾਈ ਵਿਆਕਰਨੀਆਂ ਨੇ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤ ਸ਼ਬਦ-ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਸੰਬੰਧੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਸੰਤੋਖਪੂਰਨ ਵਿਖੰਡੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ।

ਸੰਨਿਊਰ (1915) ਅਤੇ ਡਨੁਮਬੀਲਡ (1933) ਤੋਂ ਸੈਂ ਕੇ ਆਧੁਨਿਕ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨਕ ਸਕੂਲ/ਮਾਡਲ ਹੋਏ ਵਿਚ ਆਏ, ਜਿਵੇਂ: ਸੰਰਚਨਾਤਮਕ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨਕ ਸਕੂਲ/ਮਾਡਲ, ਚਾਰਲਜ਼ ਫਰਾਇਜ਼ (Charles Fries), ਗਲੀਸਨ (Henry A. Gleason), ਨੈਲਸਨ (W.Nelson Francis), ਹਾਕਟ (Charles F. Hockett), ਕਲੈਂਬਰ ਅਤੇ ਗ੍ਰੈਨਥੋਮ (Randolph Quirk & Sidney Greenbaum), ਨੀਮ ਚੌਸਕੀ ਦਾ ਰੂਪਰਗੇ ਤੇ ਸਿਰਜਨਾਤਮਕ ਵਿਆਕਰਨ ਦਾ ਸਕੂਲ, ਕੇ ਐਲ ਪਾਇਰ ਦਾ ਟੈਕਸਟੀਵ ਵਿਆਕਰਨ ਦਾ, ਡਿਲਮੋਰ ਦਾ ਕਾਰਕ ਵਿਆਕਰਨ, Artemis Alexiadou ਅਤੇ ਜਾਨ ਲਾਇਨਜ਼ (John Lyons) ਆਦਿ ਨੇ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤ ਸ਼ਬਦ-ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਤੇ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤ ਵਾਕੇਸ਼ ਸੰਬੰਧੀ ਬਹੁਤ ਹੀ ਮੁੱਲਵਾਨ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਭਨਾਂ ਨੇ ਨਾ ਕੇਵਲ ਭਾਸ਼ਾਈ ਅਧਿਐਨ ਦੇ ਨਵੇਂ ਸੰਕਲਪ ਹੀ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਸਗੋਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਵਿਆਕਰਨ ਵਿਆਪਕ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਵਿਗਿਆਨਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤੀ ਵੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਸਾਰੀ ਨਵੀਨ ਭਾਸ਼ਾ ਅਧਿਐਨ ਮਾਡਲਾਂ ਦੀਆਂ ਕਈ ਨਵੀਨ ਵਿਧੀਆਂ ਵੀ ਸਾਹਮਣੇ ਆਈਆਂ।

ਫਰਾਇਜ਼ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵੀ ਵਧਾ ਕੇਵਲ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਆਧਾਰ ਤੇ ਉਹ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀਆਂ ਪੰਜ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਪਹਿਲੀਆਂ ਚਾਰ ਤਾਂ ਪਰਿਪਠਾਈ ਵਿਆਕਰਨ ਦੇ ਨਾਵ, ਕਿਰਿਆ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤ, ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤ ਦੇ ਸਰਾਬਰ ਹਨ। ਛਾਕੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਸ਼ਬਦ-ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਲਈ ਇਕੋ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਉਦਨੇ ਰੂਪ (Formal) ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦਾ ਨਾਂ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਉਹ (1957: 83-86) ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤ ਤੋਂ ਕੀਤੇ ਦਰਜੇ ਦੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਸ਼ਬਦ-ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਕੁੱਲ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ 67% ਹਿੱਸਾ

ਆਪਣੇ ਵਿਚ ਸਮਾ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। ਕਾਰਜੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਰਹਿਤ ਸੰਬੰਧਕਾਂ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰਦੇ ਹੋਏ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੁੱਝ ਗਿਣਤੀ ਨਹੀਂ ਹੀ ਹੈ (ਫਰਾਇਜ਼ 1940: 112-113):

at, by, for, from, in, of, on, to and with.

ਉਨ੍ਹਾਂ ਮੁਤਾਬਕ ਇਹ ਨੌਂ ਸੰਬੰਧਕ ਚਾਕ ਵਿਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸੰਦਰਭਾਂ ਵਿਚ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਵਿਚਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਫ਼ਲਜ਼ਾਮ ਅਤੇ ਟਕਸਾਲੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਚਰਨ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਵੀ ਵੱਖਰਾ-ਵੱਖਰਾ ਹੈ। ਇਹ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਨਾਂਵ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜ ਕੇ ਸ਼ੁਰੂਮਸਾਰੀ ਅਰਥਾਂ ਦਾ ਸੰਚਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਕ (Modifiers) ਸੰਬੰਧੀ ਉਹ (1957: 203) ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਕ ਉਹ ਸ਼ਬਦ ਜਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਸਮੂਹ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਕਿਸੇ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅਰਥ ਵਿਚ ਰੁਝ ਹੋਰ ਜੋੜਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਕ ਤੋਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਕ ਅਤੇ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਕ ਨੂੰ ਪਰਿਰਾਸ਼ਤ ਕਰਨਾ ਕਾਫ਼ੀ ਔਖਾ ਹੈ। ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਕ ਦੀ ਸੰਬੰਧੀ ਇਸ ਪੱਖ ਹੋਰ ਕੀ ਜਟਿਲ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਵਾਕ ਪੱਧਰ ਉੱਪਰ ਇਹ ਤਿੰਨ ਮੁੱਖ ਸ਼ਬਦ-ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਸੇ ਦੇ ਵੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਕ ਵਜੋਂ ਵਿਚਰ ਸਕਦੇ ਹਨ:

the work thereafter

his study aboard

was it sufficiently hot for you.

I know he'll be in pretty soon.

ਫ਼ਲੀਸਨ (1965:128-129) ਦਾ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਕ ਸੰਬੰਧੀ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ ਪਰੰਪਰਾਵਾਦੀ ਵਿਆਕਰਨਾਂ ਵਿਚ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਕ ਦੀ ਪਰਿਰਾਸ਼ਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਵਾਰ ਖ਼ਦਲੀ ਹੈ। ਵਾਕੀ-ਵਾਕੀ ਇਸ ਵਿਚ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਕ ਸ਼ਬਦ-ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਛੋਟੇ-ਛੋਟੇ ਕਰੁੱਪਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡੀ ਗਈ।

ਉਹ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵੰਡ ਨੂੰ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਪੱਖ ਦੀ ਪ੍ਰੋਤਰਾ ਲਈ ਇਕ ਨਵਾਂ ਤ੍ਰੇਪਕੇ ਸਿਧਾਂਤ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ। ਇਹ ਸਿਧਾਂਤ ਫ਼ਰਾਇਜ਼ ਦੁਆਰਾ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਕੀਤੀ ਕਾਰਜੀ ਵੰਡ ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ। ਇਹ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਉਸਦਾ ਸੋਧਿਆ ਹੋਇਆ ਰੂਪ ਹੈ। ਫ਼ਲੀਸਨ ਇਸ ਲਈ ਨਵੀਂ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀ ਕਰਦੇ ਹਨ:

ਕੁੱਖੀ ਸਿਧਾਂਤ

ਇਸ ਕੁੱਖੀ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦਿਆਂ ਲਿਖਦੇ ਹਨ:

Intensifiers (ਤੀਬਰਤਾ-ਬੰਧਕ)

ਇਸ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿਚਲੇ ਸ਼ਬਦ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਕ ਅਤੇ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਕ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਕ ਵਜੋਂ ਵਿਚਰਦੇ ਹਨ: very, extremely ਆਦਿ।

Limiters (ਸੀਮਾ-ਬੰਧਕ)

ਇਸ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿਚਲੇ ਸ਼ਬਦ ਵਾਕੰਸ਼ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਕ ਵਜੋਂ ਵਿਚਰਦੇ ਹਨ। ਇਹੋ ਤੱਕ ਕਿ ਨਾਂਵ ਵਾਕੰਸ਼ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਕ ਵਜੋਂ ਵੀ ਆ ਸਕਦੇ ਹਨ: Just, Only ਆਦਿ।

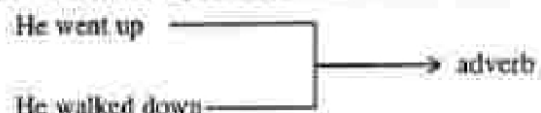
Sentence Introducers (ਬਾਕ ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ)

ਇਸ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿਚ ਉਹ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਕ ਸ਼ਬਦ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਬਾਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਕ ਵਜੋਂ ਵਿਚਰਦੇ ਹਨ।
Nevertheless, however and Furthermore ਆਦਿ।
ਬਾਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਕ ਕਿਹਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣਾਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀਆਂ ਵਿਆਕਰਨਾਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਵਿਚਾਰਿਆ
ਗਿਆ।

ਇਹ ਵੇਡ ਜਰਨ ਤੋਂ ਸਾਅਦ ਉਹ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕਿਹਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਦੀ ਪੁਰਾਣੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵੇਡ ਦੀ ਖੁ
ਇਸ ਨਵੇਂ ਸਿਧਾਂਤ ਰਾਹੀਂ ਕਿਹਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਂਦ ਤੱਕ ਇਕਸਾਰਤਾ ਤਾਂ ਬਾਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਉਹ
ਇਸ ਨੂੰ ਵੀ ਪੂਰਨ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦਾ। ਅਖੀਰ 'ਚ ਉਹ ਇਸ ਸਿੱਟੇ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਹਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਸ਼ਬਦ ਤਾਂ
ਇਸ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਲਈ ਯੋਗਾ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸ਼ਰੇਗਾ।

ਨਿਲਸਨ (1958: 278-287) ਨੇ ਅਮਰੀਕਨ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ Qualifiers ਦਾ ਸੰਬੰਧ
ਵਿਕਸਤ ਕੀਤਾ। ਉਸ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿਚ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚਰਦੇ ਹਨ: Very, quite, rather,
partly, enough, too ਆਦਿ। ਜਦਕਿ ਪਾਮਰ (1990: 56) ਇਸ ਕਿਸਮ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ intensifiers ਵਜੋਂ
ਮਾਨਤਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਦਰਅਸਲ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਕਿਹਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਕ ਵਜੋਂ ਵਿਚਰਦੇ ਹਨ। ਅੱਗੇ ਨਿਲਸਨ
ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ ਕਿਹਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਕ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਸਿੱਧੀ ਰੇਖਾ ਨਹੀਂ ਖਿੱਚੀ ਜਾ ਸਕਦੀ, ਪਰ
ਕਰ ਕੇ ਮਾਤਰਾ ਸੂਚਕ ਕਿਹਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣਾਂ ਵਿਚਕਾਰ। ਨਿਲਸਨ ਨੇ ਕਿਹਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਨੂੰ ਨਾਂਵ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਕ
ਵੀ ਕਿਹਾ ਹੈ। ਅੱਗੇ ਉਹ ਇਹ ਵੀ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਜਿਹੇ ਕਿਹਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਘੱਟ
ਸੀਮਤ ਹੈ। ਵਾਰਤਕ ਲੇਖਣ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਜਿਆਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਗਿਣਤੀ ਪੱਖੋਂ ਇਹ ਸਿਰਫ 2% ਦੇ
ਆਸਪਾਸ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਿਹਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣਾਂ ਨੂੰ ਜਲੀਸਨ (Sentence Introducers) ਬਾਕ ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ
ਦਾ ਨਾਂ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਚਾਰਲਜ਼ ਹਾਰਟ (1958:227-58) ਨੇ ਕਿਹਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਸੰਬੰਧੀ ਸਭੇ ਸੰਖੇਪ ਜਿਹੇ ਵਿਚਾਰ ਪੇਸ਼
ਕੀਤੇ ਹਨ। ਉਸ ਨੇ ਫਰਾਂਸਿਸ ਦੁਆਰਾ ਕਾਰਜੀ ਸ਼ਬਦਾਂ (Functional word) ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਇਕਾਈ ਨਾਲ
ਮੇਲ ਖਾਈ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਬਣਾਈ। ਇਸ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿਚਲੇ ਸ਼ਬਦ ਕਿਹਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਦਾ ਕਾਰਜ ਕਰਦੇ ਹਨ :

ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਉਹ here, there, now, and then ਆਦਿ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧ ਪੜਨਾਂਘ ਮੰਨਦਾ
ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਾਰਜ ਖੇਤਰ ਕਿਹਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣੀ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਅੱਗੇ ਇਹ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਸਮੇਂ ਤੇ ਸਥਾਨ
ਦੇ ਭਾਵ ਤੱਕ ਸੀਮਤ ਹੈ :

- John is here.
- Now, John is in the room.

ਉਹ nowhere, never ਆਦਿ ਨੂੰ ਨਾਂਹਵਾਚੀ ਸ਼ਬਦ ਮੰਨਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਮੁਤਾਬਿਕ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਯੋਗਾ
ਕਿਹਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਜਦਕਿ ਉਹ where, everywhere, always, every
ਆਦਿ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਅਨਿਸ਼ਚਤ ਭਾਵ ਦੇ ਸੂਚਕ ਮੰਨਦਾ ਹੈ ਤੇ ਕਾਰਜ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਇਹ ਵੀ ਕਿਹਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ
ਵਜੋਂ ਵਿਚਰਦੇ ਹਨ।

1. above, about, after, around, etc.
2. after ward, backward, etc.
3. here in, here, there etc.
4. today, tonight, now etc.

ਬਐਨਕ ਅਤੇ ਗ੍ਰੀਲਹੋਮ (2002:125-137) ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਨੂੰ ਰੂਪ, ਧਾਰਜ ਅਤੇ ਅਰਥ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਪਰਖਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਔਗਰੇਜੀ ਵਿਚ ਜਿਆਦਾਤਰ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਪਿਛੇਤਰ *ly* ਰਾਹੀਂ ਵਿਉਂਤਪਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਅਤੇ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਯੋਗਰ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਤੋਂ ਛਾੜ ਉਹ ਵਾਕ ਦੇ ਕਾਰਜੀ ਹੱਥ ਵਜੋਂ ਸੇਵੇ ਹਨ ਤੇ ਇਹ ਸਿੱਧ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਵਾਕ ਵਿਚ ਇਹ ਹੋਰ ਕਾਰਜੀ ਹੱਥਾਂ ਵਰਗੀ ਕ੍ਰਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ: Subject, Object, Verb ਅਤੇ Complement ਆਦਿ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਮੁਢਲੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ, ਸੰਬੰਧਕੀ ਵਾਕੰਸ਼ ਅਤੇ ਨਾਵ ਵਾਕੰਸ਼ ਵਜੋਂ ਵੀ ਵਿਚਰ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੰਰਚਨਾਵਾਦੀ ਵਿਆਕਰਨੀਆਂ ਨੇ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਦੇ ਕਈ ਪਹਿਲੂਆਂ ਉੱਤੇ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਹ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਇਸ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਨੂੰ ਅੰਤਿਮ ਨਹੀਂ ਮੰਨਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਡਾ. ਭੋਲਾ ਨਾਥ ਸਿੰਘਾੜੀ (2004:515) ਅਨੁਸਾਰ ਆਪਣੀਆਂ ਅਨੇਕ ਦਿੱਛਾਵੀਆਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ 1950 ਦੇ ਆਸਪਾਸ ਸੰਰਚਨਾਤਮਕ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀਆਂ ਕਾਰੀਆਂ ਸਪਸ਼ਟ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪਈਆਂ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਮੀਆਂ ਦਾ ਹੱਲ 1957 ਵਿਚ ਨੋਮ ਚੌਸਕੀ ਦੀ ਪੁਸਤਕ 'ਸਿੰਟੈਕਟਕ ਸਟਰਕਚਰਜ਼' (Syntactic Structure) ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।

ਚੌਸਕੀ (1957: 35-36) ਨੇ ਸਥਾਨੀਕਤਾ ਰੂਪਾਂਰਠਨ ਰਾਹੀਂ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਸਿਧਾਂਤ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ, ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣੀ ਬਣਤਰਾਂ ਦੀ ਸੁਮੱਲ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਰਾਹੀਂ ਹੋਠ ਦਿੱਤੇ ਵਾਕਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ :

ਕਿਰਿਆ ਐਥ (Verb Plus Particle)

- He tried on the shirt —————> transitive verb plus particle.
 He tried the shirt on —————> separation transform.
 He tried it on: —————> with pronoun direct object.

ਪੂਰਕ (Complement)

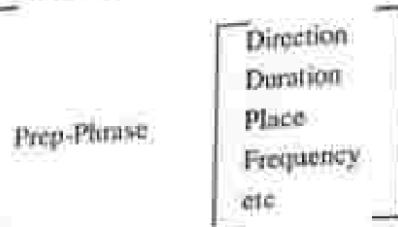
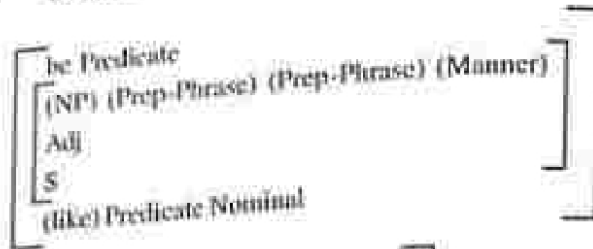
- He called on the student —————> transitive verb plus complement.
 He called on him —————> with pronoun direct object.

ਚੌਸਕੀ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ ਕਿਰਿਆ ਐਥੀ ਬਣਤਰਾਂ ਉੱਤੇ ਵੱਖਰੇ ਰੂਪਾਂਰਠਨ ਦਾ ਨੇਮ ਉਸ ਸਮੇਂ ਲਾਗੂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਇਸ ਸੰਰਚਨਾ ਵਿਚ ਪਰਨਾਵ ਪ੍ਰਤੱਖ ਕਰਮ (direct object) ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਿਚਰ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ। ਇਸੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਇਹ ਨੇਮ ਪੂਰਕ ਬਣਤਰਾਂ ਉਪਰ ਲਾਗੂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਦਿਸ਼ਾਵਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪੂਰਕਾਂ ਦੀ ਬਣਤਰ ਸੰਬੰਧੀ ਇਕ ਹੋਰ ਸਿਧਾਂਤ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਹ ਵਿਆਕਰਨਕ ਕਰਮਣੀ (Grammatical Passives) ਦੇ ਆਧਾਰ ਉੱਤੇ ਵਿਚਾਰਦੇ ਹਨ:

John found the boy studying in the library.

ਅਜਿਹੇ ਵਾਕਾਂ ਦੀ ਸੰਰਚਨਾ ਨੂੰ ਉਹ ਸਮੂਹਿਕੀ (Antitonymy) ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਚੌਮਸਕੀ (1965:102) S ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣਾਂ ਦੀ ਵਿਉਂਤਪਤੀ ਸੰਬੰਧੀ ਵੀ ਨਿਰਨਿਬੰਧ ਨਵਾਂ ਪੇਟਰਨ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ :

1. S → NP Predicate-Phrase
2. Predicate-Phrase → Aux VP (Place) (Time)

ਇਸ ਢੰਗ ਨਾਲ ਉਹ ਸਮਾਂ, ਸਥਾਨ ਅਤੇ ਵਿਧੀਵਾਚਕ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣਾਂ ਦੇ ਪੇਟਰਨ ਦੀ ਗਹਿਣ ਸੰਰਚਨਾ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਨਾਲ ਹੀ ਉਹ ਸੰਬੰਧਕੀ ਵਾਕਾਂਸ਼ ਦੀਆਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਥਿਤੀਆਂ ਨੂੰ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਵਿਧੀਵਾਚਕ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਨੂੰ ਉਹ ਵਾਕ ਦੀ ਕਰਮਣੀਕਰਨ ਨਾਲ ਜੋੜ ਕੇ ਦੇਖਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਜਦ ਵਿਧੀਵਾਚਕ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਸਮੇਂ ਕਿਰਿਆ ਬੇਸ਼ਕ ਅਕਰਮਕ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਸਕਰਮਕ ਉਹ ਕਾਫ਼ੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸੁਰੱਤਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਚੌਮਸਕੀ ਅਨੁਸਾਰ ਵਿਧੀਵਾਚਕ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਵਾਕ-ਸੈਲੀ ਵਿਕਸਤ ਕਰਨ ਵਿਚ ਵੀ ਅਹਿਮ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਕਾਰਨ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਇਹ ਵਾਕ ਦੇ ਸੂਚਕ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇ ਦੇ ਸੂਚਕ ਵਜੋਂ ਵੀ ਵਿਚਰ ਸਕਦੇ ਹਨ।

John cleverly stayed away yesterday.

John laid his plans cleverly.

ਵਿਲਮੋਰ ਦਾ ਚਾਰਜ ਵਿਆਕਰਨ ਵੀ ਕਾਫ਼ੀ ਚਰਚਾ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਵਿਲਮੋਰ (1967: 51-52) ਅਨੁਸਾਰ ਹਰ ਵਾਕ ਦੀ ਸੰਰਚਨਾ ਵਿਚ ਇਕ ਕਿਰਿਆ ਅਤੇ ਇਕ ਜਾਂ ਇਕ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਨਾਵ ਵਾਕਾਂਸ਼ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਆਪਸ ਵਿਚ ਕਾਰਕ ਸੰਬੰਧਾਂ ਰਾਹੀਂ ਜੁੜੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੰਬੰਧਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ ਉੱਪਰ ਹੀ ਉਹ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰਦੇ ਹਨ। ਵਿਲਮੋਰ ਨੇ ਕਾਰਕ ਵਿਆਕਰਨ ਦੇ ਆਪਣੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਖੋਜ-ਪੱਠਕ ਰਾਹੀਂ ਇਹ ਸਿੱਧ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ in a clumsy way ਵਰਗੇ ਵਾਕ ਨੂੰ ਆਸਪੈਕਟ ਮਾਡਲ ਦੇ ਨੇਮ ਪ੍ਰਬੰਧ ਰਾਹੀਂ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਨਾ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਉਹ ਸਥਾਨ ਸੂਚਕ ਤੇ ਦਿਸ਼ਾ ਸੂਚਕ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਨੂੰ ਅਧਿਕਰਨ ਕਾਰਕ ਦੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਮੰਨਦੇ ਹਨ।

ਵਾਲਟਰ ਏ. ਕੁੱਕ (1969: 128-297) ਨੇ ਟੈਕਸੀਮਕ ਮਾਡਲ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿਚ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਹ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਨੂੰ ਵਿਉਂਤਪੱਤੀ ਸਿਸਟਮ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ (types of derivation system) ਦੇ ਆਧਾਰ ਉੱਤੇ ਵਿਚਾਰਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਧਾਤੂ (root) ਨਾਲ ਜਦੋਂ ਵਧੇਰ (affixes) ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰੀਕੇ ਰਾਹੀਂ ਬਣੇ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਨੂੰ (adverbializers) ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਨਾਲ ਹੀ ਉਹ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਨੂੰ ਛੰਦ ਸ਼ਬਦ ਸੰਰਚਨਾ (close adverb construction) ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਮੰਨਦਾ ਹੈ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਥਾਂ ਅਜਿਹੀ ਟਿੱਪਣੀ ਬਹੁਤ ਹੀ ਹੇਠਾਜੀਜਨਕ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਵਿਆਕਰਨ ਜਾਂ ਵਿਆਕਰਨ ਮਾਡਲ ਤਹਿਤ ਅਜਿਹਾ ਵੇਰਵਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

Artemis Alexiadou (1997: 04) ਨੇ Antisymmetric Syntax ਨੂੰ ਅਧਾਰ ਰੱਖ ਕੇ ਗਰੀਕ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚਲੇ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣਾਂ ਦਾ ਸਥਾਨਕੀਕਰਨ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਅਧਿਐਨ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਨੂੰ ਇਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪਰਿਭਾਸ਼ਤ ਕਰਨਾ ਕਾਰੀ ਔਖਾ ਕਾਰਜ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿਚ ਬਹੁਜਾਤੀ (Heterogeneous) ਕਿਸਮ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚਰਦੇ ਹਨ।

ਜਾਨ ਲਾਇਨਜ਼ (1972: 328-30) ਅਨੁਸਾਰ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸ਼ਬਦ-ਰੇਖ ਹੈ, ਜੋ ਕਿਰਿਆ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਜਾਂ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਸੰਘ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਅਧਾਰ ਉੱਤੇ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਨੂੰ ਜਟਿਲ ਕਿਸਮ ਦੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਮੰਨਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਜਟਿਲ ਕਿਸਮ ਦੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਖ਼ਾਸ ਕਿਸਮ ਦੀ ਸਿਰਜਨਾਤਮਕ ਬਕਰੀ ਰੱਖਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਕਰ ਕੇ ਉਹ ਇਸਨੂੰ ਨਵੀਂ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਦੀ ਮਾਲਕ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵੀ ਮੰਨਦਾ ਹੈ।

ਸਾਰ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਇਹ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਬਹੁਜਾਤੀ ਤੇ ਨਿਗਾਣੀ ਕਿਸਮ ਦੀ ਹੈ। ਭਾਵ ਇਹ ਆਪਣੇ ਵਿਚ ਮੁੱਖ ਸ਼ਬਦ ਸ਼੍ਰੇਣੀ (ਨਾਵ, ਕਿਰਿਆ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਤੇ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ) ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਕ ਤੇ ਪੜਨਾਵੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸਮਾ ਲੈਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਕਰ ਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਨਵੀਂ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਤੇ ਸਿਰਜਨਾਤਮਕ ਕਿਸਮ ਦੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵੀ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ।

0-0-0

ਹਵਾਲੇ

ਵਰਮਾ, ਸਿਤਯਕਾਮ (ਜਾਨ ਲਾਇਨਜ਼, ਅਨੁਵਾਦ) (1972), ਸਿਧਾਂਤਕ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ, ਮੁਨਸ਼ੀ ਰਾਮ ਮਨੋਹਰ ਲਾਲ.

ਵਰਮਾ, ਸਿਤਯਕਾਮ (ਜਾਨ ਲਾਇਨਜ਼, ਅਨੁਵਾਦ) (1972), — ਉਹੀ—

Sweet, Henry. (1903). A New English Grammar, Logical and Historical, Part-II. Oxford, The Clarendon.

Jespersen, Otto. (1979). Essentials of English Grammar, London: George Allen and Unwin.

Jespersen, Otto. (1924). The Philosophy of Grammar, London: George Allen and Unwin.

Fries, Charles C. (1957). The Structure of English: An Introduction to the Construction of English Sentence, New York: Harcourt, Brace & Company.

Fries, Charles C. (1940). American English Grammar, New York: Appleton-Century-Crofts, Inc.

Fries, Charles C. (1957). The Structure of English: An Introduction to the Construction of English Sentence, New York: Harcourt, Brace & Company.

- Gleason, H.A. Jr. (1965), *Linguistics and English Grammar*, New York: Rinehart and Winston, Inc.
- Francis, W. Nelson (1958), *The Structure of American English* New York: The Ronald.
- Palmer, F. (1990), *Grammar*, London : Penguins Books Ltd.
- Hockett, C. (1958), *A Course in Modern Linguistics*, New York : The Macmillan Company.
- Quirk, R. Greenbaum S. (2002), *A University Grammar of English*, Delhi: Pearson education Pvt. Ltd, Indian Branch.
- ਡਿਵਾਈ, ਰੋਨਾ ਨਾਥ (2004), ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ: ਕਿਰਾਬ ਮਹਲ.
- Chomsky, N (1957), *Syntactic Structure*, The Hague: mouton.
- (1965), *Aspects of the Theory of Syntax*. Cambridge: The MIT Press.
- Fillmore, C.J (1965), "The Case for Case" In E. Bach and R.T. Harms (eds), *Universal in Linguistics Theory*, New York: Holt, Rinehart & Winston.
- Walter, A. Cook, S.J. (1969), *Introduction to Tagmemic Analyax*. Holt Rinehart and Winston Inc.
- Alexiadou, A. (1997), *Adverb Placement A Case Study in Antisymmetric Syntax*, Amsterdam: John Benjamins Company.
- ਵਰਮਾ, ਸਿਰਯਕਾਮ (ਜਾਨ ਲਾਇਨਜ, ਅਠਵਾਦ) (1972), ਸਿਧਾਂਤਕ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ, ਮੁਨਸ਼ੀ ਰਾਮ ਮਨੋਹਰ ਲਾਲ.

ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ,
ਦਿੱਲੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ,
ਦਿੱਲੀ।
ਸੰਬੰਧਿਤ : 94630-23046

ਸਾਲ 37 ਅੰਕ 178 : ਜਨਵਰੀ-ਫ਼ਰਵਰੀ, 2021

ਸਮਦਰਸ਼ੀ

ਪੰਜਾਬੀ ਅਕਾਦਮੀ ਦਾ ਦੋ ਮਾਸਿਕ ਰਸਾਲਾ

ਪ੍ਰਧਾਨ
ਮਨੀਸ਼ ਸਿਸੋਦੀਆ

ਮੀਤ-ਪ੍ਰਧਾਨ
ਹਰਸਰਨ ਸਿੰਘ ਬੱਲੀ

ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ ਸੰਪਾਦਕ
ਰਾਜਿੰਦਰ ਕੁਮਾਰ

ਉੱਪ-ਸੰਪਾਦਕ
ਹਰਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ

ਸੰਪਾਦਕੀ ਦਫ਼ਤਰ ਦਾ ਪਤਾ

ਪੰਜਾਬੀ ਅਕਾਦਮੀ, ਦਿੱਲੀ

ਡੀ. ਡੀ. ਏ. ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਸੈਂਟਰ, ਸਦਰ ਥਾਨਾ ਰੋਡ, ਪਹਾੜ ਗੰਜ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ-110055

Punjabi Academy, Delhi

DDA Community Centre,

Sadar Thana Road, Paharganj, New Delhi-110055

E-mail : samdarshi.punjabi@gmail.com

Visit our Website at : <http://www.punjabiacademydelhi.com>

ISSN : 2581-3986

© ਸਾਰੇ ਹੱਕ ਰਾਖਵੇਂ ਹਨ

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਲਈ ਲੇਖਕ, ਅਨੁਵਾਦਕ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਅਕਾਦਮੀ ਦੀ ਮਨਜ਼ੂਰੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।
ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦੀ ਰੀਤੀ-ਨੀਤੀ ਜਾਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬੀ ਅਕਾਦਮੀ, ਸੰਪਾਦਕੀ ਮੰਡਲ ਜਾਂ ਸੰਪਾਦਕ
ਦੀ ਸਹਿਮਤੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ।

ਮੁੱਲ	:	25 ਰੁਪਏ
ਸਾਲਾਨਾ ਚੰਦਾ	:	150 ਰੁਪਏ
ਇੰਗਲੈਂਡ ਤੇ ਯੂਰਪ	:	30 ਪੌਂਡ
ਅਮਰੀਕਾ, ਕੈਨੇਡਾ, ਮਿਡਲ ਈਸਟ ਤੇ ਹੋਰ ਦੇਸ਼	:	60 ਡਾਲਰ

ਚੰਦਾ "ਸਕੱਤਰ, ਪੰਜਾਬੀ ਅਕਾਦਮੀ" ਦੇ ਨਾਂ 'ਤੇ ਭੇਜੋ।

Send the Subscription in the name of "Secretary, Punjabi Academy".

ਟਾਈਟਲ

ਮਨਿੰਦਰ ਸਿੰਘ

ਲੇਜ਼ਰ ਟਾਈਪ ਸੈਟਿੰਗ

ਸੁਖਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ

Samdarshi :

Bi-monthly journal of Punjabi Literature published by Punjabi Academy, Delhi, Motia Khan, Paharganj, New Delhi - 110055, India

ਸਮਦਰਸ਼ੀ :

ਪੰਜਾਬੀ ਅਕਾਦਮੀ, ਦਿੱਲੀ, ਮੋਤੀਆ ਖ਼ਾਨ, ਪਹਾੜ ਗੰਜ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ-55 ਭਾਰਤ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਪੰਜਾਬੀ
ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਦੋ-ਮਾਸਿਕ ਰਸਾਲਾ।

ਸਮਦਰਸ਼ੀ

ਸਾਲ 37 ਅੰਕ 178 : ਜਨਵਰੀ-ਫ਼ਰਵਰੀ, 2021

ਆਪਣੇ ਟੱਲੇ /

ਇਸ ਵਾਰ ਦਾ ਕਵੀ / ਗੁਰਤੇਜ ਕੋਹਰਵਾਲਾ

ਕਵਿਤਾਵਾਂ / ਗੁਰਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ

ਡਾ. ਨਛੱਤਰ ਸਿੰਘ : ਪੰਜਾਬੀ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਵਾਕੰਸ
ਦੀ ਸਾਹਿਤਕ ਭੂਮਿਕਾ

ਡਾ. ਪਰਮਜੀਤ ਕੌਰ ਸਿੰਘੂ : ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਚਿੰਤਨ : ਅੰਤਰ-
ਧਾਰਮਿਕ ਸੰਵਾਦ

ਡਾ. ਪਰਮੀਤ ਕੌਰ : ਉੱਚੀ ਰੱਬੋਂ ਦੀ ਧੀ : ਡਾ. ਦਲੀਪ
ਕੌਰ ਟਿਵਾਣਾ

ਹਮਨਦੀਪ ਕੌਰ : ਯਹਾਂ ਅੱਛੀ ਔਰਤ ਨਹੀਂ ਮਿਲਤੀ

ਡਾ. ਸੰਦੀਪ ਸਿੰਘ : ਪ੍ਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਰੀ ਕਾਵਿ :
ਪਰਿਪੇਖ ਅਤੇ ਪਸਾਰ

ਡਾ. ਸਿਮਰਨਜੀਤ ਸਿੰਘ : ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਕਾਵਿ ਵਿਚਲੀ
ਅਧਿਆਤਮਕ ਜੁਗਤ ਦੇ ਵਿਚਰਧਰਾਈ
ਆਧਾਰ

ਅਮਨਦੀਪ ਕੌਰ : ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੋਕ ਧਰਮ ਦਾ
ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਰੂਪਾਂਤਰਣ : ਪੂਜਾ
ਸਮੱਗਰੀ ਅਤੇ ਚੜ੍ਹਾਵੇ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ
ਵਿਚ

ਮੂਲ : ਭਾਵਨਾ ਸ਼ੇਖਰ : ਸੋਸਲ ਡਿਮਟੈਂਸਿੰਗ

ਅਨੁਵਾਦ : ਪ੍ਰੋ. ਨਵ ਸੰਗੀਤ

ਹਰਮੇਲ ਸਿੰਘ : ਗੁਲ ਚੋਹਾਨ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਈਕੋ
ਆਲੋਚਨਾਤਮਕ ਅਧਿਐਨ

- ਡਾ. ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ** : ਐਰਿਕ ਫਰਾਮ ਦੇ ਮਨੋ ਵਿਗਿਆਨਕ
ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸਰੋਕਾਰ
- ਗੁਰਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ** : ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ 'ਚੈਨ ਸੂਰਜ ਦੀ ਵਹਿਰੀ'
ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਇਤਿਹਾਸਕ ਅਤੇ ਮਿਥਿਹਾਸਕ ਹਵਾਲੇ
- ਪਰਮਜੀਤ ਕੌਰ** : ਰਿਸਦੇ ਜ਼ਖ਼ਮਾਂ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚਲੀ ਦਲਿਤ ਚੇਤਨਾ
- ਸੁਨੀਲ** : ਅੰਬਾਲਾ ਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਧੁਨੀ ਵਿਗਿਆਨਕ
ਅਧਿਐਨ

ਪੰਜਾਬੀ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਵਾਕੰਸ਼ ਦੀ ਸਾਹਿਤਕ ਭੂਮਿਕਾ ਡਾ. ਨਛੱਤਰ ਸਿੰਘ

ਸਾਹਿਤ ਰਚਨਾ ਬੁਨਿਆਦੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਭਾਸ਼ਾ ਰਚਨਾ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਪ੍ਰਤੱਖ ਪੱਧਰ ਉੱਤੇ ਸਾਹਿਤ ਭਾਸ਼ਾ ਤੋਂ ਅਤਰਿਕਤ ਸਮੱਗਰੀ ਹੋਣ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਸਿਰਜਦਾ ਹੈ ਪਰ ਉਸ ਨੂੰ ਸਾਰਥਕਤਾ ਭਾਸ਼ਾ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਹਾਸਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਭਾਸ਼ਾ ਸਮੁੱਚੇ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਧਰਾਤਲ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਕਿਸੇ ਰਚਨਾ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਨੂੰ ਨਿਖਾਰ ਕੇ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭਾਸ਼ਾ ਪਰਪੰਚਸ਼ੀਲ ਵਾਸਤਵਕਤਾ ਉਪਰ ਆਪਣਾ ਪ੍ਰਸਤਾਵਮੂਲਕ ਪ੍ਰਬੰਧ ਉਸਾਰਦੀ ਹੈ ਪਰ ਭਾਸ਼ਾ ਇਸ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੀ ਬਣਤਰ ਤੇ ਬਣਤਰ ਵਿਚ ਲੁਪਤ ਹੋ ਕੇ, ਆਪਣਾ ਕਾਰਜ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਆਧੁਨਿਕ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ ਨੇ ਇਹ ਸੂਝ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਹੈ ਕਿ ਸਾਹਿਤ ਸੁਹਜ ਵਿਚ ਪਹਿਲ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਹੈਲੀਡੇ (1981:325-50) ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਸਾਹਿਤਕ ਭਾਸ਼ਾ ਆਮ ਵਿਹਾਰਕ ਭਾਸ਼ਾਈ ਸੰਵਾਦ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਿਸਤਾਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸਾਹਿਤਕ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਸਿਰਜਨਾਤਮਕਤਾ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਅਧਾਰ ਭਾਵੇਂ ਲੇਖਕ ਦੇ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਹੋਣ ਉਪਰ ਹੀ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਵਿਲੱਖਣ ਸਰੂਪ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦ ਅਲੰਕਾਰ, ਰੂਪਕ, ਪ੍ਰਤੀਕ, ਬਿੰਬ ਅਤੇ ਛੰਦ ਆਦਿ ਸਾਹਿਤ ਜੁਗਤਾਂ ਵੀ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਸਾਰੀਆਂ ਸਾਹਿਤ ਜੁਗਤਾਂ ਸ਼ਬਦ ਜੁਗਤਾਂ ਉਪਰ ਹੀ ਅਧਾਰਤ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਮਸਲਨ ਹਰੇਕ ਪ੍ਰਤੀਕ ਆਪਣੇ ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ-ਚਿੰਨ੍ਹ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਤੀਕਾਂ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਬਿੰਬਾਂ ਦੀ ਸਿਰਜਨਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਅਲੰਕਾਰ ਆਪਣੇ ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਦੀ ਸ਼ਬਦ-ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਅੱਗੇ ਬਿੰਬਾਂ ਦੀ ਸਿਰਜਨਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਵਾਕੰਸ਼ ਵੀ ਇਕ ਅਜਿਹੀ ਸ਼ਬਦ-ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹਨ, ਜਿਹੜੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕਿਰਿਆ ਰਾਹੀਂ ਵਾਕ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਮਾਰਜੋਰੀ ਬੁਲਟਨ (1968:154) ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਵਾਕੰਸ਼ ਇਕ ਅਜਿਹੀ ਵਿਆਕਰਨਕ ਇਕਾਈ ਹੈ ਜੋ ਵਾਕ ਪੱਧਰ ਉਪਰ ਵਿਭਿੰਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਤਾਰਕਿਕ ਸਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਸਾਕਾਰ

ਕਰਨ ਵਿਚ ਅਹਿਮ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਖੁਦ ਜਟਿਲ ਸੰਰਚਨਾ ਦੇ ਵੀ ਧਾਰਨੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਵਾਕ ਪੱਧਰ ਉਪਰ ਵੀ ਇਹ ਜਟਿਲ ਭਾਵਾਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਵਿਸ਼ੇਗਤ ਗਿਆਨ (ਨਾਵ, ਕਿਰਿਆ) ਨੂੰ ਵਿਚਾਰਾਤਮਕ ਗਿਆਨ ਵਿਚ ਤਬਦੀਲ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਵਾਕੰਸ਼ ਦੀ ਸੰਰਚਨਾ ਵਿਚ ਸਥਾਨਸੂਚਕ, ਕ੍ਰਮਿਕ, ਅਕ੍ਰਮਿਕ ਨਾਂਵੀ ਸਮਾਂਸੂਚਕ, ਘਟਨਾਸੂਚਕ ਨਾਂਵ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ/ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਕ, /ਨਿ/ ਮੂਲ ਸਬੰਧਕ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਬਾਕੀ ਸਾਰੇ ਸਬੰਧਕ, ਕਿਰਦੰਤ, ਯੋਜਕ ਆਦਿ ਤੱਤ ਵਿਚਰਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਵਾਕੰਸ਼ ਦਾ ਸਬੰਧ ਜਿਥੇ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਬਾਹਰੀ ਖੂਬਸੂਰਤੀ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਥੇ ਇਹ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਭਾਵ ਬਣਤਰ ਨਾਲ ਵੀ ਵਾਬਸਤਾ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਵਾਕੰਸ਼ ਅਸਲ ਵਿਚ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਮਰੱਥਾ ਦੇ ਹੀ ਨਿਰਮਤ ਰੂਪ ਹਨ। ਇਹ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਇਕ ਅਜਿਹੀ ਸਾਰਥਕ ਜੁਗਤ ਹੈ, ਜਿਹੜੀ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਭਾਵ ਜੁਗਤ ਅਤੇ ਚਿਹਨ ਜੁਗਤ ਦੇ ਪੱਧਰ ਉੱਤੇ ਸਾਰਥਕਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਤੀਬਰ ਅਨੁਭਵ ਕਰਾਉਣ ਵਿਚ ਸਹਾਈ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਸਾਹਿਤਕ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਨਿਰਮਾਣਕਾਰੀ ਵਿਚ ਅਹਿਮ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸਾਹਿਤਕ ਵਾਕਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਖ਼ਾਸ ਕਿਸਮ ਦਾ ਬਲ ਵੀ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਿਧਾਂਤਕ ਪਰਿਪੇਖ ਵਿਚ ਹੀ ਅਸੀਂ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰੂਪਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਵਾਕੰਸ਼ਾਂ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨੂੰ ਪਛਾਨਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਨਿਬੰਧ ਸਾਹਿਤ ਰੇਖਕੀ ਲੜੀ ਜਾਂ ਇਕਹਿਰੀ ਬਣਤਰ ਦਾ ਧਾਰਨੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਰਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਸੇਖੋਂ (2010:120) ਦੇ ਕਹਿਣ ਅਨੁਸਾਰ ਨਿਬੰਧ ਭਾਸ਼ਣ ਵਰਗੀ ਕਲਾ ਹੈ। ਪਾਤਰਾਂ, ਬਿਰਤਾਂਤ, ਸੰਵਾਦ, ਪ੍ਰਸਥਿਤੀਆਂ, ਦੇਸ਼ ਕਾਲ ਅਤੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਕਾਰਨ ਇਸ ਵਿਚ ਸੁਹਜ ਦਾ ਪੱਧਰ ਬੜਾ ਨਿਊਨਤਮ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਅੱਗੇ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਾਠਕ ਨਿਬੰਧ ਨੂੰ ਲਾਭ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਪੜ੍ਹਦਾ ਹੈ। ਨਿਬੰਧ ਲੇਖਕ ਵੀ ਕਈ ਵਾਰ ਅਮ ਸਧਾਰਨ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਕਿਸੇ ਮਸਲੇ ਨੂੰ ਪਾਠਕ ਦੇ ਰੂ-ਬ-ਰੂ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਕਈ ਵਾਰ ਲੇਖਕ ਕਿਸੇ ਦਰਸ਼ਨ ਵੇਤਾ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਾਠਕ ਨੂੰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜਿਉਣ ਦਾ ਕੋਈ ਗੁਰ ਮੰਤਰ ਸਿਖਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਉਹ ਆਪਣੀ ਲੇਖਣੀ ਵਿਚ ਨਾਵਲ ਜਿਹੀ ਉਤਸੁਕਤਾ, ਪਰਛਾਵੇਂ ਜਿਹੇ ਪਾਤਰ, ਕਵਿਤਾ ਜਿਹੀ ਲੈਅ, ਕਹਾਣੀ ਵਰਗੇ ਹਲਕੇ ਬਿਰਤਾਂਤਕ ਆਦਿ ਤੱਤਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਰਾਹੀਂ ਆਪਣੇ ਨਿਬੰਧ ਨੂੰ ਵੀ ਰੋਚਕ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ (ਰਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਸੇਖੋਂ: ਉਹੀ)। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਿਬੰਧ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ-ਸ਼ੈਲੀ ਦਾ ਇਕ ਵੱਖਰਾ ਮੁਹਾਂਦਰਾਂ ਉਤਰ ਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਅਹਿਮ ਭੂਮਿਕਾ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਵਾਕੰਸ਼ ਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਲੇਖਕ ਵਾਕ ਪੱਧਰ ਉਪਰ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਤਬਦੀਲੀਆਂ (ਪ੍ਰਤੀਮਾਨ ਤੋਂ ਪਰਾਹਨ) ਕਰ ਕੇ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਗਟਾਅ ਵਿੱਚ ਸੰਜਰਪਣ ਲਿਆਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਪ੍ਰੋ. ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਮੋਢੀ ਹੈ। ਕਵਿਤਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡੀ ਕਾਇਨਾਤ ਨਾਲ ਇਕਮਿਕਤਾ ਵਾਂਗ ਹੈ। ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਉਸ ਦੇ ਸੁਭਾ ਦਾ ਅਭਿੰਨ ਅੰਗ ਹੈ। ਯਾਦਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ (2021:85) ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਨਿੱਜੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਹ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਹਰ ਕਿਸਮ ਦੇ ਬੰਧਨ ਤੋਂ ਅਜ਼ਾਦ ਹੋ ਕੇ ਵਿਚਰਨਾ ਹੈ; ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਸ ਦਾ ਅਰਥ ਫਿਰਕੇਦਾਰਾਨਾ ਸੋਚ ਤੋਂ

ਮੁਕਤ ਹੋਣਾ ਹੈ, ਅਧਿਆਤਮਕ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਕਰਮਕਾਂਡੀ ਧਾਰਮਿਕ ਵਲਗਣਾਂ ਨੂੰ ਉਲੰਘਣਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਿਆਸੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਹ ਤਾਨਾਸ਼ਾਹੀ ਜਾਂ ਫ਼ਾਸੀਵਾਦੀ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੀ ਮੁਖਾਲਫ਼ਤ ਹੈ। ਜੀਵਨ ਦੇ ਅਜਿਹੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਅਨੁਭਵ ਨੇ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਬਦ ਸਿਰਜਣਾ ਦਾ ਜਾਦੂਗਰ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅੰਦਰੋਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਝਰਨਾ ਵਹਿ ਤੁਰਦਾ ਹੈ। ਇਸਨੂੰ ਬਹੁਤ ਉੱਚ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਵਾਕ ਰਚਨਾ ਦਾ ਇਕ ਨਿਵੇਕਲਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵੀ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਨਿਬੰਧ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਉਹਦੇ ਵਿਚਾਰ ਇਕ ਖਾਸ ਕਿਸਮ ਦੀ ਗਤੀਸ਼ੀਲਤਾ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਗਤੀਸ਼ੀਲਤਾ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਅਹਿਮ ਭੂਮਿਕਾ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਵਾਕੰਸ਼ ਦੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਦਕਾ ਉਹ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਪੱਖ ਨੂੰ ਪਲਾਂ ਛੁਣਾਂ ਵਿਚ ਬੰਦੇ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਅੱਗੇ ਜਾਗਰਤ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਮਿਸਾਲ ਵਜੋਂ:

ਇਹ ਇਕ ਅੰਦਰੋਂ ਅੰਦਰ ਦੀ ਲਗਾਤਾਰ ਖਿੱਚ ਹੈ। ਜਿਹੜੀ ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਕਦੀ ਕਦੀ ਇਉਂ ਪੈਦੀ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਉਡਾਣ ਵਾਲੇ ਦਾ ਹੱਥ ਚੜ੍ਹੀ ਗੁੱਡੀ ਦੀ ਡੋਰ ਨੂੰ ਖਿੱਚਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਉਂ ਇਲਾਹੀ ਤੁਣਕੇ ਖਾ ਖਾ ਪਿਆਰ ਇਕ ਲਗਾਤਾਰ ਦਰਦ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਵਿਚ ਅੰਦਰ ਵਸਣ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

(ਡਾ. ਜਸਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਸੰਪਾ, 2013:03)

ਵਿਗਸਣ ਉਹਦਾ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਦਾ ਖੇੜਾ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਬਾਹਰ ਨੂੰ ਵੇਖ ਵੇਖ ਰੀਝਦਾ ਹੈ।

(ਉਹੀ:04)

ਪਿਆਰ ਸਦਾ ਗਿਆਨੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

(ਉਹੀ)

ਜਿਵੇਂ ਉਸ ਬੰਦੇ ਦਾ ਚਾਅ, ਜਿਵੇਂ ਉਹਨੂੰ ਨਸ਼ਾ ਚੜ੍ਹੇ ਤਿਵੇਂ ਹੀ ਪਿਆਰ ਜਿਥੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਉਥੇ ਉਹ ਨਿੱਕਾ ਨਿੱਕਾ ਸਦਾ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਨਸ਼ਾ ਜਿਹਾ ਚੜ੍ਹਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

(ਉਹੀ)

ਜਿਥੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ, ਉਥੇ ਦੁਨੀਆ ਨਹੀਂ। ਜਿਥੇ ਦੁਨੀਆ, ਉਥੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨਹੀਂ। ਜਿਥੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ, ਉਥੇ ਸਤਿਨਾਮ, ਉਥੇ ਕੀਰਤਨ, ਉਥੇ 'ਸੋਦਰ' ਦੇ ਅਲਾਪ, ਉਥੇ 'ਕੀਰਤਨ ਸੋਹਿਲਾ', ਉਥੇ 'ਆਰਤੀ', ਵਹਿਗੁਰੂ ਪੂਜਾ, ਪਿਆਰ, ਠੰਢਕ, ਰਸ, ਜੀਵਨ ਦਾ ਅਰਸ਼ ਚਮਕਦਾ ਹੈ। ਉਥੇ ਦੀ ਮਿੱਟੀ ਵਿਚ ਅਕਸੀਰੀ ਅਸਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਜਿਹੜਾ ਇਸ ਰਾਹ ਟੁਰਿਆ, ਉਸ ਅੱਗੇ-ਪਿੱਛੇ, ਆਸੇ-ਪਾਸੇ ਨਹੀਂ ਤੱਕਿਆ।

(ਉਹੀ:120)

ਚਲੋ ਭਾਈ ਅੱਜ ਮਸਤਾਨਿਆਂ ਦਾ ਦਿਨ! ਅੱਜ ਹੁਲਾਰਿਆਂ ਦਾ ਦਿਨ! ਅੱਜ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਦਾ ਦਿਨ! ਅੱਜ ਬੇਸਬਰੀਆਂ ਦਾ ਦਿਨ! ਅੱਜ ਟੱਪਣ ਦਾ ਦਿਨ! ਅੱਜ ਚੀਖਣ ਦਾ ਦਿਨ! ਹਾਂ ਜੀ, ਉਹ ਮੇਰਾ ਓ!

(ਉਹੀ:123)

ਹੁਣ ਕੀ ਪ੍ਰਵਾਹ ਹੈ? ਹੁਣ ਕੀ ਲੋੜਾਂ ਰਹੀਆਂ? ਸਦਾ ਦਾ ਦਿਨ ਚੜ੍ਹਿਆ, ਸਦਾ ਦਿਨ ਹੋਇਆ, ਸਦਾ ਲਈ ਕਲਗੀਆਂ ਵਾਲਾ ਮੇਰਾ।

(ਉਹੀ:125)

ਉਪਰੋਕਤ ਵਾਕਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰੋ, ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਸਮਾਸੂਚਕ, ਸਥਾਨਸੂਚਕ, ਵਿਧੀਵਾਚਕ, ਕਾਰਨਸੂਚਕ ਤੇ ਯੋਜਕੀ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਵਾਕਾਂ ਨੂੰ ਅਗਰਭੂਮਤ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਭਾਵ ਦੇ ਆਵੇਸ਼ ਵਿਚ ਇਉਂ ਵਹਿ ਤੁਰਦੇ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਦਰਿਆ ਬਰਸਾਤੀ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਪੂਰੀ ਕਾਇਨਾਤ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਿਚ ਸਮਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਵਿਆਕਰਨਕ ਨਿਯਮਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਮਾਨਕਤਾ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸੁਭਾ ਵਾਂਗ ਪਰਾਹਤ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਵਿਚਾਰ ਅਧੀਨ ਨੁਕਤੇ ਨੂੰ ਹੋਰ ਡੂੰਘਾਈ ਵਿੱਚ ਜਾ ਕੇ ਪਾਠਕ ਦੇ ਦਿਲੋਂ-ਦਿਮਾਗ ਵਿਚ ਸਾਕਾਰ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਵਾਕਾਂ ਨੂੰ ਕਿਧਰੇ ਵਿਰੋਧੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕਿਧਰੇ ਸਮਾਸੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਰਤ ਕੇ ਦੁਹਰਾਓ ਦੇ ਨਿਵੇਕਲੇ ਪੈਟਰਨ ਸਿਰਜਦਾ ਹੈ। ਇਸਨੂੰ ਲੇਖਕ ਦੀ ਅਨੂਠੀ ਜੁਗਤ ਵੀ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਉਹ ਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚ ਖਾਸ ਕਿਸਮ ਦਾ ਚਮਤਕਾਰ, ਚੁਸਤੀ ਤੇ ਤੇਜ਼ੀ ਵੀ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰੀਤਲੜੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਜਗਤ ਵਿਚ ਨਵੇਕਲੀ ਪਛਾਣ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਸਾਹਿਤਕਾਰੀ ਤੇ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਲਮ ਦਾ ਕਰਮ ਖੇਤਰ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਲੇਖਣੀ ਕਿਸੇ ਕਰਾਮਤਾ ਤੋਂ ਘੱਟ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਉਹ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਸਭਿਆਚਾਰ ਬਣ, ਧਰੂ ਤਾਰੇ ਵਾਂਗ ਗਗਨ ਮੰਡਲ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਮਾਨ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਹਰਿਭਜਨ ਸਿੰਘ (2002:135) ਦੇ ਕਹਿਣ ਅਨੁਸਾਰ ਅਜੇਹੇ ਮਨੁੱਖ ਸੁਚੇਤ ਜਾਂ ਅਚੇਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਮਾਜ ਦੇ 'ਗੁਰੂ' ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ ਪਾਸ ਚਾਣਨ ਦੀ ਇਕ ਕਿਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰੀਤ ਹੈ। ਆਪਣੀ ਕਲਮ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰੀਤ ਦੀ ਮਹਿਕ ਨੂੰ ਇਉਂ ਖਿਲਾਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਾਠਕ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਜਾਦੂ ਨਗਰੀ ਜਾ ਪਹੁੰਚਦਾ। ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਹ ਆਪਣੀ ਲੇਖਣੀ ਨਾਲ ਪਾਠਕਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਖਾਸ ਸਥਾਨ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਕਾਮਯਾਬ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਭ ਉਸਦੀ ਸਰਲ ਲੇਖਣੀ ਸਦਕਾ ਹੀ ਸੰਭਵ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਉਸਦੀ ਨਿਬੰਧ ਰਚਨਾ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਗੁਣ ਕਿਸੇ ਖਾਸ ਨੁਕਤੇ ਦਾ ਕੇਂਦਰੀਕਰਨ, ਤਰਕਸੀਲਤਾ ਤੇ ਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚ ਸੰਯੋਗਸੀਲਤਾ ਦੀ ਘਾੜਤ ਆਦਿ ਹਨ। ਉਸਦੀ ਵਾਰਤਕ ਦੀਆਂ ਇਹ ਜੁਗਤਾਂ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਵਾਕਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਯੋਗ ਰਾਹੀਂ ਸੰਭਵ ਹੋਈਆਂ ਹਨ: ਜਿਵੇਂ:

ਜਿਥੇ ਖ਼ੁਦਗਰਜ਼ੀ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਦੂਜੇ ਦੀ ਸਫਲਤਾ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨਹੀਂ, ਜਿਥੇ ਕੰਮ ਆਉਣ ਦਾ ਚਾਅ ਨਹੀਂ, ਜਿਥੇ ਵਤੀਰੇ ਵਿਚ ਨਿੰਘ ਨਹੀਂ, ਜਿਥੇ ਹਮਦਰਦੀ ਨਹੀਂ, ਜਿਥੇ ਤੋਕਨ ਮੱਲਣ ਦੀ ਲਾਲਸਾ ਹੈ।

(ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ, ਪ੍ਰੀਤਲੜੀ, 2008: 15)

ਸੱਤ ਹੱਦ ਅੱਠ ਘੰਟੇ ਨੀਦ ਬੜੀ ਕਾਫ਼ੀ ਹੈ।

(ਉਹੀ:66)

ਛੇਤੀ ਛੇਤੀ ਕਦਮ ਪੁੱਟਣ ਵਾਲਾ ਆਦਮੀ ਤਿੰਨ ਮੀਲ ਪੌਣੇ ਘੰਟੇ ਵਿਚ ਮੁਕਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ,

ਤੇ ਲੰਗਾ-ਡੰਡੀ ਕਰਦਿਆਂ ਏਨੇ ਚਿਰ ਵਿਚ ਅੱਧਾ ਮੀਲ ਵੀ ਨਹੀਂ ਮੁਕਾ ਸਕੇਗਾ,

(ਉਹੀ:117)

ਇਹ ਦੁਨੀਆ ਦਿਨੋ-ਦਿਨ ਛੋਟੀ ਹੁੰਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਇਸਦੇ ਵਿਚੋਂ ਅੱਜ ਕੋਈ, ਕੱਲ੍ਹ ਕੋਈ, ਧੀਆਂ ਪੁੱਤਰ, ਭੈਣ ਭਰਾ, ਗੁਆਂਢੀ ਸਾਥੀ, ਸਭ ਨਿਕਲਦੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

(ਉਹੀ:127-128)

ਅੱਜ ਤੱਕ ਹਮੇਸ਼ਾ ਉਸੇ ਨੂੰ ਹੀ ਕਦੇ ਪੂਰੀ ਤੇ ਕਦੇ ਅੱਧ-ਪਚੱਧੀ ਜਿੱਤ ਹੋਈ ਹੈ।

(ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ, ਪ੍ਰੀਤਲੜੀ, 1999:18)

ਉਪਰੋਕਤ ਵਾਕਾਂ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਲੇਖਕ ਸਥਾਨਸੂਚਕ, ਸਮਾਂਸੂਚਕ ਤੇ ਵਿਧੀਵਾਚਕ ਆਦਿ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਵਾਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਨਿਬੰਧ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਅਗਰਭੂਮਤ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਕਥਾਤਮਕ ਸੈਲੀ ਜੁਗਤਾਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਵਾਕਾਂ ਦੀ ਅਜਿਹੀ ਨਿਵੇਕਲੀ ਘਾੜਤ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਵਾਕਾਂ ਬਿਨਾ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਉਹ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਕਿਸੇ ਵੀ ਘਟਨਾ ਨੂੰ ਬੜੇ ਹੀ ਸਰਲ ਭਾਵੀ ਵਾਕਾਂ ਦੀ ਮਾਲਾ ਵਿਚ ਪਰੋ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਪਾਠਕ ਨੂੰ ਮਾਲਾ ਦੇ ਇਕ-ਇਕ ਮੋਤੀ ਨਾਲ ਜੋੜਦਾ ਹੋਇਆ ਸੁਹਜਾਤਮਕ ਭਾਵਾਂ ਦੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਵਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਪ੍ਰੋ. ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਿਬੰਧਾਂ ਵਿਚ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਵਾਕਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਦੁਹਰਾਓਮੂਲਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਸਧਾਰਨ ਵਾਕਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ ਸੰਜੁਗਤ ਜਾਂ ਮਿਸ਼ਰਤ ਵਾਕਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਉਹ ਜਟਿਲ ਵਾਕ ਸੰਰਚਨਾ ਦਾ ਵੀ ਨਿਵੇਕਲਾ ਵਿਧਾਨ ਸਿਰਜਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਵਿਚ ਭਾਵ ਦੀ ਤੀਬਰਤਾ ਦਾ ਵੇਗ ਪੂਰੇ ਸਿਖਰ ਉਪਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਦਕਿ ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰੀਤਲੜੀ ਦੇ ਨਿਬੰਧਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਵਾਕਾਂ ਕਿਤੇ-ਕਿਤੇ ਦੁਹਰਾਓਮੂਲਕਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵੀ ਸਿਰਜਦੇ ਹਨ ਪਰ ਇਹ ਪ੍ਰੋ. ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਵਾਂਗ ਲਗਾਤਾਰਤਾ ਦੇ ਸੂਚਕ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਦਰਅਸਲ ਪ੍ਰੀਤਲੜੀ ਦੀ ਨਿਬੰਧ ਰਚਨਾ ਵਿਚੋਂ ਬਿਰਤਾਂਤਕ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵੀ ਪ੍ਰਤੱਖ ਰੂਪ ਵਿਚ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਸਰਲ ਵਾਕਾਂ ਦੀ ਸਿਰਜਣ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਉਸਦੀ ਵਾਰਤਕ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਗੁਣ ਹੈ।

ਗਲਪੀ ਸਾਹਿਤ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਕਲਾ ਰੂਪ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਚਿਹਨਕੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਪੂਰੇ ਉਭਾਰ ਉਤੇ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਸਮੱਗਰ ਚਿੱਤਰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਮੱਗਰ ਚਿੱਤਰ ਦਾ ਸੰਚਾਰ ਭਾਸ਼ਾ ਰਾਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਚਾਰ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿਚ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਵਾਕਾਂ ਦੀ ਖ਼ਾਸ ਭੂਮਿਕਾ ਹੈ। ਬੁਟਾ ਸਿੰਘ ਬਰਾੜ (2009:82) ਅਨੁਸਾਰ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੁੱਗਲ ਬਹੁਤੇ ਅਧੀਨ ਉਪਵਾਕਾਂ ਦੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਸੁਤੰਤਰ ਉਪਵਾਕਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦਾ ਹੈ

ਜਾਂ ਉਹ ਸਾਇੰਸ ਵਿਧਾਨ ਵਿਵਸਥਾ ਲਈ ਜਿਵੇਂ ਜਾਂ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜੁਗਤ ਵਾਲੇ ਉਪਵਾਕ ਸਿਰਜਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਇਹ ਵਿਧੀ ਕਿਤੇ ਤਾਂ ਸੁਹਜ ਸਿਰਜਣ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕਿਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਵਧੇਰੀ ਵਾਸਤਵਕਤਾ ਨੂੰ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਰਜ ਨਿਭਾਉਂਦੀ ਹੈ।

ਜਿਉ-ਜਿਉ ਮੋਲਵੀ ਜੀ ਨੂੰ ਯਕੀਨ ਹੁੰਦਾ ਗਿਆ ਕਿ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘਰੋਗੀ ਜੀਵਨ ਦਾ ਬਿਲਕੁਲ ਕਿਸੇ ਅੰਗੇ ਜ਼ਿਕਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਉਹ ਤਿਉ-ਤਿਉ ਮੇਰੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਕਦਰ ਕਰਦੇ।

(ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੁੱਗਲ, 1970:38)

ਇਸ ਵਾਕ ਵਿਚ ਜਿਉ-ਜਿਉ, ਤਿਉ-ਤਿਉ ਇਹ ਵਿਧੀਵਾਚਕ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਵਾਕੰਸ ਵਿਧੀ ਦੇ ਭਾਵ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਕ ਖਾਸ ਸਮਾਜਕ ਵਿਵਸਥਾ ਵੱਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੀ ਵਾਕ ਬਣਤਰ ਵਿਚ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਵਾਕੰਸਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਰਾਹੀਂ ਜਟਿਲ ਤੋਂ ਜਟਿਲ ਮਾਨਸਿਕ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਪਾਠਕ ਦੀ ਪਕੜ ਵਿਚ ਬੜੇ ਸੌਖਿਆਂ ਹੀ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕਈ ਵਾਰੀ ਉਹ ਪੂਰੇ ਵਾਕ ਨੂੰ ਲਿਖਣ ਦੀ ਥਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਵਾਕੰਸ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਕੰਮ ਚਲਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ :

ਅਜ ਸੱਤ ਸਾਲਾ ਤੋਂ..... (ਉਹੀ : 24)

ਅਜੇ ਫੇਰ_____ (ਉਹੀ : 16)

ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਕਿਸੇ ਖਾਸ ਨੁਕਤੇ ਨੂੰ ਜਾਂ ਪਾਤਰ ਦੇ ਮਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਣ ਲਈ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਖਾਸ ਪੱਖ ਉਤੇ ਵਧੇਰੇ ਬਲ ਦੇਣ ਲਈ ਵਾਕ ਵਿਚ ਦੁਹਰਾਓ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਵਾਕ ਬਣਤਰ ਵਿਚ ਨਾਂਵ ਵਾਕੰਸ, ਕਿਰਿਆ ਵਾਕੰਸ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਵਾਕੰਸ ਅਤੇ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਵਾਕੰਸ ਦਾ ਦੁਹਰਾਓ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਦੋਂ ਚਾਹ ਖਤਮ ਹੋ ਗਈ, ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਦੋਂ ਸਾਮਾਂ ਢਲ ਗਈਆਂ, ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਦੋਂ ਹਨੇਰਾ ਹੋ ਗਿਆ ਸਾਂਤਾ ਉਸ ਕੁਰਸੀ ਉਤੇ ਬੈਠੀ ਸੋਚਦੀ ਰਹੀ।

(ਉਹੀ : 19)

ਦਿਨ-ਦਿਹਾੜੇ ਕਿਸੇ ਦੀ ਪੱਤ ਲਾਹ ਦੇਣਾ, ਦਿਨ ਦਿਹਾੜੇ ਕਿਤੇ ਸੋਨ ਲਵਾ ਦੇਣਾ, ਦਿਨ ਦਿਹਾੜੇ ਕਿਸੇ ਦੀ ਧੀ ਭੈਣ ਚੁਕਵਾ ਕੇ ਅੰਗੇ-ਪਿਛੇ ਕਰ ਦੇਣਾ, ਮੁਸਲਮਾਨ ਗੁਆਢੀਆਂ ਲਈ ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਕੋਈ ਵਧੀਕੀ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਸੀ।

(ਉਹੀ:60)

ਇਕ ਦਿਨ, ਦੋ ਦਿਨ, ਚਾਰ ਦਿਨ, ਦਸ ਦਿਨ ਉਹਦੇ ਪੁੱਤਰ ਨੇ ਰਾਤ ਦੀ ਉਸ ਘਟਨਾ ਦਾ ਕਦੀ ਜ਼ਿਕਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ।

(ਉਹੀ : 159)

ਅਜਿਹੀ ਦੁਹਰਾਓਮੂਲਕ ਬਿਰਤੀ ਰਾਹੀਂ ਦੁੱਗਲ ਕਿਤੇ ਤਾਂ ਇਕੋ ਸਮੇਂ ਵਾਪਰੀਆਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਲੜੀ ਵਿਚ ਪਰੋ ਕੇ ਹਕੀਕਤ ਨੂੰ ਉਲਟ-ਪੁਲਟ ਕਰ ਕੇ ਵੇਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਿਤੇ ਉਹ ਵਕਤ ਦੇ ਛੱਲਾਂ ਮਾਰ ਰਹੇ ਦਰਿਆ ਵਿਚੋਂ ਉਠੀ ਇਕ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਕੁਝ

ਦੇਰ ਰੋਕ ਕੇ ਉਸ ਦੀ ਹਕੀਕਤ ਨੂੰ ਜਾਣਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਿਸਮ ਦੇ ਦੁਹਰਾਓਮੂਲਕ ਪੈਟਰਨਾਂ ਨਾਲ ਜਿਥੇ ਪਾਠਕ ਦੇ ਮਨ ਦੀ ਇਕਾਗਰਤਾ ਬਣਦੀ ਹੈ, ਉਥੇ ਪਾਠ ਦੀ ਪੜ੍ਹਨ ਯੋਗਤਾ ਵੱਧਦੀ ਹੈ।

ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਅਣਹੋਇਆਂ ਦਾ ਨਾਵਲਕਾਰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਵਾਕਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਰਾਹੀਂ ਕਿਸਾਨੀ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਮਸਲਿਆਂ ਨੂੰ ਅਗਰਭੂਮਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਸਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਦਾ ਸਥਾਨ ਤੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਮਾਲਵਾ ਖੇਤਰ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਆਪਣੇ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿਚ ਮਲਵਈ ਉਪ-ਭਾਸ਼ਾ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਵਾਕਾਂ ਨੂੰ ਬੜੇ ਨਿਵੇਕਲੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਵਰਤਦਾ ਹੈ। ਮਸਲਨ:

ਦੂਰੋਂ ਈ ਨੰਦੀ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ, ਮੁਸਕੜੀਏ ਹਸਦਿਆਂ ਸੂਫੀ ਨੇ ਹੌਲੀ ਜਿਹੀ ਕਿਹਾ ਤੇ ਨਾਲ ਈ ਉੱਚੀ ਦੇਣੇ ਬੋਲੀ, "ਪੈਰੀ ਪੈਰੀ ਐ ਅੱਬ!"

(ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ 2020:07)

"ਤੂੰ ਸੁੱਖ ਨਾਲ ਬਾਰੀ-ਬਾਰੀ ਕੋਹੀ ਜਾ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਘਰ ਵਾਸਤੇ ਆਵਦੇ ਦਿਉਰ ਦਾ ਵੀ ਕੋਈ ਬੰਨ੍ਹ-ਸੁਭ ਕਰਾ ਦਿੰਦੀ।"

(ਉਹੀ)

"ਖਬਰੈ ਲੋਕ ਕੀ ਸਜਾਏ ਜੁਆਕ ਭਾਲਦੇ ਐ। ਉਮਰ ਕੀ ਉਹ ਨੱਬਿਆਂ ਦਾ ਹੋ ਗਿਆ; ਕੁੱਤੇ ਦੀ ਬਿਮਾਰੀ ਵੇਲੇ ਦਾ ਜਰਮ ਐ। ਉਮਰ ਐ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਜਿਹੜੇ ਸੱਤਰੇ-ਬਹੱਤਰੇ ਵਿਆਹੇ ਜਾਂਦੇ ਐ ਉਹ ਬਾਹਲੇ ਸੋਹਣੇ ਹੁੰਦੇ ਐ।"

(ਉਹੀ:08)

ਹੁਣ ਵੀ ਸੂਫੀ ਦਾ ਰੁਖ ਵੇਖ ਕੇ ਉਹ ਬਿੰਦ ਕੁ ਤਾਂ ਬੈਠੀ ਰਹੀ ਫੇਰ ਆਪੇ ਈ ਉੱਠ ਖੜੋਤੀ ਤੇ ਡੰਗਰੀ ਦੇ ਸਹਾਰੇ ਤੁਰਨ ਲੱਗਿਆ ਉਹ ਨੇ ਲੰਮਾ ਸਾਰਾ ਹਾਉਕਾ ਭਰਿਆ, "ਰਾਮ, ਤੂੰ ਹੀ !"

(ਉਹੀ)

ਇਹ ਦਿਨ ਨੰਦੀ ਲਈ ਵਰ੍ਹੇ-ਦਿਨਾਂ ਦੇ ਦਿਨ ਵਰਗਾ ਹੁੰਦਾ ਤੇ ਹੁਣ ਤਕ ਉਹ ਇਸ ਦਿਨ ਨੂੰ ਇਕ ਤਿਹਾਰ ਵਾਂਗ ਮਨਾਉਂਦੀ ਆਈ ਸੀ।

(ਉਹੀ:12)

ਉਪਰੋਕਤ ਵਾਕਾਂ ਵਿਚ ਲੇਖਕ ਸਥਾਨਸੂਚਕ, ਕਿਰਦੰਤੀ, ਵਿਧੀਸੂਚਕ, ਸਾਧਨਸੂਚਕ, ਘਟਨਾਸੂਚਕ (ਵਿਆਹੇ), ਸਮਾਂਸੂਚਕ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਕ (ਬਹੁਤ ਦੀ ਥਾਂ ਬਾਹਲੇ) ਤੇ ਗੁਣਵਾਚਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ (ਸੋਹਣੇ) ਆਦਿ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਵਾਕਾਂ ਨੂੰ ਅਗਰਭੂਮਤ ਕਰਦਿਆਂ ਮਲਵਈ ਆਚਲਕਤਾ ਦੀ ਭਰਪੂਰਤਾ ਵਾਲੇ ਨਿਵੇਕਲੇ ਵਾਕਾਂ ਦੀ ਸਿਰਜਨਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਦਰਅਸਲ ਲੇਖਕ ਕਿਸੇ ਖਾਸ ਘਟਨਾ ਜਾਂ ਪਾਤਰ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਪਾਤਰ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬਤ ਕਰਨ ਲਈ ਸੰਵਾਦੀ ਜੁਗਤਾਂ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਸੰਵਾਦੀ ਜੁਗਤਾਂ ਨਾਟਕ ਵਾਂਗ ਨਾਵਲ ਵਿਧਾ ਦਾ ਵੀ

ਖਾਸ ਲੱਛਣ ਹੈ।

ਨੇੜੇ ਆ ਕੇ, ਨਿੱਕੀ-ਨਿੱਕੀ ਵਾੜ ਉੱਤੇ ਦੀ ਉਹਨੇ ਛੱਪਰ ਹੇਠਾਂ ਨਿਗ੍ਰਾ ਮਾਰੀ, ਓਥੇ ਕੋਈ ਨਾ ਦਿੱਸਿਆ।

(ਉਹੀ:107)

ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੂਹੇ ਅੱਗੇ ਜਾ ਕੇ ਉਹਦੇ ਪੈਰ ਜਿਵੇਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਰੁਕ ਗਏ, ਪਰ ਗਲੀ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰੋਂ ਬੂਹੇ ਤੱਕ, ਕੁੱਲ ਦੋ ਕਰਮਾਂ ਦੀ ਵਿੱਥ ਉਹਤੋਂ ਖਾਸੇ ਚਿਰ ਵਿਚ ਪਾਰ ਕੀਤੀ ਗਈ।

(ਉਹੀ)

ਖੇਤ ਦੇ ਕੋਲ ਜਾ ਕੇ ਉਹ ਉਹਲੀ ਟਿੱਬੀ ਉੱਤੇ, ਉਹ ਕਸੀਏ ਦਸਤੇ ਉੱਤੇ ਭਾਰ ਦੇ ਕੇ ਬਹਿ ਗਿਆ ਤੇ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਉਹਦੀਆਂ ਮਰਨਦੂ ਅੱਖਾਂ ਆਪਣੇ ਖੇਤ ਦੇ ਇਕ ਖੂੰਜਿਓਂ ਦੂਜੇ ਤਾਈਂ ਇੰਜ ਇਕ ਇਕ ਬੂਟੇ ਵੇਹਦਾ ਰਿਹਾ ਜਿਵੇਂ ਹਰੇਕ ਦਾ ਮੁਰਝਾਇਆ ਪੀਲਾ ਪਿਆ ਜਾਂ ਮੁੱਛਿਆ ਪੱਤਾ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਰੜਕਦਾ ਹੋਵੇ।

(ਉਹੀ: 114)

ਉਪਰੋਕਤ ਵਾਕਾਂ ਵਿਚ ਲੇਖਕ ਕਿਰਦੰਤੀ, ਯੋਜਕੀ, ਸਥਾਨਸੂਚਕ ਤੇ ਕਾਰਨਸੂਚਕ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਵਾਕਾਂਸ਼ਾਂ ਆਦਿ ਨੂੰ ਅਗਰਭੂਮਤ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਹਾਸ਼ੀਆਕ੍ਰਿਤ ਸ਼ੈਲੀਆਂ ਦੇ ਦੁਖਾਤ ਨੂੰ ਪਾਠਕਾਂ ਦੇ ਮਾਨਸਕ ਧਰਾਤਲ ਉਪਰ ਸਾਕਾਰ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਕਈ ਵਾਰ ਉਹ ਜੀਵਨ ਦੇ ਕਿਸੇ ਖਾਸ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਨੂੰ ਸਾਕਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਜਟਿਲ ਵਾਕਾਂ ਦਾ ਇਕ ਨਿਵੇਕਲਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਉਸਾਰਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਸਮਾਜ ਦੀ ਜਟਿਲ ਸੰਰਚਨਾ ਨੂੰ ਜਟਿਲ ਵਾਕਾਂ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸਨੂੰ ਨਾਵਲੀ ਵਿਧਾ ਦੀ ਇਕ ਬਿਰਤਾਂਤਕ ਜੁਗਤ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਕਿਰਤਕ ਵਾਤਾਵਰਨ ਨੂੰ ਖਾਸ ਠਹਿਰਾਓ ਵੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਠਹਿਰਾਓ ਪਾਠਕ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਸੁਹਜ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਿਚ ਸਹਾਈ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਗਲਪਕਾਰ ਆਪਣੀ ਸੈਲੀ ਅਨੁਸਾਰ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਵਾਕਾਂਸ਼ਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਦੋਵਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਆਂਚਲਕਤਾ ਦਾ ਗੁਣ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਇਕ ਵਿਚ ਪੇਂਡੋਹਾਰੀ ਅਤੇ ਦੂਸਰੇ ਵਿਚ ਮਲਵਈ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੈ। ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਵਾਕਾਂਸ਼ਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਵੀ ਦੋਵੇਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੁੱਗਲ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਵਾਕਾਂਸ਼ਾਂ ਤੇ ਵਾਕਾਤਮਕ ਪੱਧਰ ਉਪਰ ਦੁਹਰਾਓਮੂਲਕਤਾ ਦਾ ਇਕ ਨਿਵੇਕਲਾਪਣ ਸਿਰਜਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਵਾਕ ਬਣਤਰ ਵੀ ਸਧਾਰਨ ਤੇ ਸੰਯੁਕਤ ਕਿਸਮ ਦੀ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਪਾਠਕ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਘਟਨਾ ਦੀ ਇਕ ਲੜੀ ਜਿਹੀ ਪਰੋਂ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਪਾਠਕ ਅੰਦਰ ਭਾਵਾਂ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਇਕ ਲੰਮੀ ਉਡਾਰੀ ਭਰਦੀ ਹੈ। ਜਦਕਿ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਆਪਣੇ ਨਾਵਲ 'ਮੜ੍ਹੀ ਦਾ ਦੀਵਾਂ' ਵਿਚ ਹਾਸ਼ੀਆਕ੍ਰਿਤ ਧਿਰਾਂ ਦੀ ਜੀਵਨ ਗਾਥਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬਤ ਕਰਨ ਲਈ ਮਲਵਈ ਉਪਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਬੜੀ ਨਿਵੇਕਲੀ ਕਿਸਮ ਦੀ ਜਟਿਲ ਬੁਣਤ ਵਾਲੇ ਵਾਕ ਘੜਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਮਲਵਈ ਰੰਗਤ ਵਾਲੇ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਵਾਕਾਂਸ਼ਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਵੀ ਬਹੁਤਾਤ ਵਿਚ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਕਾਵਿ ਭਾਸ਼ਾ ਬੜੇ ਵਿਲੱਖਣ ਸੁਭਾ ਵਾਲੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਦੇ ਲੱਛਣ

ਬਹੁਤ ਵਿਆਪਕ ਹਨ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਆਪਣੀਆਂ ਰਚਨਾਤਮਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਹਨ। ਖਾਸ ਕਰ ਕੇ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਸ਼ਬਦ ਯੋਜਨਾ ਅਜਿਹਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਬਿੰਦੂ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚੋਂ ਵਿਸ਼ੇ ਨੂੰ ਵੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਕਵਿਤਾ ਸਰਲ ਹੈ ਤਾਂ ਸ਼ਬਦ ਸਰਲ ਹਨ। ਵਿਚਾਰ ਗਹਿਰੇ ਹਨ ਤਾਂ ਸ਼ਬਦ ਗਹਿਰੇ ਤੇ ਸੂਖਮ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਕਵਿਤਾ ਜਦ ਵਿਸ਼ਾਲ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਫੈਲਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਸ਼ਬਦ ਰਚਨਾ ਵੀ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਭਾਵ ਵਾਲੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸ਼ਬਦ ਯੋਜਨਾ ਕਾਵਿ ਵਸਤੂ ਦਾ ਅਨੁਗਮਨ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਇਹ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਵਿੱਚ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਬੜੇ ਸੂਖਮ ਅਤੇ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਕਾਵਿ ਭਾਸ਼ਾ ਬਹੁਪਰਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਕਵੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀਆਂ ਵਿਅੰਜਕ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦਾ ਕਲਾਕਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕਾਵਿ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਤਿੰਨ ਪੱਧਰਾਂ ਉੱਤੇ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ : ਵਿਆਕਰਨ, ਸ਼ੈਲੀ ਅਤੇ ਸੁਹਜ ਆਦਿ। ਇਥੇ ਅਸੀਂ ਵਿਆਕਰਨ ਵਾਲੇ ਪੱਖ ਨੂੰ ਉਭਾਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਪੰਜਾਬੀ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਵਾਕੇਸ਼ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਦੋ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਕਵੀਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿੱਚ ਵਿਚਾਰਿਆ ਹੈ।

ਪ੍ਰੋ. ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਜਿਥੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਡੂੰਘਾਈ ਹੈ, ਉਥੇ ਰੂਪਕ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵੀ ਹੈ। ਛੰਦਾਂ ਦੀ ਨਵੀਨਤਾ, ਅਲੰਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਬਿੰਬਾਂ ਦਾ ਸੱਜਰਾਪਣ ਉਸ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਗੁਣ ਹਨ। ਡਾ. ਪ੍ਰੇਮ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸਿੰਘ (1979:180) ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਮਹਾਨ ਸਿਲਪੀ ਹੈ। ਉਸਦੀ ਬੋਲੀ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਮਿਠਾਸ, ਪੰਜਾਬੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਦਾ ਨਿਘਾਸ ਅਤੇ ਭਾਵ ਮੋਡਲਾਂ ਦਾ ਬੌਧਿਕ ਵਿਲਾਸ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਦਕਾ ਕਵੀ ਦੀ ਬੋਲੀ ਕਾਵਿ ਦੇ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਪੱਧਰਾਂ ਅਨੁਕੂਲ ਹੋ ਨਿਬੜੀ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਵਰਤੋਂ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਵਾਕੇਸ਼ ਬੜੇ ਅਰਥ ਸੂਚਕ, ਭਾਵ ਉਤੇਜਕ ਅਤੇ ਕਲਾਤਮਕ ਹਨ। ਉਦਾਹਰਨ ਵਜੋਂ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਦੇਖ ਸਕਦੇ ਹਾਂ।

ਚਾਹਣ ਜਿਧਰ ਮੁਸਕਾਵਣ ਕਲੀਆਂ
 ਚਾਹਣ ਜਿਧਰ ਮੁੜ ਜਾਵਣ ਨਦੀਆਂ
 ਚਾਹਣ ਜਿਧਰ ਉਗ ਆਵਣ ਚੀਲਾਂ
 ਚਾਹਣ ਜਿਧਰ ਚੜ੍ਹ ਜਾਵਣ ਵੇਲਾਂ
 ਇਸ ਆਜ਼ਾਦ ਫਿਜ਼ਾ ਦੇ ਅੰਦਰ

(ਪ੍ਰੋ. ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ 1948:30)

ਇਸ ਬੰਦ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲੀ ਸਤਰ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਚੌਥੀ ਸਤਰ ਤਕ ਜਿਧਰ ਦਿਸ਼ਾਸੂਚਕ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਵਾਕੇਸ਼ ਦੁਹਰਾਓ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਭਾਵ ਉਤੇਜਨਾ ਵੀ ਪੈਦਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਥੇ ਇਹ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਦੀ ਖੂਬਸੂਰਤੀ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਵਾਧਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਚਾਹਣ ਜਿਧਰ ਮੁਸਕਾਵਣ ਕਲੀਆਂ। ਇਹ ਪ੍ਰੋ. ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਕ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਵਿਲੱਖਣ ਅੰਦਾਜ਼ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਤੀਕ ਸਿਰਜਣ ਵਿੱਚ ਦਿਸ਼ਾਸੂਚਕ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਵਾਕੇਸ਼ ਦੀ ਖਾਸ ਭੂਮਿਕਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਅਗਲੇ ਬੰਦ ਵਿੱਚ ਵੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਉਹ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਪਰ ਇਹ ਸੰਦਰਭ ਕਿਸੇ ਦੇ ਆਉਣ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਜਿਸ ਦੀ ਯਾਦ ਉਸ ਨੂੰ ਹਰ ਪਲ ਆਉਂਦੀ

ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਸਿਰਫ਼ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਵਾਕੰਸ਼ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਸੰਭਵ ਹੈ :

ਰਾਤ ਦੁਪਹਿਰੇ ਸੰਝ ਸਵੇਰੇ
ਸਰਘੀ ਵੇਲੇ ਸੁਫਨਾ ਡਿੱਠਾ
ਮੇਰੇ ਸੋਹਣੇ ਆਉਣਾ ਅੱਜ ਨੀ

(ਉਹੀ : 70)

ਇਸ ਕਾਵਿ ਬੰਦ ਵਿਚ ਕਵੀ ਸੁਫਨਾ ਦੇਖ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤੇ ਇਹ ਸੁਫਨਾ ਕਵੀ ਮਨ ਵਿਚ ਇਕ ਖਾਸ ਕਿਸਮ ਦੀ ਗਤੀਸ਼ੀਲਤਾ ਪੈਦਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਗਤੀਸ਼ੀਲਤਾ ਵਿਚ ਰਾਤ ਦੁਪਹਿਰੇ, ਸੰਝ ਸਵੇਰੇ, ਸਰਘੀ ਵੇਲੇ ਅਤੇ ਅੱਜ ਆਦਿ ਸਾਰੇ ਨਾਂਵੀ ਅਕ੍ਰਮਿਕ ਸਮਾਂਸੂਚਕ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਵਾਕੰਸ਼ ਅਹਿਮ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਸ ਰਾਹੀਂ ਉਹ ਪਾਠਕ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਇਕ ਖਾਸ ਕਿਸਮ ਦੀ ਧੁਨੀਆਤਮਕ ਲੈਅ ਵੀ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਨਾਲ ਸੱਜਣ ਜਾਂ ਸੋਹਣੇ ਦੇ ਆਉਣ ਦੀ ਤਾੱਘ ਹੋਰ ਤੀਬਰ ਭਾਵੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਅਗਲੇ ਬੰਦ ਵਿਚ ਕਵੀ ਬੀਤੇ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਹ ਯਾਦ ਖਾਸ ਕਿਸਮ ਦੇ ਸਵਾਲ ਵੀ ਪੈਦਾ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ :

ਕਿੱਥੇ ਨੇ ਉਹ ਮਹਿਲ ਚੁਬਾਰੇ
ਕਿੱਥੇ ਨੇ ਉਹ ਛੰਨਾਂ ਢਾਰੇ
ਕਿੱਥੇ ਨੇ ਉਹ ਮੋਜੀ ਬੰਦੇ

(ਪੰਨਾ : 64)

ਜਿੱਥੇ ਨਹੀਂ ਹੋਤ ਕਸਾਈ
ਜਿੱਥੇ ਨਹੀਂ ਫਲ-ਛਲਾਵੇ
ਜਿੱਥੇ ਨਾ ਕੈਦੋਂ ਲੱਛਾ
ਜਿੱਥੇ ਨਾ ਆਸ਼ਕ ਲੁੱਸਣ
ਜਿੱਥੇ ਨਾ ਰੂਹਾਂ ਖੁੱਸਣ

(ਪੰਨਾ : 72)

ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਾਵਿ ਸਤਰਾਂ ਵਿਚ ਕਵੀ ਸਥਾਨਸੂਚਕ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਵਾਕੰਸ਼ ਨੂੰ ਦੁਹਰਾਉਮੂਲਕ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਤਹਿਤ ਅਗਰਭੂਮਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਥੇ ਕਵੀ ਆਧੁਨਿਕ ਜੀਵਨ-ਸ਼ੈਲੀ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਇਕ ਆਦਰਸ਼ਕ ਮੱਧਕਾਲੀ ਸਮਾਜ-ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਬੂਟਾ ਸਿੰਘ ਬਰਾੜ (2009:115) ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਸਾਰੀ ਲੋਕ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਦੇ ਬਲਵਾਨ ਪਰ ਸਹਿਜ ਵੇਰਵੇ ਹਨ।

ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਨੇ ਸਮਕਾਲੀ ਮਸਲਿਆਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਲਿਖੀਆਂ ਹਨ। ਪਾਤਰ ਦੇ ਬੋਲ ਵਾਰਿਸ ਦੀ ਹੀਰ ਵਾਂਗ ਲੋਕ ਮਨ ਦੇ ਡੂੰਘੇ ਧਰਾਤਲ ਉੱਤੇ ਜਾ ਵਸੇ ਹਨ। ਲੋਕ

ਮਨ ਨੇ ਹੀ ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਮਿਆਂ ਦਾ ਵੱਡਾ ਸ਼ਾਇਰ ਘੋਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਪਾਤਰ ਗਜ਼ਲ ਅਤੇ ਨਜ਼ਮ ਦੋਹਾਂ ਹੀ ਵਿਧਾਵਾਂ ਨੂੰ ਬੜੀ ਸਫ਼ਲਤਾ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਵਿਚ ਡੂੰਘੀ ਸੰਗੀਤਕ ਸੂਝ ਵੀ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਸ਼ਿਅਰਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ ਆਪਣੇ ਸਹਿਜ ਸਰੂਪ, ਅੰਦਰੂਨੀ ਤਾਜ਼ਗੀ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਲੈਅ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਮਿਸਾਲ ਵਜੋਂ :

ਚਲ ਪਾਤਰ ਹੁਣ ਦੂਡਣ ਚੱਲੀਏ ਭੁੱਲੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਥਾਵਾਂ,
ਕਿੱਥੇ-ਕਿੱਥੇ ਛੱਡ ਆਏ ਹਾਂ ਅਣਲਿਖੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ
ਗੱਡੀ ਚੜ੍ਹਨ ਦੀ ਕਾਹਲ ਬੜੀ ਸੀ ਕੀ ਕੁਝ ਰਹਿ ਗਿਆ ਉਥੇ
ਪਲਾਂ ਛਿਣਾਂ ਵਿਚ ਛੱਡ ਆਏ ਸਾਂ ਜੁਗਾਂ-ਜੁਗਾਂ ਦੀਆਂ ਥਾਵਾਂ
ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਹੋਏਗੀ ਮੇਰੇ ਧਿਡ ਉਤੇ ਇਸ ਵੇਲੇ
ਜਾਗਦੀਆਂ ਹੋਣਗੀਆਂ ਸੁੱਤਿਆਂ ਪੁੱਤਰਾਂ ਲਾਗੇ ਮਾਵਾਂ

(ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ, 2014 : 22-23)

ਪਹਿਲੇ ਸ਼ਿਅਰ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਸਤਰ ਵਿਚ ਹੁਣ ਅਤੇ ਦੂਸਰੀ ਸਤਰ ਵਿਚ ਕਿੱਥੇ-ਕਿੱਥੇ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਵਾਕੰਸ਼ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਹੁਣ ਸਮਾਸੂਚਕ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਵਾਕੰਸ਼ ਹੈ ਅਤੇ ਕਿੱਥੇ-ਕਿੱਥੇ ਸਥਾਨਸੂਚਕ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਵਾਕੰਸ਼ ਵਜੋਂ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਹੈ। ਇਹ ਸਮੁੱਚਾ ਕਾਵਿ ਬੰਦ ਸਮਾਸੂਚਕ ਅਤੇ ਸਥਾਨਸੂਚਕ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਵਾਕੰਸ਼ਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵਿਚ ਬੰਨ੍ਹਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਰੇ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਵਾਕੰਸ਼ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਿਅਰਾਂ ਵਿਚ ਮਰਮੀ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਜੁੜ ਗਏ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪਾਤਰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਭਰਮਣਮਈ ਅਨੁਭਵ ਦੇ ਪੱਧਰ ਉਤੇ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਤਣਾਓ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਵਿਚ ਤਣਾਓ ਹੀ ਜੀਵਨ ਦਾ ਪਰਿਮਾਣਕ ਅਨੁਭਵ ਹੈ। ਇਸ ਤਣਾਓ ਨੂੰ ਪਾਤਰ ਨੇ ਬੜੀ ਤਿੱਖੀ ਅਤੇ ਵਿੰਨ੍ਹਵੀਂ ਵਿਅੰਗ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਹ ਵਿਅੰਗ-ਬੋਧ ਮਨੁੱਖੀ ਤ੍ਰਾਸਦੀ ਨੂੰ ਵਿਰੋਧ-ਬਿੰਬ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਵਾਕੰਸ਼ ਪਾਤਰ ਦੀ ਗਜ਼ਲ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਦੀਆਂ ਸੂਖਮ ਅਰਥ ਛਵੀਆਂ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਸਾਹਿਤਕ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਵਿਲੱਖਣ ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਅਲੰਕਾਰ, ਰੂਪਕ, ਪ੍ਰਤੀਕ, ਬਿੰਬ ਅਤੇ ਛੰਦ ਆਦਿ ਸਾਹਿਤ ਜੁਗਤਾਂ ਦਾ ਖਾਸ ਸਥਾਨ ਹੈ। ਅਲੰਕਾਰ ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਿਰਮਾਣਕਾਰੀ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਵਾਕੰਸ਼ ਖਾਸ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਜਦਕਿ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਵਾਕੰਸ਼ ਬਿੰਬ ਜਾਂ ਅਲੰਕਾਰ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਸਿਰਜਦੇ ਪਰ ਇਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਭਾਵਾਂ ਵਿਚ ਹੋਰ ਡੂੰਘਾਈ ਲਿਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਜਿਥੇ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਬਾਹਰੀ ਖੂਬਸੂਰਤੀ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹਨ ਉਥੇ ਇਹ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਭਾਵ ਬਣਤਰ ਨਾਲ ਵੀ ਜੁੜੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਇਕ ਅਜਿਹੀ ਸਾਰਥਕ ਜੁਗਤ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਇਹ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਭਾਵ ਬਣਤਰ ਅਤੇ ਚਿਹਨ ਬਣਤਰ ਦੇ ਪੱਧਰ ਉਤੇ ਸਾਰਥਕਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਹੋਰ ਰੂਪਾਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਅਧਾਰ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਪੁਸਤਕ ਸੂਚੀ :**ਪੰਜਾਬੀ**

ਹਰਿਭਜਨ ਸਿੰਘ (2002) ਪਤਰਾਂਜਲੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ।
 ਸੇਖੋਂ, ਰਾਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ (2010) ਸ਼ੈਲੀ ਵਿਗਿਆਨ ਇਤਿਹਾਸ, ਸਿਧਾਂਤ ਤੇ ਵਿਹਾਰ, ਜਲੰਧਰ, ਦੀਪਕ ਪਬਲਿਸ਼ਰਜ਼।
 ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ (2020) ਮੜੀ ਦਾ ਦੀਵਾ, ਲੁਧਿਆਣਾ, ਪੰਜਾਬੀ ਭਵਨ, ਚੇਤਨਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ।
 ਗੁਰਬਖ਼ਸ਼ ਸਿੰਘ (1999) ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਰਾਸ, ਦਿੱਲੀ, ਨਵਯੁਗ ਪਬਲਿਸ਼ਰਜ਼।
 ਉਹੀ (2008) ਸਵੈ-ਪੂਰਨਤਾ ਦੀ ਲਗਨ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ, ਨਵਯੁਗ ਪਬਲਿਸ਼ਰਜ਼।
 ਜਸਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, (ਸੰਪਾ) (2013) ਪ੍ਰੋ. ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਰਤਨਾਵਲੀ ਜਿਲਦ-1, ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਨਾਦ ਪ੍ਰਕਾਸ਼।
 ਦੁੱਗਲ, ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ (1970) ਕੁੜੀ ਕਹਾਣੀ ਕਰਦੀ ਗਈ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ, ਨਵਯੁਗ ਪਬਲਿਸ਼ਰਜ਼।
 ਪ੍ਰੇਮ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸਿੰਘ (1969) ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਦਾ ਕਾਵਿ ਲੋਕ, ਲੁਧਿਆਣਾ, ਲਾਹੌਰ ਬੁੱਕ ਸ਼ਾਪ।
 ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ (1948, ਸੋਲਵੀ ਵਾਰ) ਸਾਵੇ ਪੱਤਰ, ਜਲੰਧਰ, ਹਿੰਦ ਪਬਲਿਸ਼ਰਜ਼ ਲਿਮਿਟਿਡ।
 ਪਾਤਰ, ਸੁਰਜੀਤ, (2014, ਨੌਵੀਂ ਵਾਰ) ਲਫਜ਼ਾਂ ਦੀ ਦਰਗਾਹ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, ਲੋਕਗੀਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ।
 ਬਰਾੜ, ਬੁਟਾ ਸਿੰਘ, (2009) ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ ਭਾਸ਼ਾਈ ਸਰੋਕਾਰ, ਜਲੰਧਰ, ਦੀਪਕ ਪਬਲਿਸ਼ਰਜ਼।
 ਯਾਦਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, (2021) "ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ: ਕਾਇਨਾਤੀ ਜਸ਼ਨ ਦੀ ਕਵਿਤਾ", ਪ੍ਰੀਪੈਇਟਕ, ਐਕ ਲੜੀ-1, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।

ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ

1. Boulton, M. (1968) *The Anatomy of Poetry*, London: Routledge & Kegan paul Ltd.
2. Halliday, M.A.K. (1981) "Linguistics Function and Literary Style" in Donald C. Freeman (ed.), **Essays Modern Stylistics**, Methuen & Co. 733, New York: Third Avenue.

ISSN : 2320-9690

PARKH

Refereed Research Journal of Punjabi
Language, Culture and Literature
(Bi-Annual)

Vol. II July-December 2022

Chief Editor
Prof. Sarabjit Singh

Editor
Prof. Yog Raj

Department of Punjabi
Panjab University, Chandigarh

ISSN : 2320-9670

PARKH
Refereed Research Journal of Punjabi
Language, Culture and Literature
(Bi-Annual)

Vol. II July-December 2022

ਪਰਖ

ਉੱਖ ਸੰਪਾਦਕ : ਯੂ. ਸਰਬਜੀਤ ਸਿੰਘ
ਸੰਪਾਦਕ : ਯੂ. ਯੋਗ ਰਾਜ
ਸੰਪਾਦਕੀ ਬੋਰਡ : ਯੂ. ਸਰਬਜੀਤ ਸਿੰਘ
ਯੂ. ਯੋਗ ਰਾਜ
ਯੂ. ਉਮਾ ਸੇਠੀ
ਡਾ. ਅਕਬਿੰਦਰ ਕੌਰ ਭਨਾਈ

ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ, ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ

Price: Rs.150/- Postage Charges additional

ਰਤਕਰਾ

ਕ੍ਰਮਿਕਾ		ਪੰਨਾ
1.	ਡਾ. ਜਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਰਾਹੀਂ : ਕਲਪ-ਚਿੰਤਨ ਦਾ ਸਰੂਪ	ਡਾ. ਹਰਿਚਰਨ ਸਿੰਘ ਭਾਟੋਆ 2
2.	ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਾਈ ਇਤਿਹਾਸਕ ਸਮਾਜਿਕ ਸੰਦਰਭ	ਡਾ. ਸੁਖਦੇਵ ਸਿੰਘ ਸਿਰਸਾ 19
3.	ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਸੁਹਜ-ਚੇਤਨਾ	ਡਾ. ਯੋਗ ਰਾਜ 30
4.	ਬਿਦਮਤੀ ਦਾ ਚਿਰਾਗ ਬਨਾਮ ਨਾਬਰੀ ਦਾ ਪ੍ਰਫਲ	ਡਾ. ਸਰਬਜੀਤ ਸਿੰਘ 40
5.	ਪ੍ਰੋ. ਕਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਦੀ ਖਾਲਚਨਾ : ਵਿਚਾਰਧਾਰਕ ਪਰਿਪੇਖ (ਆਦਮ ਜਾਤ ਦਾ ਮਸਲਾ ਤੇ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ)	ਡਾ. ਰੀਮ ਟਿੱਦਰ ਸਿੰਘ 55
6.	ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਕਾਸੀ, ਲਘੂ-ਨਾਟਕ ਅਤੇ ਪੁਰਾ ਨਾਟਕ: ਕਾਵਿ-ਸਾਖਰੀ ਨਿਖੇੜ	ਪਾਲੀ ਕੁਪਿੰਦਰ ਸਿੰਘ 67
7.	ਸੰਗ ਸਿੰਘ ਸੇਖੋਂ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਨਾਟਕ 'ਵਾਗਿਸ਼' ਦਾ ਚਿਹਨ-ਵਿਗਿਆਨਕ ਅਧਿਐਨ	ਡਾ. ਸਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੌਸਲ 77
8.	ਲਿੰਗ ਬਰਾਬਰੀ ਦਾ ਸੰਕਲਪ : ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਵਿਹਾਰ ਵਿੱਚ	ਡਾ. ਗੁਰਦੀਪ ਕੌਰ 90
9.	ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਸਿੰਘਾ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ	ਡਾ. ਸੋਹਨ ਸਿੰਘ 100
10.	ਨਵਰੋਜ਼ ਭਾਰਤੀ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਲਾਨੀ ਦਾ ਰੂਪਾਕਾਰਕ ਪਰਿਪੇਖ	ਡਾ. ਸਰਬਜੀਤ ਕੌਰ ਸੋਹਨ 116
11.	ਅਜਮੇਰ ਸਿੰਘ ਔਲਖ ਦੇ ਨਾਟਕਾਂ ਵਿੱਚ ਲਿੰਗ ਅਧਾਰਿਤ ਭਾਸ਼ਾਈ ਵਖਰੇਵਿਆਂ ਦੀ ਨਿਰਮਾਣਕਾਰੀ	ਡਾ. ਨਵੀਂਤਰ ਸਿੰਘ ਨਿੰਦਰਪਾਲ ਸਿੰਘ 125
12.	Literary Representations of Landless Dalits in Punjab: A Comparative Study of the Selected Fictions of Gurdial Singh and Bhagwant Rawolpora	Dr. Ravinder Kaur 134
13.	The 21 st Century Geo-Political Competition In The Indian Ocean	Dr. Simran Kaur Hemant Singh Tanwar 145
14.	Translating Punjabi Dalit Poetry	Dr. Ananddeep 155
15.	Comprehending Self and Subjectivity: A Historical Perspective	Paramjeet Kaur 163

ਅਜਮੇਰ ਸਿੰਘ ਔਲਖ ਦੇ ਨਾਟਕਾਂ ਵਿਚ ਲਿੰਗ ਅਧਾਰਿਤ ਭਾਸ਼ਾਈ ਵਖਰੇਵਿਆਂ ਦੀ ਨਿਰਮਾਣਕਾਰੀ

ਡਾ. ਨਵੰਤਰ ਸਿੰਘ
ਨਿਦਰਪਾਲ ਸਿੰਘ

ਹੁਣਲੇ ਪਹਿਲੇ ਵਿਚ ਅਜਮੇਰ ਸਿੰਘ ਔਲਖ ਦੇ ਨਾਟਕਾਂ 'ਸੱਤ ਬਗਾਨੇ' ਅਤੇ 'ਅਵੇਸਨੇ ਯੁੱਧ' ਦੀ ਨਾਰਿਕਾ ਵਿਚ ਮਿਲਦੇ ਲਿੰਗਕ ਵਖਰੇਵਿਆਂ ਦੀ ਵਰਗ ਵੰਡ ਦੇ ਦੋ ਅਧਾਰ ਬਣਾਏ ਗਏ ਹਨ। ਪਹਿਲਾ ਵਿਆਕਰਨਕ ਅਤੇ ਦੂਜਾ ਸਮਾਜ-ਸਭਿਆਚਾਰਕ। ਵਿਆਕਰਨਕ ਪੱਧਰ ਉੱਤੇ ਲਿੰਗਕ ਵਖਰੇਵਿਆਂ ਨੂੰ ਨਾਵ ਤੇ ਵਿਗਿਆਨਕੀ ਰੂਪਾਂ ਵਿਚ ਅਤੇ ਸਮਾਜ-ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਪੱਧਰ ਉੱਤੇ ਵਿਸਮੇਧੀ ਸ਼ਬਦ, ਸੰਬੰਧਨੀ ਢੰਗ, ਉਚਾਰਨ ਲਿਪਿ, ਅੱਖਰਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਅਤੇ ਅਪਭਾਸ਼ਾਈ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਆਦਿ ਪੱਖਾਂ ਤੋਂ ਢਾਚਟ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਲਿੰਗ ਨਈ ਦੇ ਸ਼ਬਦ Sex ਅਤੇ Gender ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। Sex ਇਕ Biologically term ਹੈ ਅਤੇ Gender, Sex ਉੱਤੇ ਅਧਾਰਿਤ Social term ਹੈ। 20ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਸੱਤਵੇਂ ਦਹਾਕੇ ਤੱਕ ਲੇਖਕ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਕਾਂ, ਸੁਲਾਹਿਆ ਉੱਤੇ ਪੈਣ ਵਾਲੇ ਜੀਵ-ਵਿਗਿਆਨਕ (Biological) ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ (Cultural) ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਨਿਖੇੜਾ ਸਥਾਪਿਤ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਾਈ ਵਿਵਹਾਰ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਸਿੱਧਾ ਉਸਦੇ ਲਿੰਗ ਨਾਲ ਜਾ ਜੁੜਦਾ ਸੀ। 1970 ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਕਾਂ ਨੇ Biological Sex ਅਤੇ Social Behaviour ਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਟਲ ਸੰਬੰਧਾਂ 'ਤੇ ਸਵਾਲ ਉਠਾਉਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਹ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਮਰਦ Biologically Male ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਸਮਾਜ-ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਨਿਰਮਾਣ ਨਾਲ ਵਿਕਸਾਰਤਾ ਕਾਇਮ ਕਰਨ ਲਈ ਕੁਝ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਭਾਸ਼ਾਈ ਰੂਪਾਂ ਨੂੰ ਤਰਜੀਹ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। Jennifer Coates (2007:63) ਅਨੁਸਾਰ, 'ਭੁਲਾਰੇ ਮਰਦ ਜਾਂ ਔਰਤ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਸਾਡੇ ਬੇਲਟ ਦੇ ਢੰਗ ਨੂੰ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਤੌਰ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਦੇ ਹਨ।' ਅਰਥਾਤ ਕੋਈ ਮਰਦ ਜਾਂ ਔਰਤ ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰੇਗਾ ਜਾਂ ਕਰੇਗੀ, ਇਹ ਤੱਥ ਸਮਾਜਿਕ ਤੌਰਾਂ 'ਤੇ ਅਧਾਰਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਲਿੰਗ ਅਧਾਰਿਤ ਭਾਸ਼ਾਈ ਭਿੰਨਤਾ ਸੰਸਾਰ ਦੀਆਂ ਲਗਪਗ ਸਾਰੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿਚ ਪਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਭਾਸ਼ਾਈ ਵਖਰੇਵਿਆਂ ਪਿੱਛੇ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਨੇਮਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਸਮਾਜ ਭਾਸ਼ਾ-ਵਿਗਿਆਨ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਵਿਧੀ ਸਮਾਜ ਭਾਸ਼ਾਈ ਵਖਰੇਵਿਆਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਉਮਰ, ਲਿੰਗ, ਜਾਤ, ਕਿੱਰਾ, ਧਰਮ ਅਤੇ ਵਰਗ ਆਦਿ ਪੱਧਰਾਂ ਉੱਤੇ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹਰ ਇਕ ਪੱਧਰ ਵਿਭਿੰਨ ਸਮਾਜਿਕ ਸੰਦਰਭਾਂ ਦਾ ਧਾਰਨੀ ਹੈ। ਲਿੰਗ ਅਧਾਰਿਤ ਭਾਸ਼ਾਈ ਵਖਰੇਵਿਆਂ ਸੰਬੰਧੀ ਅਧਿਐਨ ਦੇ ਮੁਖਲੇ ਨਮੂਨੇ Labov ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੇ ਗਏ New York City ਅਤੇ Peter Trudgill ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੇ Norwich City ਦੇ ਸਮਾਜ ਭਾਸ਼ਾ-ਵਿਗਿਆਨਕ ਕਾਰਜਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਦੇਖੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਪਰ Robin Lakoff ਦੇ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ Language and Woman's Place ਦੇ ਛਪਣ ਨਾਲ ਇਸ ਅਧਿਐਨ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਕ੍ਰਾਂਤੀਕਾਰੀ ਸਿਫ ਆਇਆ। Lakoff ਨੇ ਭਾਸ਼ਾਈ ਵਰਤੋਂ ਵਿਚ ਲਿੰਗਕ ਛਪਣ ਨਾਲ ਇਸ ਅਧਿਐਨ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਕ੍ਰਾਂਤੀਕਾਰੀ ਸਿਫ ਆਇਆ। Lakoff ਨੇ ਭਾਸ਼ਾਈ ਵਰਤੋਂ ਵਿਚ ਲਿੰਗਕ ਵਰਤੋਂ ਦਾ ਧਾਰਨ ਮਰਦ ਸੁਲਾਹਿਆ ਦੀ ਸਮਾਜਿਕ ਸੱਤਾ ਅਤੇ ਔਰਤ ਸੁਲਾਹਿਆ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀਮੰਦਤਾ ਨੂੰ

ਮੈਨਿਆਂ *Journal of Child Psychology and Psychiatry* (2002: 452) ਅਨੁਸਾਰ, 'Lakoff ਦਾ ਸਾਰਗੀਰੀਗਾ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਔਰਤ ਸੁਲਾਹਿਯਾ ਦੇ ਆਧੁਨਿਕ ਵਰਤੋਂ ਨੂੰ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਦਿੰਦਾ ਹੈ' ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ 'ਸੁਲਾਹਿਯਾ ਸੁਲਾਹਿਯਾ ਵਿਗਿਆਨਕ ਪੱਥ ਦੇ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿਚ ਸੀਮਾ ਪੱਥ ਵੱਲ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ 'ਚੀਜ਼ਾਂ' ਸੁਲਾਹਿਯਾ ਵਿਗਿਆਨ ਸਹੂਲਤ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ। Bernard Spolsky ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸਿੱਖਣ ਵਾਲੇ ਖੇਤਰਾਂ ਨੂੰ 'Biologically' ਦੀ ਸਹੂਲਤ ਸੁਲਾਹਿਯਾ-ਵਿਗਿਆਨਕ ਪ੍ਰਦਾਨ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਦੇਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। Bernard Spolsky (2003:37) ਅਨੁਸਾਰ, 'ਮਰਦ ਅਤੇ ਔਰਤ ਵਿਗਿਆਨਕ ਤਰੀਕਿਆਂ ਦੀ ਨਿਰਧਾਰਤ ਵਿਗਿਆਨਕ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਸਿੱਖੀ ਵਰਤੋਂ ਦੇ ਤੌਰ ਵਿਗਿਆਨਕ ਸੰਕੇਤਕ ਸੁਲਾਹਿਯਾ ਸਿੱਖੇ ਹਨ। Functional Magnetic Resonance Imaging ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਅਧਿਐਨ-ਕਰਤਾਵਾਂ ਨੇ ਮਰਦਾਂ ਵਿਚ ਹੁਣੇ-ਵਿਗਿਆਨਕ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਦਿਖਾਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਔਰਤਾਂ ਦੇ ਦਿਮਾਗ ਦੇ ਵੱਖਰੇ ਹਿੱਸਿਆਂ ਪੇਸ਼ ਅਤੇ ਸਿੱਖੇ ਵਿਚ ਵਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਕੁਸ਼ਲਤਾ ਵਿਚ ਵੀ ਵੱਖਰੇ ਖੇਤਰ ਨਹੀਂ ਪਾਇਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਹੁਣ ਤੱਕ ਇਹ ਪ੍ਰਮਾਣ ਮਿਲਿਆ ਹੈ ਕਿ ਨਰ ਅਤੇ ਮਰਦਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਔਰਤ ਨਹੀਂ ਕੋਈ ਨਿਰਧਾਰਤ ਵਿਗਿਆਨਕ ਸਿੱਖਣਾ ਸੁਮੇਲਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਤੱਥ ਨੂੰ ਇਸ ਦੀ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਰਦ ਅਤੇ ਔਰਤ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਸੰਬੰਧੀ ਔਰਤ ਸੰਬੰਧਿਤ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਸਮਾਜਿਕ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੇ ਖੇਤਰ ਹੋਣਾ ਹੋਣਾ ਹੈ। ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਸਮਾਜ ਦੀ ਸੁਨਿਆਹ ਦਾ ਆਧਾਰ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹਰ ਸਮਾਜ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾਈ ਸਟਰਕਚਰ ਵਿਚ ਕੁਝ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਨੇਮਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇਮਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਕੇ ਹੀ ਬੁਲਾਰੇ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਵਿਚ-ਸੁੱਚੇ ਨਾਲ ਸਾਂਝੇ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਵਿਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰਾ ਅੱਗੇ ਸਮਾਜ-ਸੰਗਠਿਤ ਨੇਮਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਖੋਲ੍ਹਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਢੰਗੇ ਗੱਲਬਾਤ ਦੌਰਾਨ ਸੁਲਾਹਿਯਾ, ਭਾਸ਼ਾਈ ਉਚਾਰਣਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਸਾਹਮਣੇ ਵਾਲੇ ਦੀ ਸਮਾਜਿਕ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਰੱਖ ਕੇ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ: ਸਾਹਮਣੇ ਵਾਲੇ ਦੀ ਉਮਰ ਕਿੰਨੀ ਹੈ? ਉਹ ਔਰਤ ਹੈ ਜਾਂ ਮਰਦ? ਉਹ ਲੜਕਾ ਹੈ ਜਾਂ ਲੜਕੀ? ਉਹਦਾ ਸਮਾਜਿਕ ਕੁਰਬਾਨੀ ਕੀ ਹੈ? ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਬੋਲਣ ਵਾਲੇ ਦਾ ਸੁਣਨ ਵਾਲੇ ਨਾਲ ਕੀ ਅਤੇ ਕਿਹੋ-ਜਿਹਾ ਸੰਬੰਧ ਹੈ? ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੋਰ ਵੀ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਵਿਆਕਰਨਕ ਪੱਥ 'ਤੇ ਸਿੱਖੇ ਅਜਿਹੀ ਸੁਣੀ ਹੈ, ਜਿਸਦੇ ਸੰਕਲਪ ਖਾਰੇ ਪਰੰਪਰਾਈ ਅਤੇ ਆਧੁਨਿਕ ਵਿਆਕਰਨਕ ਵਿਧੀਆਂ ਵਿਚ ਵੱਖਰੇ ਔਰਤ ਹੈ। ਪਰੰਪਰਾਈ ਅਧਿਐਨ ਵਿਧੀਆਂ ਨਾਲ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਵਿਆਕਰਨਕ ਵਿਚ ਸਿੱਖੇ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਨਰ ਅਤੇ ਮਰਦਾਂ ਦੇ ਵੱਖਰੇ ਖੇਤਰਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਆਧੁਨਿਕ ਵਿਧੀਆਂ ਨੂੰ ਅਧਾਰ ਬਣਾ ਕੇ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਵਿਆਕਰਨਕ ਵਿਚ ਸਿੱਖੇ ਨੂੰ ਸੰਕਲਪੀ ਪੱਥ ਉੱਤੇ ਕੁਝਿਟ ਕਰਨ ਦੀ ਥਾਂ ਵਿਆਕਰਨਕ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। Bernard Spolsky (2003:35) ਅਨੁਸਾਰ, 'ਮਰਦ ਅਤੇ ਔਰਤ ਦੇ ਉਚਾਰਣ ਵਿਚ ਭਿੰਨਤਾਵਾਂ ਦੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਨੇਮੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਵਿਆਕਰਨਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਤੱਕ ਸੀਮਤ ਸਨ, ਜਿਵੇਂ ਕਈ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿਚ ਪੁਲਿੰਗ ਅਤੇ ਇਸਤਰੀ ਸਿੱਖੇ ਦਾ ਰੂਪ ਵਿਗਿਆਨਕ ਔਰਤ। ਪਹਿਲਾਂ ਸਿੱਖੇ ਸ਼ਬਦ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਿਆਕਰਨਕ ਭਿੰਨਤਾਵਾਂ ਤੱਕ ਸੀਮਤ ਸੀ। ਇਹ ਔਰਤੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਭੁਨਾਰਿਆਂ ਨਹੀਂ ਉਦੋਂ ਸਮੱਥਿਆ ਹੋਣਾ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਜਦੋਂ ਉਹ ਵੈਚ ਵਰਗੀ ਭਾਸ਼ਾ ਸਿੱਖਦੇ ਸਨ, ਜਿਵੇਂ *table* (*La table*) ਵਰਗੀਆਂ ਗੈਰ-ਸਿੱਖੀ ਵਸਤੂਆਂ ਵਿਆਕਰਨਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪੁਲਿੰਗ ਜਾਂ ਇਸਤਰੀ-ਸਿੱਖੇ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ।' ਕੁਟਾ ਸਿੱਖੇ ਕੁਰਬਾਨੀ (2016:32) ਅਨੁਸਾਰ, ਹਰ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਮਾਜਿਕ/ ਪ੍ਰਕਿਰਤਕ ਵਰਤੋਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨ ਦਾ ਆਪਣਾ ਨਿੱਜੀ ਸੰਜਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਿੱਖੇ-ਸੰਜਮ ਵੀ ਹਰ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਆਪਣਾ ਵੱਖਰਾ ਤੇ ਵਿਲੱਖਣ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਸੰਜਮ ਦੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਸਿੱਖੇ-ਸੰਜਮ ਨੂੰ ਵੇਖਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਕੋਈ ਦਿਲਚਸਪ ਤੱਥ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਜੀਵ ਨਾਵਾਂ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਸਿੱਖੇ ਤੋਂ ਤਾਂ ਲਗਪਗ ਸਾਰੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿਚ ਦੁਗੁਣਿਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਪਰ ਬੰਜਾਨ ਵਸਤਾਂ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ

ਤਰੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਅਲਿੰਗ ਸੁਣੀ ਵਿਚ ਹੋਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਕਈ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਪੁਲਿੰਗ / ਵਿਲਿੰਗ ਸੁਣੀਆਂ ਵਿਚ ਵੱਖਰੀਆਂ ਹਨ। ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੂਸਰੀ ਸੁਣੀ ਵਿਚ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਔਲਖ ਦੇ ਨਾਟਕਾਂ ਵਿਖੇ ਭਾਸ਼ਾ ਵਰਤਾ ਦੀ ਲਿੰਗਕ ਵੱਖਰਤਾ ਦੇ ਨਮੂਨੇ ਨਾਵ ਦੇ ਪੱਧਰ ਉੱਤੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਏ ਹਨ :

ਪੁਲਿੰਗ

ਸੱਤ ਬਗਾਨੇ: ਤੇਬੜ, ਭੇਡਾ, ਮੇਚ, ਚਰਖਾ, ਟੋਕਰਾ, ਜਹਾਜ, ਗੁਦੇਲਾ, ਨਠਾ ਆਦਿ ।
ਅਵੇਸਲੇ ਯੁੱਧਾਂ ਦੀ ਨਾਇਕਾ: ਤੋੜਾ, ਸਿਗਲ, ਚਾਕੂ, ਕੁਝੜਾ, ਪੀਸਾ, ਸੁਟ, ਕਪੜਾ ਆਦਿ ।

ਵਿਲਿੰਗ

ਸੱਤ ਬਗਾਨੇ: ਬੇਠਕ, ਵਲਕਾਰੀ, ਸੀਸੀ, ਕੁੰਜੀ, ਬੱਸ, ਮੰਜੀ, ਬੰਸਰੀ, ਕਪਾਹ ਆਦਿ ।
ਅਵੇਸਲੇ ਯੁੱਧਾਂ ਦੀ ਨਾਇਕਾ : ਪੰਡ, ਬੇੜੀ, ਦਾਰੂ, ਚੂੜੀ, ਚਾਬੀ, ਜੱਖ, ਕਪਾਹ ਆਦਿ ।

ਕਿਰਿਆਵੀ ਰੂਪ

ਔਰਤਾਂ ਅਤੇ ਮਰਦਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਕਿਰਿਆ ਰੂਪਾਂ ਦੀ ਵੱਖਰਤਾ

ਬੁਟਾ ਸਿੰਘ ਬਰਾੜ (2016: 33) ਅਨੁਸਾਰ, "ਸਾਡੀ ਭਾਸ਼ਾ ਪੰਜਾਬੀ ਤੇ ਸਾਡੇ ਦੁਆਰਾ ਵਰਤੀਦੀ ਔਰਤੀਯੋ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਵੀ ਲਿੰਗ ਸੰਬੰਧੀ ਮਾਨਤਾਵਾਂ ਵੱਖ-ਵੱਖਰੀਆਂ ਹਨ। ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਪੜਨਾਵ ਬਕਦ ਵਿਚ ਲਿੰਗ ਭੇਦ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ, ਪਰ ਇਹ ਕਰਤਾ ਦੇ ਲਿੰਗ ਅਨੁਸਾਰ ਕਿਰਿਆ 'ਤੇ ਮਾਰਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।" ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਲਿੰਗ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਤਾ ਅਤੇ ਕਰਮ ਦੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਮੁਠਾਬਥ ਵੀ ਤਬਦੀਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਵਾਕ ਵਿਚ ਕਰਤਾ ਸੰਬੰਧਕ ਰਹਿਤ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿਰਿਆ ਕਰਤਾ ਅਨੁਸਾਰ ਤਬਦੀਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਕਰਤਾ ਸੰਬੰਧਕ ਯੁਕਤ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿਰਿਆ ਕਰਮ ਅਨੁਸਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਨੇਕਿਨ ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਵਾਕ ਵਿਚ ਅਪ੍ਰਾਨ ਕਰਮ ਦਾ ਕਿਰਾਨ ਕਾਰਜਗੋਲ ਹੋਵੇ ਉਸ ਮੇਕੇ ਉੱਤੇ ਕਿਰਿਆ ਪ੍ਰਾਨ ਕਰਮ ਅਨੁਸਾਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਔਲਖ ਦੇ ਨਾਟਕਾਂ ਵਿਚ ਮਿਲਦੇ ਕਿਰਿਆਵੀ ਰੂਪ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਨੇਮਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਤਾਂ ਕਰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਿਰਿਆ ਰੂਪਾਂ ਦਾ ਸਥਾਨਿਕ ਸਮਾਜ-ਸਥਿਤਾਚਾਰਕ ਤੇ ਭਾਸ਼ਾਈ ਰੰਗ ਦੇਖਣ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ:

ਕਿਉਂ : ਕਿਉਂ ਰਿਗਦੈਂ ? ਔਮਾ ਜੀ ਪਾਬੀਆਂ ਨੈਣ ਉਠ-ਗੀ। ਬੰਨ ਆਉਂਨੀਔ, ਮੈਂ ਨਿਕਲ ਨੀ ਚੰਨੀ।
ਘੋਗਾ : ਨਿਕਲੋਂ-ਗੀ ਨੀ ਤਾਂ ਹੋਨ ਕੀ ਕਲੋਂਗੀ ?

(ਸੱਤ ਬਗਾਨੇ, ਪੰਨਾ : 24)

ਘੋਧਾ : ਔਇ ਕਿਵੇਂ ਫੁਕ-ਝੁੰ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਭੋਇ। ਮੈਂ ਮੇਰੀ ਮਾਂ ਨੇ ਕਮਲਾ ਜੰਮਿਔ ? ਗੱਲਾਂ ਦੇਖੇ ਉਇ ਲੋਕੋ ਕੀ ਕਰਦੀਔ ? ਸੈਨੂੰ ਅੱਠ ਜਮਾਤਾਂ ਪਾਸ ਨੂੰ ਬੇਅਕਲ ਬਣਾਈ ਜਾਂਦੀਔ।

ਸੱਤੇ : ਨਹੀਂ, ਝੁੰ ਤਾਂ ਡੇਰੀ ਮਾਂ ਨੇ ਅਵਲਾਝੂ ਜੰਮਿਔ। ਜਿਹੜਾ ਉਸ ਪੁੱਤ-ਪਿੱਟਣੇ ਪੰਨਵੇਤ ਕੋਲੋਂ ਕਿੱਲੇ ਤੇ ਕਿੱਲਾ ਧਰੀ ਜਾਨੈਂ। ਕਮਲੀ ਤਾਂ ਮੈਂ ਜੰਮੀ ਔ ਮੇਰੇ ਮਾਂ-ਬਾਪ ਨੇ ਜਿਹੜੀ ਤੇਰੇ ਵਰਗੇ ਸਰਾਬੀ-ਕਥਾਬੀ ਦੇ ਲੜ ਲਾ-ਤੀ।

(ਅਵੇਸਲੇ ਯੁੱਧਾਂ ਦੀ ਨਾਇਕਾ, ਪੰਨਾ : 12)

ਉਪਰੋਕਤ ਸੰਵਾਦਾਂ ਵਿਚ ਆਏ ਰਿਗਦੈਂ, ਫੁਕ-ਝੁੰ, ਜੰਮਿਔ, ਧਰੀ ਜਾਨੈਂ ਕਿਰਿਆ ਰੂਪ ਮਰਦਾਂ ਲਈ ਅਤੇ ਉਠ-ਗੀ, ਆਉਂਨੀਔ, ਨਿਕਲੋਂ-ਗੀ, ਕਲੋਂਗੀ, ਚੜ੍ਹਗੀ, ਕਰਦੀਔ, ਬਣਾਈ ਜਾਂਦੀਔ ਆਦਿ ਕਿਰਿਆਵੀ ਰੂਪ ਔਰਤਾਂ ਪਾਰਟਾਂ ਲਈ ਵਰਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਇਹ ਵੱਖਰਤਾ ਕਰਤਾ ਦੇ ਲਿੰਗ ਅਨੁਸਾਰ ਹੈ। ਔਰਤਾਂ ਅਤੇ ਮਰਦਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚਲੇ ਔਰਤਾਂ ਲਈ ਸਰੀਰਕ ਦੀ ਬਜਾਏ ਸਮਾਜਿਕ ਕਾਰਨ ਵਧੇਰੇ ਚੁੰਮੇਵਾਰ ਹਨ। ਪਿੱਤਰੀ ਸੱਤਾ

ਵਾਲੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਮਰਦਾ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਅਤੇ ਮਾਂਝੀ ਸੰਗ ਵਾਲੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਸਮਾਜ ਦੀ ਮਟਰਭ ਦੀ ਪਿੰਡਰ ਸੰਗ ਮੁਖੀ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਔਰਤ, ਮਰਦ ਦੇ ਅਧੀਨ ਡੇਜ਼ਾ ਦੁਨੀਲੇ ਸਥਾਨ 'ਤੇ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੁਨੀਲੀ ਸਥਿਤੀ ਕਾਰਨ ਉਸਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚੋਂ ਵੀ ਅਧੀਨਗੀ ਪ੍ਰਠਕਰੀ ਹੈ। ਪਰ ਕੌਲਪ, ਮਾਲਕੇ ਦੇ ਸਮਾਜ-ਸਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਚਿਰਚਣ ਵਾਲਾ ਨਾਟਕਕਾਰ ਹੈ। ਉਸਦੇ ਨਾਟਕਾਂ ਵਿਚ ਪੰਥ ਔਰਤ, ਮਰਦ ਦੇ ਮੇਢੇ ਨਾਲ ਸਿਧਾ ਸੰਗ ਕੇ ਰੁਪਨ ਵਾਲੀ ਹੈ। ਇਸ ਪਿੰਡੇ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚਲੀ ਕਠੋਰਤਾ ਨੇ ਇਸੇ ਦੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਮਰਦਾਂ ਵਾਂਗ ਕਠੋਰ-ਜਾਵੀ ਸਟਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਸਿਮਤਰੀ ਪਾਤਰਾਂ ਦੇ ਕਠੋਰ-ਜਾਵਾਂ ਦੀ ਅਨੁਕੂਲ ਕਿਰਿਆ ਰੂਪਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਾਡੇ ਵਲਕਦੀ ਹੈ।

ਵਿਸਮੇਥੀ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ : ਭਾਸ਼ਾਈ ਸੁਸਾਏ ਦੀ ਕਿਸੇ ਸ਼ਾਵਨਾ ਜਾਂ ਮਨੋਵੇਗ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਣ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਵਿਸਮੇਥੀ ਸ਼ਬਦ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸੁਲਾਰੇ ਦੀ ਰਾਵਨਾਤਮਕ-ਮਨੋਸਥਿਤੀ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਖੁਸ਼ੀ, ਦੁੱਖ, ਪੈਦਾਨੀ, ਅਭੀਸ਼, ਵਿਟਕਾਰ ਅਤੇ ਪੰਥਾਥੇਰੀ ਆਦਿ ਵਰਤਾਰਿਆਂ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਸੀਮਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਮਰਦਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਔਰਤਾਂ ਵਿਸਮੇਥੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਔਰਤਾਂ ਦੁਆਰਾ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਵਿਸਮੇਥੀ ਸ਼ਬਦ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅਸੀਸ ਅਤੇ ਵਿਟਕਾਰ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਜਦਕਿ ਮਰਦਾਂ ਦੁਆਰਾ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਵਿਸਮੇਥੀ ਸ਼ਬਦ ਪੇਸ਼ਕਾ/ਉੱਚਕਾਰ ਵਰਾਉਣ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਔਰਤਾਂ ਦੁਆਰਾ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਵਿਸਮੇਥੀ ਸ਼ਬਦ :

- ਜੇਕਰ : ਕੁਝੇ ਵੇਟ। (ਸਿੱਤ ਬਗਾਨੇ, ਪੰਨਾ : 14)
- ਜੇਕੁਰ : ਕੁਝ ਵਿਟੇ ਮੁੰਧ। (ਉੱਧੀ, ਪੰਨਾ : 13)
- ਸੰਭੇ : ਨੀ ਮੈਂ ਵਧੇ ਜਾਵਾਂ ਆਪਣੀ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਕੈਲੀ ਤੋਂ। (ਅਥੇਸਲੇ ਖੁੰਧਾਂ ਦੀ ਨਾਦਿਕਾ, ਪੰਨਾ: 65)
- ਮਨਸਿੰਦਰ : ਜਿਉਂਦੀ ਰਹਿ ਨੀ ਮੇਰੀ ਪਿਆਰੀ ਖੋਲੀਏ। (ਉੱਧੀ, ਪੰਨਾ : 66)
- ਸੰਭੇ : ਕੁਝ ਮੈਂ ਮਰ ਜੀਂ। ਧੀ ਤੇ ਪੁੱਤ ਦਾ ਔਨਾ ਮੇਰ। (ਉੱਧੀ, ਪੰਨਾ : 73)

ਮਰਦਾਂ ਦੁਆਰਾ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਵਿਸਮੇਥੀ ਸ਼ਬਦ :

- ਕਰਮਾ : ਹੀ ਸਕਰੇ। (ਸਿੱਤ ਬਗਾਨੇ, ਪੰਨਾ : 14)
- ਕਰਮਾ : ਉਇ ਬੰਲੇ ਦਠਿਆ ਦੇ। (ਉੱਧੀ, ਪੰਨਾ : 13)
- ਓਂਦੁ : ਅਠਕੇ ਥਈ ਤੇਠੇ। (ਉੱਧੀ, ਪੰਨਾ : 27)
- ਯੇਧਾ : ਨਵੀਂ ਬੀਜਾਂ। (ਉੱਥ ਕੇ ਮੇਨ ਨੂੰ)। ਪੁੱਤ ਵੱਥ ਕੇ ਪਠਿਆ ਕਰ ਪੂਰਾ ਦਿਆਗ ਨਾ ਕੇ। ਪੈਸੇ-ਪੂਸੇ ਦੀ ਪਠਵਾਹ ਨਾ ਕਰੀਂ। (ਅਥੇਸਲੇ ਖੁੰਧਾਂ ਦੀ ਨਾਦਿਕਾ, ਪੰਨਾ : 38)
- ਯੇਧਾ : ਇਕ ਆਹ ਆ ਗਿਆ ਮੇਰਾ ਬੰਠਰ ਚੇਰ। (ਉੱਧੀ, ਪੰਨਾ : 39)

ਸੰਬੰਧਨੀ ਵੰਗ

ਸੰਬੰਧਨ ਵਰਤੇ ਅਤੇ ਸਰੋਤੇ ਦੇ ਸਮਾਜ-ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਸੰਬੰਧਾਂ ਦਾ ਝਾਰਨੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸੰਬੰਧਨ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਵਕਰਾ-ਸਰੋਤੇ ਦੇ ਪੜਸਪਰ ਸੰਬੰਧ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਨ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਸਾਧਨ ਹੈ। ਵਕਰਾ ਆਪਣੇ ਭਾਸ਼ਾਈ ਵਿਹਾਰ ਦੁਆਰਾ ਸਰੋਤੇ ਦੀ ਸਪਸ਼ੀਅਤ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੰਬੰਧਨ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਸਰੋਤਾ ਸੁਚਕ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਕੌਲਕਾਰ ਦੋਰਾਨ ਇਹ ਪੜਾ ਲੰਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬੰਲਣ ਵਾਲੇ ਦਾ ਸੁਣਨ ਵਾਲੇ

ਨਾਲ ਕੀ ਕਿਸਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਮਰਦ ਹੈ ਜਾਂ ਔਰਤ? Peter Trudgill (1983:88) ਅਨੁਸਾਰ, 'ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਔਰਤਾਂ ਅਤੇ ਮਰਦਾਂ ਦੀ ਗੱਲਬਾਤ ਤੇ ਵਿਹਾਰਕ ਵਰਤੀਆਂ ਜਾਸਦੀ ਫ਼ਰਕ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕ੍ਰਮ ਵਿਚ ਸਮਾਜਿਕ ਫ਼ਰਕ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।'

ਔਰਤਾਂ ਦੁਆਰਾ ਮਰਦਾਂ ਨਦੀ ਵਰਤੋਂ ਜਾਂਦੇ ਸੰਬੰਧਨ : ਪੰਜਾਬੀ ਸਮਾਜ-ਸਭਿਆਚਾਰ ਵਿਚ ਔਰਤਾਂ ਆਪਣੇ ਪਤੀ, ਸਹੁਰੇ ਜਾਂ ਜੇਠ ਦਾ ਨਾਂ ਨਹੀਂ ਲੈਂਦੀਆਂ। ਪਤੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਨਾਂ (ਪਾਸ ਕੋਰ ਤੇ ਪੁੱਤਰ) ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਆਦਰਸ਼ਚਕ ਚਿਹਨ (ਸੁਣਦੇ ਹੋ ਜੀ), ਸਹੁਰੇ ਨੂੰ ਬਾਪੂ ਜਾਂ ਥਾਥਾ ਜੀ, ਅਤੇ ਜੇਠ ਨੂੰ ਬੱਚਿਆਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕਿਸਤੇ ਦੇ ਅਧਾਰ 'ਤੇ ਸੰਬੰਧਨ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ :

ਮਾਏ : ਨਾ ਸੱਚੀ ਗੱਲ ਐ ਅੱਮਾਂ ਜੀ। ਭੰਗਾ ਥਾਥਾ ਜੀ ਦੇ ਔਲ ਰੋਣ ਆਲੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਪਿੰਡ 'ਚ ਉੜੀ ਹੋਈਐ।

(ਸੱਤ ਬਗਾਨੇ, ਪੰਨਾ : 41)

ਲੰਬੇ ਬੰਬ : (ਘਰ ਵਾਲੀ ਦੇ ਬੰਬਾਂ ਦੀ ਨਕਲ ਕਰਦਾ) ਵੇ ਮਿੰਨ੍ਹ ਦੇ ਤਾਇਆ। ਜਰੂਰ ਔਲ ਹੋਣੀ। ਇਦਰ ਬਹਿਦਾ, ਹਾਅ। ਜਰੂਰ ਹੋਣੀ।

(ਉਹੀ, ਪੰਨਾ : 70)

ਸੱਤ : (ਜੇਠੇ ਨੂੰ) ਕਿਉਂ ਸੁੱਖ ਦੇ ਬਾਪੂ, ਤੇ ਆਵੇਗਾ ਨਾ ਇਸ ਪੈਟ ਬਦਲੇ ਸੁੱਖੀ ਦੀ ਪਸਿੰਦ ਦੀ ਹੋਰ ਪੈਟ?

(ਅਵੇਸਲੇ ਯੁੱਧਾਂ ਦੀ ਨਾਇਕਾ, ਪੰਨਾ : 75)

ਮਰਦਾਂ ਦੁਆਰਾ ਔਰਤਾਂ ਨਦੀ ਵਰਤੋਂ ਜਾਂਦੇ ਸੰਬੰਧਨ : ਪਤੀ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਨੂੰ ਸਰਦਾਰਨੀਏ, ਭਾਈਵਾਲੀ ਆਦਿ ਕਹਿ ਕੇ ਜਾਂ ਸਿੰਧਾ ਉਸ ਦਾ ਨਾਂ ਲੈ ਕੇ ਤੁਲਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਬਲਾ : ਕਿਵੇਂ ਜੇ ਕੁਰੇ, ਜੀਅ ਨਾ-ਗਿਆ ਨੂੰਹਾ ਵਾਲੇ ਘਰ 'ਚ।

(ਸੱਤ ਬਗਾਨੇ, ਪੰਨਾ : 66)

ਬੰਬ : ਐਇ ਗੱਲ ਐ ਸਰਦਾਰਨੀਏ, ਆਪਾਂ ਇਥੋਂ ਵਗ ਈ ਜਾਨੇ ਐ।

(ਅਵੇਸਲੇ ਯੁੱਧਾਂ ਦੀ ਨਾਇਕਾ, ਪੰਨਾ : 15)

ਬੰਬ : (ਸੱਤ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਤੇ ਫਰਿਆਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਵਿਚ) ਉਇ ਮੈਂ ਨੀ ਚੰਕੀ ਤੇਰੀ ਚੁੜੀ ਸੱਤੀਏ! ਨਾ ਮਾਰ ਮੈਨੂੰ।

(ਉਹੀ, ਪੰਨਾ : 24)

ਉਚਾਰਨ ਲਹਿਜ਼ਾ

ਔਰਤਾਂ ਅਤੇ ਮਰਦਾਂ ਦੇ ਉਚਾਰਨ ਲਹਿਜ਼ੇ ਵਿਚ ਵੀ ਔਰਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। Peter Trudgill (1985:80) ਅਨੁਸਾਰ, 'ਮਰਦਾਂ ਕੋਲ ਪ੍ਰਗਟਾ ਸੰਬੰਧੀ ਵਿਰੋਧ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਨੂੰ ਔਰਤਾਂ ਸਮਝਦੀਆਂ ਜਰੂਰ ਹਨ, ਪਰ ਵਰਤੋਂ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀਆਂ। ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਔਰਤਾਂ ਕੋਲ ਵੀ ਕੁਝ ਸ਼ਬਦ ਅਤੇ ਪ੍ਰਗਟਾ ਵਿਧੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਰਦ ਨਹੀਂ ਉਚਾਰਦੇ। ਜੇਕਰ ਉਹ ਅਜਿਹੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹ ਹਾਸੇ ਦੇ ਪਾਤਰ ਬਣਦੇ ਹਨ।' ਪੰਜਾਬੀ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਵੀ ਔਰਤਾਂ ਦੇ ਅਜਿਹੇ ਉਚਾਰਨ ਪ੍ਰਚੱਲਿਤ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਮਰਦਾਂ ਦੁਆਰਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ। ਨੌਲਖ ਦੇ ਨਾਟਕਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਔਰਤਾਂ ਦੇ ਉਚਾਰਨ।

ਮਿੰਦ੍ਹ : (ਮਿੰਨੀ ਖੁਰੀ ਨਾਲ) ਠੇਨੂੰ ਕੀ ਪਤਾ ਵੇ ਕਰਮਿਆਂ?

(ਸੱਤ ਬਗਾਨੇ, ਪੰਨਾ : 13)

- ਜੋ ਕੁਝ : ਕੁਝੇ ਮਿਉਂ ਕੁਟ ਨਾ ਤੂੰ ਬਹੁਰਾ ਨਾਹੀ ਦਾ ਕਹਿਆ ਕਰ। (ਉਹੀ, ਪੰਨਾ : 22)
- ਮਰਾੜੇ : ਵਾਹ ਨੀ ਐਮਾ ਜੀ। ਆਹ ਤਾਂ ਤੈ ਹੋਰ ਕੀ ਕੋਠੁ ਬਟਾ-ਡੀ। (ਉਹੀ, ਪੰਨਾ : 32)
- ਸੌਂਝੇ : ਵੇ ਤੂੰ ਕਿਉਂ ਮੁੜ ਆਇਆ ਸਕੁਲੇਂ ? (ਅਵੇਸਲੇ ਯੁੱਧਾਂ ਦੀ ਨਾਇਕਾ, ਪੰਨਾ : 14)

ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੰਵਾਦਾਂ ਵਿਚ ਆਏ ਵੇ, ਕੁਝੇ, ਨੀ ਉਚਾਰਨ ਔਰਤਾਂ ਦੁਆਰਾ ਹੀ ਕਰਕੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਮਰਦ ਇਨ੍ਹਾਂ ਉਚਾਰਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ।

ਅਖਾਣਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ

ਅਖਾਣਾਂ ਵਿਚ ਸੰਵਾਦ ਦਾ ਤੌਰ ਨਿਰੋਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕੋਝੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਤਹੀਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਕੁਸ਼ਲ ਅਤੇ ਤਿੱਖਾ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੁਆਰਾ ਪੇਸ਼ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸੰਚਾਰੀ ਨੂੰ ਸਰਬ-ਸੰਮਤੀ ਨਾਲ ਪ੍ਰਵਾਨਿਆ ਗਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਛੇਤੀ-ਛੇਤੀ ਪ੍ਰਠਨਾਇਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਅਖਾਣ ਸਮਾਜ-ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਸੰਦਰਭਾਂ ਅਤੇ ਸਥਿਤੀਆਂ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। Trudgill (1985:88) ਅਨੁਸਾਰ, 'ਸਮਾਜਿਕ ਬੇਗਿਰਦੇ ਵਿਚ ਔਰਤਾਂ ਅਤੇ ਮਰਦਾਂ ਵੱਲੋਂ ਉਚਾਰੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਰਤੋਂ-ਵਿਹਾਰ ਦੇ ਵਖਰੇਵਿਆਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਮਰਦਾਂ ਦੀ ਗੱਲਬਾਤ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਵਧੇਰੇ ਕਰਕੇ ਤੱਥਾਂ ਜਾਂ ਮਸਲਿਆਂ 'ਤੇ ਕੇਂਦਰਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਦਕਿ ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਗੱਲਬਾਤ ਮਾਨਵੀ ਸੰਬੰਧਾਂ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਅਤੇ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟਾਉਣ ਵਾਲੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਫਲਸਰੂਪ ਔਰਤਾਂ ਅਤੇ ਮਰਦਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚਲੇ ਕੁਝ ਸ਼ਬਦ ਅਤੇ ਪ੍ਰਗਟਾਅ ਵਿਧੀਆਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਬੋਲਚਾਲ ਵਿਚ ਸੁਹਾਵਰੇਦਾਰ ਭਾਸ਼ਾ ਆਮ ਵੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲਦੀ ਹੈ, ਜਦਕਿ ਮਰਦਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਸਥਾਭਨ ਉਚਾਰਾਂ ਵਾਲੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਔਲਖ ਦੇ ਨਾਟਕਾਂ ਵਿਚਲੇ ਔਰਤ ਅਤੇ ਮਰਦ ਪਾਤਰ ਦੋਵੇਂ ਪੇਂਡੂ ਜੀਵਨ-ਸ਼ੈਲੀ ਦੇ ਪਾਹਨੀ ਹੋਣ ਕਰ ਕੇ ਅਖਾਣਾਂ ਦੀ ਪੂਰ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਗਿਰੇ-ਨਾਤੇ, ਆਰਥਿਕਤਾ ਅਤੇ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਅਖਾਣ ਅਤੇ ਮਰਦ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਤੌਥ-ਮੁਲਕ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਵਾਲੇ ਅਖਾਣ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਪੜਚੋਂ ਵਿਚ ਸੰਵਾਦ ਅਖਾਣਾਂ ਦਾ ਸਿਖਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਔਰਤਾਂ ਪਾਤਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਵਰਤੇ ਗਏ ਅਖਾਣ

- ਜੋ ਕੁਝ : ਹਾਨੇ ਮੰਗਣਾ ਤਾਂ ਹੋ-ਨੀ। ਵੇਹ ਵਿਆਹ ਕੀ ਧਰ-ਲਾਭੇ। ਤੂੰ ਤਾਂ ਉਹ ਗੱਲ ਕਰਦੀਐਂ ਅਖੇ 'ਕਟਕ ਖੇਰ ਕੁਝੀ ਪੈਟ। ਆ ਸੰਵਾਰੀਆ ਮੰਝੇ ਖਾ। (ਸੌਂਝੇ ਕਗਾਨੇ, ਪੰਨਾ : 22)
- ਸੌਂਝੇ : ਵੇ ਕੁਟ ਵੇਰ ਕੀ ਕਰਾ ਪੁੱਤ। ਚੋੜੇ ਪਿਉ ਨੇ ਥੋੜੀ ਖਾਤਰ ਕਰਨਾ ਤਾਂ ਕੀ ਸੀ, ਉਲਟਾ ਭੋਇ ਤੋ ਘਰ ਨੂੰ ਨਾ ਰੱਖਿਐ ਵਾਝਾ। ਖੰਨੂੰ ਦੋਵਾਂ ਰੋਟ-ਭਰਾਵਾਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਨਾਕਾ ਕਿਵੇਂ ਨਾ ਕਿਵੇਂ ਸਿਰੇ। ਉਹ ਜਾਣੇ ਜਿਧਰ ਗਈਆਂ ਕੇੜੀਆਂ ਉਧਰ ਠਾਏ ਮਲਾਹ।.. (ਅਵੇਸਲੇ ਯੁੱਧਾਂ ਦੀ ਨਾਇਕਾ, ਪੰਨਾ : 27)
- ਸੌਂਝੇ : ਚੱਲ ਪੁੱਤ, ਕਿਥੇ ਤੱਕ ਸਰੋਧੀ ਕਰੇਂਗਾ ਇਸ ਬਖਸ਼ਮਾ ਦੇ ਬਖਰਮ ਨਾਲ। ਅਖੇ, 'ਜੀਹਦੀ ਸਹਿਜੀ ਸੋਈ, ਉਹਦਾ ਕੀ ਕਰੇਲਾ ਕੋਈ।' (ਉਹੀ, ਪੰਨਾ : 28)

ਮਰਦਾਂ ਪਾਤਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਵਰਤੇ ਗਏ ਅਪਣ

ਕੰਫੂ : ਸਭ ਗਰਜਾ ਦੇ ਸੋਦੇ-ਐ ਛੋਟੇ ਭਾਈ, ਗਰਜਾ ਦੇ। ਗਰਜ ਪੂਰੀ ਹੋਈ ਨੀ, ਚਿਰਤਾ ਤੇ ਲੰਗ ਮਾਰੀ ਨੀ। ਅਖੇ, ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਕੀਤਾ, ਬਿਣ ਮਰਾਵੇ ਜੀਤਾ।

(ਸੱਤ ਬਗਾਨੇ, ਪੰਨਾ : 28)

ਕੰਗਾ : ਨੇ ਦੀਹਦੇ। ਅਖੇ 'ਔਲ ਲਾਈ ਡੱਬੁ ਫੰਚ 'ਤੇ।' ਇਹ ਥਾਈ ਸਿਆ ਗਿਲੀਆਂ ਫਿਟੀਆਂ ਦੀ ਅੱਗ ਖੀ। ਧੁਖਦੀ, ਤਾਂ ਮਾਝੀ ਮਚ-ਪੀ ਤਾਂ ਨਿਰੇ ਖਾਥੜ।

(ਉਹੀ, ਪੰਨਾ : 29)

ਪਨਵੰਤ : ਤਾਂ ਕੇਹ ਮੈਂ ਗਲਤ-ਮਲਤ ਲਿਖ-ਲੇ। ਇਹੀ ਕਹਿਣਾ ਚਾਹੁਨੇ ਨਾ ਤੂੰ ? ਹੋ-ਗੀ ਨਾ ਉਹ ਗੱਲ ਅਖੇ, 'ਨਾਲੇ ਆਪਣਾ ਘਰ ਕਵਾਉ। ਉਲਟਾ ਉੱਤੇ ਡਰੂਆ ਕਹਾਉ।'

(ਅਵੇਸਲੇ ਚੁੱਧਾਂ ਦੀ ਨਾਇਕਾ, ਪੰਨਾ : 52)

ਅਪਭਾਸ਼ਾਈ ਵਪਰੇਵੇ

ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਅਪਭਾਸ਼ਾ ਲਈ Slang ਸ਼ਬਦ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 'ਅਪ' ਅਗੋਤਰ ਲੰਗ ਜਾਣ ਨਾਲ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਅਰਥ ਲੀਵਾਂ, ਹੀਣਾ, ਖੁਰਾ ਜਾਂ ਛੇੜਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਪਭਾਸ਼ਾ ਅਜਿਹਾ ਭਾਸ਼ਾਈ ਰੂਪ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮ ਵਿਚ ਸੁਰੰਤਰ ਤੌਰ 'ਤੇ ਨਹੀਂ ਉਚਾਰਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। Mario A. Pei (1960:199) ਅਨੁਸਾਰ, 'ਅਪਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਭਾਸ਼ਾ-ਨਿਯਮਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਅਣਗਹਿਲੀ ਅਤੇ ਸਭਿਆ ਅਰਥਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਅਜਬਿਆ ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅਪਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਹਮ-ਉਮਰ ਖਾਮਿਆ, ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਅਤੇ ਖਾਸ ਕਿਸਮ ਦੇ ਸਮਾਜਿਕ ਵਰਗਾਂ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।' ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਵਿਚ ਅਪਭਾਸ਼ਾਈ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਨੂੰ ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਉਮਰ, ਲਿੰਗ, ਜਾਤ, ਵਰਗ, ਕਿੱਤੇ, ਫਿਕਰੇ ਅਤੇ ਕੁਰਬੇ ਆਦਿ ਪੱਧਰਾਂ ਉੱਤੇ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਦੇਖੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਔਲਖ ਆਪਣੇ ਨਾਟਕਾਂ ਵਿਚ ਪੇਂਡੂ ਜੀਵਨ ਦੀ ਅਤਿ ਯਥਾਰਥਕ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਪਾਤਰਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਅਪਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਾਉਂਦਾ ਹੈ :

ਐਰਦਾਂ ਦੁਆਰਾ ਮਰਦਾਂ ਨਈਂ ਵਰਤੀ ਜਾਂਦੀ ਅਪਭਾਸ਼ਾ

ਜੈ ਕੁਰ : ਵੇ ਰੁਸੀ ਮਰਾਸੀਓ ਨਪੁੱਤਿਆਂ ਦਿਓ।

(ਸੱਤ ਬਗਾਨੇ, ਪੰਨਾ : 15)

ਜੈ ਕੁਰ : (ਔਂਗ ਨਾ ਮੋਚਣ 'ਤੇ ਖਿਝ ਕੇ) ਮੱਚ ਪੈ ਔਤਰਿਆ ਦੀਏ।

(ਉਹੀ, ਪੰਨਾ : 16)

ਜੈ ਕੁਰ : ਹੁਣ ਤੱਜ ਕੇ ਕਿੱਥੇ ਜਾਏਗਾ ਮਾਂ ਦਿਆ ਖਸਮਾ।

(ਉਹੀ, ਪੰਨਾ : 43)

ਸੰਭੇ : ਨਹੀਂ, ਤੂੰ ਤਾਂ ਤੰਗੀ ਮਾਂ ਨੇ ਅਫਲਾਕੂ ਜੰਮਿਐ। ਜਿਹੜਾ ਉਸ ਪੁੱਤ-ਪਿੱਟਏ ਖਨਵੰਤ ਕੋਠੇ ਕਿੱਲੇ ਤੇ ਕਿੱਲਾ ਧਰੀ ਜਾਨੈ।

(ਅਵੇਸਲੇ ਚੁੱਧਾਂ ਦੀ ਨਾਇਕਾ, ਪੰਨਾ : 12)

ਸੰਭੇ : ਆ ਦੇਖ ਕੰਜਰਾ। ਤੇਰੇ ਨਾਲੋਂ ਤਾਂ ਮੇਰਾ ਪੁੱਤ ਜੋ-ਗੁਣਾਂ ਸਿਆਣੇ।

(ਉਹੀ, ਪੰਨਾ : 27)

ਮਰਦਾਂ ਦੁਆਰਾ ਔਰਤਾਂ ਨਦੀ ਵਰਗੀ ਜਾਂਦੀ ਅਪਭਾਸ਼ਾ

ਘੋਰਾ : ਨੀ ਕੰਜਲ ਦੀਏ। ਤੂੰ ਹੁਣ ਘਲੋ ਨੀ ਵਠਨਾ ? (ਸਿੱਕ ਬਗਾਨੇ, ਪੰਨਾ : 24)

ਜੇਹਾ : ਜਕਦੀ ਉਕਾਤ ਦੇਖ ਕੇ ਗੱਲ ਘਰ ਸੁੱਗੀਏ ਚਿਉਗੀਏ। (ਉਹੀ, ਪੰਨਾ : 43)

ਯੇਹਾ : ਜਾਹ ਹੁਣ ਘਰੋਂ ਚੁੱਕੀ ਸੇ ਕੇ ਗਈ ਐ ਸੀਤੇ ਸੁਨਿਆਰ ਕੋਲ। ਪਤਾ ਨੀ ਕੰਜਰ ਦੀ ਗਹਿਣੇ ਵੰਧੂ, ਪਤਾ ਨੀ ਖੇੜੂ। (ਅਵੇਸਲੇ ਚੁੱਧਾਂ ਦੀ ਨਾਇਕਾ, ਪੰਨਾ : 30)

ਯੇਹਾ : (ਆਪਣੇ ਨੱਚੇ ਦੀ ਗਰਜ ਵਿਚ ਜਲਦੀ ਹੀ ਪੈਤਰਾ ਫਰਦਾ) ਆਹ ਗੱਲ ਐ ਕਾ ਤੂੰ ਮੇਨੂੰ ਰਹਾਏ 'ਚ ਥਰ। ਮੈਂ ਆਉਂਦੀ ਚੀਆਂ ਈ ਲੱਤਾਂ ਚੰਨਦੇਂ ਕੁੱਤੀ ਤੀਵੀਂ ਦੀਆਂ। (ਉਹੀ, ਪੰਨਾ : 31)

ਉਪਰੋਕਤ ਸੰਵਾਦਾਂ ਵਿਚਲੀ ਅਪਭਾਸ਼ਾਈ ਸਮਦਾਖਲੀ ਕੰਜਲ ਦੀਏ, ਸੁੱਗੀਏ ਚਿਉਗੀਏ, ਕੰਜਰ ਦੀ, ਕੁੱਤੀ ਤੀਵੀਂ ਆਦਿ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਮਰਦਾਂ ਦੁਆਰਾ ਔਰਤਾਂ ਨਦੀ ਘੋਰਾ ਬਿਨਾ ਹੈ।

ਔਰਤਾਂ ਦੁਆਰਾ ਔਰਤਾਂ ਨਦੀ ਵਰਗੀ ਜਾਂਦੀ ਅਪਭਾਸ਼ਾ

ਮਰਾਏ : ਏ ਨੀ ਤੇਰੇ ਧਰਾਥਰ ਦੇ। (ਸਿੱਕ ਬਗਾਨੇ, ਪੰਨਾ : 37)

ਮਰਦਾਂ ਦੁਆਰਾ ਮਰਦਾਂ ਨਦੀ ਵਰਗੀ ਜਾਂਦੀ ਅਪਭਾਸ਼ਾ

ਘਰਮਾ : ਖੁਨ ਗਲ ਪੇ ਸੂ ਕੰਜਰ ਦਿਆ ਪੁੱਤਰ। ਲੋਕ ਕਹਿਣਗੇ, 'ਬਚਨੇ ਦੇ ਖੁੰਡਿਆਂ ਨੇ ਅਚਦਾ ਖਿਉ ਮਾਰ 'ਤਾ'। (ਸਿੱਕ ਬਗਾਨੇ, ਪੰਨਾ : 15)

ਧਿੰਦੀ : ਉਇ ਟਿੱਠੀ ਯਾਲੇ ਸਾਧ ਦੁਆਲੇ ਤਾਂ ਤੀਵੀਆਂ ਦਾ ਵੱਡਾ ਫਿਰਦੈ। ਜਿਠੇ ਘਰੇ ਪਾਉਂਦੀ ਐ ਕੋਲੀ ਪੇਰ? ਜਾਨਿਓ ਤੁਸੀਂ ਉਹਦੀ ਕੀ ਰੀਸ ਕਰੋਗੀ। (ਉਹੀ, ਪੰਨਾ : 74)

ਯੇਹਾ : ਜਾਨਿਆ ਅੱਠਵੀਂ ਜਮਾਤ 'ਚ ਪਛੁਦੇ, ਬਲਣਾ ਵੀ ਨੀ ਆਉਂਦਾ? (ਅਵੇਸਲੇ ਚੁੱਧਾਂ ਦੀ ਨਾਇਕਾ, ਪੰਨਾ : 15)

ਯੇਹਾ : ਗੱਲ? ਗੱਲ ਦਾ ਕੇਨੂੰ ਪਤਾ ਨੀ? 'ਚਾਰਾ ਚਾਰਾ' ਆਖ ਕੇ ਚਾਰੇ ਦਾ ਪਿੱਛਾ ਤਕਾਉਨੇ ਜਾਨਿਆ ਕੰਜਰਾ। (ਉਹੀ, ਪੰਨਾ : 41)

ਯੇਹਾ : ਖੜ-ਜਿਆ ਤੇਰੀ ਮਾਂ ਦੀ ਕੰਜਰ ਜੱਟ ਦੀ। (ਉਹੀ, ਪੰਨਾ : 49)

ਔਰਤ ਅਤੇ ਮਰਦ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਮਿਲਣ ਵਾਲੇ ਲਿੰਗਕ ਵਖਰੇਵਿਆਂ ਦਾ ਕਾਰਨ ਜੀਵ ਵਿਗਿਆਨਕ ਘੱਟ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਵਧੇਰੇ ਹੈ। ਸਮਾਜਿਕ ਤੌਰ ਸੈਵਿਕ ਤੌਰਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸੈਵਿਕ ਤੌਰਾਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਵੱਖਰੀ ਸੁਭਾਵਿਕਤਾ ਵੀ ਸਮਾਜਿਕ ਤੌਰਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਬਲਦੀ ਨਜਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ

ਪਰ, ਅੰਕ-1, ਜੁਲਾਈ-ਫ਼ਰਵਰੀ, 2022

ਭਾਸ਼ਾਈ ਸਿਸਟਮ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਦਿਨਾਂ ਦੀਆਂ ਬਦਲਾਵਾਂ (ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਜੈਵਿਕ) ਦੀ ਪੁਨਰ ਪੜ੍ਹਤ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ। ਸਮਾਜ-ਸਭਿਆਚਾਰ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਦਾਸ਼ਾ ਹੈ ਜੋ ਮਨੁੱਖੀ ਹੋਂਦ ਦੀ ਸਮੁੱਚੀ ਕਾਰਜਕਾਰੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕਲਾਵਾਂ ਵਿਚ ਲੈ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਅਜਮੇਰ ਐਲਖ ਦੇ ਦੋਵਾਂ ਨਾਟਕਾਂ ਦਾ ਲਿੰਗਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ ਅਸੀਂ ਇਸ ਸਿੱਟੇ ਤੇ ਪੁੱਜੇ ਹਾਂ ਕਿ ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਔਰਤ ਅਤੇ ਮਰਦ ਦੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਪ੍ਰਤੀਤ ਤੇ ਪ੍ਰਭੇਦ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹੀ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਔਰਤ ਅਤੇ ਮਰਦ ਆਪਣੇ ਰਹਿਣ-ਸਹਿਣ ਦੇ ਢੰਗ ਤਰੀਕੇ, ਹਿੱਸੇ-ਨਾਭੇ, ਹੀਰਾਂ-ਰਸਮਾਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਾਈ ਮੁਹਾਬਰੇ ਦੀ ਢੰਗ ਲਿੰਗ ਅਨੁਸਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ।

0-0-0

ਪ੍ਰਸਤਾਵਾਂ

1. ਐਲਖ, ਅਜਮੇਰ ਸਿੰਘ, 1987, ਸੱਤ ਬਗਾਨੇ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ: ਲੋਕਾਇਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ।
2. ਚੂੜੀ, 2008 ਅਵੇਸਲੇ ਚੁੱਧਾਂ ਦੀ ਨਾਇਕਾ, ਲੁਧਿਆਣਾ: ਚੇਤਨਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ।
3. ਝੂਟਾ ਸਿੰਘ ਬਰਾੜ, 2016, ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਆਕਰਨ ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਵਿਹਾਰ, ਲੁਧਿਆਣਾ: ਚੇਤਨਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ।
4. A. Pei Mario and Frank Gaynor, 1980, *Dictionary of Linguistics*, London: Peter Owa Ltd.
5. Coates Jennifer, 2007, *Gender*, Carmen Llamas, Louise Mullany and Peter Stockwell, The Routledge Companion To Sociolinguistics, London and New York: Routledge.
6. Spolsky Bernard, 2003, *Socio-linguistics*, New York: Oxford University Press.
7. Trudgill, P., 1983, *On Dialect Social and Geographical Perspectives*, Oxford: Basil Blackwell.
8. Ibid, 1985, *Sociolinguistics: An Introduction to Language and Society*, London: Penguin Books.

ਅਸਿਸਟੈਂਟ ਪ੍ਰੋਫ਼ੈਸਰ,
ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ
ਦਿੱਲੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਦਿੱਲੀ।
ਮੋਬਾਇਲ : 94630-23046

ਪੰਜਾਬੀ *
ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ
ਦਿੱਲੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਦਿੱਲੀ।

Indira Gandhi National Open University
School of Humanities

BPBLA-135 Modern Indian Language – Punjabi

ੜਗਨੂ
ਯਜਨ-ਯਜਨ ਕਾ
ਵਿਸ਼ਵਵਿਦਯਾਲਯ

ੜਂਦਿਰਾ ਗਾਂਘੀ ਰਾਸ਼ਟ੍ਰੀਯ ਸੁਕਤ ਵਿਸ਼ਵਵਿਦਯਾਲਯ
ਸਾਜਨਵਿਕੀ ਵਿਦਯਾਪੀਠ

BPBLA - 135

ਆਧੁਨਿਕ ਭਾਰਤੀ ਭਾਸ਼ਾ : ਪੰਜਾਬੀ

ਤਤਕਰਾ

ਪਾਠ 1	ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਤੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਪੀ ਦਾ ਨਿਕਾਸ ਤੇ ਵਿਕਾਸ	3
ਪਾਠ 2	ਵਿਆਕਰਨ	17
ਪਾਠ 3	ਵਿਹਾਰਕ ਪੰਜਾਬੀ	37
ਪਾਠ 4	ਲੋਕ ਸਾਹਿਤ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਿਆਚਾਰ	55
ਪਾਠ 5	ਮੱਧਕਾਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ	73
ਪਾਠ 6	ਆਧੁਨਿਕ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ	87
ਪਾਠ 7	ਮੱਧਕਾਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਾਵਿ	103
ਪਾਠ 8	ਆਧੁਨਿਕ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ	121
ਪਾਠ 9	ਆਧੁਨਿਕ ਪੰਜਾਬੀ ਗਲਪ (ਕਹਾਣੀ)	135
ਪਾਠ 10	ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕ	147
ਪਾਠ 11	ਆਧੁਨਿਕ ਪੰਜਾਬੀ ਵਾਰਤਕ	159
ਪਾਠ 12	ਪੰਜਾਬੀ ਮੀਡੀਆ ਅਧਿਐਨ	171

EXPERT COMMITTEE

Prof. Rawail Singh
(Formerly) Professor
Department of Punjabi,
University of Delhi, Delhi

Prof. Ravinder Kumar
Department of Punjabi
University of Delhi, Delhi

Prof. Kulvir Gojra
Department of Punjabi
University of Delhi, Delhi

Dr. Kuljit S. Bhatia
Assoc. Prof.
Department of Punjabi
Desh Bandhu College, Delhi

Prof. Ravinder Singh
Department of Punjabi
Dayal Singh College,
University of Delhi, Delhi

Dr. Yadwinder Singh
Department of Punjabi
University of Delhi, Delhi

COURSE COORDINATOR

Prof. Malati Mathur
Director, School of Humanities
IGNOU, New Delhi-110068

COURSE EDITOR

Prof. Rawail Singh
(Formerly) Prof.
Department of Punjabi,
University of Delhi, Delhi

CONTENT WRITERS

Prof. Rawail Singh
(Formerly) Professor
Department of Punjabi,
University of Delhi, Delhi

Prof. Ravinder Kumar
Department of Punjabi
University of Delhi, Delhi

Prof. Kulvir Gojra
Department of Punjabi
University of Delhi, Delhi

Prof. Ravinder Singh
Department of Punjabi
Dayal Singh College,
University of Delhi, Delhi

Dr. Yadwinder Singh
Department of Punjabi
University of Delhi, Delhi

Dr. Kuljit S. Bhatia
Assoc. Prof.
Department of Punjabi
Desh Bandhu College, Delhi

Dr. Nachhattar Singh
Department of Punjabi
University of Delhi, Delhi

Dr. Rajni Bala
Department of Punjabi
University of Delhi, Delhi

PRINT PRODUCTION

Mr. Tilak Raj
Assistant Registrar,
MPDD, IGNOU, New Delhi

September, 2021

© Indira Gandhi National Open University, 2021

ISBN : 978-93-5568-102-7

All rights reserved. No part of this work may be reproduced in any form, by mimeograph or any other means, without permission in writing from the Indira Gandhi National Open University.

Further information about the School of Health Sciences and the Indira Gandhi National Open University courses may be obtained from the University's office at Maidan Garhi, New Delhi-110 068.

Printed and published on behalf of the Indira Gandhi National Open University, New Delhi by Director, School of Health Sciences. We acknowledge the reference of material and figures from various sources like NNF, AIIMS, WHO, UNICEF, IGNOU, Govt. of India etc.

Laser Typesetting : Davinder Singh, 11/38, Rajouri Garden, New Delhi-110027

Printed at : Raj Printers, A-9, Sector B-2, Tronica City, Loni (Gzb.)

ਪਾਠ 1 ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਤੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਪੀ ਦਾ ਨਿਕਾਸ ਤੇ ਵਿਕਾਸ

ਪਾਠ ਦੀ ਰੂਪ-ਰੇਖਾ

- 1.0 ਮਨੋਰਥ
- 1.1 ਭੂਮਿਕਾ
- 1.2 ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ
- 1.3 ਭਾਸ਼ਾ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ
 - 1.3.1 ਦੁੱਖਤਾ
 - 1.3.2 ਸਿਰਜਣਾਤਮਕਤਾ
 - 1.3.3 ਆਪਹੁਦਰਾਪਣ
 - 1.3.4 ਅੰਤਰ-ਵਟਾਂਦਰਾ
 - 1.3.5 ਵਿਸਥਾਪਨ
 - 1.3.6 ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਗਤਾ
 - 1.3.7 ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਸੰਚਾਰਨ
- 1.4 ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ
 - 1.4.1 ਨਿਕਾਸ
 - 1.4.2 ਵਿਕਾਸ
- 1.5 ਪੰਜਾਬੀ ਦੀਆਂ ਉਪਭਾਸ਼ਾਵਾਂ
 - 1.5.1 ਮਾਝੀ
 - 1.5.2 ਮਲਵਈ
 - 1.5.3 ਦੁਆਬੀ
 - 1.5.4 ਪੁਆਧੀ
- 1.6 ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਪੀ ਦਾ ਨਿਕਾਸ ਤੇ ਵਿਕਾਸ
 - 1.6.1 ਨਿਕਾਸ
 - 1.6.2 ਵਿਕਾਸ

1.0 ਮਨੋਰਥ

ਭਾਸ਼ਾ ਸਾਡੀ ਆਤਮਾ ਦਾ ਚਿੱਤਰ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਸਾਹਾਂ ਦੀ ਰਵਾਨਗੀ ਵਿਚ ਸਮਾਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਭਾਸ਼ਾ। ਇਹ ਸਾਡੇ ਸੰਚਾਰ ਦਾ ਵੀ ਮਾਧਿਅਮ ਹੈ। ਸਾਡੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਕੋਈ ਵੀ ਕਾਰ ਵਿਹਾਰ ਭਾਸ਼ਾ ਬਿਨਾਂ ਸਿਰੇ ਨਹੀਂ ਚੜ੍ਹ ਸਕਦਾ। ਸੋ ਇਸ ਪਾਠ ਦਾ ਮਨੋਰਥ ਵੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਗਿਆਨ ਨਾਲ ਜੋੜਨਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਉਹ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਨੇਮ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨੂੰ ਸਮਝ ਸਕਣ।

1.1 ਭੂਮਿਕਾ

ਜਿਸ ਸਾਧਨ (ਭਾਸ਼ਾ) ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਅਸੀਂ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਬਿਨਾਂ ਨਾਗਾ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਪਰਿਭਾਸ਼ਤ ਕਿਵੇਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਤੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਕਿਵੇਂ ਉਜਾਗਰ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ? ਇਸ ਪੱਖ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਪਸ਼ਟ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਜਨਮ ਤੇ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਪੜਾਅ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਨਾਲ ਹੀ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀਆਂ ਉਪਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਸੋਚ ਲਈ ਹਰੇਕ ਭਾਗ ਵਿਚ ਅਭਿਆਸੀ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਵੀ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸਹਾਇਕ ਪੁਸਤਕ ਸੂਚੀ ਵੀ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।

1.2 ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ

ਜੇ ਅਸੀਂ ਸੁਭਾਵਿਕ ਹੀ ਕਿਸੇ ਤੋਂ ਪੁੱਛੀਏ ਕਿ ਭਾਸ਼ਾ ਕੀ ਹੈ? ਉੱਤਰ ਇਹੀ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਭਾਸ਼ਾ ਉਹ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਹ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਜਾਂ ਹੋਰ ਸਾਕ-ਸੰਬੰਧੀਆਂ, ਦੇਸਤਾਂ-ਮਿੱਤਰਾਂ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਵਰਤਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਅਕਾਦਮਿਕ ਪੱਧਰ ਉੱਤੇ ਸਿਰਫ਼ ਏਨਾ ਕਹਿਣ ਨਾਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਰਦਾ। ਭਾਸ਼ਾ ਚਿੰਤਕਾਂ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਤਰਕ ਦੇ ਆਧਾਰ ਉੱਤੇ ਹੀ ਭਾਸ਼ਾ ਬਾਰੇ ਕੁੱਝ ਕਹਿਣਗੇ। ਹਰੇਕ ਭਾਸ਼ਾ ਮਾਹਿਰ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਕਿਸੇ ਇਕ ਗੁਣ-ਲੱਛਣ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮੁੱਖਤਾ ਦੇ ਕੇ ਹੀ ਭਾਸ਼ਾ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਪਰਿਭਾਸ਼ਕ ਟਿੱਪਣੀ

ਦੇਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਿਸ਼ੇ ਬਾਰੇ ਪਰਿਭਾਸ਼ਕ ਅਨੇਕਤਾ ਦਾ ਇਹੋ ਰਾਜ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਨਾਲੇ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਸੁਭਾਅ ਏਨਾ ਬਹੁਪਰਤੀ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਇਕ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਸਮੇਟਣਾ ਔਖਾ ਕੰਮ ਹੈ। ਵਿਭਿੰਨ ਵਿਕਾਸ ਪੜਾਵਾਂ ਉੱਤੇ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਈ ਵਿਸ਼ਟੀਆਂ ਤੋਂ ਹੁੰਦਾ ਆਇਆ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਨਿਰੁਕਤੀ ਦੇ ਪੱਖ ਤੋਂ 'ਜੀਭ ਰਾਹੀਂ ਉਤਪੰਨ ਬੋਲਾਂ ਦਾ ਸਮੂਹ ਭਾਸ਼ਾ ਹੈ'। ਵਿਆਕਰਨ ਦੇ ਪੱਖ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਆਕਰਨਕ ਰੂਪਾਂ, ਧਾਤੂਆਂ ਅਤੇ ਪਿਛੇਤਰਾਂ ਦੀ ਲੜੀ ਹੈ। ਮਨੋਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ 'ਭਾਸ਼ਾ ਮਾਨਸਿਕ ਭਾਵਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਸ਼ਾਕ ਹੋਵੇਗੀ।' ਸਮਾਜ ਵਿਗਿਆਨੀ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਵਿਚ 'ਭਾਸ਼ਾ ਸਮਾਜ ਦੀਆਂ ਮਨੋਵਿਤੀਆਂ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਮੂੰਹ ਬੋਲਦੀ ਤਸਵੀਰ ਹੈ।' ਸਾਰ ਰੂਪ ਵਿਚ ਭਾਸ਼ਾ ਸਵੈ ਇੱਛਾ ਨਾਲ ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ ਰਾਹੀਂ ਵਿਚਾਰਾਂ, ਭਾਵਾਂ ਅਤੇ ਇੱਛਾਵਾਂ ਦੇ ਸੰਚਾਰ ਦਾ ਸ਼ੁੱਧ ਮਾਨਵੀ ਅਤੇ ਗੈਰ-ਜਮਾਂਦਰੂ ਢੰਗ ਹੈ ਤੇ ਹੋਰ ਵੀ ਸਰਲ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਭਾਸ਼ਾ ਸੰਚਾਰ ਦਾ ਮਾਧਿਅਮ ਹੈ। ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਉਜਾਗਰ ਕਰਨਾ ਬੜਾ ਸੌਖਾ ਕਾਰਜ ਹੈ। ਭਾਸ਼ਾ ਇਕ ਸੰਚਾਰ ਪ੍ਰਬੰਧ ਹੈ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਉਹੀ ਹੋਣਗੀਆਂ ਜਿਹੜੀਆਂ ਇਸ ਨੂੰ ਹੋਰ ਸੰਚਾਰ-ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਤੋਂ ਵੱਖਰਾ ਕਰਕੇ, ਵੱਖਰੀ ਪਛਾਣ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਪੱਖੋਂ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀਆਂ ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਬਣਦੀਆਂ ਹਨ:

1.3 ਭਾਸ਼ਾ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ

1.3.1 ਦੁਪੱਖਤਾ

ਦੁਪੱਖਤਾ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਬਣਤਰ ਨਾਲ ਹੈ। ਸਾਰੀਆਂ ਮਨੁੱਖੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਦੋ ਬੁਨਿਆਦੀ ਪੱਧਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ: ਇਕ ਵਿਆਕਰਨਕ ਅਤੇ ਦੂਜਾ ਧੁਨੀਆਤਮਕ। ਵਿਆਕਰਨਕ ਜਾਂ ਵਾਕਾਤਮਕ ਪੱਧਰ ਨੂੰ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਪੱਧਰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਇਹ ਪੱਧਰ ਹੀ ਅਰਥਾਂ ਦਾ ਸੰਚਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਦੂਜਾ ਪੱਧਰ ਭਾਵੇਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਸਾਰਥਿਕ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਪਰ ਇਹ ਪ੍ਰਾਥਮਿਕ ਪੱਧਰ ਦੀਆਂ ਇਕਾਈਆਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਪੱਧਰ ਨਾਲੋ-ਨਾਲ ਸਥਾਪਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾਈ ਦੁਪੱਖਤਾ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਗੈਰ-ਮਨੁੱਖੀ ਸੰਚਾਰ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿਚ ਹਾਸਿਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਪਸ਼ੂ-ਭਾਸ਼ਾ, ਮਨੁੱਖ-ਭਾਸ਼ਾ ਤੋਂ ਉਲਟ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿਚ ਅਰਥਾਂ ਦਾ ਸਫਰ ਤੈਅ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਦਰਅਸਲ ਪਸ਼ੂ ਭਾਸ਼ਾ ਤਾਂ ਧੁਨੀਆਤਮਕ ਪੱਧਰ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਤ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਮਨੁੱਖੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਾਂਗ ਧੁਨੀਆਂ ਤੋਂ ਵਾਕਾਂ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਕਰਨ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ।

1.3.2 ਸਿਰਜਣਾਤਮਕਤਾ

ਭਾਸ਼ਾ ਇਕ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਹੈ। ਸਿਰਜਣਸ਼ੀਲਤਾ ਮਨੁੱਖੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਅਹਿਮ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਹੈ। ਮਨੁੱਖੀ ਦਿਮਾਗ ਵਿਚ ਭਾਸ਼ਾਈ ਯੋਗਤਾ ਇਕ ਨੈਵਿਕ ਗੁਣ ਹੈ ਜੋ ਪਸ਼ੂ-ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਸਮਾਜਿਕ-ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਵਾਤਾਵਰਨ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਇਹ ਭਾਸ਼ਾਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਵੱਧਦੀ-ਫੁੱਲਦੀ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਜਦ ਇਕ ਵਾਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਬੋਲਣਾ ਸਿੱਖ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਹ ਅਨੇਕਾਂ ਅਜਿਹੇ ਵਾਕ ਬੋਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਉਸ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਕਦੇ ਪੜ੍ਹੇ-ਸੁਣੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ।

1.3.3 ਆਪਹੁਦਰਾਪਣ

ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚਲੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਵਸਤੂਆਂ ਜਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸੰਕੇਤਿਕ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਕੋਈ ਕੁਦਰਤੀ ਜਾਂ ਜਮਾਂਦਰੂ ਸੰਬੰਧ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਬਲਕਿ ਇਹ ਸੰਬੰਧ ਤਾਂ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਮਾਜ ਦੁਆਰਾ ਹੀ ਆਪਣੀ ਮਨਮਰਜ਼ੀ ਨਾਲ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਮਸਲਨ ਹਾਥੀ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਹਾਥੀ ਜਾਨਵਰ ਨਾਲ ਕੋਈ ਜਮਾਂਦਰੂ ਸੰਬੰਧ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਹ ਤਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਸਮਾਜ ਦੁਆਰਾ ਇਸ ਜਾਨਵਰ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਇਕ ਚਿੰਨ੍ਹ ਹੈ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਇਸੇ ਜਾਨਵਰ ਲਈ Elephant ਚਿੰਨ੍ਹ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਅਤੇ ਵਸਤਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਕੁਦਰਤੀ ਸੰਬੰਧ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਪੂਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਇਕੋ ਭਾਸ਼ਾ ਹੋਣੀ ਸੀ।

1.3.4 ਅੰਤਰ-ਵਟਾਂਦਰਾ

ਭਾਸ਼ਾਈ ਕਾਰਜ ਬਿਜਲੀ ਦੇ ਸਰਕਟ ਵਾਂਗ ਚਲਦਾ ਹੈ। ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਇਹ ਸਰਕਟ ਭਾਸ਼ਾਈ ਬੁਲਾਰੇ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਾਈ ਸਰੋਤੇ ਦਰਮਿਆਨ ਚਲਦਾ ਹੈ। ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਹਰੇਕ ਬੁਲਾਰਾ ਸਰੋਤਾ ਵੀ ਹੈ ਅਤੇ ਹਰੇਕ ਸਰੋਤਾ ਬੁਲਾਰਾ ਵੀ ਹੈ। ਇਕੋ ਭਾਸ਼ਾਈ ਮਦ ਦੋ ਧਿਰਾਂ ਵਿਚ ਵਟਾਈ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਮਨੁੱਖੀ ਭਾਸ਼ਾ ਸੁਣ ਕੇ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਸੁਣ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ, ਉਹ ਬੋਲ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ਬਹਿਰੇ ਦਾ ਗੁੰਗਾ ਹੋਣਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਭਾਸ਼ਾਈ ਬੁਲਾਰੇ ਦਾ ਭਾਸ਼ਾਈ ਸੁੱਤਾ ਹੋਣਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਪਾਸ ਭਾਸ਼ਾ ਯੋਗਤਾ ਤਾਂ ਜਮਾਂਦਰੂ ਹੈ ਪਰ ਭਾਸ਼ਾ ਜਮਾਂਦਰੂ ਨਹੀਂ। ਭਾਸ਼ਾ ਤਾਂ ਸਮਾਜ ਤੋਂ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

1.3.5 ਵਿਸਥਾਪਨ

ਮਨੁੱਖੀ ਭਾਸ਼ਾ ਸਮੇਂ, ਸਥਾਨ ਅਤੇ ਸੰਦਰਭਾਂ ਤੋਂ ਪਾਰ ਜਾਣ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਰੱਖਦੀ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਭਾਵਾਂ-ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਥਾਂ ਤੋਂ ਦੂਜੀ ਥਾਂ ਲੈ ਕੇ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਤੇ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਸਾਂਭ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਉਸਨੂੰ ਸਮਕਾਲੀ ਸੰਦਰਭਾਂ ਤੋਂ ਵੱਖ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਲਿਪੀ ਦੀ ਕਾਢ ਨੇ ਤਾਂ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਸਰਬਕਾਲੀ ਸਦੀਵਤਾ ਬਖਸ਼ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਤਾਂ ਹੋਰ ਵੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਮਸ਼ੀਨਾਂ

ਏਨਾ
ਦਾ
ਹੈ।
ਭਾਸ਼ਾ
ਜਿਕ
ਅਤੇ
ਹੈ।
ਭਾਸ਼ਾ
ਖਰਾ

ਦੀ ਕਾਢ ਨੇ ਮਨੁੱਖੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਇਸ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਨੂੰ ਪਰਿਪੱਕ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਟੈਲੀਫੋਨ, ਰੇਡੀਓ, ਟੇਪ ਰਿਕਾਰਡ, ਟੀ.ਵੀ. ਅਤੇ ਕੰਪਿਊਟਰ ਆਦਿ ਯੰਤਰਾਂ ਨੇ ਤਾਂ ਮਨੁੱਖੀ ਦੀ ਇਸ ਭਾਸ਼ਾਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਪ੍ਰਫੁੱਲਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ।

1.3.6 ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਗਤਾ

ਭਾਸ਼ਾਈ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਸਹਿਜ-ਸੁਭਾਵਿਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਨਿਰੰਤਰ ਜਾਰੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਮਨੁੱਖੀ ਕਿਰਿਆ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਾਈ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿਚ ਕੋਈ ਉਲਝਣ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੀ ਭਾਸ਼ਾਈ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੌਰਾਨ ਆਪਣੇ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਹੋਰ ਕੰਮ ਧੰਦੇ ਵੀ ਕਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਜਦੋਂ ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਭਾਸ਼ਾ ਬੋਲਣੀ ਜਾਂ ਸੁਣਨੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਲਏ ਕੰਮ ਨੂੰ ਵਿਚਕਾਰ ਹੀ ਛੱਡ ਦੇਵੇ। ਸੋ ਭਾਸ਼ਾਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਗਤਾ ਭਾਸ਼ਾਈ ਸੁਭਾਵਿਕਤਾ ਹੈ, ਜੋ ਸਾਡੇ ਤੁਰਨ-ਫਿਰਨ, ਖਾਣ-ਪੀਣ, ਸੌਣ ਵਾਂਗ ਸਹਿਜ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕਿਰਿਆਸ਼ੀਲ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ।

1.3.7 ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਸੰਚਾਰਨ

ਨਕ
ਇਹ
ਇਹ
ਇਸ
ਤੋਂ
ਹੁੰਦੀ

ਭਾਸ਼ਾਈ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦਰ ਪੀੜ੍ਹੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸੰਚਾਰਿਤ ਹੁੰਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਪਰ ਇਥੇ ਧਿਆਨਯੋਗ ਨੁਕਤਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਇਕ ਕਾਲ ਬਿੰਦੂ ਉੱਪਰ ਕਈ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਦਾ ਪਰਸਪਰ ਮੇਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਦਾਦਾ-ਪਿਤਾ-ਪੁੱਤਰ ਤਿੰਨੋਂ ਇਕੋ ਵੇਲੇ ਇਕ ਭਾਸ਼ਾ ਨਾਲ ਕੰਮ ਸਾਰ ਰਹੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਉਂ ਭਾਸ਼ਾ ਉਪਰ ਕਿਸੇ ਇਕ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੀ ਮਾਲਕੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਜੇ ਕੋਈ ਤਬਦੀਲੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਵਿਚ ਇਕੋ ਸਮੇਂ ਇਕ ਤੋਂ ਵਧੀਕ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਦਾ ਹੱਥ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਤਬਦੀਲੀ, ਪੀੜ੍ਹੀ-ਦਰ-ਪੀੜ੍ਹੀ ਨਹੀਂ, ਪੀੜ੍ਹੀ-ਸਹਿ-ਪੀੜ੍ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਹਰੇਕ ਭਾਸ਼ਾ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਤਰਜਮਾਨੀ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਭਾਸ਼ਾ ਰਾਹੀਂ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਕੀਮਤਾਂ, ਰੀਤੀ-ਰਿਵਾਜ਼ਾਂ ਅਤੇ ਸਾਕਾਚਾਰੀ ਸੰਬੰਧਾਂ ਦਾ ਸੰਚਾਰਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸੱਚੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਭਾਸ਼ਾਈ ਸੰਚਾਰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਨੁਸਾਰੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਭਾਸ਼ਾ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਜਿਉਂਦੀ-ਜਾਗਦੀ ਤਸਵੀਰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਅਭਿਆਸ ਪਹਿਲਾ

ਵਿਚ
ਇਹ
ਨੇਕਾਂ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 1. ਵਿਆਕਰਨ ਦੇ ਪੱਖ ਤੋਂ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਪਰਿਭਾਸ਼ਤ ਕਰੋ।

.....
.....
.....
.....

ਹੁੰਦਾ
ਯਾ
ਆ
ਖਦਾਂ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 2. ਸਮਾਜ ਵਿਗਿਆਨੀ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਵਿਚ ਭਾਸ਼ਾ ਹੈ?

.....
.....
.....
.....

ਮਾਨ
ਵਿਚ
ਯਾ।
ਯਾਤਾ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 3. ਸਿਰਜਨਸ਼ੀਲਤਾ ਮਨੁੱਖੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਅਹਿਮ ਤੱਤ ਕਿਵੇਂ ਹੈ?

.....
.....
.....
.....

ਏਕ
ਹੈ।
ਨੇਕਾਂ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 4. ਭਾਸ਼ਾਈ ਆਪਹੁਦਰੇਪਣ ਤੋਂ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ?

.....
.....

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 5. ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਸੰਚਾਰਨ ਤੋਂ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ?

1.4 ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ: ਨਿਕਾਸ ਤੇ ਵਿਕਾਸ

1.4.1 ਨਿਕਾਸ

ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਭਾਸ਼ਾ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ੀ ਇਤਿਹਾਸ ਤਾਂ ਲਗਪਗ ਨੌਵੀਂ-ਦਸਵੀਂ ਸਦੀ ਤੋਂ ਮਿਲਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਹੋਂਦ-ਹਸਤੀ ਬਹੁਤ ਪੁਰਾਤਨ ਹੈ। ਵੇਦਿਕ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਸੋਮਾ ਹੈ। ਇਉਂ ਪੰਜਾਬੀ ਹੋਰਨਾਂ ਆਧੁਨਿਕ ਆਰੀਆ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਾਂਗ ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤਾਂ-ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ਾਂ ਦੇ ਪੜਾਵਾਂ ਵਿਚੋਂ ਲੰਘਦਿਆਂ ਆਪਣੇ ਹੁਣੇਵੇਂ ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਆਧੁਨਿਕ ਭਾਰਤੀ ਆਰੀਆ ਭਾਸ਼ਾ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਆਖਰੀ ਕੜੀ ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ ਹੈ। ਪਹਿਲਾਂ ਕੁੱਝ ਭਾਸ਼ਾ ਚਿੰਤਕਾਂ ਨੇ ਇਹ ਖਿਆਲ ਵੀ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਕਿ ਸਮੁੱਚੇ ਉਤਰੀ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਇਕੋ ਹੀ ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਸੀ ਪਰ ਇਹ ਤੱਥ ਦਰੁਸਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਬੋਲੀ ਤਾਂ ਬਾਰਾਂ ਕੋਹਾਂ ਤੇ ਬਦਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਅੱਜ ਆਵਾਜਾਈ ਤੇ ਹੋਰ ਸਾਧਨਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਨਾਲ ਸਥਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਦੂਰੀਆਂ ਸਿਮਟ ਗਈਆਂ ਹਨ ਪਰ ਫੇਰ ਵੀ ਬੋਲੀ-ਭੇਦ ਬਾਰਾਂ ਕੋਹਾਂ ਉਤੇ ਅਜੇ ਵੀ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਵਸੋਂ ਬੜੀ ਵਿਰਲੀ ਸੀ। ਆਵਾਜਾਈ ਦੇ ਸਾਧਨ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਨ ਉਦੋਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸੂਬਿਆਂ ਜਾਂ ਖੇਤਰਾਂ ਦੀਆਂ ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਸਥਾਨਿਕ ਰੰਗਣ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਭਾਸ਼ਾ ਸ਼ਾਸਤਰੀਆਂ ਦੀ ਖੋਜ ਵੀ ਕਈ ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ਾਂ ਦੀ ਦੱਸ ਪਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਗੁਰਮਤਿ ਨੇ ਆਪਣੇ ਭਾਸ਼ਾ-ਸਰਵੇਖਣ ਵਿਚ 12 ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ਾਂ ਦੱਸੀਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ 5 ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ਾਂ ਬਾਰੇ ਬਹੁਤੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਸਹਿਮਤੀ ਪ੍ਰਗਟਾਈ ਹੈ: ਸ਼ੇਰਸ਼ੇਨੀ, ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰੀ, ਮਾਗਧੀ, ਅਰਧ ਮਾਗਧੀ, ਅਤੇ ਪੈਸ਼ਾਚੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਪੰਜਾਬੀ, ਹਿੰਦੀ, ਗੁਜਰਾਤੀ, ਮਰਾਠੀ, ਉੜੀਆ, ਬਿਹਾਰੀ, ਬੰਗਲਾ ਅਤੇ ਅਸਾਮੀ ਆਦਿ ਦਾ ਨਿਕਾਸ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਸਾਰੀਆਂ ਆਧੁਨਿਕ ਆਰੀਆ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦਾ ਨਿਕਾਸ-ਬਿੰਦੂ 1000 ਈ: ਸਦੀ ਦੇ ਕਰੀਬ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਆਰੰਭ ਬਿੰਦੂ ਵੀ 1000 ਈ: ਸਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ 3-4 ਸਦੀਆਂ ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਿੱਖੜਵੇਂ ਰੂਪ ਵਿਚ ਆਉਣ ਵਿਚ ਲੱਗ ਗਈਆਂ ਹੋਣਗੀਆਂ। ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਸਦੀਆਂ ਸੰਕ੍ਰਾਂਤੀ ਕਾਲ ਦੀਆਂ ਹਨ। ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਅਗਲੇ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਇਉਂ ਉਲੀਕਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ:

1.4.2 ਵਿਕਾਸ

ਪਹਿਲਾ ਵਿਕਾਸ ਪੜਾਅ (1000-1500)

ਦੂਜਾ ਵਿਕਾਸ ਪੜਾਅ (1500-1700)

ਤੀਜਾ ਵਿਕਾਸ ਪੜਾਅ (1700-1900)

ਚੌਥਾ ਵਿਕਾਸ ਪੜਾਅ (1900 ਤੋਂ ਹੁਣ ਤੱਕ)

ਦਸਵੀਂ ਗਿਆਰਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਲੋਕ-ਬੋਲੀਆਂ (ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ਾਂ) ਵਿਚੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਅਵਹੱਟ ਦਾ ਨਾਂ ਵੀ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ-ਵੰਨਗੀ ਅਦਹਮਾਨ ਦੀ ਰਚਨਾ ਸੰਦੇਹ-ਰਾਸੋ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ ਪ੍ਰਧਾਨ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਭਾਸ਼ਾਈ ਸਰੂਪ ਨਾਥ ਜੋਗੀਆਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਾਧ-ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਨਾਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਬਾਰਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਫਰੀਦ ਬਾਣੀ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਮੁਹਾਂਦਰਾ ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ। ਇਹ ਭਾਸ਼ਾ ਲਹਿੰਦੀ (ਮੁਲਤਾਨੀ) ਹੈ। ਸੰਧੂਕੜੀ ਦੇ ਅੰਸ਼ ਵੀ ਇਸ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਹਨ ਅਤੇ ਅਰਬੀ ਫ਼ਾਰਸੀ ਦੇ ਵੀ। ਜਿਵੇਂ ਮਲਕ, ਪੁਰਸਲਾਤ, ਸ਼ੈਤਾਨ, ਅਲਹ, ਰੱਬ, ਆਦਿ।

ਸੋਲਵੀਂ ਸਦੀ ਸਮੂਹ ਭਾਰਤੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦਾ ਸੁਨਹਿਰੀ ਕਾਲ ਹੈ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਬਹੁਪੱਖੀ ਵਿਕਾਸ ਹੋਇਆ। ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਗੁਰਮਤਿ, ਕਿੱਸਾ, ਸੂਫੀ, ਵਾਰ, ਅਤੇ ਸਾਖੀ-ਸਾਹਿਤ ਰਚਿਆ ਗਿਆ।

ਇਕ ਪਾਸੇ ਵਿਦੇਸੀ ਹਾਕਮਾਂ ਦੀ ਫ਼ਾਰਸੀ ਬੋਲੀ ਲੋਕ-ਬੋਲੀਆਂ ਨੂੰ ਹਾਸ਼ੀਏ 'ਤੇ ਧੱਕ ਰਹੀ ਸੀ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਪੰਡਿਤ ਵਰਗ ਲੋਕ-ਬੋਲੀਆਂ ਨੂੰ ਗੰਵਾਰੂ ਆਖ ਕੇ ਰੱਦ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਗੁਰੂਆਂ ਨੇ ਲੋਕ-ਬੋਲੀਆਂ ਨੂੰ ਅਪਣਾਇਆ। ਭਾਸ਼ਾਈ ਪੱਖ ਤੋਂ 'ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ' ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਉਤਰੀ ਭਾਰਤ ਦੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ : ਲਹਿੰਦੀ, ਖੜੀ ਬੋਲੀ, ਸਪੂਕੜੀ, ਪਹਾੜੀ, ਮਾੜੀ, ਬਾਗੜੀ,

ਹੋਂਦ-
ਵਾਂਗ
ਮੁਨਿਕ

ਤੋਤਰੀ
ਜਾਂਦੀ
-ਭੇਦ
ਨਹੀਂ
ਜ ਵੀ
ਚੋਂ 5
ਚੀ।
ਰ ਹੈ।
1000
ਆਂ।
ਰ ਹੈ:

ਭਾਸ਼ਾ
ਨ ਦੀ
ਦੱਤਾ
ਦਿਰਾ
ਵੀ।

ਕਾਸ

ਲੋਕ-
ਸਾਈ
ਸ਼ਾਤੀ,

ਬਾਂਗਰੂ, ਰਾਜਸਥਾਨੀ, ਸਿੰਧੀ, ਬ੍ਰਿਜੀ, ਅਵਧੀ, ਬਿਹਾਰੀ, ਆਦਿ ਦਾ ਖ਼ਜ਼ਾਨਾ ਹੈ। ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਦੀਆ ਵਾਰਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਬਹੁ-ਭਾਂਡੇ ਸ਼ਬਦ-ਭੰਡਾਰ ਦਾ ਮਹਾਂਕੋਸ਼ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਦਮੋਦਰ ਦੀ ਹੀਰ ਠੇਠ ਭਾਂਗੀ (ਮੁਲਤਾਨੀ) ਦਾ ਨਮੂਨਾ ਹੈ। ਪੀਲੂ ਨੇ ਪੱਛੂ ਮਾਈ ਵਿਚ ਮਿਰਜ਼ਾ ਲਿਖਿਆ। ਸ਼ਾਹ ਹੁਸੈਨ ਦੀਆਂ ਕਾਫ਼ੀਆਂ ਟਕਸਾਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਹਨ। ਸ਼ਾਹ ਸ਼ਰਫ ਲਾਹੌਰੀ ਨੂੰ ਅਪਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਸਮੁੱਚੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਸ ਵੇਲੇ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਤਦਭਵੀਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਭਾਰੂ ਹੈ। ਇਸੇ ਸਮੇਂ ਜੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਸੋਮੇ ਤੋਂ ਹਸਤ, ਸਤਯ, ਦੁਗਧ ਆਦਿ ਸ਼ਬਦ ਆਏ ਤਾਂ ਉਹ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਹੱਥ, ਸੱਚ, ਦੁੱਧ ਹੋ ਗਏ। ਜੇ ਫ਼ਾਰਸੀ ਤੋਂ ਕਾਗਜ਼, ਨਜ਼ਰ ਆਏ ਤਾਂ ਉਹ ਕਾਗਦ, ਨਦਰ ਬਣ ਗਏ। ਇਉਂ ਇਥੇ ਅਪਵ੍ਰੁੱਸ਼ੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਘਟ ਗਿਆ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀਅਤ ਦਾ ਰੰਗ ਵੱਧ ਗਿਆ। ਸਭ ਤੋਂ ਅਹਿਮ ਗੱਲ ਇਸ ਕਾਲਖੰਡ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਮੌਲਿਕ ਲਿਪੀ, ਗੁਰਮੁਖੀ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਹੋਇਆ।

ਅਠਾਰਵੀਂ ਸਦੀ ਦੀ ਚੜ੍ਹਤ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਨਵੇਕਲਾ ਦੌਰ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਰਬੀ, ਫ਼ਾਰਸੀ ਤੇ ਤੁਰਕੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਤਾਂ ਰਾਜਸੀ ਕਾਰਨਾਂ ਕਰਕੇ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਆਰੰਭ ਹੋ ਗਏ ਸਨ ਪਰ ਇਸ ਕਾਲ ਵਿਚ ਇਹ ਬਹੁਤ ਵਧ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਫ਼ਾਰਸੀ ਦੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਤਤਸਮ ਰੂਪ ਵਿਚ ਅਪਣਾਈ ਗਈ। ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ /ਖ਼, ਗ਼, ਜ਼, ਫ਼/ ਆਦਿ ਧੁਨੀਆਂ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰ ਗਈਆਂ। ਵਿਆਕਰਨ ਦੇ ਪੱਖ ਤੋਂ ਫ਼ਾਰਸੀ ਅਗੇਤਰ/ ਪਿਛੇਤਰ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਦਾਖ਼ਲ ਹੋਏ। ਬੇਵਕਤ, ਬੇਕਦਰ, ਬਦਮਾਸ਼, ਖਾਨਦਾਨ, ਮਿਹਰਬਾਨ ਆਦਿ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ /ਬੇ-/, /ਬਦ-/ ਅਗੇਤਰ ਅਤੇ /-ਦਾਨ/, /-ਬਾਨ/ ਪਿਛੇਤਰ ਫ਼ਾਰਸੀ ਹਨ।

1850 ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪੰਜਾਬ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਰਾਜ ਅਧੀਨ ਆ ਗਿਆ। ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਤੇ ਸੌ ਕੁ ਸਾਲ ਰਾਜ ਕੀਤਾ ਜੋ ਇਸਲਾਮੀ ਹਕੂਮਤ ਦੇ ਸਮੇਂ ਨਾਲੋਂ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਹੈ ਪਰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਫ਼ਾਰਸੀ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ ਪਿਆ। ਪੰਜਾਬੀ ਦੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਈ ਸਥਿਤੀਆਂ ਬਦਲ ਗਈਆਂ। ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਜੀਵਨ ਜਾਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਰੰਗ ਵਿਚ ਰੰਗੀ ਗਈ। ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ 'ਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਿਆ। ਨਵੇਂ ਸਾਹਿਤ ਰੂਪ: ਕਵਿਤਾ, ਨਾਵਲ, ਨਾਟਕ ਤੇ ਵਿਭਿੰਨ ਵਾਰਤਕ ਰੂਪ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆ ਗਏ। ਇਸ ਨਾਲ ਹੀ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਵਾਕ ਬਣਤਰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਹੋ ਗਈ। ਸਾਰੇ ਵਿਰਾਮ ਚਿੰਨ੍ਹ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਾਲੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਗਏ। ਦੇਸ ਆਜ਼ਾਦ ਵੀ ਹੋਇਆ ਤੇ ਦੇਸ ਦੀ ਵੰਡ ਵੀ ਹੋਈ। ਆਜ਼ਾਦ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਫਿਰ ਨਵਾਂ ਦੌਰ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ। ਨਵੇਂ ਆਜ਼ਾਦ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਰਾਜਸੀ ਮਾਰ ਹੇਠ ਆਈ। ਪਰ ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਰਾਜਸੀ ਰੁਤਬਾ ਵੀ ਮਿਲਿਆ। ਇਹ ਰਾਜ ਭਾਸ਼ਾ ਬਣੀ। ਪੰਜਾਬੀ ਉਚੇਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਮਾਧਿਅਮ ਬਣੀ। ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਉਚੇਰੀ ਪੜ੍ਹਾਈ-ਲਿਖਾਈ ਆਰੰਭ ਹੋਈ। ਸਰਕਾਰੀ ਤੇ ਗ਼ੈਰ-ਸਰਕਾਰੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਯਤਨਸੀਲ ਹੋਈਆਂ। ਤਕਨੀਕੀ ਪੱਧਰ ਉੱਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਟਕਸਾਲੀਕਰਨ ਹੋਇਆ। ਅਨੇਕਾਂ ਕੋਸ਼ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਹੁਣ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਕੰਪਿਊਟਰੀਕਰਨ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੀ ਤਤਸਮ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਦਾ ਹੈ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਸ਼ਬਦ ਤਤਸਮ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਅਪਣਾਏ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਮੌਜੂਦਾ ਦੌਰ ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਦੌਰ ਸਾਰੀਆਂ ਖੇਤਰੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਲਈ ਚੁਣੌਤੀ ਹੈ। ਹੁਣ ਉਹੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਜੂਦ ਕਾਇਮ ਰੱਖ ਸਕੇਗੀ ਜਿਸ ਵਿਚ ਗਿਆਨ, ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਵਰਗੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਹੋਵੇਗੀ। ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਹੋਂਦ-ਹਸਤੀ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਲਈ ਇਸ ਨੂੰ ਗਿਆਨ-ਵਿਗਿਆਨ ਤੇ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਬਣਾਉਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

ਅਭਿਆਸ ਦੂਜਾ

- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 1. ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਸੋਮਾ ਹੈ?
.....
.....
.....
.....
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 2. ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਕਿਸ ਭਾਸ਼ਾਈ ਪਰਿਵਾਰ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹੈ?
.....
.....
.....
.....
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 3. ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ੀ ਇਤਿਹਾਸ ਕਦੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ?
.....
.....

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 4. ਗ੍ਰੀਅਰਸਨ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਰਵੇਖਣ ਵਿਚ ਕਿੰਨੇ ਅਪਕ੍ਰੰਸਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੈ?

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 5. ਕਿਹੜੀ ਸਦੀ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਨੇਵਕਲਾ ਦੌਰ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ?

1.5 ਪੰਜਾਬੀ ਦੀਆਂ ਉਪਭਾਸ਼ਾਵਾਂ

ਪਹਿਲਾਂ ਉਪਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਭੂਗੋਲਿਕ ਖੇਤਰ ਨਾਲ ਹੀ ਜੋੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਪਰ ਹੁਣ ਉਪਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਸਮਾਜਿਕ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਵੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਖੇਤਰੀ ਉਪਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਸਮਾਜ-ਉਪਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਰੂਪ-ਰੇਖੇ ਵੀ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹਨ। ਵੈਸੇ ਉਪਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਦੀ ਚੇਤਨਾ ਬਹੁਤ ਪੁਰਾਣੀ ਹੈ।

ਅੱਜ ਆਵਾਜਾਈ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸੰਚਾਰ ਸਾਧਨਾ ਸਦਕਾ ਸਥਾਨਿਕ ਦੂਰੀਆਂ ਤਾਂ ਭਾਵੇਂ ਮਿਟ ਗਈਆਂ ਹਨ ਪਰ ਸਥਾਨਿਕ ਬੋਲੀ-ਭੇਦ ਨਹੀਂ ਮਿਟੇ। ਇਹ ਜਿਉਂ ਦੇ ਤਿਉਂ ਬਰਕਰਾਰ ਹਨ। ਸਹੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਬੋਲਦੇ ਉਪਭਾਸ਼ਾ ਹੀ ਹਾਂ। ਮਾਤ-ਭਾਸ਼ਾ ਵੀ ਅਸਲ ਵਿਚ ਉਪਭਾਸ਼ਾ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਮਾਂ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਤੋਂ ਸੁਣੇ-ਸਿਧ ਹੀ ਹਾਸਿਲ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਹਰ ਭਾਸ਼ਾ ਆਪਣੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਉਪਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦ ਉਤੇ ਹੀ ਖੜੋਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਪਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਆਪਣੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸ਼ਬਦ-ਭੰਡਾਰ, ਵਿਆਕਰਨ, ਅਖਾਣ, ਮੁਹਾਵਰੇ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ ਰਚਨਾ ਦੁਆਰਾ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਯੋਗਦਾਨ ਦਿੰਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਸਮਕਾਲ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਰਤੀ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਰਾਜ ਭਾਸ਼ਾ ਵਜੋਂ ਵਰਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਆਮ ਬੋਲ-ਚਾਲ ਤੇ ਸਾਹਿਤਕ ਵਰਤੋਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਪੰਜਾਬੀ ਹੁਣ ਹਰ ਪੱਧਰ ਉਤੇ ਵਿੱਦਿਆ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ, ਸੰਚਾਰ ਮਾਧਿਅਮਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਕੰਮ-ਕਾਜ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਜੋਂ ਵਿਕਾਸ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾ ਭਾਰਤ ਦੇ ਦੂਜੇ ਪਾਤਾਂ ਵਿਚ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੋਰਨਾਂ ਮੁਲਕਾਂ ਵਿਚ ਵਰਤੀ ਜਾਂਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰਨ ਲਈ ਸੇਧ ਦੇ ਰਹੀ ਹੈ। ਪੂਰਬੀ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀਆਂ ਉਪਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ।

1.5.1 ਮਾਝੀ

ਮਾਝਾ ਦਾ ਮੂਲ ਅਰਥ ਮੱਧ ਜਾਂ ਵਿਚਕਾਰਲਾ ਹੈ। ਇਹ ਰਾਵੀ ਅਤੇ ਬਿਆਸ ਦੇ ਦਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਦਰਮਿਆਨ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇਹ ਪੁਰਾਣੇ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਕੇਂਦਰੀ ਇਲਾਕਾ ਸੀ। ਇਥੇ ਬੋਲੀ ਜਾਂਦੀ ਬੋਲੀ ਨੂੰ ਮਾਝੀ ਕਿਹਾ ਗਿਆ। ਹੁਣ ਮਾਝੀ ਉਪਭਾਸ਼ਾ ਜਿਲ੍ਹਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ, ਅਤੇ ਫਿਰੋਜ਼ਪੁਰ ਦੇ ਕੁੱਝ ਸੀਮਤ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਬੋਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਮਾਝੀ ਨੂੰ ਟਕਸਾਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਆਧਾਰ-ਉਪਭਾਸ਼ਾ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਮਾਝੀ ਵਿਚ 10 ਸਵਰ, 29 ਵਿਅੰਜਨ ਅਤੇ 2 ਅਰਧ ਸਵਰ ਹਨ ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ-ਵਿਉਂਤ ਵਿਚ ਬਾਕੀ ਉਪਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਨਾਲੋਂ ਕੁੱਝ ਫਰਕ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਮਾਝੀ ਵਿਚ ਅਜੇ ਵੀ ਪੰਜੇ ਨਾਸਕੀ ਵਿਅੰਜਨ / ਛ, ਵ, ਠ, ਨ, ਮ / ਮੌਜੂਦ ਹਨ ਪਰ ਬਾਕੀ ਉਪਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿਚ / ਛ ਤੇ ਵ/ ਨਹੀਂ ਉਚਾਰੇ ਜਾਂਦੇ। ਮਾਝੀ ਵਿਚ ਤਿੰਨੇ ਸੁਰਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੈ। ਮਾਸ ਕਰਕੇ /ਹ/ ਸ਼ਬਦ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨੇ ਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿਚ ਸੁਰੀ-ਸੰਕੇਤ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਹੀਰ ਤੇ ਹੋਰ ਆਦਿ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਮਾਝੀ ਉਚਾਰਨ ਫ਼੍ਰਿਰ ਤੇ ਫ਼੍ਰੀਰ ਹੈ। ਦਰਅਸਲ ਮਾਝੀ ਵਿਚ ਸੁਰ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦਿਨੋ-ਦਿਨ ਵਧ ਰਹੀ ਹੈ। ਕਈ ਥਾਈਂ ਅਕਾਰਨ ਹੀ ਸੁਰ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਜ਼ਰੀਂ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਦੇਣਾ /ਲੈਣਾ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਮਾਝੀ ਉਚਾਰਨ ਦੇਹਣਾ/ਲੈਹਣਾ ਹੈ। ਇਥੇ ਫਾਲਤੂ /ਹ/ ਧੁਨੀ ਉਤੇ ਵੱਧ ਬਲ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਵੇਂ ਕਈ ਥਾਵਾਂ ਤੇ /ਸ/,/ਹ/ ਵਿਚ ਬਦਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ: ਪਸ਼ੂ/ਪੈਸਾ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਪਹੂ/ਪੈਹਾ ਹੈ। ਵਿਆਕਰਨ ਦੇ ਪੱਖ ਤੋਂ ਮਾਝੀ ਵਿਚ ਤੁਹਾਡਾ, ਤੁਹਾਨੂੰ ਆਦਿ ਪੜਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪਿਹਾਡਾ/ਤਿਆਨੂੰ ਉਚਾਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪੱਖ

ਪੁਆਧੀ ਸਰਹੱਦੀ ਇਲਾਕੇ ਉੱਤੇ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਗੁਆਂਢੀ ਬੋਲੀਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਪੁਆਧੀ ਵਿਚ ਹਮਾਨੂੰ/ਮਾਨੂੰ ਪੜਨਾਵ ਬਾਂਗਰੂ-ਹਿੰਦੀ ਦਾ ਅੰਸ਼ ਹੈ। ਇਵੇਂ ਬਿੱਚਮਾ ਸੰਬੰਧਕ ਮਲਵਈ-ਹਿੰਦੀ ਦਾ ਰਲਵਾਂ ਅੰਸ਼ ਹੈ। ਪੁਆਧੀ ਦੇ ਕੁੱਝ ਹੋਰ ਪੜਨਾਵ ਹਮੇ, ਬਮੇ, ਮਾਰੂ, ਥਾਨੂੰ ਆਦਿ ਹਨ। ਪੁਆਧੀ ਦੇ ਕੁੱਝ ਨਵੇਕਲੇ ਸੰਬੰਧਕ ਵੀ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ: ਗੈਲ, ਲਵੇ, ਓੜੀ, ਕੰਨੀਓ ਆਦਿ। ਕੁੱਝ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਵੀ ਵੱਖਰੇ ਹਨ: ਇਬ, ਇਕਣ, ਜਿਕਣ, ਕੋਗਲ, ਆਦਿ। ਇਵੇਂ ਪੁਆਧੀ ਭੂਤਕਾਲੀ ਕਿਰਿਆਵਾਂ-ਗਿਆ ਤੀ-ਤੇ-ਤੀਆਂ ਵੀ ਵੱਖਰੀਆਂ ਹਨ।

ਅਭਿਆਸ ਤੀਜਾ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 1. ਮਾੜੀ ਦਾ ਮੂਲ ਅਰਥ ਹੈ?

.....

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 2. ਮਾੜੀ ਉਪਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਖੇਤਰ ਹੈ?

.....

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 3. ਮਾੜੀ ਉਪਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਵਿਆਕਰਨ ਸਰੂਪ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿਓ।

.....

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 4. ਮਲਵਈ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਮੂਲ ਅਰਥ ਹੈ?

.....

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 5. ਮਲਵਈ ਉਪਭਾਸ਼ਾ ਕਿਸ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਬੋਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ?

.....

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 6. ਮਲਵਈ ਉਪਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਵਿਆਕਰਨ ਸਰੂਪ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿਓ।

.....

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 7. ਦੁਆਬੀ ਉਪਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਖੇਤਰ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿਓ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 8. ਪੁਆਧੀ ਉਪਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਵਿਆਕਰਨ ਸਰੂਪ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿਓ।

1.6 ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਪੀ ਦਾ ਨਿਕਾਸ ਤੇ ਵਿਕਾਸ

1.6.1 ਨਿਕਾਸ

ਲਿਪੀ ਮਾਨਵੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਬਾਕੀ ਪੱਖਾਂ ਵਾਂਗ ਮਨੁੱਖ ਸਿਰਜਿਤ ਵਰਤਾਰਾ ਹੈ। ਹਰੇਕ ਲਿਪੀ ਕਿਸੇ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਆਪਣੀ ਹੋਂਦ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ ਪਰ ਇਹ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸਹਿਜ ਵਰਤਾਰਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਲਿਪੀ ਦੇ ਆਰੰਭ ਦਾ ਕੇਵਲ ਇਕ ਸ਼੍ਰੋਤ-ਬਿੰਦੂ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਰਨਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਕਠਿਨ ਹੈ ਜਿੰਨਾਂ ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਕਿ ਕਿਸੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਮੂਲ ਸ਼੍ਰੋਤ ਇਕ ਹੀ ਵਿਅਕਤੀ ਹੈ। ਲਿਪੀ ਬਾਰੇ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕੁੱਝ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਕਿ ਇਹ ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਮੇਂ ਜਾਂ ਸਥਾਨ 'ਤੇ ਬਣੀ ਹੈ। ਪਰ ਲਿਪੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਦੀ ਪੁਸ਼ਾਕ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਹਰੇਕ ਲਿਪੀ ਕਿਸੇ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਰੱਖ ਕੇ ਹੀ ਵਿਕਸਿਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਸਾਂਝ ਪਿੱਛੋਂ ਭਾਸ਼ਾ ਤੇ ਲਿਪੀ ਇਕਸਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਫਿਰ ਦੋਹਾਂ ਦਾ ਨਾਤਾ ਅਟੁੱਟ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਭਾਰਤੀ ਲਿਪੀਆਂ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣੇ ਨਮੂਨੇ ਸਿੰਧੂ ਘਾਟੀ ਵਿਚ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਫੂਲਰ ਦਾ ਮਤ ਹੈ ਕਿ ਭਾਰਤੀਆਂ ਨੇ ਪੰਜਵੀਂ ਸਦੀ ਈ. ਪੂਰਵ ਸੈਮਿਟਿਕ ਲਿਪੀ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਬ੍ਰਹਮੀ ਲਿਪੀ ਬਣਾਈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਈਰਾਨੀ ਹਮਲਿਆਂ ਸਮੇਂ ਇਥੇ ਖ਼ਰੋਸ਼ਟੀ ਲਿਪੀ ਵੀ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹੋਈ। ਪਰ ਬ੍ਰਹਮੀ ਹੀ ਭਾਰਤ ਦੀ ਮੌਲਿਕ ਲਿਪੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਹੀ ਸਮੂਹ ਭਾਰਤੀ ਲਿਪੀਆਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਹੋਇਆ।

ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਪੀ ਬਾਰੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਆਪੋ-ਆਪਣੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਖੋਜ ਕੀਤੀ ;ਜਿਵੇਂ: ਤਰਲੋਚਨ ਸਿੰਘ ਬੇਦੀ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ 'ਅਸਲੀਅਤ ਇਹ ਵੀ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਪਹਿਲਾਂ ਦਸਵੀਂ ਸਦੀ ਤੋਂ ਗੁਰਮੁਖੀ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਥਮ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਰਤੀਆਂ ਆ ਰਹੀ ਸੀ।'

ਪ੍ਰੋ. ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਅਨੁਸਾਰ ਸਿੱਖ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾ ਹਵਾਲਾ ਬਾਬਾ ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਂ ਹੇਠ ਮਿਲਦੀ ਇਕਪੋਥੀ ਵਿਚ ਮਿਲਦਾ ਹੈ 'ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਗੁਰਮੁਖੀ ਅੱਖਰ ਬਣਾਏ' ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਕ ਹੋਰ ਮੱਤ ਵੀ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਕੰਨ ਕਵੀ ਦੀ ਅਣਛਪੀ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ 'ਗੁਰਮੁਖੀ ਅੱਖਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਨੇ ਬਣਾਏ' ਇਕ ਹੋਰ ਮੱਤ ਭਾਈ ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ ਛਿੱਬਰ ਦੇ ਗ੍ਰੰਥ 'ਬੰਸਾਵਲੀਨਾਮਾ ਦਸ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀਆਂ ਕਾ' ਵਿਚ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਗੁਰਮੁਖੀ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਬਾਬਾ ਸ੍ਰੀ ਚੰਦ ਉਦਾਸੀ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਗੁਰਮੁਖੀ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ 'ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਦੂਜੇ ਗੁਰੂ ਸਮੇਂ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਲੰਡੇ ਅੱਖਰਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਨੇ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਲੰਡਿਆਂ ਵਿਚ ਲਿਖੀ ਹੋਈ ਬਾਣੀ ਗਲਤ ਪੜ੍ਹੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਜੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਦੇਵਨਾਗਰੀ ਤੋਂ ਚਿੰਨ੍ਹ ਲੈ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰਿਆ ਤੇ ਬਾਣੀ ਲਿਖਣਯੋਗ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ।' ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੈਕਾਲਫ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ 'ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸੰਤਾਂ-ਸੁਧਾਰਕਾਂ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਅੱਖਰਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਲਿਖਤੀ ਰੂਪ ਦੇਣ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅੱਖਰਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਅੱਖਰ ਸੁਧਾਰ ਕੇ, ਇਕ ਨਵੇਕਲੀ ਲਿਪੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਯੋਗ ਵਿਚ ਲਿਆਂਦਾ।'

1.6.2 ਵਿਕਾਸ

ਪਹਿਲਾ ਵਿਕਾਸ ਪੜਾਅ: ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਪੀ ਨੂੰ ਇਸ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਇਕ ਸਥਾਨਿਕ ਲਿਪੀ ਵਜੋਂ ਅਪਣਾ ਕੇ ਵਰਤਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਤਾਂ ਫਿਰ ਵੱਡੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿਚ ਇਸ ਵੇਲੇ ਜੋ ਸਾਹਿਤ ਰਚਿਆ ਗਿਆ, ਉਹ ਵੀ ਗੁਰਮੁਖੀ ਵਿਚ ਹੀ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ। ਇਉਂ ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਪੀ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਵਿਕਾਸ ਪੜਾਅ ਉਤੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਪੀ ਵਿਚ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸੁਧਾਰ ਕੀਤੇ ਗਏ :

- (1) ਗੁਰਮੁਖੀ ਅੱਖਰਾਂ ਉਪਰ ਪੂਰਨ ਰੇਖਾਵਾਂ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।
- (2) ਅੱਖਰ ਦੀ ਉਪਰਲੀ ਰੇਖਾ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।
- (3) ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਗਾਂ-ਮਾਤਰਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
- (4) ਪਹਿਲਾ ਵਜੋਂ ਅਤੇ ਬਜਾਏ ਲਈ ਇਕ ਹੀ ਚਿੰਨ੍ਹ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਪਰ ਸੋਲਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਵਜੋਂ ਚਿੰਨ੍ਹ ਵਿਕਸਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
- (5) ਪਹਿਲਾਂ ਵਜੋਂ ਅੱਖਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਇਸ ਨੂੰ ਵਜੋਂ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।
- (6) ਪਹਿਲਾਂ ਸਿਰਫ ਨੰਗਾ ਸੀ ਪਰ ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਹੀ ਸਿਰਫ ਦੇ ਸਿਰ ਰੇਖਾ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋਈ।
- (7) ਸੰਜੁਕਤ ਅੱਖਰ ਲਿਖਣ ਦੀ ਪ੍ਰਥਾ ਘਟ ਗਈ ਸੀ।
- (8) ਪਹਿਲਾਂ ਸਿਰਫ ਬਿੰਦੀ ਹੀ ਵਰਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਟਿੱਪੀ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋਈ।

ਦੂਜਾ ਵਿਕਾਸ ਪੜਾਅ: ਉਨੀਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਗੁਰਮੁਖੀ ਫ਼ਾਪੇਖਾਨੇ ਦਾ ਆਰੰਭ ਹੋ ਗਿਆ ਤਾਂ ਫਿਰ ਗੁਰਮੁਖੀ ਅੱਖਰਾਂ ਦਾ ਰੂਪ ਸਥਿਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਅੱਖਰਾਂ ਵਿਚ ਗੋਲਾਈ ਆ ਗਈ ਸੀ। ਫ਼ਾਰਸੀ ਲੰਮਾ ਸਮਾਂ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਰਾਜ ਭਾਸ਼ਾ ਰਹੀ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਫ਼ਾਰਸੀ ਸ਼ਬਦ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਘੁਲ-ਮਿਲ ਗਏ। ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਕੁੱਝ ਫ਼ਾਰਸੀ ਧੁਨੀਆਂ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰ ਗਈਆਂ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲਿਖਣ ਰੂਪ ਦੇਣ ਲਈ ਗੁਰਮੁਖੀ ਦੇ ਪੌੜੀ ਅੱਖਰਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਕੁੱਝ ਅੱਖਰਾਂ ਦੇ ਪੈਰੀਂ ਬਿੰਦੀ ਪਾ ਕੇ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਫ਼ਾਰਸੀ ਧੁਨੀਆਂ ਲਈ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਉਨੀਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਦੂੱਤ ਅੱਖਰਾਂ ਲਈ ਅੱਧਕ ਦਾ ਚਿੰਨ੍ਹ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੁਰਾਣੀ ਗੁਰਮੁਖੀ ਵਿਚ ਇਕੋ ਵਿਰਾਮ ਚਿੰਨ੍ਹ ਸੀ ਪਰ ਉਨੀਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਅਧੀਨ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਾਲੇ ਸਾਰੇ ਵਿਰਾਮ ਚਿੰਨ੍ਹ ਅਪਣਾ ਲਏ ਗਏ।

ਸਾਰ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਪੀ ਦਸਵੀਂ ਸਦੀ ਤੋਂ ਅਪਣਾ ਪ੍ਰਥਮ ਸਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਈ ਸੀ। ਦਸਵੀਂ ਸਦੀ ਤੋਂ ਸੋਲਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਅੰਤ ਤਕ ਦਾ ਸਮਾਂ ਇਸ ਦੀ ਨਿਕਾਸ ਅਵਸਥਾ ਦਾ ਸਮਾਂ ਹੈ। ਗੁਰਮੁਖੀ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਵਿਕਾਸ-ਪੜਾਅ ਸੋਲਵੀਂ ਸਦੀ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਨੀਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਅੱਧ ਤੱਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਫ਼ਾਪੇਖਾਨੇ ਦੇ ਆਰੰਭ ਹੋਣ ਨਾਲ ਇਸ ਦਾ ਸੰਪੂਰਨ ਵਿਕਾਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਅੱਜ ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਪੀ ਸੰਪੂਰਨ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀਆਂ ਧੁਨੀਆਂ ਉਤੇ ਉਸਰਿਆ ਇਕ ਪ੍ਰਬੰਧ ਹੈ। ਲਿਪੀ ਕੇਵਲ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਦਾ ਹੀ ਸਾਧਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਇਸ ਵਿਚ ਸਮੇਂ ਦਾ ਦਰਸ਼ਨ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਪਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਹਰੇਕ ਲਿਪੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸਮਾਜਿਕ ਗਿਆਨ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਪਿਛਲੇ ਕੁੱਝ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਕੰਪਿਊਟਰੀਕਰਨ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਸਪੈਲ-ਚੈਕਰ, ਗਰਾਮਰ ਚੈਕਰ ਵਰਗੇ ਸਿਸਟਮ ਉਸਾਰੇ ਗਏ ਹਨ। ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਸਪੈਲ-ਚੈਕਰ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਨੂੰ ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਪੀ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਕਿ ਕੰਪਿਊਟਰ ਦੀ ਸਵਿਧਾ ਮੁਤਾਬਿਕ ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਪੀ ਵਿਚ ਸੁਧਾਰਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਪਰ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਕੰਪਿਊਟਰ ਨੂੰ ਹੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸ਼ਬਦ ਜੋੜਾਂ ਮੁਤਾਬਿਕ ਢਾਲ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਭਾਵ ਜੇ ਕਿਸੇ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਇਕ ਤੋਂ ਵੱਧ ਰੂਪ ਮਿਲਦੇ ਸਨ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਦਾ ਡਾਟਾ ਕੰਪਿਊਟਰ ਵਿਚ ਫੀਡ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਸੋ ਇਹ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੀ ਚੁਣੌਤੀ ਸੀ, ਉਸ ਨੇ ਹੱਲ ਕਰ ਲਿਆ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕੁੱਝ ਹੋਰ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਹਨ ਜੋ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਨੇ ਹੱਲ ਕਰ ਲੈਣੀਆਂ ਹਨ। ਸਾਰ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਪੀ ਦੇ ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣ ਅਤੇ ਇਸਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਚੇਤਨ ਤੌਰ ਤੇ ਯਤਨ ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ।

ਅਭਿਆਸ ਚੌਥਾ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 1. ਲਿਪੀ ਤੋਂ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ?

.....

.....

.....

.....

ਪਾਠ 2 ਵਿਆਕਰਨ

ਪਾਠ ਦੀ ਰੂਪ-ਰੇਖਾ

- 2.0 ਮਨੋਰਥ
- 2.1 ਭੂਮਿਕਾ
- 2.2 ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀਆਂ ਸਵਰ ਤੇ ਵਿਅੰਜਨ ਧੁਨੀਆਂ
 - 2.2.1 ਸਵਰ ਧੁਨੀਆਂ
 - 2.2.1.1 ਵਰਗੀਕਰਨ
 - 2.2.2 ਵਿਅੰਜਨ ਧੁਨੀਆਂ
 - 2.2.2.1 ਵਰਗੀਕਰਨ
- 2.3 ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀਆਂ ਸ਼ਬਦ-ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ
 - 2.3.1 ਨਾਂਵ
 - 2.3.2 ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ
 - 2.3.3 ਕਿਰਿਆ
 - 2.3.4 ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ
- 2.4 ਵਿਆਕਰਨਕ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ
 - 2.4.1 ਲਿੰਗ
 - 2.4.2 ਵਚਨ
- 2.5 ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਵਾਕ ਸੰਰਚਨਾ
 - 2.5.1 ਉਪਵਾਕ
 - 2.5.2 ਵਾਕੰਸ਼
 - 2.5.3 ਵਾਕ ਵਰਗੀਕਰਨ
 - 2.5.4 ਬਣਤਰ
 - 2.5.5 ਕਾਰਜ

2.0 ਮਨੋਰਥ

ਭਾਰਤ ਦੀ ਧਰਤੀ ਵਿਆਕਰਨ ਦੀ ਜਨਮ ਭੂਮੀ ਹੈ। ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਵਿਆਕਰਨ ਅਸ਼ਟਾਧਿਆਏ ਵੀ ਭਾਰਤ ਦੀ ਧਰਤੀ ਉਪਰ ਰਚਿਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ ਤਾਰੀਫ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨੀ ਬੋਝਿਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਦੇ ਮਾਡਲਾਂ ਉਪਰ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਬਹੁਤ ਗਹਿਰਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਮਹੱਤਵ ਨੂੰ ਸਾਡੇ ਰਿਸ਼ੀ-ਮੁਨੀਆਂ (ਪਾਣਿਨੀ, ਪਤੰਜਲੀ ਤੇ ਭਰਤਰੀਹਰੀ ਆਦਿ) ਨੇ ਬਹੁਤ ਗਹਿਰਾਈ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਸਮਝਿਆ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਵਿਆਕਰਨ ਦਾ ਗਿਆਨ ਹਾਸਿਲ ਕਰਨ ਨਾਲ ਮਨ ਵਿਚ ਸਹਿਜਤਾ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਬੁੱਧੀ ਤੀਖਣ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਵਿਆਕਰਨ ਦੇ ਅਭਿਆਸ ਨਾਲ ਬੁੱਧੀ ਤਰਕਮਈ ਵੀ ਬਣਦੀ ਹੈ। ਸੋ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ/ਵਿਆਕਰਨ ਸਾਡਾ ਵਿਹਸਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਹਸੇ ਦਾ ਵਰਤਮਾਨ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਮਹੱਤਵ ਹੋਰ ਵੀ ਵੱਧ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਪੂਰਾ ਸੰਸਾਰ ਹੁਣ ਇਕ ਗਲੋਬਲ ਪਿੰਡ ਬਣ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੀਆਂ ਪ੍ਰਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿਚ ਇਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੂੰ ਇਕ ਤੋਂ ਵੱਧ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੀ ਸਮਝ ਹੋਣੀ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਇਹ ਸਮਝ ਜਾਂ ਗਿਆਨ ਹਾਸਿਲ ਕਰਨ ਵਿਚ ਵਿਆਕਰਨ ਦੀ ਖਾਸ ਭੂਮਿਕਾ ਹੈ। ਮਾਤ-ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਵੀ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕੁਸ਼ਲਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਵਿਆਕਰਨ ਬਹੁਤ ਸਹਾਈ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸੋ ਇਸ ਪਾਠ ਦਾ ਮਨੋਰਥ ਵੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵਿਆਕਰਨ ਦੇ ਗਿਆਨ ਨਾਲ ਜੋੜਨਾ ਹੈ।

2.1 ਭੂਮਿਕਾ

ਬੱਚਾ ਬੇਸ਼ਕ ਬੋਲਣਾ ਤਾਂ ਘਰ ਵਿਚ ਹੀ ਸਿੱਖ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਮਿਆਰੀ ਸਰੂਪ ਦਾ ਗਿਆਨ ਹਾਸਿਲ ਕਰਨ ਲਈ ਸਕੂਲ ਨੁਮਾ ਸੰਸਥਾ ਜਾਣਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਥੋਂ ਉਹ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਸਮਝ ਦਾ ਮੁੱਢਲਾ ਗਿਆਨ ਹਾਸਿਲ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਇਸ ਪੜ੍ਹਾਈ ਵਿੱਚ ਵਿਆਕਰਨ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਉਸ ਨੂੰ ਸ਼ੁੱਧ ਤੇ ਮਿਆਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਸਿੱਖਣ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਸੋ ਅਸੀਂ ਵੀ ਇਸ ਭਾਗ ਵਿਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੀਆਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਦੇ ਮੱਦੇ ਨਜ਼ਰ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਆਕਰਨ ਦੇ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸੰਕਲਪਾਂ ਨੂੰ ਚਰਚਾ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ: ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਪੀ ਦਾ ਗਿਆਨ, ਸਵਰ ਤੇ ਵਿਅੰਜਨ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ, ਵਰਗੀਕਰਨ, ਸ਼ਬਦ-ਭੇਦ (ਨਾਂਵ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ, ਕਿਰਿਆ ਤੇ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ), ਲਿੰਗ ਤੇ ਵਚਨ ਦਾ ਸੰਕਲਪ, ਵਾਕ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ, ਬਣਤਰ ਆਦਿ। ਸਵਰ ਤੇ ਵਿਅੰਜਨ ਧੁਨੀਆਂ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਤੇ ਵਰਗੀਕਰਨ, ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਵਾਕ ਸੰਰਚਨਾ,

ਲਿੰਗ ਤੇ ਵਚਨ ਸੰਕਲਪ ਤੇ ਅਖੀਰ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀਆਂ ਸ਼ਬਦ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਨੂੰ (ਨਾਂਵ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ, ਕਿਰਿਆ, ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ) ਅਰਥਗਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

2.2 ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀਆਂ ਸਵਰ ਤੇ ਵਿਅੰਜਨ ਧੁਨੀਆਂ

2.2.1 ਸਵਰ ਧੁਨੀਆਂ:

ਸਵਰ ਧੁਨੀਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਖੰਡੀ ਧੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬੋਲਣ ਸਮੇਂ ਸਾਡੇ ਫੇਫੜਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਬਾਹਰ ਨੂੰ ਨਿਕਲਦੀ ਸਾਹ ਦੀ ਹਵਾ ਬੇਰੋਕ ਗਤੀ ਨਾਲ ਮੂੰਹ ਵਿਚੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਮੂੰਹ ਵਿਚਲੇ ਬੋਲ-ਅੰਗਾਂ ਵਿਚ ਨਾ ਤਾਂ ਕੋਈ ਰੁਕਾਵਟ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕੋਈ ਤੰਗੀ, ਰਗੜ ਜਾਂ ਛੋਹ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਸਵਰ ਧੁਨੀਆਂ ਦੇ ਉਚਾਰਨ ਸਮੇਂ ਜੀਭ ਤੇ ਬੁੱਲ੍ਹ ਅਹਿਮ ਭੂਮਿਕਾ ਜ਼ਰੂਰ ਨਿਭਾਉਂਦੇ ਹਨ।

2.2.1.1 ਵਰਗੀਕਰਨ:

ਸਵਰ ਧੁਨੀਆਂ ਦੇ ਉਚਾਰਨ ਸਮੇਂ ਸਾਹ ਦੀ ਹਵਾ ਨੂੰ ਕੋਈ ਰੋਕ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੀ ਪਰ ਬੋਲ ਅੰਗਾਂ ਵਿਚ ਹਰਕਤ ਜ਼ਰੂਰ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸਵਰਾਂ ਦੇ ਉਚਾਰਨ ਸਮੇਂ ਜੀਭ ਅਤੇ ਬੁੱਲ੍ਹ ਅਹਿਮ ਕਾਰਜ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਸਵਰ ਧੁਨੀਆਂ ਦਾ ਵਰਗੀਕਰਨ ਜੀਭ ਅਤੇ ਬੁੱਲ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਸਵਰ ਧੁਨੀ ਨੂੰ ਉਚਾਰਨ ਵਿਚ ਲੱਗਦੇ ਸਮੇਂ ਨੂੰ ਮਾਤਰਾ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਵਰ ਧੁਨੀਆਂ ਦੇ ਵਰਗੀਕਰਨ ਦੇ ਤਿੰਨ ਆਧਾਰ ਹਨ: ਮਾਤਰਾ, ਜੀਭ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਅਤੇ ਬੁੱਲ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਥਿਤੀ। ਮਾਤਰਾ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਵਰ ਨੂੰ ਲਘੂ (Short) ਅਤੇ ਦੀਰਘ (Long) ਆਦਿ ਦੋ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਘੱਟ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਉਚਾਰੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਸਵਰਾਂ ਨੂੰ ਲਘੂ ਜਾਂ ਹ੍ਰਸਵ ਸਵਰ ਅਤੇ ਵੱਧ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਉਚਾਰੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਸਵਰਾਂ ਨੂੰ ਦੀਰਘ ਸਵਰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਸਵਰਾਂ ਵਿਚੋਂ 3 ਸਵਰ /ਅ/, /ਇ/ ਅਤੇ /ਉ/ ਲਘੂ ਸਵਰ ਹਨ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਦੇ 7 ਸਵਰ /ਆ, ਐ, ਓ, ਈ, ਏ, ਓ ਅਤੇ ਊ/ ਦੀਰਘ ਸਵਰ ਹਨ।

ਉਚਾਰਨ ਸਥਾਨ ਦੇ ਪੱਖ ਤੋਂ /ਈ, ਏ, ਐ/ ਅਗਲੇ ਸਵਰ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਉਚਾਰਨ ਵੇਲੇ ਜੀਭ ਦਾ ਮੂਹਰਲਾ ਹਿੱਸਾ ਉਚਾ ਉਠਦਾ ਹੈ। /ਉ, ਓ ਤੇ ਔ/ ਪਿਛਲੇ ਸਵਰ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੋਲਣ ਵੇਲੇ ਜੀਭ ਦਾ ਪਿਛਲਾ ਹਿੱਸਾ ਉਚਾ ਉਠਦਾ ਹੈ। /ਇ, ਊ, ਅਤੇ ਆ/ ਵਿਚਕਾਰਲੇ ਸਵਰ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਉਚਾਰਨ ਵੇਲੇ ਜੀਭ ਦਾ ਵਿਚਲਾ ਭਾਗ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਉਚਾਰਨ ਵਿਧੀ ਦੇ ਪੱਖ ਤੋਂ /ਈ/ ਅਤੇ /ਉ/ ਉੱਚੇ ਸਵਰ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਵਰਾਂ ਦੇ ਬੋਲਣ ਵੇਲੇ ਜੀਭ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਉੱਪਰ ਉਠਦੀ ਹੈ। /ਇ/ ਅਤੇ /ਉ/ ਸਵਰਾਂ ਨੂੰ ਅੱਧ-ਉੱਚੇ ਸਵਰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਾਰਨ ਇਸ ਦਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਉਚਾਰਨ ਵੇਲੇ ਜੀਭ /ਈ/ ਤੇ /ਉ/ ਦੇ ਉਚਾਰਨ ਨਾਲੋਂ ਥੋੜੀ ਘੱਟ ਉੱਚੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ /ਐ, ਆ, ਤੇ ਔ/ ਨੀਵੇਂ ਸਵਰ ਮੰਨੇ ਗਏ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਉਚਾਰਨ ਸਮੇਂ ਜੀਭ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਬਿਲਕੁਲ ਨੀਵੀਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ /ਏ, ਅ, ਅਤੇ ਓ/ ਨੂੰ ਅੱਧ ਨੀਵੇਂ ਸਵਰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਉਚਾਰਨ ਵੇਲੇ ਜੀਭ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਲੋਂ ਘੱਟ ਨੀਵੀਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉੱਚੇ ਅਤੇ ਨੀਵੇਂ ਸਵਰਾਂ ਨੂੰ ਕ੍ਰਮਵਾਰ ਬੰਦ ਜਾਂ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਸਵਰ ਵੀ ਕਹਿ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਾਰਨ ਇਸ ਦਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਜੀਭ ਉੱਚੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਮੂੰਹ-ਪੋਲ ਦਾ ਰਾਹ ਸੌੜਾ ਜਾਂ ਤੰਗ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਜੀਭ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹੇਠਲੇ ਪਾਸੇ ਵੱਲ ਦਬੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਮੂੰਹ-ਪੋਲ ਦਾ ਰਾਹ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਉੱਚੇ ਅਤੇ ਅੱਧ ਉੱਚੇ ਸਵਰਾਂ ਨੂੰ ਬੰਦ ਅਤੇ ਅੱਧ-ਬੰਦ ਸਵਰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨੀਵੇਂ ਅਤੇ ਅੱਧ-ਨੀਵੇਂ ਸਵਰਾਂ ਨੂੰ ਕ੍ਰਮਵਾਰ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਅਤੇ ਅੱਧ-ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਸਵਰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਉਚਾਰਨ ਵਿਧੀ ਦੇ ਪੱਖ ਤੋਂ ਸਵਰਾਂ ਦਾ ਟਿਕ ਹੋਰ ਵਰਗ ਵੀ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਰਗ ਵੰਡ ਦਾ ਆਧਾਰ ਬੁੱਲ੍ਹਾਂ ਦਾ ਆਕਾਰ ਹੈ। ਕੁੱਝ ਸਵਰਾਂ ਦੇ ਉਚਾਰਨ ਵੇਲੇ ਬੁੱਲ੍ਹ ਗੋਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ, ਇਸ ਲਈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸਵਰਾਂ ਦੇ ਉਚਾਰਨ ਵੇਲੇ ਬੁੱਲ੍ਹ ਗੋਲਾਈਦਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੋਲ ਸਵਰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ /ਉ, ਊ, ਓ, ਤੇ ਔ/ ਆਦਿ 4 ਸਵਰ ਗੋਲ ਹਨ ਅਤੇ /ਈ, ਏ, ਇ, ਐ, ਆ ਤੇ ਅ/ ਆਦਿ 6 ਸਵਰ ਅਗੋਲ ਜਾਂ ਗੋਲਾਈ ਰਹਿਤ ਹਨ।

2.2.2 ਵਿਅੰਜਨ ਧੁਨੀਆਂ :

ਵਿਅੰਜਨ ਧੁਨੀਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਖੰਡੀ ਧੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਉਚਾਰਨ ਜਾਂ ਬੋਲਣ ਸਮੇਂ ਸਾਡੇ ਫੇਫੜਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਬਾਹਰ ਨੂੰ ਨਿਕਲਦੀ ਸਾਹ ਦੀ ਹਵਾ ਨੂੰ ਮੂੰਹ-ਪੋਲ ਦੇ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਸਥਾਨ ਜਾਂ ਹਿੱਸੇ 'ਤੇ ਰੋਕਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

2.2.2.1 ਵਰਗੀਕਰਨ:

ਉਚਾਰਨ ਸਥਾਨ - ਵਿਅੰਜਨ ਧੁਨੀਆਂ ਦੇ ਵਰਗੀਕਰਨ ਲਈ ਦੋ ਆਧਾਰ ਹਨ : ਉਚਾਰਨ ਸਥਾਨ ਅਤੇ ਉਚਾਰਨ ਢੰਗ। ਉਚਾਰਨ ਸਥਾਨ ਦੁਆਰਾ ਦੇਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਹੜੀ ਧੁਨੀ ਮੂੰਹ ਵਿਚਲੇ ਕਿਹੜੇ ਅੰਗ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਕਿਹੜੀ ਥਾਂ ਦੀ ਛੋਹ ਨਾਲ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਮਸਲਨ ਸਾਡੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚਲੇ ਅੰਗ, ਬੁੱਲ੍ਹ, ਦੰਦ, ਸੰਖ, ਤਾਲੂ, ਕਾਂ, ਨਾਸਾਂ, ਸੁਰ ਤੰਦਾਂ ਆਦਿ ਧੁਨੀ ਉਚਾਰਨ ਵਿਚ

ਮਦਦ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਅੰਗਾਂ ਨੂੰ ਆਧਾਰ ਬਣਾ ਕੇ ਹੀ ਵਿਅੰਜਨਾਂ ਦੀ ਵਰਗ-ਵੰਡ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ: ਕੰਠੀ, ਤਾਲਵੀ, ਉਲਟ ਜੀਭੀ, ਦੰਤੀ, ਹੋਠੀ ਅਤੇ ਸੁਰ ਯੰਤਰੀ ਵਿਅੰਜਨ ਆਦਿ।

ਵਿਅੰਜਨਾਂ ਦੀ ਵਰਗ-ਵੰਡ ਦਾ ਦੂਜਾ ਆਧਾਰ ਉਚਾਰਨ ਢੰਗ ਹੈ। ਇਥੇ ਇਹ ਵੇਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪੁਨੀ ਉਚਾਰਨ ਵੇਲੇ ਸਾਹ ਦੀ ਹਵਾ ਬਾਹਰ ਕਿਵੇਂ ਨਿਕਲਦੀ ਹੈ। ਮਿਸਾਲ ਵਜੋਂ: ਕੁੱਝ ਪੁਨੀਆਂ ਦੇ ਉਚਾਰਨ ਵੇਲੇ ਸਾਹ ਦੀ ਹਵਾ ਕਿਸੇ ਸਥਾਨ ਤੇ ਛਿਣਮਾਤਰ ਰੁਕ ਕੇ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਦੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਅੰਜਨਾਂ ਨੂੰ ਡੱਕਵੇਂ ਵਿਅੰਜਨ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਈਆਂ ਦੇ ਉਚਾਰਨ ਵੇਲੇ ਸਾਹ ਦੀ ਧਾਰਾ ਵਿਚ ਗੂੰਜ ਜਾਂ ਨਾਦ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਸਾਹ ਧੱਕੇ ਨਾਲ ਵੱਧ ਮਾਤਰਾ ਵਿਚ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਵਿਅੰਜਨਾਂ ਨੂੰ ਕ੍ਰਮਵਾਰ ਨਾਦੀ ਅਤੇ ਮਹਾਂਪ੍ਰਾਣ ਵਿਅੰਜਨ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੇ ਸਾਹ ਦੀ ਹਵਾ ਨੱਕ ਰਾਹੀਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲੇ ਸੰਘਰਸ਼ੀ ਜਾਂ ਖਹਿਵੇਂ ਵਿਅੰਜਨਾਂ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਾਹ ਦੀ ਹਵਾ ਜੀਭ ਦੇ ਦੋਹਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲੇ ਤਾਂ ਅਜਿਹੇ ਵਿਅੰਜਨਾਂ ਨੂੰ ਪਾਸੇਦਾਰ ਵਿਅੰਜਨ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਜੀਭ ਵਿਚ ਕਾਂਬਾ ਪੈਦਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਕੰਬਵੀਂ ਪੁਨੀ ਉਚਾਰੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਸਾਹ ਤੇ ਨਾ ਜ਼ਰੂਰ

ਉਚਾਰਨ ਸਥਾਨ ਦੇ ਆਧਾਰ ਉੱਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਅੰਜਨ ਪੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਛੇ ਵਰਗਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ ਹੈ:

ਹੁੰਦੀ ਅਤੇ ਹੈ।

ਰਿਰਘ /ਆ,

ਉਚਾ ਹੈ।

ਉਪਰ ਵੇਲੇ ਹਨ ਕਿਹਾ ਰਾਂ ਨੂੰ ਈ ਹੈ -ਪੋਲ ਨੀਵੇਂ

ਹੈ। ਹਨ, ਆ

ਰ ਨੂੰ

ਾਰਨ ਨਾਲ ਵਿਚ

1. ਕੰਠੀ (Velar) - ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ /ਕ, ਖ, ਗ, ਙ, ਞ/ ਕੰਠੀ ਪੁਨੀਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਉਚਾਰਨ ਸਮੇਂ ਜੀਭ ਦਾ ਪਿਛਲਾ ਪਾਸਾ ਕੋਮਲ ਤਾਲੂ ਨਾਲ ਸਪੱਰਸ਼ ਕਰਕੇ, ਸਾਹ ਦੀ ਹਵਾ ਨੂੰ ਰੋਕ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ।
2. ਤਾਲਵੀ (Palatal) - /ਚ, ਛ, ਜ, ਟ, ਠ, ਡ, ਢ/ ਤਾਲਵੀ ਪੁਨੀਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਉਚਾਰਨ ਸਮੇਂ ਸਾਹ ਦੀ ਹਵਾ ਨੂੰ ਦੰਦ ਪਠਾਰ ਤੋਂ ਸਖ਼ਤ ਤਾਲੂ ਦੇ ਦਰਮਿਆਨ ਜੀਭ ਦੇ ਬਲੇਡ ਰਾਹੀਂ ਰੋਕਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
3. ਉਲਟਜੀਭੀ (Retroflex) - /ਟ, ਠ, ਡ, ਢ, ਲ/ ਉਲਟ ਜੀਭੀ ਪੁਨੀਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਉਚਾਰਨ ਵੇਲੇ ਸਾਹ ਦੀ ਹਵਾ ਨੂੰ ਜੀਭ ਦੀ ਨੋਕ ਪੱਠੇ ਪਾਸਿਓਂ ਸਖ਼ਤ ਤਾਲੂ ਨਾਲ ਜੁੜ ਕੇ ਰੋਕਦੀ ਹੈ।
4. ਦੰਤੀ (Dental) - /ਤ, ਥ, ਦ, ਨ, ਲ, ਰ, ਸ/ ਦੰਤੀ ਪੁਨੀਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਉਚਾਰਨ ਵੇਲੇ ਸਾਹ ਦੀ ਹਵਾ ਨੂੰ ਜੀਭ ਦੀ ਨੋਕ ਦੁਆਰਾ ਉਪਰਲੇ ਦੰਦਾਂ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਪਾਸੇ ਤੋਂ ਰੋਕਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ /ਤ, ਥ, ਦ/ ਸ਼ੁੱਧ ਦੰਤੀ ਹਨ ਅਤੇ ਬਾਕੀਆਂ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਦੰਤ-ਪਠਾਰੀ ਹੈ।
5. ਹੋਠੀ (Labial) - /ਪ, ਫ, ਬ, ਮ/ ਹੋਠੀ ਪੁਨੀਆਂ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਉਚਾਰਨ ਸਮੇਂ ਸਾਹ ਦੀ ਹਵਾ ਨੂੰ ਬੁੱਲ੍ਹਾਂ ਦੁਆਰਾ ਰੋਕ ਕੇ ਛੱਡਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
6. ਸੁਰਯੰਤਰੀ (Glottal) - /ਹ/ ਵਿਅੰਜਨ ਪੁਨੀ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਸਥਾਨ ਘੰਡੀ ਜਾਂ ਕੰਠ ਦੁਆਰਾ ਹੈ। ਇਸ ਪੁਨੀ ਦੇ ਉਚਾਰਨ ਸਮੇਂ ਸਾਹ ਦੀ ਹਵਾ ਰੁਕਦੀ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂਕਿ ਗਲੇ ਵਿਚਲੀ ਥਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਤੰਗ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਉਚਾਰਨ ਵਿਧੀ

1. ਡੱਕਵੇਂ ਵਿਅੰਜਨ (Stops) - ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਅੰਜਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਡੱਕਵੇਂ ਵਿਅੰਜਨਾਂ ਦੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ /ਕ, ਖ, ਗ, ਙ, ਞ, ਟ, ਠ, ਡ, ਢ, ਤ, ਥ, ਦ, ਪ, ਫ, ਬ/ ਆਦਿ ਡੱਕਵੇਂ ਵਿਅੰਜਨ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਕਰਦਿਆਂ, ਸਾਹ ਦੀ ਹਵਾ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰੋਕ ਕੇ ਫਿਰ ਇਕ ਦਮ ਛੱਡਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਡੱਕਵੇਂ ਵਿਅੰਜਨਾਂ ਨੂੰ ਨਾਦ (ਆਵਾਜ਼) ਅਤੇ ਪਰਾਣਤਾ (ਸਾਹ ਦੀ ਮਿਕਦਾਰ) ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਕ੍ਰਮਵਾਰ ਨਾਦੀ, ਅਨਾਦੀ ਮਹਾਂਪ੍ਰਾਣ/ਅਲਪਪ੍ਰਾਣ ਆਦਿ ਵਰਗਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਨਾਦ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਸੁਰ-ਤੰਦਾਂ ਦੀ ਕੰਬਾਹਟ ਨਾਲ ਹੈ। ਕੁੱਝ ਪੁਨੀਆਂ ਦੇ ਉਚਾਰਨ ਵੇਲੇ ਸੁਰਤੰਦਾਂ ਵਿਚ ਕੰਬਣੀ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਾਦੀ ਵਿਅੰਜਨ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਅਨਾਦੀ ਜਾਂ ਅਘੋਸ਼ ਵਿਅੰਜਨ ਹਨ। ਪ੍ਰਾਣਤਾ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਸਾਹ ਦੀ ਮਿਕਦਾਰ ਨਾਲ ਹੈ। ਕੁੱਝ ਪੁਨੀਆਂ ਦੇ ਉਚਾਰਨ ਵੇਲੇ ਸਾਹ ਦੀ ਹਵਾ ਸਪਾਰਨ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ ਮਾਤਰਾ ਵਿਚ ਵਰਤਣੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਅਜਿਹੀਆਂ ਪੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਮਹਾਂਪ੍ਰਾਣ ਪੁਨੀਆਂ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਪੁਨੀਆਂ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਸਾਹ ਦੀ ਸਪਾਰਨ ਮਾਤਰਾ ਨਾਲ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਲਪਪ੍ਰਾਣ ਪੁਨੀਆਂ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ /ਗ, ਜ, ਙ, ਞ, ਟ, ਠ, ਡ, ਢ/ ਵਿਅੰਜਨ ਨਾਦੀ ਹਨ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਅਨਾਦੀ।
2. ਨਾਸਕੀ ਵਿਅੰਜਨ (Nasal) - ਨਾਸਕੀ ਪੁਨੀਆਂ ਦੇ ਉਚਾਰਨ ਸਮੇਂ ਸਾਹ ਦੀ ਹਵਾ ਨੱਕ ਰਸਤੇ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਦੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ /ਮ, ਨ, ਞ (ਙ) ਅਤੇ (ਞ)। ਪੰਜ ਨਾਸਕੀ ਵਿਅੰਜਨ ਹਨ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਸਾਰੇ ਮੌਖਿਕ ਵਿਅੰਜਨ ਹਨ।
3. ਪਾਸੇਦਾਰ ਵਿਅੰਜਨ (Lateral) - ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ /ਲ/ ਅਤੇ /ਲ਼/ ਦੇ ਪਾਸੇਦਾਰ ਵਿਅੰਜਨ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੁਨੀਆਂ ਦੇ ਉਚਾਰਨ ਸਮੇਂ ਜੀਭ ਦੀ ਨੋਕ ਦੰਦ ਪਠਾਰ ਨਾਲ ਸਪੱਰਸ਼ ਕਰ ਕੇ ਹਵਾ ਨੂੰ ਰੋਕਦੀ ਹੈ ਪਰ ਸਾਹ ਦੀ ਹਵਾ ਜੀਭ ਦੇ ਦੋਹਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਵਾਲੇ ਖੱਪਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।
4. ਕੰਬਵਾਂ ਵਿਅੰਜਨ (Trill) - /ਰ/ ਕੰਬਵੀਂ ਪੁਨੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਦੇ ਉਚਾਰਨ ਵੇਲੇ ਜੀਭ ਵਿਚ ਕਾਂਬਾ ਜਿਹਾ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਜੀਭ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਬੁਟ ਨੂੰ ਫੁੰਗਦੀ ਹੈ।
5. ਫਟਕਵਾਂ (Flap) - /ੜ/ ਫਟਕਵਾਂ ਵਿਅੰਜਨ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਉਚਾਰਨ ਵੇਲੇ ਜੀਭ ਤਾਲੂ ਨੂੰ ਫੂਹਕੇ ਫਟਕੇ ਨਾਲ ਹੇਠਾਂ ਆਉਂਦੀ ਹੈ।
6. ਖੋਹਵੇਂ ਵਿਅੰਜਨ (Fricative) - ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ /ਸ/, /ਸ਼/ ਤੇ /ਹ/ ਤਿੰਨ ਖੋਹਵੇਂ ਵਿਅੰਜਨ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਉਚਾਰਨ ਵੇਲੇ ਸਾਹ ਦੀ ਹਵਾ ਉਚਾਰਨ ਅੰਗ ਨਾਲ ਖੋਹਦੀ ਹੋਈ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

7. ਸਰਕਵੇਂ ਵਿਅੰਜਨ (Gliding) - ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਦੱਸਿਆ ਜਾ ਚੁੱਕਿਆ ਹੈ ਕਿ /ਯ/ ਤੇ /ਵ/ ਦੋਵੇਂ ਸਰਕਵੀਆਂ ਧੁਨੀਆਂ ਹਨ। ਕਿਤੇ ਇਹ ਵਿਅੰਜਨ ਵਿਚ ਬਦਲ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਕਿਤੇ ਸਵਰਾਂ ਵਿਚ। /ਯ/ ਦੇ ਉਚਾਰਨ ਸਮੇਂ ਜੀਭ ਪਹਿਲਾਂ /ਇ/ ਵਾਲੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਪਰ ਉਚਾਰਨ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੀ ਅਗਲੀ ਸਥਿਤੀ ਅਖਤਿਆਰ ਕਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਵੇਂ /ਵ/ ਦਾ ਉਚਾਰਨ /ਉ/ ਵਾਲੀ ਸਥਿਤੀ ਤੋਂ ਆਰੰਭ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਛੱਟ ਹੀ ਜੀਭ ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਤੋਂ ਸਰਕ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਉਪਰੋਕਤ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਤੋਂ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਕੁੱਲ 29 ਵਿਅੰਜਨ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ /ਯ/ ਤੇ /ਵ/ ਤਾਂ ਸਵਰ ਅਤੇ ਵਿਅੰਜਨ ਧੁਨੀਆਂ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਹਨ। /ਛ/ ਤੇ /ਞ/ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਅਜੋਕੇ ਪੰਜਾਬੀ ਉਚਾਰਨ ਵਿਚ ਨਾ-ਮਾਤਰ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ /ਫ, ਖ ਤੇ ਗ/ ਵੀ ਪੁਨੀ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਪੱਖੋਂ ਨਿਖੜਵੇਂ ਲੱਛਣ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦੀਆਂ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਅਜੋਕੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਧੁਨੀਆਂ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਵਿਅੰਜਨ ਧੁਨੀਆਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਵਿਚ ਅਸੀਂ /ਘ, ਙ, ਞ, ਟ, ਠ/ ਆਦਿ ਨਾਦੀ, ਮਹਾਂਪ੍ਰਾਣ ਧੁਨੀਆਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਕਿਉਂਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਧੁਨੀਆਂ ਦੀ ਥਾਂ ਵੀ ਹੁਣ ਸੁਰ (Tone) ਨੇ ਲੈ ਲਈ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਗੱਲਬਾਤ ਅੱਗੇ ਸੁਰ ਸਿਰਲੇਖ ਤਹਿਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਅਭਿਆਸ ਪਹਿਲਾ

- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 1. ਸਵਰ ਧੁਨੀ ਦੇ ਉਚਾਰਨ ਲਈ ਲੱਗਦੇ ਸਮੇਂ ਠੂੰ ਕੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ?

- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 2. ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਸਵਰ ਧੁਨੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਕਿੰਨੀ ਹੈ?

- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 3. ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਲਘੂ ਸਵਰਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿਓ।

- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 4. ਦੀਰਘ ਸਵਰਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿਓ।

- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 5. ਨਾਦੀ ਮਹਾਂਪ੍ਰਾਣ ਧੁਨੀਆਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿਓ।

ਕਵੀਆਂ
ਜਾਂ ਜੀਭ
ਜਾਂਦੀ
ਜਾਂਦੀ

ਸਵਰ
ਇਸੇ
ਨੀਆਂ
ਨੀਆਂ
ਬਾਰੇ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 6. ਉਚਾਰਨ ਸਥਾਨ ਦੇ ਅਧਾਰ ਉੱਤੇ ਵਿਅੰਜਨ ਧੁਨੀਆਂ ਦਾ ਵਰਗੀਕਰਨ ਪੇਸ਼ ਕਰੋ।

.....
.....
.....
.....

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 7. ਉਚਾਰਨ ਵਿਧੀ ਦੇ ਅਧਾਰ ਉੱਤੇ ਵਿਅੰਜਨ ਧੁਨੀਆਂ ਦਾ ਵਰਗੀਕਰਨ ਪੇਸ਼ ਕਰੋ।

.....
.....
.....
.....

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 8. ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਡੱਕਵੇਂ ਵਿਅੰਜਨ ਕਿਹੜੇ ਹਨ।

.....
.....
.....
.....

2.3 ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀਆਂ ਸ਼ਬਦ-ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ

2.3.1 ਨਾਂਵ

ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਜਿਹੜਾ ਸ਼ਬਦ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ, ਪ੍ਰਾਣੀ, ਵਸਤ, ਗੁਣ, ਵਿਚਾਰ, ਸੰਕਲਪ, ਸਥਿਤੀ ਆਦਿ ਦਾ ਬੋਧ ਕਰਾਏ, ਉਸ ਨੂੰ ਵਿਆਕਰਨ ਵਿਚ ਨਾਂਵ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿਚ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ: ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ, ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ, ਆਦਮੀ, ਪਹਾੜ, ਸੂਰਜ, ਸੱਚ, ਧਰਮ, ਭਾਰਤ, ਦਿੱਲੀ, ਪੰਜਾਬ, ਮੈਟਰੋ, ਫੌਜ, ਲੋਕ ਸਭਾ, ਕੰਪਨੀ, ਸਕੂਲ, ਆਦਿ ਸਭ ਨਾਂਵ ਸ਼ਬਦ ਹਨ।

ਸਥਾਪਤੀ

ਅਰਥਾਂ ਦੇ ਅਧਾਰ 'ਤੇ ਨਾਂਵ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀਆਂ ਦੋ ਮੁੱਖ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਬਣਦੀਆਂ ਹਨ : ਨਿੱਜੀ ਜਾਂ ਖਾਸ ਨਾਂਵ ਅਤੇ ਆਮ ਜਾਂ ਸਧਾਰਨ ਨਾਂਵ। ਸਧਾਰਨ ਨਾਂਵ ਦੀਆਂ ਅੱਗੇ ਚਾਰ ਉਪ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਹਨ : ਜਾਤੀਵਾਚਕ, ਇਕੱਠਵਾਚਕ, ਪਦਾਰਥਬੋਧਕ ਤੇ ਭਾਵਵਾਚੀ।

(ੳ) ਨਿੱਜਵਾਚਕ ਨਾਂਵ

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸਾਨੂੰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਖਾਸ ਚੀਜ਼ ਜਿਵੇਂ ਵਿਅਕਤੀ, ਜੀਵ, ਥਾਂ, ਵਸਤੂ ਦਾ ਬੋਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਨਿੱਜ-ਵਾਚਕ ਨਾਂਵ ਆਖਦੇ ਹਾਂ। ਜਿਵੇਂ: ਸੁਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਯਮਨਾ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, ਜਲੰਧਰ, ਚਾਂਦਨੀ ਚੌਂਕ, ਲਾਲ ਕਿਲਾ, ਆਦਿ। ਇਸ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ।

(ਅ) ਜਾਤੀਵਾਚਕ ਨਾਂਵ

ਜੋ ਸ਼ਬਦ ਸਮੁੱਚੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਤਾ ਕਰਨ, ਉਸ ਨੂੰ ਜਾਤੀ-ਵਾਚਕ ਨਾਂਵ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ: ਪੁੱਤ, ਧੀ, ਕੁੜੀ, ਮਾਂ, ਬਾਪ, ਕੁੱਤਾ, ਕਬੂਤਰ, ਚਾਚਾ, ਭੂਆ, ਸ਼ਹਿਰ, ਦੁਕਾਨ, ਕਿਤਾਬ, ਸਬਜ਼ੀ, ਕਲੋਨੀ, ਪਾਰਕ, ਖੇਤ ਆਦਿ। ਇਸ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ ਵੀ ਬਣਦਾ ਹੈ।

(ੲ) ਇੱਕੱਠਵਾਚਕ ਨਾਂਵ

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦ ਰਾਹੀਂ ਸਾਨੂੰ ਵਿਅਕਤੀਆਂ, ਜੀਵਾਂ ਦੇ ਸਮੂਹ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਮਿਲੇ ਜਾਂ ਗਿਣਨ ਯੋਗ ਵਸਤਾਂ ਦੇ ਇਕੱਠ ਬਾਰੇ ਪਤਾ

ਲੱਗੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਇੱਕਠਵਾਚਕ ਨਾਂਵ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ: ਪੁਲਿਸ, ਕਲਾਸ, ਭੀੜ, ਜਥਾ, ਪੰਕਤੀ, ਟੀਮ, ਜਥਾ, ਬਰਾਤ, ਡਾਰ, ਵੇਰ, ਇੱਜੜ ਆਦਿ ਨੂੰ ਇੱਕਠਵਾਚਕ ਨਾਂਵ/ ਸਮੂਹ ਵਾਚਕ ਨਾਂਵ ਆਖਦੇ ਹਨ।

(ਸ) ਪਦਾਰਥਵਾਚਕ ਨਾਂਵ

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਤੋਲੇ, ਮਿਣੇ, ਗਿਣੇ ਜਾ ਸਕਣ ਵਾਲੇ ਪਦਾਰਥ ਬਾਰੇ ਪਤਾ ਲੱਗੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਪਦਾਰਥਵਾਚਕ ਨਾਂਵ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ: ਮਿੱਟੀ, ਇੱਟਾਂ, ਬਜਰੀ, ਚੀਨੀ, ਸੱਕਰ, ਦੁੱਧ, ਪਾਣੀ, ਤੇਲ, ਚਾਂਦੀ, ਲੋਹਾ, ਸੀਮਿੰਟ, ਕਣਕ ਅਤੇ ਦਾਲ ਆਦਿ ਨੂੰ ਪਦਾਰਥਵਾਚਕ ਨਾਂਵ ਜਾਂ ਵਸਤੂਵਾਚਕ ਨਾਂਵ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

(ਹ) ਭਾਵਵਾਚਕ ਨਾਂਵ

ਜੇ ਨਾਂਵ ਸ਼ਬਦ ਕਿਸੇ ਭਾਵ, ਗੁਣ, ਹਾਲਤ, ਵਿਚਾਰ, ਸੰਕਲਪ ਆਦਿ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਣ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਭਾਵਵਾਚਕ ਨਾਂਵ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਅਧੀਨ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ: ਖੁਸ਼ਬੂ, ਪਿਆਰ, ਪ੍ਰੇਮ, ਸੁੰਦਰਤਾ, ਅਮੀਰੀ, ਸਿਹਤ, ਕੁਰਬਾਨੀ, ਬਿਮਾਰੀ, ਖੁਸ਼ੀ, ਦੁੱਖ, ਸੁੱਖ, ਗੁੱਸਾ, ਸ਼ਹੀਦੀ, ਬੁਢਾਪਾ ਅਤੇ ਬਚਪਨ ਆਦਿ।

2.3.2 ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ

ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚਲੇ ਨਾਂਵ ਸ਼ਬਦਾਂ ਜਾਂ ਪੜਨਾਂਵ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਕ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਿਚਰ ਕੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਨਾਂਵ/ਪੜਨਾਂਵ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਗੁਣ, ਅੰਗੁਣ, ਗਿਣਤੀ, ਮਿਣਤੀ, ਲੱਛਣ, ਰੰਗ ਅਤੇ ਅਵਸਥਾ ਆਦਿ ਦਾ ਬੋਧ ਕਰਾ ਕੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਮ ਤੋਂ ਖ਼ਾਸ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ।

ਅਰਥ ਆਧਾਰਿਤ ਵਰਗੀਕਰਨ - ਅਰਥਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀਆਂ ਪੰਜ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ: ਗੁਣਵਾਚਕ, ਸੰਖਿਆ/ਗਿਣਤੀਵਾਚਕ, ਪਰਮਾਣ/ ਮਿਣਤੀਵਾਚਕ, ਨਿਸ਼ਚੇਵਾਚਕ, ਪੜਨਾਂਵੀਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ।

1. ਗੁਣਵਾਚਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ
ਕਾਲਾ, ਗੋਰਾ, ਚੰਗਾ, ਮਾੜਾ, ਮੋਟਾ, ਪਤਲਾ, ਲਾਇਕ, ਨੇਕ, ਹੁਸ਼ਿਆਰ, ਨਲਾਇਕ, ਬਦਮਾਸ਼, ਸਾਊ, ਚਲਾਕ, ਸੋਹਣਾ, ਪਵਿੱਤਰ, ਸੱਚਾ, ਝੂਠਾ ਆਦਿ।
2. ਸੰਖਿਆ/ਗਿਣਤੀ ਵਾਚਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ
ਇਕ, ਦੋ, ਤਿੰਨ, ਚਾਰ, ਪੰਜ, ਅੱਠ, ਦਸ, ਇਕ, ਦੋਵਾਂ/ਦੋਹਾਂ, ਤਿੰਨਾਂ, ਚਾਰਾਂ/ਚੌਹਾਂ, ਪੰਜਾਂ, ਅੱਠਾਂ, ਦਸਾਂ, ਦੋਵੀਂ/ਦੋਹੀਂ, ਤਿੰਨੀਂ, ਚੌਹੀਂ, ਪੰਜੀਂ, ਅੱਠੀਂ, ਦਸੀਂ, ਪਾ 1/4, ਅੱਧਾ 1/2, ਪੈਣਾ 3/4, ਥੋੜ੍ਹੇ, ਬਹੁਤ, ਕਈ, ਪੰਜ ਕੁ, ਵੀਹ ਕੁ, ਪੱਚੀ ਤੀਹ, ਸੱਠ ਸੱਤਰ, ਇਕ ਅੱਧ, ਲੱਖਾਂ ਕਰੋੜਾਂ ਆਦਿ।
3. ਪਰਮਾਣ/ਮਿਣਤੀਵਾਚਕ
ਦੋ ਕਿਲੋ ਆਟਾ, ਚਾਰ ਗਲਾਸ ਪਾਣੀ, ਦੋ ਹੱਥ ਲੰਮਾ ਸੱਪ, ਜ਼ਰਾ ਕੁ, ਕੁੱਝ, ਵੱਧ, ਚੋਖਾ, ਕਾਫੀ, ਥੋੜ੍ਹਾ, ਸਾਰਾ, ਵੇਰ ਸਾਰਾ, ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ, ਬਥੇਰਾ ਆਦਿ।
4. ਨਿਸ਼ਚੇਵਾਚਕ
ਇਹ ਕੁਰਸੀ, ਐਹ ਪੁਸਤਕ, ਆਹ ਕਿਤਾਬ, ਹਾਅ ਗਮਲਾ, ਉਹ, ਔਹ ਆਦਿ।
5. ਪੜਨਾਂਵੀਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ
ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਪੜਨਾਂਵਾਂ ਨੂੰ ਪੜਨਾਂਵੀਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ : ਕੀ ਚੀਜ਼, ਕੌਣ ਆਦਮੀ, ਸਾਡੀ ਦੁਕਾਨ, ਮੇਰਾ ਮਿੱਤਰ, ਉਹ ਰਾਤ ਆਦਿ।

ਵਰਤੋਂ ਦੇ ਪੱਖ ਤੋਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣਾਂ ਦੀਆਂ ਦੋ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਬਣਦੀਆਂ ਹਨ :

2.3.3 ਕਿਰਿਆ

ਅਰਥ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਕਿਰਿਆ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿਚ ਉਹ ਸ਼ਬਦ ਜਾਂ ਸ਼ਬਦ ਰੂਪ ਰੱਖੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਕਾਰਜੀ ਸਥਿਤੀ ਦੀ ਸੂਚਨਾ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਕਾਰਜ ਦੇ ਪੱਖੋਂ ਕਿਰਿਆਵੀਂ ਸ਼ਬਦ ਵਿਸ਼ੇ ਦੇ ਅਹਿਮ ਹਿੱਸੇ ਵਜੋਂ ਵਿਚਰ ਕੇ ਆਪਣਾ ਵਾਕਾਤਮਕ ਕਾਰਜ ਸਾਕਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ।

1. ਮੁੱਖ ਕਿਰਿਆ
ਵਾਕ ਬਣਤਰ ਵਿਚ ਕਿਰਿਆਵੀ ਸ਼ਬਦ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸ਼ਬਦ ਸਮੂਹਾਂ ਵਜੋਂ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਕਿਰਿਆਵੀ ਰੂਪ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਕਾਰਜ ਵਲ ਸੰਕੇਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਅਰਥਾਤ ਕਿਰਿਆਵੀ ਸ਼ਬਦ ਸਮੂਹ ਵਿਚ ਇਸ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਮੁੱਖ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਮਿਸਾਲ ਵਜੋਂ :

- ਡਾਰ,
- ਆਖਦੇ
ਦਿ ਨੂੰ
- ਨਾਂਵ
ਦੁੱਖ,
- ਵਿਚਰ
ਣਤੀ,
- ਥਾਪਤ
ਸ਼ਣ।
- ਰੋਹਣਾ,
- ਦੇਹੀ,
ਪੱਚੀ
- ਸਾਰਾ,
- ਦਮੀ,
1. ਇਹ ਸਤਕ ਮੇਰੇ ਪਿੰਡ ਵਲ ਨੂੰ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ।
 2. ਬੱਚੇ ਪਾਰਕ ਵਿਚ ਖੇਡ ਰਹੇ ਸਨ।
 3. ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਆਬਾਦੀ ਬਹੁਤ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਵਧ ਰਹੀ ਹੈ।
ਉਕਤ ਵਾਕਾਂ ਵਿਚ ਜਾ, ਖੇਡ ਅਤੇ ਵਧ ਸ਼ਬਦ ਰੂਪ ਮੁੱਖ ਕਿਰਿਆ ਵਜੋਂ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਹਨ।
 2. ਸਹਾਇਕ ਕਿਰਿਆ
ਸਹਾਇਕ ਕਿਰਿਆ, ਮੁੱਖ ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਸਹਾਇਕ ਰੂਪ ਵਜੋਂ ਵਿਚਰਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਇਸ ਨੂੰ ਸਹਾਇਕ ਕਿਰਿਆ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਮੁੱਖ ਕਿਰਿਆ ਦਾ ਕਾਲਬੋਧਕ ਅੰਸ਼ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਦੋ ਸਹਾਇਕ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਹਨ : ਹੈ ਤੇ ਸੀ। 'ਹੈ' ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲ ਦੀ ਸੂਚਕ ਹੈ ਅਤੇ 'ਸੀ' ਭੂਤਕਾਲ ਦੀ।
 3. ਸੰਚਾਲਕ ਕਿਰਿਆ
ਜਿਵੇਂ ਸਹਾਇਕ ਕਿਰਿਆ, ਕਿਰਿਆ ਦਾ ਕਾਲਬੋਧਕ ਅੰਸ਼ ਹੈ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਕ ਹੋਰ ਅੰਸ਼ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਮੁੱਖ ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਨਾਲ ਆਉਂਦਾ। ਇਸ ਅੰਸ਼ ਨੂੰ ਸੰਚਾਲਕ ਕਿਰਿਆ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਪਰੇਰਕ ਵੀ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਇਸ ਲਈ Operator ਮਦ ਵਰਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸੰਚਾਲਕ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਅੱਗੋਂ ਚਾਰ ਉਪ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ ਹੈ :
ਮੁੱਢਲੀ ਸੰਚਾਲਕ ਕਿਰਿਆ, ਕਰਮਵਾਚੀ ਸੰਚਾਲਕ ਕਿਰਿਆ, ਗਤੀਵਾਚਕ ਸੰਚਾਲਕ ਕਿਰਿਆ ਤੇ ਸੰਭਾਵਕ ਸੰਚਾਲਕ ਕਿਰਿਆ।
 4. ਅਕਰਮਕ ਕਿਰਿਆ
ਜਿਹੜੀਆਂ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਨਾਲ ਕਰਮ ਦੀ ਲੋੜ ਨਾ ਪਵੇ, ਅਰਥਾਤ ਕਰਮ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੀ ਵਾਕ ਮੁਕੰਮਲ ਹੋਵੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਕਰਮਕ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ: ਬੱਚੇ ਪੜ੍ਹ ਰਹੇ ਹਨ ਵਾਕ ਵਿਚ ਬੱਚੇ ਕਰਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪੜ੍ਹ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿਰਿਆ ਹੈ। ਸੋ ਪੜ੍ਹ ਅਕਰਮਕ ਕਿਰਿਆ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੌੜ, ਰੋ, ਜਾ ਆ, ਖਾ, ਹਸ ਆਦਿ ਵੀ ਅਕਰਮਕ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਹਨ।
 5. ਸਕਰਮਕ ਕਿਰਿਆ
ਜਿਸ ਕਿਰਿਆ ਨਾਲ ਕਰਮ ਦਾ ਆਉਣਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਸਕਰਮਕ ਕਿਰਿਆ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮਿਸਾਲ ਵਜੋਂ 'ਉਹ ਰੋਟੀ ਖਾ ਰਿਹਾ ਹੈ' ਵਿਚ ਖਾ ਨੂੰ ਕਰਮ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਜੇ ਕਰਮ ਰੋਟੀ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਵਾਕ ਪੂਰਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਸੋ ਖਾ ਸਕਰਮਕ ਕਿਰਿਆ ਹੈ।
 6. ਪ੍ਰੇਰਨਾਰਥਕ ਕਿਰਿਆ
ਜਿਸ ਕਿਰਿਆ ਦਾ ਕਰਤਾ ਕੰਮ ਨੂੰ ਆਪ ਨਾ ਕਰੇ ਸਗੋਂ ਕਿਸੇ ਦੂਜੇ ਕੋਲੋਂ ਕਰਵਾਏ ਜਾਂ ਕਰਾਉਣ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦੇਵੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਨਾਰਥਕ ਕਿਰਿਆ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ: 'ਇਹ ਕੰਮ ਤੁਸੀਂ ਬੱਚਿਆਂ ਤੋਂ ਕਰਾਉਣਾ/ਕਰਵਾਉਣਾ ਹੈ' ਵਾਕ ਵਿਚ 'ਕਰਾਉਣਾ/ਕਰਵਾਉਣਾ' ਪ੍ਰੇਰਨਾਰਥਕ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੁੜਵਾਉਣਾ, ਸਿਖਾਉਣਾ ਆਦਿ ਵੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾਰਥਕ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਹਨ।
 7. ਜੋੜੂ ਜਾਂ ਸੰਜੋਗੀ ਕਿਰਿਆ/
ਜਿਹੜੀ ਕਿਰਿਆ ਨਾਂਵ ਜਾਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਅਤੇ ਉਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਜੋੜਦੀ ਜਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਸੰਜੋਗ ਪੈਦਾ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਸੰਬੰਧਜੋੜ ਜਾਂ ਸੰਜੋਗੀ ਕਿਰਿਆ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ :
(ੳ) ਇਹ ਮੁੰਡਾ ਬਹੁਤ ਚੰਗਾ ਹੈ/ਸੀ।
(ਅ) ਇਹ ਘਰ ਬਹੁਤ ਸੋਹਣਾ ਹੈ/ਸੀ।

2.3.4 ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ

ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਕਿਰਿਆ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਕਈ ਪੱਖਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਸਮੁੱਚੇ ਵਾਕ ਉਪਰ ਵੀ ਖਾਸ ਪ੍ਰਭਾਵ ਛੱਡਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਕਰ ਕੇ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਵਿਵਿਧ ਗੁਣਾ ਤੇ ਕਾਰਜਾਂ ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਦਰਅਸਲ ਇਸ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿਚ ਬਾਕੀ ਸਾਰੀਆਂ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਸਾਇਦ ਇਸੇ ਲਈ ਇਸ ਨੂੰ ਮਿਸ਼ਰਿਤ ਸ਼ਬਦ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵੀ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਅਰਥਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣਾਂ ਦੀਆਂ ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ :

1. ਸਮਾਂ ਸੂਚਕ : ਅੱਜ, ਅਜੇ, ਕਲ੍ਹ, ਭਲਕ, ਪਰਸੋਂ, ਸਵੇਰੇ, ਦੁਪਹਿਰੇ, ਤਕਾਲੀਂ, ਦਿਨੇ, ਰਾਤੀਂ, ਪਹਿਲਾਂ, ਪਿਛੋਂ, ਮਗਰੋਂ, ਹੁਣ, ਉਦੋਂ, ਜਦੋਂ, ਕਦੇ, ਕਦ, ਸਦਾ, ਨਿਤ, ਅਕਸਰ, ਫੇਰ ਤੁਰੰਤ, ਅੱਜ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਸੱਤ ਵਜੇ, ਜਨਵਰੀ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਹਫ਼ਤੇ ਆਦਿ।

2. ਸਥਾਨਸੂਚਕ : ਇਥੇ, ਉਥੇ, ਪਾਸ, ਕੋਲ, ਅੰਦਰ, ਬਾਹਰ, ਦੂਰ, ਉੱਚੇ, ਪਰੇ, ਘਰੇ, ਸ਼ਹਿਰ, ਪਿੰਡ, ਨੇੜੇ, ਉੱਤੇ, ਸਾਡੇ ਪਿੰਡ, ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ 'ਤੇ ਆਦਿ।
3. ਦਿਸ਼ਾਸੂਚਕ : ਏਧਰ, ਓਧਰ, ਜਿਧਰ, ਕਿਧਰ, ਅੱਗੇ, ਪਿੱਛੇ, ਸਾਹਮਣੇ, ਸੱਜੇ, ਖੱਬੇ, ਸ਼ਹਿਰ ਵੱਲ, ਪਿੰਡ ਵੱਲ, ਚੁਪਾਸੇ ਆਦਿ।
4. ਵਿਧੀਵਾਚਕ : ਇੰਜ, ਏਂਦਾ, ਜਿਦਾਂ, ਓਦਾਂ, ਛੇਤੀ, ਹੌਲੀ, ਕਾਹਲਾ, ਤੇਜ਼, ਮੱਠਾ, ਇਕੁਰ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਸਹਿਜੇ, ਜਲਦੀ, ਝਟਪਟ, ਅਚਨਚੇਤ, ਧੜਾਧੜ, ਕਿਹੜੇ ਮੂੰਹ ਨਾਲ, ਸਰਬਸੰਮਤੀ ਨਾਲ ਆਦਿ।
5. ਗਿਣਤੀ ਵਾਚਕ : ਇਕ ਵਾਰ, ਦੋ ਵਾਰ, ਬਹੁਤ ਵਾਰ, ਅਨੇਕ ਵਾਰ, ਸੌ ਵਾਰ, ਕਈ ਵਾਰ ਆਦਿ।
6. ਮਾਤਰਾ ਬੋਧਕ : ਥੋੜ੍ਹਾ, ਬਹੁਤਾ, ਘੱਟ, ਏਨਾ, ਵੱਧ, ਕਿੰਨਾ, ਥੋੜ੍ਹਾ-ਥੋੜ੍ਹਾ ਆਦਿ।
7. ਕ੍ਰਮਬੋਧਕ : ਪਹਿਲਾ ਗੇੜ, ਅੰਤਲਾ, ਦੂਜਾ, ਛੇਵਾਂ, ਪਹਿਲਾਂ, ਪਿੱਛੋਂ, ਓੜਕ, ਛੇਕੜਲਾ ਆਦਿ।
8. ਕਾਰਨ ਬੋਧਕ : ਇਸ ਲਈ, ਇਸ ਕਰਕੇ, ਇਸ ਵਾਸਤੇ, ਕਿਉਂ, ਕਿਸ ਲਈ, ਕਿਸ ਕਰਕੇ, ਧੁਪ ਨਾਲ, ਭੁੱਖ ਨਾਲ ਆਦਿ।
9. ਨਿਸ਼ਚੇ ਬੋਧਕ : ਜ਼ਰੂਰ, ਬਿਲਕੁਲ, ਅਵੱਸ਼, ਜ਼ਰੂਰ ਹੀ, ਠੀਕ, ਸਚਮੁੱਚ, ਬੇਸ਼ਕ ਆਦਿ।

ਅਭਿਆਸ ਦੂਜਾ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 1. ਨਾਂਵ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਦਿਓ।

.....

.....

.....

.....

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 2. ਭਾਵਵਾਚੀ ਨਾਂਵ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਦਿਓ।

.....

.....

.....

.....

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 3. ਅਰਥ ਦੇ ਅਧਾਰ ਉੱਤੇ ਨਾਂਵ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਦੱਸੋ।

.....

.....

.....

.....

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 4. ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਦਿਓ।

.....

.....

.....

.....

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 5. ਅਰਥ ਦੇ ਅਧਾਰ ਉੱਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਦੱਸੋ।

.....

2.4 ਵਿਆਕਰਨਕ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ

2.4.1 ਲਿੰਗ (Gender)

ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿਚ ਲਿੰਗ ਨਾਂਵ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਵਿਆਕਰਨਕ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਹੈ। ਪਰੰਪਰਾਈ ਵਿਆਕਰਨਾਂ ਵਿਚ ਲਿੰਗ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਨਰ ਅਤੇ ਮਾਦਾ ਭੇਦ ਦੇ ਲਘਾਇਕ ਸ਼ਬਦ-ਵਰਗਾਂ ਨਾਲ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਜਦਕਿ ਭਾਸ਼ਾਈ ਲਿੰਗ ਹਮੇਸ਼ਾ ਅਜਿਹੀ ਸੂਚਨਾ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ। ਮਿਸਾਲ ਵਜੋਂ ਮੁਸਾਫਰ ਸ਼ਬਦ ਪੁਲਿੰਗ ਹੈ ਅਤੇ ਸਵਾਰੀ ਸ਼ਬਦ ਇਲਿੰਗ ਹੈ। ਪਰ ਮੁਸਾਫਰ/ਸਵਾਰੀ; ਔਰਤ/ਮਰਦ ਦੋਵੇਂ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇੱਜੜ ਅਤੇ ਡਾਰ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇੱਜੜ ਪੁਲਿੰਗ ਹੈ ਅਤੇ ਡਾਰ ਇਲਿੰਗ, ਪਰ ਇੱਜੜ ਤੇ ਡਾਰ ਵਿਚ ਵੀ ਨਰ ਅਤੇ ਮਾਦਾ ਦੋਵਾਂ ਵਰਗਾਂ ਦੇ ਜੀਵ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਸਜੀਵ ਕੁਦਰਤ ਵਿਚ ਤਾਂ ਨਰ ਅਤੇ ਮਾਦਾ ਦੇ ਜੋੜੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਅਜਿਹਾ ਹੋਣਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਨਾਲੇ ਭਾਸ਼ਾ ਤਾਂ ਨਿਰਜੀਵ ਵਸਤਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਪੁਲਿੰਗ/ਇਲਿੰਗ ਵਰਗਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡ ਕੇ ਦੇਖਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਆਧੁਨਿਕ ਵਿਆਕਰਨ ਵਿਚ ਲਿੰਗ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਨੂੰ ਨਰ/ਮਾਦਾ ਭੇਦਾਂ ਤੋਂ ਨਿਖੇੜ ਕੇ ਨਿਰੋਲ ਵਿਆਕਰਨਕ ਪੱਧਰ ਉਪਰ ਵੇਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਨਜ਼ਰੀਏ ਤੋਂ ਲਿੰਗ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਵਿਕਾਰੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸੰਬੰਧ ਨਾਂਵ ਸ਼ਬਦ-ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਇਸਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਵਾਕਾਤਮਿਕ ਪੱਧਰ ਤੇ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਵਿਚ ਨਾਂਵਾਂ ਦੇ ਲਿੰਗ ਭੇਦ ਕਾਰਨ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਅਤੇ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਲਿੰਗ ਦੇ ਪੱਖ ਤੋਂ ਵਿਕਾਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਲਿੰਗ ਦੀ ਹੋਂਦ ਵਿਆਕਰਨਕ ਹੈ। ਪਰ ਸ਼ਾਬਦਿਕ ਪੱਧਰ ਉਪਰ ਲਿੰਗ ਪੰਜਾਬੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਕੋਸ਼ਗਤ ਲੱਛਣ ਵੀ ਹੈ। ਅਰਥਾਤ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਨਾਂਵ ਪੁਲਿੰਗ ਜਾਂ ਇਲਿੰਗ ਵਰਗਾਂ ਵਿਚ ਰੱਖੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਪੱਖੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਨਾਂਵ ਸ਼ਬਦ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਵਰਗਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

1. ਸਵਰ-ਅੰਤਿਕ ਪੁਲਿੰਗ ਨਾਂਵਾਂ ਤੋਂ ਇਲਿੰਗ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਧਾਤੂ ਨਾਲ ਇਲਿੰਗ ਬੋਧਕ ਪਿਛੇਤਰ ਲਗਦੇ ਹਨ:

(ੳ) -/ਆ/ ਅੰਤਕ ਪੁਲਿੰਗ ਨਾਂਵਾਂ ਤੋਂ /ਈ/ ਅੰਤਕ ਇਲਿੰਗ ਨਾਂਵ:

ਪੁਲਿੰਗ	ਇਲਿੰਗ	ਪੁਲਿੰਗ	ਇਲਿੰਗ
ਘੋੜਾ	ਘੋੜੀ	ਪੱਖਾ	ਪੱਖੀ
ਕੁੱਤਾ	ਕੁੱਤੀ	ਕੋਠਾ	ਕੋਠੀ
ਤੋਤਾ	ਤੋਤੀ	ਰੰਬਾ	ਰੰਬੀ
ਦਾਦਾ	ਦਾਦੀ	ਖੁਰਪਾ	ਖੁਰਪੀ
ਨਾਨਾ	ਨਾਨੀ	ਸਟਾ	ਸੋਟੀ

ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਂਵ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਹ ਸ਼ਬਦ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਜਾਂ ਤਾਂ ਜੋੜਿਆਂ ਦੇ ਬੋਧਕ ਹਨ ਜਾਂ ਫਿਰ ਕੁੱਝ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਸਾਕਾਚਾਰੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਸ ਵਰਗ ਵਿਚ ਵੱਡੀਆਂ ਅਤੇ ਛੋਟੀਆਂ ਵਸਤਾਂ ਵੀ ਆ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਵਰਗ ਵਿਚ /-ਆ/ ਅੰਤਕ ਸ਼ਬਦ ਪੁਲਿੰਗ ਅਤੇ /-ਈ/ ਅੰਤਕ ਸ਼ਬਦ ਇਲਿੰਗ ਹਨ।

(ਅ) /-ਈ/ ਅੰਤਕ ਪੁਲਿੰਗ ਨਾਂਵਾਂ ਤੋਂ /-ਅਣ/,-ਅਨ/ ਅੰਤਕ ਇਲਿੰਗ ਨਾਂਵ:

ਪੁਲਿੰਗ	ਇਲਿੰਗ
ਤੋਲੀ	ਤੋਲਣ
ਜੋਗੀ	ਜੋਗਣ
ਮੋਚੀ	ਮੋਚਣ
ਮਾਲੀ	ਮਾਲਣ
ਪੰਜਾਬੀ	ਪੰਜਾਬਣ
ਧੋਬੀ	ਧੋਬਣ
ਗੁਜਰਾਤੀ	ਗੁਜਰਾਤਣ

(ੲ) /-ਈਆ/ ਅੰਤਕ ਪੁਲਿੰਗ ਨਾਂਵਾਂ ਤੋਂ /-ਅਣ ਜਾਂ ਅਨ/ ਅੰਤਕ ਇਲਿੰਗ ਨਾਂਵ :

ਲਾਹੌਰੀਆ	ਲਾਹੌਰਨ
ਪਹਾੜੀਆ	ਪਹਾੜਨ
ਪੋਠੋਹਾਰੀਆ	ਪੋਠੋਹਾਰਨ
ਫਰੀਦਕੋਟੀਆ	ਫਰੀਦਕੋਟਣ

(ਸ) /-ਈ/ ਅੰਤਕ ਪੁਲਿੰਗ ਨਾਂਵਾਂ ਤੋਂ /-ਇਣ/ ਅੰਤਕ ਇਲਿੰਗ ਨਾਂਵ:

ਨਾਈ	ਨਾਇਣ
ਕਸਾਈ	ਕਸਾਇਣ

ਸ਼ੁਦਾਈ	ਸ਼ੁਦਾਇਣ
ਹਲਵਾਈ	ਹਲਵਾਇਣ

(੨) ਵਿਅੰਜਨ-ਅੰਤਿਕ ਪੁਲਿੰਗ ਨਾਂਵਾਂ ਤੋਂ ਇਲਿੰਗ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਵਿਉਂਤਪਤ ਪਿਛੇਤਰ ਜੋੜੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ:

(ੳ) ਵਿਅੰਜਨ-ਅੰਤਿਕ ਪੁਲਿੰਗ+/-ਈ/ ਪਿਛੇਤਰ

ਦਾਸ	ਦਾਸੀ
ਹਿਰਨ	ਹਿਰਨੀ
ਕਬੂਤਰ	ਕਬੂਤਰੀ
ਜੱਟ	ਜੱਟੀ
ਪਹਾੜ	ਪਹਾੜੀ
ਪੁੱਤਰ	ਪੁੱਤਰੀ

(ੲ) ਵਿਅੰਜਨ-ਅੰਤਿਕ ਪੁਲਿੰਗ +(/-ਈ/,/-ਨੀ/) ਪਿਛੇਤਰ

ਸ਼ੇਰ	ਸ਼ੇਰਨੀ
ਮੇਰ	ਮੇਰਨੀ
ਹੰਸ	ਹੰਸਣੀ
ਭਗਤ	ਭਗਤਣੀ
ਕੁੜਮ	ਕੁੜਮਣੀ

ਨੋਟ: ਪੰਜਾਬੀ ਧੁਨੀ ਵਿਉਂਤ ਦੇ ਨੇਮਾਂ ਮੁਤਾਬਿਕ /ਰ,ੜ ਤੇ ਣ/ ਅੰਤਿਕ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਾਲ /-ਨੀ/ਪਿਛੇਤਰ ਲਗਦਾ ਹੈ।

(ੳ) ਜਾਤ, ਪੇਸ਼ੇ ਅਤੇ ਰਿਸ਼ਤਾ ਸੂਚਕ ਕੁੱਝ ਵਿਅੰਜਨ ਅੰਤਿਕ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਾਲ /-ਆਣੀ/ ਪਿਛੇਤਰ ਲੱਗਦਾ ਹੈ:

ਨੌਕਰ	ਨੌਕਰਾਣੀ
ਪੰਡਤ	ਪੰਡਤਾਣੀ
ਜੇਠ	ਜੇਠਾਣੀ
ਦਿਉਰ	ਦਰਾਣੀ
ਮਾਸਟਰ	ਮਾਸਟਰਾਣੀ
ਸੇਠ	ਸੇਠਾਣੀ

ਇਸ ਵਰਗ ਦੇ ਕੁੱਝ /-ਈ/ ਅੰਤਕ ਪੁਲਿੰਗ ਨਾਂਵਾਂ ਨਾਲ
ਵੀ /-ਆਣੀ/ ਜਾਂ /-ਅਣ/ ਪਿਛੇਤਰ ਲਗਦਾ ਹੈ:

ਖਤਰੀ	ਖਤਰਾਣੀ
ਸਾਂਸੀ	ਸਾਂਸਣ

(ਸ) ਕੁੱਝ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਇਲਿੰਗ ਬਣਾਉਣ ਲਈ/-ੜੀ/ ਪਿਛੇਤਰ ਲੱਗਦਾ ਹੈ:

ਬਾਲ	ਬਾਲੜੀ
ਸੁੰਦਕ	ਸੁੰਦਕੜੀ

(੩) ਤੀਜਾ ਵਰਗ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਂਵ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਕੋਈ ਸਾਂਝੀ ਧਾਤੂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ:

ਸੱਸ	ਸਹੁਰਾ
ਪਿਤਾ	ਮਾਤਾ
ਭੂਆ	ਫੁੱਫੜ
ਧੀ	ਜਵਾਈ
ਮੁੰਡਾ	ਕੁੜੀ
ਨਰ	ਮਾਦਾ
ਮਰਦ	ਤੀਵੀਂ

ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਸਾਰੇ ਨਾਂਵ ਸ਼ਬਦ ਪੁਲਿੰਗ/ਇਲਿੰਗ ਵਰਗਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਹਰ ਪੁਲਿੰਗ ਜਾਂ ਇਲਿੰਗ ਦਾ ਵਿਰੋਧੀ ਜੁੱਟ ਹੋਵੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਵਰਗਾਂ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਜਾਤ, ਪੇਸ਼ਾ, ਰਿਸ਼ਤਾ ਜਾਂ ਆਕਾਰ ਆਦਿ ਪੱਖਾਂ ਨਾਲ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਕੁੱਝ ਅਜਿਹੀਆਂ ਨਿਰਜੀਵ ਵਸਤੂਆਂ ਵੀ ਮਿਲਦੀਆਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਵਿਰੋਧੀ ਲਿੰਗ ਰੂਪ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਮਿਸਾਲ ਵਜੋਂ: ਕੰਪਿਊਟਰ, ਲੈਪਟਾਪ, ਫੋਨ, ਮੋਬਾਇਲ, ਟੀ.ਵੀ, ਸੂਰਜ, ਚੰਨ, ਸਮੁੰਦਰ, ਪਾਣੀ, ਕਾਗਜ਼, ਆਦਿ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਧਰਤੀ, ਹਵਾ, ਚਾਂਦੀ, ਕਲਮ, ਸਿਆਹੀ, ਨੋਕੀ, ਕਣਕ ਆਦਿ ਇਲਿੰਗ ਸ਼ਬਦ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪੁਲਿੰਗ ਰੂਪ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

ਕੁੱਝ ਨਾਂਵ ਸ਼ਬਦ ਅਜਿਹੇ ਵੀ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੁੱਝ ਭਾਸ਼ਾਈ ਬੁਲਾਰੇ ਪੁਲਿੰਗ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿਚ ਰੱਖਦੇ ਹਨ ਤੇ ਕੁੱਝ ਅਜਿਹੇ ਨਾਂਵ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਇਲਿੰਗ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿਚ ਵਰਤਦੇ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ:

- ਨਿੰਮ ਸਾਡੇ ਵਿਹੜੇ ਵਿਚ ਬੜਾ ਵੱਡਾ ਨਿੰਮ ਖੜਾ ਹੈ? (ਪੁਲਿੰਗ)
 ਸਾਡੇ ਵਿਹੜੇ ਵਿਚ ਬੜੀ ਵੱਡੀ ਨਿੰਮ ਖੜੀ ਹੈ? (ਇਲਿੰਗ)
 ਦਹੀਂ ਅੱਜ ਦਹੀਂ ਬੜੀ ਸੁਆਦ ਹੈ। (ਪੁਲਿੰਗ)
 ਦਹੀਂ ਅੱਜ ਦਹੀਂ ਬੜਾ ਸੁਆਦ ਹੈ। (ਇਲਿੰਗ)

ਦਰਅਸਲ ਹਰ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਮਾਜਿਕ/ਪ੍ਰਕਿਰਤਕ ਵਰਤਾਰੇ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨ ਦਾ ਆਪਣਾ ਨਿੱਜੀ ਸੰਜਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਿੰਗ-ਸੰਜਮ ਵੀ ਹਰ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਆਪਣਾ ਵੱਖਰਾ ਤੇ ਵਿਲੱਖਣ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਡਾ ਸਮਾਜ ਮਨੁੱਖੀ ਸਮਾਜ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਪੁਰਖ-ਪ੍ਰਧਾਨ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਬਹੁਤੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਅਹੁਦਿਆਂ ਨੂੰ ਪੁਰਖ ਹੀ ਸੰਭਾਲਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਇਹਨਾਂ ਅਹੁਦਿਆਂ ਦੇ ਨਾਂਵਾਂ ਲਈ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਸ਼ਬਦ ਪੁਲਿੰਗ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ: ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ, ਜੱਜ, ਕਰਨਲ, ਮੇਜਰ, ਵੈਦ, ਡਾਕਟਰ, ਨੇਤਾ, ਕਲਰਕ ਅਤੇ ਕੰਨੂਗੇ ਆਦਿ।

ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਜੀਵਾਂ, ਪੰਛੀਆਂ ਤੇ ਜਾਨਵਰਾਂ ਦੇ ਲਿੰਗ (ਨਰ ਜਾਂ ਮਾਦਾ) ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਨ ਵਿਚ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਲਈ ਪੁਲਿੰਗ ਜਾਂ ਇਲਿੰਗ ਰੂਪ ਵਿਚੋਂ ਕੇਵਲ ਇਕ ਹੀ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮਿਸਾਲ ਵਜੋਂ:

ਪੁਲਿੰਗ	ਇਲਿੰਗ
-----	ਸੁਸਰੀ
-----	ਜੀ
-----	ਜਕ
ਭਮੱਕੜ	-----
ਡੱਡ	-----
ਮੱਫਰ	-----
ਮਗਰਮੱਛ	-----

2.4.2 ਵਚਨ

ਲਿੰਗ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਚਨ ਵੀ ਬੁਨਿਆਦੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਨਾਂਵ-ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਇਕ ਵਿਆਕਰਨਕ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਹੈ। ਪਰੰਪਰਾਈ ਵਿਆਕਰਨਾਂ ਵਿਚ ਵਚਨ ਨੂੰ ਗਿਣਤੀ ਪੱਖ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕਰਕੇ ਵਿਚਾਰਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਭਾਵ ਹਰੇਕ ਨਾਂਵ ਤੋਂ ਲਿੰਗ ਬੋਧ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਉਸਦੇ ਇਕ ਜਾਂ ਇਕ ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਹੋਣ ਦੀ ਸੂਚਨਾ ਵਚਨ ਦੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਰਾਹੀਂ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਸਮਝ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਵਿਆਕਰਨਾਂ ਵਿਚ ਨਾਂਵਾਂ ਦੇ ਰੂਪਾਂ ਦੀ ਵੰਡ ਇਕਵਚਨ ਅਤੇ ਬਹੁਵਚਨ ਦੇ ਵਰਗਾਂ ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਪਰ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਗਿਣਤੀ ਦੱਸਣ ਲਈ ਹੀ ਵਚਨ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਕਿਉਂਕਿ ਭਾਸ਼ਾਈ ਵਚਨ ਹਮੇਸ਼ਾ ਗਿਣਤੀ ਆਧਾਰਿਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਮਿਸਾਲ ਵਜੋਂ: ਭੀੜ, ਟੱਬਰ, ਡਾਰ ਆਦਿ ਸ਼ਬਦ ਇਕ ਵਚਨੀ ਹਨ ਪਰ ਭਾਵ ਪੱਖੋਂ ਇਹ ਬਹੁਵਚਨੀ ਹਨ। ਭੀੜ ਵਿਚ ਬਹੁਤੇ ਲੋਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਟੱਬਰ ਵਿਚ ਵੀ ਇਕ ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਮੈਂਬਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਡਾਰ ਵਿਚ ਇਕ ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਪਸ਼ੂ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਕਈ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਂਵ ਸ਼ਬਦ ਹਮੇਸ਼ਾ ਬਹੁਵਚਨੀ ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ: ਲੋਕ ਅਤੇ ਕਰਮ ਆਦਿ। ਕੁੱਝ ਸ਼ਬਦ ਅਜਿਹੇ ਵੀ ਹਨ ਜੋ ਗਿਣਨ ਵਾਲੀਆਂ ਵਸਤਾਂ ਦੇ ਸੂਚਕ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ਪਰ ਉਹ ਵਚਨ ਦੇ ਸੂਚਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ: ਧੁਪ ਅਤੇ ਹਵਾ ਗਿਣਤੀਵਾਚਕ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ ਪਰ ਅਕਸਰ ਅਸੀਂ ਆਖ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ : ਧੁਪਾਂ ਚੜ੍ਹ ਆਈਆਂ ਜਾਂ ਤੇਜ਼ ਹਵਾਵਾਂ ਵਗ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਇਥੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਵਚਨੀ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਵੇਂ ਕਣਕ, ਛੋਲੇ, ਚੌਲ ਆਦਿ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚਲਾ ਵਚਨ ਸੰਕਲਪ ਗਿਣਤੀ ਆਧਾਰਿਤ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਵਚਨ ਇਕ ਵਿਕਾਰੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਹੈ। ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਹਰੇਕ ਨਾਂਵ ਸ਼ਬਦ ਜਿਥੇ ਗਿਣਤੀ ਦਾ ਬੋਧ ਕਰਵਾ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਥੇ ਵਿਕਾਰੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਹੋਣ ਸਦਕਾ ਵਾਕ ਦੇ ਪੱਧਰ ਉੱਤੇ ਵਿਆਕਰਨਕ ਕਾਰਜ ਵੀ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਕਈ ਨਾਂਵ ਸ਼ਬਦ ਅਜਿਹੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਚਨ ਦੀ ਸੂਚਨਾ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਧੁਨੀਆਤਮਕ ਸਰੂਪ ਤੋਂ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ:

1. ਆ-ਅੰਤਕ ਪੁਲਿੰਗ ਨਾਂਵ ਇਕ ਵਚਨੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।
ਮੁੰਡਾ, ਘੋੜਾ, ਸੋਟਾ, ਮੋਟਾ ਆਦਿ।
2. ਈ-ਅੰਤਕ ਇਲਿੰਗ ਨਾਂਵ ਵੀ ਇਕ ਵਚਨੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

- ਘੋੜੀ, ਸੋਟੀ, ਚਿੜੀ ਆਦਿ।
3. ਆਂ-ਅੰਤਕ ਇਲਿੰਗ ਨਾਂਵ ਹਮੇਸ਼ਾ ਬਹੁਵਚਨੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।
ਕਿਤਾਬਾਂ, ਕੁੜੀਆਂ, ਸੋਟੀਆਂ ਅਤੇ ਰੋਟੀਆਂ ਆਦਿ।
4. ਇਕ ਉਚਾਰਕੰਡੀ ਇਲਿੰਗ ਨਾਂਵ ਹਮੇਸ਼ਾ ਇਕਵਚਨੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।
ਹੱਥ, ਲੱਤ, ਅੱਖ ਅਤੇ ਬਾਂਹ ਆਦਿ।

(ੳ)	ਇਕਵਚਨ	ਬਹੁਵਚਨ
	ਮੁੰਡਾ	ਮੁੰਡੇ
	ਸੋਟਾ	ਸੋਟੇ
	ਲੋਟਾ	ਲੋਟੇ
	ਘੋੜਾ	ਘੋੜੇ
	ਬੱਚਾ	ਬੱਚੇ
	ਕੋਠਾ	ਕੋਠੇ

(ਅ)	ਮਾਲੀ	ਮਾਲੀਆਂ
	ਘਰ	ਘਰਾਂ
	ਸ਼ੇਰ	ਸ਼ੇਰਾਂ
	ਤੇਲੀ	ਤੇਲੀਆਂ
	ਹਾਥੀ	ਹਾਥੀਆਂ
	ਰੁੱਖ	ਰੁੱਖਾਂ
	ਪਸ਼ੂ	ਪਸ਼ੂਆਂ

(ੲ)	ਕੁੜੀ	ਕੁੜੀਆਂ
	ਘੋੜੀ	ਘੋੜੀਆਂ
	ਚਿੜੀ	ਚਿੜੀਆਂ
	ਵੜ੍ਹੀ	ਵੜ੍ਹੀਆਂ
	ਵਸਤ	ਵਸਤਾਂ
	ਅੱਖ	ਅੱਖਾਂ
	ਲੱਤ	ਲੱਤਾਂ

ਅਭਿਆਸ ਤੀਜਾ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 1. ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਲਿੰਗ ਪ੍ਰਬੰਧ ਉੱਤੇ ਨੋਟ ਲਿਖੋ।

.....

.....

.....

.....

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 2. /-ਈ/ ਅੰਤਕ ਪੁਲਿੰਗ ਨਾਂਵਾਂ ਤੋਂ /-ਅਣ/, /-ਅਨ/ ਅਤਿਕ ਪੰਜ ਇਲਿੰਗ ਨਾਂਵ ਬਣਾਓ।

.....

.....

.....

.....

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 3. ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਕੁੱਝ ਅਜਿਹੀਆਂ ਦਸ ਨਿਰਜੀਵ ਵਸਤੂਆਂ ਦੇ ਨਾਂ ਦੱਸੋ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਵਿਰੋਧੀ ਲਿੰਗ ਰੂਪ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ?

.....

.....

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 4. ਪੇਸ਼ੇ ਤੇ ਰਿਸ਼ਤੇਨਾਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਪੰਜ ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ ਬਣਾਓ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 5. ਵਚਨ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ? ਇਸਦੇ ਵਿਆਕਰਨਕ ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰੋ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 6. /ਆ-/ਅੰਤਕ ਪੁਲਿੰਗ ਨਾਂਵ ਅਨੁਸਾਰ ਕੋਈ ਪੰਜ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਲਿਖੋ।

2.5 ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਵਾਕ ਸੰਰਚਨਾ

ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਇਕ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਇਹ ਵੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਭਾਸ਼ਾ ਵਾਕਾਂ ਦਾ ਸਮੁੱਚ ਹੈ। ਵਾਸਤਵ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵਾਕਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਵਾਕਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਸੋਚਦਾ ਹੈ। ਵਾਕਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਬੋਲਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵਾਕਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਲਿਖਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜਿਸ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਭਾਸ਼ਾ ਕਹਿੰਦੇ ਹਾਂ, ਉਹ ਦਰਅਸਲ ਵਾਕਾਂ ਦਾ ਹੀ ਸਮੂਹ ਹੀ ਹੈ। ਵਾਕ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟ ਰੂਪ ਹੈ। ਵਿਆਕਰਨ ਵਿਚ ਵਾਕ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਇਕਾਈ ਕਹਿ ਕੇ, ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਤੋਂ ਛੋਟੀਆਂ ਇਕਾਈਆਂ ਵੀ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਵਿਆਕਰਨ ਵਿਚ ਉਪਵਾਕ ਅਤੇ ਵਾਕੰਸ਼ ਕ੍ਰਮਵਾਰ ਵਾਕ ਤੋਂ ਛੋਟੀਆਂ ਇਕਾਈਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਇਕਾਈਆਂ ਦੀ ਦਰਜੇਵਾਰ ਜੁਗਤ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਬਣਦੀ ਹੈ:

ਵਾਕ
ਉਪਵਾਕ
ਵਾਕੰਸ਼

ਇਹ ਤਿੰਨੋਂ ਇਕਾਈਆਂ ਪਰਸਪਰ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹਨ। ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਹਰੇਕ ਵੱਡੀ ਇਕਾਈ ਆਪਣੇ ਤੋਂ ਛੋਟੀਆਂ ਇਕਾਈਆਂ ਦਾ ਰਚਨਾਤਮਕ ਪ੍ਰਬੰਧ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਾਕ, ਉਪਵਾਕ ਅਤੇ ਵਾਕੰਸ਼ਾਂ ਦਾ ਰਚਨਾਤਮਕ ਪ੍ਰਬੰਧ ਹੈ। ਉਪਵਾਕ ਅਤੇ ਵਾਕੰਸ਼, ਵਾਕ ਦਾ ਰਚਨਾਤਮਕ ਅੰਗ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਕ ਸਧਾਰਨ ਵਾਕ ਵਿਚ ਇਕ ਉਪਵਾਕ ਅਤੇ ਘੱਟ ਤੋਂ ਘੱਟ ਦੋ ਵਾਕੰਸ਼ (ਨਾਂਵ ਵਾਕੰਸ਼ ਤੇ ਕਿਰਿਆ ਵਾਕੰਸ਼) ਜ਼ਰੂਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਮਿਸਾਲ ਵਜੋਂ:

- (1) ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਪੜ੍ਹ ਰਹੇ ਹਨ।
- (2) ਕੁੱਤੇ ਭੌਂਕ ਰਹੇ ਹਨ।
- (3) ਘੋੜੇ ਦੌੜ ਰਹੇ ਹਨ।

ਉਪਰੋਕਤ ਤਿੰਨੋਂ ਵਾਕਾਂ ਵਿਚ ਇਕ-ਇਕ ਉਪਵਾਕ ਹੈ ਪਰ ਵਾਕੰਸ਼ ਦੋ-ਦੋ ਹਨ। ਪਹਿਲੇ ਵਾਕ ਵਿਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀ, ਦੂਜੇ ਵਿਚ ਕੁੱਤੇ ਅਤੇ ਤੀਜੇ ਵਿਚ ਘੋੜੇ ਕ੍ਰਮਵਾਰ ਨਾਂਵ ਵਾਕੰਸ਼ ਅਤੇ ਪੜ੍ਹ ਰਹੇ ਹਨ, ਭੌਂਕ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਦੌੜ ਰਹੇ ਹਨ ਆਦਿ ਕਿਰਿਆ ਵਾਕੰਸ਼ ਹਨ। ਪਰੰਪਰਾਈ ਵਿਆਕਰਨ ਵਿਚ ਵਾਕ ਦੇ ਦੋ ਹਿੱਸੇ ਮੰਨੇ ਗਏ ਹਨ।

2.5.1 ਉਪਵਾਕ

ਵਾਕ ਬਣਤਰ ਵਿਚ ਉਪਵਾਕ ਅਧੀਨ ਵਿਆਕਰਨਕ ਇਕਾਈ ਹੈ। ਭਾਵ ਉਪਵਾਕ ਸੁਤੰਤਰ ਵਾਕ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਉਪਵਾਕ ਸੰਜੁਗਤ ਜਾਂ ਮਿਸ਼ਰਿਤ ਵਾਕਾਂ ਦਾ ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਅੰਗ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਇਕ ਸਧਾਰਨ ਵਾਕ ਵਜੋਂ ਵੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਮਿਸਾਲ ਵਜੋਂ:

ਮੁੰਡੇ ਖੇਡ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕੁੜੀਆਂ ਪੜ੍ਹ ਰਹੀਆਂ ਹਨ।

ਇਹ ਸੰਜੁਗਤ ਵਾਕ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਦੋ ਉਪਵਾਕ ਹਨ : (1) ਮੁੰਡੇ ਖੇਡ ਰਹੇ ਹਨ (2) ਕੁੜੀਆਂ ਪੜ੍ਹ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਵਾਂ ਉਪਵਾਕਾਂ ਨੂੰ ਅਤੇ ਯੋਜਕ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਜੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਰ ਕੇ ਲਿਖ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਸਧਾਰਨ ਵਾਕ ਵਜੋਂ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਧਾਰਨ ਵਾਕ ਵਿਚ ਇਕ ਉਪਵਾਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸੰਜੁਗਤ ਅਤੇ ਮਿਸ਼ਰਿਤ ਵਾਕਾਂ ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਰੂਪਾਂਤਰਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਰੁਤਬਾ ਮੁੱਖ ਉਪਵਾਕ ਜਾਂ ਸਮਾਨ ਉਪਵਾਕ ਅਤੇ ਅਧੀਨ ਉਪਵਾਕ ਵਾਲਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਦਰਅਸਲ ਸੰਜੁਗਤ ਵਾਕਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਦੋ ਜਾਂ ਦੋ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਮਾਨ ਉਪਵਾਕਾਂ ਨਾਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਮਿਸ਼ਰਿਤ ਵਾਕਾਂ ਦੀ ਬਣਤਰ ਵਿਚ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਇਕ ਮੁੱਖ ਉਪਵਾਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਦੇ ਉਪਵਾਕ ਅਧੀਨ ਵੰਨਗੀ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਮਿਸਾਲ ਵਜੋਂ:

1. ਕੇਵਲ ਬੀਮਾਰ ਹੀ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ਕਿ ਰਾਤ ਕਿੰਨੀ ਲੰਮੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।
ਮੁੱਖ ਉਪਵਾਕ ਅਧੀਨ ਉਪਵਾਕ
2. ਚੇਰੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਹੜੀਆਂ ਵਾਧੂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ।
ਮੁੱਖ ਉਪਵਾਕ ਅਧੀਨ ਉਪਵਾਕ

2.5.2 ਵਾਕੰਸ਼

ਵਾਕੰਸ਼, ਵਾਕਾਂ/ਉਪਵਾਕਾਂ ਦੇ ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਅੰਗਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਕਾਰਜੀ ਵਿਆਕਰਨਕ ਇਕਾਈ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਇਉਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਵਾਕੰਸ਼ ਇਕ ਜਾਂ ਇਕ ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਸਮੂਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਵਾਕ ਵਿਚ ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਕਾਰਜ ਹੋਵੇ। ਮਿਸਾਲ ਵਜੋਂ:

(1)	ਫੁੱਲ	ਬੜਾ ਸੁੰਦਰ	ਹੈ।
	ਨਾਂਵ ਵਾਕੰਸ਼	ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਵਾਕੰਸ਼	ਕਿਰਿਆ ਵਾਕੰਸ਼
(2)	ਹਾਥੀ	ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ।	
	ਨਾਂਵ ਵਾਕੰਸ਼	ਕਿਰਿਆ ਵਾਕੰਸ਼	

2.5.2.1 ਵਾਕੰਸ਼ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ

ਵਾਕੰਸ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀਆਂ ਮੁੱਖ ਸ਼ਬਦ-ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਮੁਤਾਬਿਕ ਬਣਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਵਾਕੰਸ਼ਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਮੁੱਖ ਸ਼ਬਦ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਨਾਲ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਨਾਂਵ, ਕਿਰਿਆ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਅਤੇ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਨੂੰ ਹੀ ਮੁੱਖ ਸ਼ਬਦ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਵਰਗ ਬਣਦੇ ਹਨ:

- (1) ਨਾਂਵ ਵਾਕੰਸ਼
- (2) ਕਿਰਿਆ ਵਾਕੰਸ਼
- (3) ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਵਾਕੰਸ਼
- (4) ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਵਾਕੰਸ਼

ਪਰ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਗਹਿਨ ਸੰਰਚਨਾ ਦੇ ਪੱਧਰ ਉੱਤੇ ਕੁੱਝ ਹੋਰ ਵਾਕੰਸ਼ ਵੀ ਸੰਭਵ ਹਨ।

2.5.3 ਵਾਕ ਵਰਗੀਕਰਨ

ਵਾਕ ਵਰਗੀਕਰਨ ਦੇ ਦੋ ਆਧਾਰ ਹਨ: ਬਣਤਰ ਅਤੇ ਕਾਰਜ।

ਬਣਤਰ ਦੇ ਆਧਾਰ ਉੱਤੇ ਵਾਕ ਵਰਗੀਕਰਨ ਵਾਕਾਂ ਦੀ ਅੰਦਰਲੀ ਬਣਤਰ ਅਨੁਸਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਵਾਕ ਦਾ ਕੇਂਦਰੀ ਧੁਰਾ ਮੰਨ ਕੇ ਵਾਕ ਬਣਤਰ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਉਂ ਪੰਜਾਬੀ ਵਾਕਾਂ ਦੇ ਤਿੰਨ ਵਰਗ ਬਣਦੇ ਹਨ: (1) ਸਧਾਰਨ ਵਾਕ (2) ਸੰਜੁਗਤ ਵਾਕ (3) ਮਿਸ਼ਰਿਤ ਵਾਕ

2.5.4 ਬਣਤਰ ਦੇ ਆਧਾਰ ਉੱਤੇ ਵੰਡ:

ਸਧਾਰਨ ਵਾਕ ਇਕਹਿਰੀ ਬਣਤਰ ਵਾਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਕਾਲਕੀ ਕਿਰਿਆ ਵਾਕੰਸ਼ ਵਿਚਰਦਾ ਹੈ। ਸੰਜੁਗਤ ਵਾਕਾਂ ਦੀ

ਬਣਤਰ ਵਿਚ ਦੋ ਜਾਂ ਦੋ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕਾਲਕੀ ਕਿਰਿਆ ਵਾਕੰਸ਼ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੰਜੁਗਤ ਵਾਕਾਂ ਦੀ ਬਣਤਰ ਵਿਚ ਉਪਵਾਕ ਰਚਨਾਤਮਕ ਅੰਗ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਸਾਰੇ ਉਪਵਾਕ ਸਾਵੀਂ ਵੰਨਗੀ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਮਿਸ਼ਰਿਤ ਵਾਕ ਦੀ ਬਣਤਰ ਵਿਚ ਵੀ ਦੋ ਜਾਂ ਦੋ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕਿਰਿਆ ਵਾਕੰਸ਼ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਇਕ ਕਾਲਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਅਕਾਲਕੀ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਿਸ਼ਰਿਤ ਵਾਕ ਵਿਚਲੇ ਉਪਵਾਕਾਂ ਦੀ ਬਣਤਰ ਸਾਵੀਂ ਅਤੇ ਅਧੀਨ ਵੰਨਗੀ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸੰਜੁਗਤ ਅਤੇ ਮਿਸ਼ਰਿਤ ਵਾਕਾਂ ਵਿਚਲੇ ਉਪਵਾਕਾਂ ਨੂੰ ਯੋਜਕਾਂ ਜਾਂ ਕਾਮਿਆਂ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸੁਤੰਤਰ ਜਾਂ ਸਾਵੀਂ ਕਿਸਮ ਦੇ ਉਪਵਾਕਾਂ ਨੂੰ ਸਮਾਨ ਯੋਜਕ ਜਾਂ, ਅਤੇ, ਪਰ, ਸਗੋਂ, ਆਦਿ ਜੋੜਦੇ ਹਨ ਜਦਕਿ ਅਧੀਨ ਵੰਨਗੀ ਦੇ ਉਪਵਾਕਾਂ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅਧੀਨ ਯੋਜਕ ਜੋ, ਕਿ, ਕਿਉਂਕਿ, ਜੋ, ਜਿਹੜਾ ਆਦਿ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਕਈ ਵਾਰੀ ਦੋ ਉਪਵਾਕਾਂ ਨੂੰ ਸਹਿ-ਸੰਬੰਧਕੀ ਯੋਜਕ ਜੇ-ਤਾਂ, ਭਾਵੇਂ-ਪਰ ਆਦਿ ਵੀ ਜੋੜਦੇ ਹਨ। ਹੇਠਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਵੰਨਗੀਆਂ ਦੇ ਵਾਕਾਂ ਦੀਆਂ ਮਿਸਾਲਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ:

2.5.4.1 ਸਧਾਰਨ ਵਾਕ

1. ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਜਨ-ਸੰਖਿਆ ਲਗਾਤਾਰ ਵੱਧ ਰਹੀ ਹੈ।
2. ਗੱਪਾਂ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਵਿਗੜਿਆ ਰੂਪ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ।
3. ਸਾਦਗੀ ਮਨੁੱਖੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਇਕ ਗਹਿਣਾ ਹੈ।

2.5.4.2 ਸੰਜੁਗਤ ਵਾਕ

1. ਉਹ ਜੁਗਾੜੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਬੜਾ ਰਿਹਾੜੀ ਲੇਖਕ ਹੈ।
2. ਭੁੱਖ ਮਿਟ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਪਰ ਸਆਦ ਨਹੀਂ ਮਿਟਦੇ।
3. ਉੱਚੀ ਬੋਲਣ ਨਾਲ ਮਸਲਾ ਹੱਲ ਹੋਣ ਦੀ ਥਾਂ ਸਗੋਂ ਵਿਗੜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

2.5.4.3 ਮਿਸ਼ਰਿਤ ਵਾਕ

1. ਸੁੰਦਰਤਾ ਉਹ ਹੈ ਜਿਸਦੀ ਸੌਂਕਣ ਵੀ ਸਿਫਤ ਕਰੇ।
2. ਪੱਕੇ ਦਸ਼ਮਣ ਬਣ ਹੀ ਉਹ ਸਕਦੇ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਕਿਸੇ ਸਮੇਂ ਪੱਕੇ ਦੋਸਤ ਰਹੇ ਹੋਣ।
3. ਰੱਸੀ ਟੱਪਦਿਆਂ, ਮੇਰੇ ਪੈਰ ਨੂੰ ਮੋਚ ਆ ਗਈ।

2.5.5 ਕਾਰਜ ਦੇ ਅਧਾਰ ਉੱਤੇ ਵੰਡ

2.5.5.1 ਪ੍ਰਸ਼ਨਵਾਚੀ ਵਾਕ

2.5.5.2 ਆਗਿਆਵਾਚੀ ਵਾਕ

2.5.5.3 ਪ੍ਰੇਰਨਾਰਥਕ ਵਾਕ

2.5.5.4 ਬਿਆਨੀਆ ਵਾਕ

ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸ਼ਨਵਾਚੀ ਵਾਕਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਉੱਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਸੂਚਕ ਚਿੰਨ੍ਹ (?) ਲਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਾਕਾਂ ਦਾ ਮੁੱਖ ਮਨੋਰਥ ਕਿਸੇ ਗੱਲ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਆਗਿਆਵਾਚੀ ਵਾਕ ਉਹ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਤਿਕਰਮ ਕਿਸੇ ਕਾਰਜ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਆਗਿਆਬੋਧਕ/ਇੱਛਾਬੋਧਕ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਪ੍ਰੇਰਨਾਰਥਕ ਵਾਕਾਂ ਵਿਚ ਦੋ ਕਰਤਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਪਹਿਲਾ ਕਰਤਾ ਕਾਰਜ ਕਰਵਾਉਣ ਵਾਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਦੂਜਾ ਅਸਲੀ ਕਾਰਜ ਕਰਤਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਬਿਆਨੀਆ ਵਾਕਾਂ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਸੂਚਨਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੂਚਨਾ ਵਰਣਨ-ਮੁੱਖ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਾਕਾਂ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਤੱਥ ਜਾਂ ਸਚਾਈ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹੇਠਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਾਕਾਂ ਦੇ ਨਮੂਨੇ ਪੇਸ਼ ਹਨ:

2.5.5.1 ਪ੍ਰਸ਼ਨਵਾਚੀ ਵਾਕ

1. ਕੀ ਮੈਂ ਹੁਣ ਘਰ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹਾਂ?
2. ਤੁਸੀਂ ਕਿਹੜੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਹੋ?

2.5.5.2 ਆਗਿਆਵਾਚੀ ਵਾਕ

1. ਆਓ ਸੈਰ ਨੂੰ ਚੱਲੀਏ।
2. ਕੁੜੀਏ! ਚਾਹ ਲੈ ਆ।

2.5.5.3 ਪ੍ਰੇਰਨਾਰਥਕ ਵਾਕ

1. ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਮਾਲੀ ਤੋਂ ਬੂਟਿਆਂ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਦਿਲਵਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।
2. ਡਾਕਟਰ ਨਰਸ ਤੋਂ ਰੋਗੀ ਨੂੰ ਦਵਾਈ ਪਿਲਵਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

2.5.5.4 ਬਿਆਨੀਆ ਵਾਕ

1. ਮੁੰਡਾ ਸਕੂਲ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।
2. ਬਹੁਤ ਤੇਜ਼ ਮੀਂਹ ਪੈ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਪੁਸਤਕ ਸੂਚੀ

1. ਦੁਨੀ ਚੰਦ੍ਰ, ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਵਿਆਕਰਨ, ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, 1964.
2. ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਪੁਆਰ, ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ: ਸੰਕਲਪ ਤੇ ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ, ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਅਕਾਦਮੀ, ਜਲੰਧਰ, 1988
3. ਜੀ.ਬੀ. ਸਿੰਘ. ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਪੀ ਦਾ ਜਨਮ ਤੇ ਵਿਕਾਸ, ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, 1981 (1950).
4. ਬੂਟਾ ਸਿੰਘ ਬਰਾੜ, ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਆਕਰਨ, ਸੋਹੀ ਪਬਲੀਕੇਸ਼ਨਜ਼, ਕੋਟਕਪੂਰਾ 1995.
5. -----ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਸਰੋਤ ਅਤੇ ਸਰੂਪ, ਵਾਰਿਸ ਸ਼ਾਹ ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, 2004.
6. -----ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਆਕਰਨ ਸਿਧਾਂਤ: ਸਿਧਾਂਤ ਤੇ ਵਿਹਾਰ,ਚੇਤਨਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਲੁਧਿਆਣਾ, 2008.
7. -----ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ :ਸਿਧਾਂਤ ਤੇ ਵਿਹਾਰ ਲਾਹੌਰ ਬੁੱਕਸ, ਲੁਧਿਆਣਾ 2014.
8. ਤਰਲੋਚਨ ਸਿੰਘ ਬੇਦੀ, ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਪੀ ਦਾ ਜਨਮ ਤੇ ਵਿਕਾਸ, ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ, 1999.
9. ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ ਚੀਮਾ, ਪੰਜਾਬੀ ਵਾਕ ਪ੍ਰਬੰਧ: ਬਣਤਰ ਅਤੇ ਕਾਰਜ, ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ,ਪਟਿਆਲਾ, 2005.

ग्रन्थमाला संख्या : 07

भारत की प्रमुख भाषाएँ समकालीन प्रवृत्तियाँ

प्रधान सम्पादक
डॉ० दयानिधि मिश्र

सह सम्पादक
डॉ० प्रकाश उदय
प्रो० उदयन मिश्र

उत्तर प्रदेश हिन्दी संस्थान
(उत्कृष्ट ग्रन्थ प्रकाशन योजना)
राजर्षि पुरुषोत्तमदास टण्डन हिन्दी भवन
6, महात्मा गांधी मार्ग, हजरतगंज, लखनऊ

प्रकाशक :

पवन कुमार

आई.ए.एस.

निदेशक

उत्तर प्रदेश हिन्दी संस्थान

लखनऊ

ग्रन्थमाला संख्या : 07

उत्कृष्ट ग्रन्थ प्रकाशन योजना के अन्तर्गत प्रकाशित

© उत्तर प्रदेश हिन्दी संस्थान, लखनऊ

प्रथम संस्करण : 2022

ISBN - 978-81-956803-9-9

प्रतियाँ : 500

मूल्य : ₹ 605=00 (छ सौ पांच मात्र)

मुद्रक :

अवध पब्लिशिंग हाउस

पानदरीबा, लखनऊ

प्रकाशकीय
प्राक्कथन
सम्पादकीय

अनुक्रम

1. भारतीय भाषाओं की मूलभूत एकता
विद्यानिवास मिश्र 1
2. भारतीय भाषाओं की मूल चेतना
राधावल्लभ त्रिपाठी 5
3. भाषा, अस्मिता और राष्ट्रीयता : भारतीय संदर्भ
विद्यानिवास मिश्र 34
4. संस्कृत वाङ्मय : विस्तार तथा सातत्य
बलराम शुक्ल 38
5. हिंदी और जनपदीय भाषाएँ
विद्यानिवास मिश्र 72
6. ब्रजभाषा और हिन्दी की अन्तरंगता
राजेन्द्र रंजन चतुर्वेदी 77
7. हिंदी भाषा और साहित्य की विकास-यात्रा
दिलीप सिंह 93
8. अवधी साहित्य की परम्परा और काव्य भाषा
के रूप में विकास
विद्याविन्दु सिंह 122
9. बुन्देली भाषा : भारतीय जीवन-शैली की संवाहक
सुशील शर्मा 143

भारत की प्रमुख भाषाएँ : समकालीन प्रवृत्तियाँ

10. भोजपुरी : एक अंतर्देशीय और अंतरदेशीय जनपदीय जुबान
प्रकाश उदय 158
11. मैथिली का भाषिक परिप्रेक्ष्य
सुनील कुमार 169
12. उर्दू भाषा और साहित्य : एक परिचय
शाहीना रिजवी 179
13. सिंधी भाषा और लिपि
लछमन परसराम हर्दवाणी 194
14. सिंधी भाषा-साहित्य : रचनात्मक उत्कर्ष की यात्रा
मोहन हिमथाणी 202
15. कोंकणी भाषा आंदोलन एवं साहित्यिक विकास
वृषाली सुभाष मांद्रेकर 208
16. कश्मीरी भाषा और साहित्य
गौरीशंकर रैणा 224
17. डोगरी भाषा एवं साहित्य : परिचय एवं प्रवृत्तियाँ
वीणा गुप्ता 239
18. बांग्ला का भाषिक एवं साहित्यिक अध्ययन
सोमा बंधोपाध्याय 248
19. असमीया भाषा-साहित्य : एक समीक्षात्मक अवलोकन
दिलीप कुमार मेधि 258
20. बोरो भाषा और साहित्य
स्वर्ण प्रभा चौनारी 273
21. मणिपुरी भाषा का भाषाशास्त्रीय विवरण
ह. सुवदनी देवी 298
22. नेपाली भाषा साहित्य का विकास : एक ऐतिहासिक अध्ययन
गोमा देवी शर्मा 322
23. ओड़िया भाषा और साहित्य
चक्रधर त्रिपाठी 347

24. स॒थाली भाषा का परिचय और कार्यक्षेत्र दमयन्ती बेसरा	365
25. गुजराती भाषा की प्रमुख प्रवृत्तियाँ मालती दुबे	377
26. गुजराती भाषा और उसका साहित्य : एक विहगावलोकन ईश्वर सिंह चौहान	393
27. पंजाबी भाषा और साहित्य बूटा सिंह बराड़, नछत्तर सिंह	405
28. मराठी भाषा, बोलियाँ एवं व्याकरण : ऐतिहासिक कालक्रम विश्वास पाटील	419
29. हिन्दी-मराठी अंतर्संबंध दामोदर खड़से	436
30. कन्नड दर्पण श्रीधर हेगडे	442
31. तमिल : भाषा और साहित्य गोविन्द राजम्	471
32. तेलुगु भाषा साहित्य : परिचयात्मक अध्ययन सुषमा देवी	498
33. मलयालम भाषा-चिंतन और उसका वैशिष्ट्य एपसिलिन एम.एस.	513
34. समकालीन भारतीय साहित्य : एक परिदृश्य प्रो. सूर्यप्रसाद दीक्षित	520
संपर्क सूत्र	531

पंजाबी भाषा और साहित्य

बूटा सिंह बराड़, नछत्तर सिंह

पंजाब प्रदेश की बोली का नाम पंजाबी है। पंजाब का सबसे पुराना नाम 'सप्तसिंधु' था जिसकी गवाही आर्यों के प्राचीनतम ग्रंथ 'ऋग्वेद' से मिलती है। वैदिक भाषा का विकास दरअसल उन इलाकों में हुआ जहाँ अब पंजाबी बोली जाती है। वैदिक ऋषियों ने वेदों मंत्रों में सप्तसिंधु कह कर बार-बार निर्देश दिया है। सिंधू, सौवीर, उशीनर, त्रिगर्त इसी क्षेत्र के अलग-अलग कोनों के नाम हैं, जिनकी तरफ पाणिनी ने चौथी सदी पूर्व-ईस्वी अष्टाध्यायी में संकेत किया है। बाद में इस भूखंड को वहीक देश, टक्क देश, मद्र देश भी कहा गया। ईरानियों के गले में/स/ध्वनि नहीं थी इसलिए उन्होंने 'सप्तसिंधु' को हप्त-हिंदु बोला। यूनानियों के गले की सान पर चढ़ कर यह इन्दोयी बन गया। फिर किसी समय पर इस भूखंड को पंचनद कहा गया। मुगल काल के समय पंचनद से पंजाब (पंज+आब) नामकरण हो गया। इस तरह मौजूदा पंजाब पाँच दरियाओं की उस धरती का नाम है जो भारत के उत्तर-पश्चिम क्षेत्र में स्थित है।

प्राचीनता

पंजाबी भाषा के बीजाणु-जीवाणु वैदिक संस्कृत, क्लासिकल संस्कृत, पाली-प्राकृतों और अपभ्रंशों की भाषाई ढांचों में से झलकते दिखाई देते हैं जो कि निरंतर विकसित होते हुए वर्तमान पंजाबी के स्वरूप में रूपांतरित हुए हैं। इस तरह पंजाबी आधुनिक इंडो-आर्य मूल की भाषाओं की तरह प्राकृतों-अपभ्रंशों के पड़ावों में से गुजरते हुए, अपने वर्तमान स्वरूप तक पहुँची। आज की पंजाबी आधुनिक-भारतीय-आर्य परिवार की भाषा है। पंजाबी की आखिरी कड़ी अपभ्रंश है। पहले कुछ भाषा चिंतकों ने यह ख्याल भी पेश किया कि समूचे उत्तरी भारत में एक ही अपभ्रंश प्रचलित थी परन्तु यह तथ्य दुरुस्त नहीं था क्योंकि बोली तो बारह कोस पर बदल जाती है। आज यातायात और अन्य साधनों के विकास के साथ स्थानिक दूरियाँ चाहे सिमट गई हैं परन्तु फिर भी बोली-भेद बारह कोस पर आज भी मिलते हैं। प्राचीन भारत में जब जनसंख्या बहुत कम थी और यातायात के साधन भी नहीं थे; तब अलग-अलग क्षेत्रों की

अपभ्रंशों में स्थानिक रंगत जरूर होगी। भाषाशास्त्रीय खोज भी कई अपभ्रंशों की गवाही देती है। इनमें से 5 अपभ्रंशों— शौरसैनी, महाराष्ट्री, मागधी, अर्धमागधी, और पैशाची आदि सर्वमान्य हैं। इनसे ही पंजाबी, हिंदी, गुजराती, मराठी, उड़िया, बिहारी, बंगला और असामी आदि आधुनिक भारतीय आर्यभाषाओं का निकास हुआ है। इन सभी भाषाओं का निकास—बिंदु 1000 ई. सदी के करीब है। पंजाबी का आरंभ बिंदु भी 1000 ई. सदी है। इसके बाद 3-4 सदियों पंजाबी को अपने आधुनिक रूप में आने में लग गई होंगी। इसलिए यह सदियाँ, संक्रांति काल की हैं।

विकास

दसवीं ग्यारहवीं सदी में प्रचलित लोक— बोलियों (अपभ्रंशों) में से पंजाबी का विकास हुआ। इस समय की भाषा को अवहट्ट का नाम भी दिया गया। उस समय की भाषा—भिन्नता अदहमान की रचना संदेश—रासक में मिलती है। इसकी भाषा अपभ्रंश प्रधान है। इसी तरह का भाषाई स्वरूप नाथों की भाषा का है जिसको साधु—भाषा का नाम दिया गया है। बारहवीं सदी में फरीद वाणी की भाषा अपभ्रंशी रूप में ही प्राप्त होती है। इसमें पंजाबी का भाषा—चेहरा और भी स्पष्ट हो जाता है। यह भाषा उतरती (मुलतानी) है। सधुक्कड़ी के अंश भी इस भाषा में हैं और अरबी फारसी के भी।

सोलहवीं सदी समूह भारतीय भाषाओं का सुनहरा काल है। इस समय पंजाबी भाषा और साहित्य का बहुपक्षीय विकास हुआ। पंजाबी साहित्य में गुरमति, सूफी, किस्सा और वार साहित्य रचा गया। परन्तु इस समय पर एक तरफ विदेशी हुक्मरानों की फारसी बोली लोक—बोलियों को हाशिए पर धकेल रही थी, दूसरी तरफ पंडित वर्ग लोक—बोलियों को गँवार कह कर रद्द कर रहा था। इस स्थिति में गुरुओं ने लोक—बोलियों को अपनाया। भाषाई पक्ष से 'आदि ग्रंथ' की भाषा उत्तरी भारत की भाषाओं; उतरती, खड़ी बोली, सधुक्कड़ी, पहाड़ी, माझी, बागड़ी, बांगरू, राजस्थानी, सिंधी, ब्रिजी, अवधी, बिहारी आदि का खजाना है। भाई गुरदास की गाथाएँ पंजाबी के शब्द—भंडार का महान कोश है। इसके इलावा दामोदर की हीर ठेठ झांगी (मुलतानी) का नमूना है। पीलू ने गाँव की माझी में मिर्जा लिखा। शाह हुसैन की काफिया क्लासिक पंजाबी में हैं। शाह शर्फ लाहौरी को अपनाता है। परन्तु समूचे तौर पर इस समय की भाषा में तद्भवीकरण की प्रवृत्ति वजनदार है। इसी समय अगर संस्कृत स्रोत से हस्त, सत्य, दुग्ध आदि शब्द आए तो वह पंजाबी में हाथ, सत्य, दूध हो गए। अगर फारसी से कागज़, नज़र आए तो वह कागद नदर बन गए। इस तरह यहाँ अपभ्रंशी प्रभाव घट गया और पंजाबियत का रंग आ गया। सबसे अहम बात इस कालखंड में पंजाबी की मौलिक लिपि, गुरमुखी का विकास हुआ।

अठारवीं सदी के चढ़ाव के साथ पंजाबी के इकलौतेपन का दौर शुरू होता है। अरबी, फ़ारसी और तुर्की प्रभाव तो राजसी कारणों के साथ पहले से ही आरंभ हो गए थे इस काल में यह बहुत बढ़ जाते हैं। फ़ारसी की शब्दावली तत्सम रूप में अपनाई गई। निष्कर्ष के तौर पर /ख़ ग़ ज़ फ़/ आदि ध्वनियाँ पंजाबी में प्रवेश कर गईं। व्याकरण के पक्ष से फ़ारसी उपसर्ग/प्रत्यय भी पंजाबी में दाख़िल हुए। असमय, बेकद्र, बदमाश, ख़ानदान, मेहरबान आदि शब्दों में बे, बद, उपसर्ग और दान, बान प्रत्यय फ़ारसी हैं।

1850 के बाद पंजाब अंग्रेज़ी शासन के अधीन आ गया। अंग्रेज़ों ने पंजाब पर लगभग सौ साल शासन किया जो इस्लामी हुकूमत के समय की अपेक्षा बहुत कम है परन्तु अंग्रेज़ी भाषा का प्रभाव फ़ारसी की अपेक्षा अधिक पड़ा। पंजाबी की भाषाई स्थितियाँ बदल गईं। पंजाब का जीवन अंग्रेज़ी रंग में रँग गया। पंजाबी साहित्य पर अंग्रेज़ी साहित्य का प्रभाव पड़ा। इसके साथ ही पंजाबी की वाक्य-बनावट अंग्रेज़ी प्रभावित हो गई। सभी विराम चिन्ह अंग्रेज़ी वाले पंजाबी में शामिल हो गए। देश आज़ाद भी हुआ और देश का बँटवारा भी हुआ। आज़ाद भारत में पंजाबी के विकास का फिर नया दौर शुरू हुआ। पंजाबी को राजनितिक रुतबा भी मिला। यह राजभाषा बनी और ऊँची शिक्षा का माध्यम बनी। तकनीकी स्तर पर पंजाबी का मानक तय हुआ।

पंजाबी की भाषाई विशेषताएँ

पंजाबी भाषा की अनेक निजी और मौलिक विशेषताएँ हैं जो इसके स्वरूप को अन्य भाषाओं से अलग करती हैं। सबसे महत्वपूर्ण विशेषता तो इसके भाषाई स्वरूप का पुरातन होना है। वैदिक काल की भाषा के अंश जो बाकी बोलियों में गायब हैं, पंजाबी अब भी संभाले हुए हैं। मिसाल के तौर पर बार (दरवाजा) रंभाना और नीलतन, पीलतन, विचला, तण, प्रतिऐ वेद भाषा के प्रमाण हैं। ध्वनियों का दत्त रूप पाली से प्राकृतों के सरलीकरण की मूल धुरी थी। पंजाबी उस मूल पीठिका को संभाल बैठी है। नत्थ, अक्ख, सप्प, वत्थ, वक्ख, छत्त, मत्था, सच्च, सद्द आदि अनेकों शब्दों में संयुक्त ध्वनियों से द्वित्व ध्वनियों का परिवर्तन प्राकृतों वाला ही है। आज की पंजाबी में 10 स्वर, 29 व्यंजन और 2 अर्ध स्वर हैं। इस तरह अब पंजाबी की कुल 41 भाषा ध्वनियाँ हैं। इनमें से ड और ज आदि नासिक्य ध्वनियों के प्रयोग का आज लोप हो गया है। ड की जगह ग और ज की जगह ज उच्चारण की रुचि बन गई है। इसी तरह ख, फ़ और ग़ आदि फ़ारसी ध्वनियाँ भी अलग गुण नहीं रखती हैं न ही इन के उच्चारण करने के साथ शब्दों के अर्थों में फर्क पड़ता है। य और व दोनों

स्वर और व्यंजन ध्वनियों के गुणों के प्रेक्षक हैं। इसके इलावा पंजाबी में सुर, बल, नासिक्यता का भी विशेष महत्व है। सुर पंजाबी की खास विशेषता है। बाहर, शहर, पहर, बह, चाह, राह आदि शब्दों में जहाँ 'ह' लिखा जाता है, वहाँ पंजाबी लोग ह ध्वनि का उच्चारण नहीं करते सिर्फ साँस का एक धक्का—सा ही लगाते हैं या फिर बोलने में खास किस्म का वेग—सा आता है। बस यही सुर है। संभाल, भर, घर, लाभ और कंधा आदि शब्दों में भी सुर लगता है। भारत की सभी आर्य भाषाओं के बीच पंजाबी ही एक ऐसी भाषा है जिसमें सुर का सार्थक प्रयोग होता है। खासकर पूर्वी पंजाब की सारी ही उपभाषाओं में 'सुर' पाया जाता है। 'सुर' पंजाबी का मुख्य पहचान—चिन्ह है। पंजाबी में नासिक्यता भी दो प्रकार की है— सार्थक और अर्थहीन। मसलन बाग—बांग साग—सांग आदि शब्दों में तो सार्थक नासिक्यता है परन्तु आईआं, खान—पान और जान आदि शब्दों में अर्थहीन नासिक्यता है। पंजाबी उच्चारण में ह्रस्व स्वर बोलने की अरुचि है। खास कर ह्रस्व इ और उ दीर्घता की तरफ झुके रहते हैं। पुरानी पंजाबी भावित गुरुबानी में शब्दों के अंत में ह्रस्व स्वर आम इस्तेमाल किए जाते थे और इनका कोई न कोई व्याकरणिक कार्य होता था। परन्तु आज की पंजाबी में अंतिम ह्रस्व स्वरों का उच्चारण लगभग खत्म हो चुका है। इसी तरह ओ स्वर भी पुरातन पंजाबी के मुकाबले कम उच्चारण किया जाता है। एक और ध्वनिगत विशेषता पंजाबी में स्वर लड़ी के प्रयोग की है। खासकर पंजाबी क्रियाओं में तो तीन—तीन या चार—चार स्वर इकट्ठा आ जाते हैं। जैसे; ल्याईआं, धुआईआं और कराईआं आदि शब्दों में देखा जा सकता है। कुछ ध्वनियों में ध्वनि अदला बदली की प्रवृत्ति मिलती है। ल और ड ध्वनियाँ आपस में बदलती रहती हैं। जैसे; खेड, खेल आदि। पंजाबी शब्दों के शुरु में आने वाले बहुत सारे संयुक्त व्यंजन भी खत्म हो गए हैं। ध्वनिगत दृष्टि से पंजाबी का एक और पहचान—चिन्ह ण ध्वनि है। हिंदी भाषा के भाव—वाचक क्रिया—रूपों में जहाँ न आता है, पंजाबी में ण का इस्तेमाल किया जाता है। जैसे; जाणा खाणा, पीणा आउणा आदि में। व्याकरण के नज़रिए से पंजाबी भाषा के भिन्न चिन्ह इसके—दा अंतक वर्तमान कृदंत हैं। जैसे करदा, खांदा, जांदा और पींदा आदि में। बाकी आधुनिक भारतीय भाषाओं में इस कृदंत की मुख्य ध्वनि त है। जैसे; करता, जाता, पीता (खड़ी बोली या हिंदी), करतो, जातो, पीतो (राजस्थानी), करत, जाति, पित (मराठी, ब्रज भाषा और बुन्देली) और करिते, जायते, खायते (बंगला) आदि में। पंजाबी में सम्बन्ध कारक के संबन्धक में भी द प्रधान है। इस संबन्धक के और रूप दा, दे, दी, दियां, दियो आदि इस्तेमाल किए जाते हैं। पंजाबी का

भूत कृदंत भी और ज्यादा करके — या अंतक है। जैसे, गया, आया, रखा, लिखा, आदि। बाकी की भारतीय भाषाओं में यह (-आ) अंतक रहता है। जैसे हिंदी में रखा, लिखा, आदि। इसी तरह पंजाबी की पहचान के लिए एक और चिन्ह प्रथम और द्विपुरुष के बहुवचन रूप हैं। पंजाबी में इन दोनों सर्वनामों की विशेष ध्वनि स है। जैसे, असीं तुसीं आदि। परन्तु बाकी की भारतीय भाषाओं के सर्वनामों में यह ध्वनि म है। जैसे हम, तुम (हिंदी), अमी, तुम (मराठी), अमे, तुंमे (गुजराती), अमरा, तुमरा (बंगला) आदि। पंजाबी के स्थानवाची क्रिया विशेषणों का (-था) वाला (यहाँ, वहाँ) भी इस की विशेषता है। दूसरे भारतीय भाषाओं में यह अलग-अलग रूप में मिलते हैं। जैसे खड़ी बोली में यहाँ, वहाँ, ब्रज में यें, माँ, बुन्देली में इत्ते, पर, गुजराती में आहीं, तेहें आदि।

पंजाबी की अन्य व्याकरणिक विशेषता यह है कि इसके संज्ञा शब्दों में लिंग एक कोशगत लक्षण के तौर पर उपस्थित रहता है। पंजाबी भाषा में कोई भी ऐसा संज्ञा शब्द नहीं है जिसका लिंग व्याकरणिक रूपांतरण के द्वारा साकार होता है बल्कि यह गुण संज्ञा शब्दों की अंदरूनी बनावट में ही अंतर्निहित होता है। जैसे हाथी, लाठी और हाथ आदि शब्दों का लिंग व्याकरणिक रूपांतरण के द्वारा साकार नहीं होता बल्कि यह गुण पहले ही इन शब्दों के अंदर समाया हुआ है। इसका एक दूसरा सांस्कृतिक पक्ष भी है। इस पक्ष से पंजाबी भाषा की महत्वपूर्ण विशेषता इस में पुलिंग शब्दों की बहुलता है। मिसाल के तौर पर हमारे शरीर के अंगों के नाम देखे जा सकते हैं। जैसे सिर, मत्था, नक्क, कन्न, मूंह, बुल्लह, जबाड़ा, तालू, भरवट्टा, मसूड़ा, दन्द, संघ, कां, गल, मोढा, डोला, गुट्ट, हत्थ, अंगूठा, नौंह, मास, पोटा, लक्क, ढिड्ड, पिंडा पट्ट, लक्क गौडा, गिट्टा, पैर, पब्ब, वाल आदि पुलिंग शब्दों के मुकाबले आँख, धोन, बांह, गल्लह, जीभ, हिवक, वक्खी, परसली, उंगल, हथेली, पिंजणी, खुच्च, अड्डी आदि स्त्रीलिंग संज्ञा कम हैं। यह रुचि इस हद तक है कि कई बार जिसे वस्तु- दृश्य के लिए स्त्रीलिंग शब्द होने के बावजूद उसके लिए पुलिंग शब्द बना लिया जाता है। जैसे शराब के लिए नशा, आँधी के लिए तूफान आदि। यहाँ तक कि लड़की के लिए भी पुत्र या बच्चा आदि कहने की आदत है। इसके मुकाबले हिंदी भाषा में स्त्रीलिंग शब्दों की संख्या ज्यादा है।

वाक्य-पद्धति की दृष्टि से पंजाबी का वाक्य दूसरी आधुनिक भारतीय आर्य भाषाओं के साथ मिलता जुलता है। परन्तु संरचना पक्ष से पंजाबी वाक्य बनावट की कुछ निजी विशेषताएँ भी हैं। पंजाबी आधुनिक भारतीय आर्य भाषा है। सभी आधुनिक भारतीय आर्य भाषाओं का निकास संस्कृत से हुआ माना

गया है। संस्कृत मुख्य तौर पर संयोगात्मक भाषा थी। पंजाबी ने अपनी पैतृक भाषा का यह लक्षण आज भी संभाल कर रखा हुआ है। इसके मुकाबले बाकी भारतीय भाषाएँ वियोगात्मक हो उठी हैं। पुरानी पंजाबी भाषा की वाक्य-संरचना संयोगात्मक रूप वाली थी। परन्तु आजकल की पंजाबी भाषा की वाक्य संरचना और ज्यादा वियोगात्मक रूप वाली भी है। मसलन पंजाबी में 'उह घरों आया' और 'उह घर तों आया' दोनों रूप बोले-लिखे जाते हैं। इन वाक्यों में संज्ञा वाक्यांश 'घरों' का रूप संयोगात्मक और 'घर से' का रूप वियोगात्मक है। इसके मुकाबले हिंदी भाषा वियोगात्मक रूप वाली है। हिंदी में कहा जायेगा 'वह घर से आया'। इस तरह पंजाबी ने दोनों रूप संभाले हुए हैं। परन्तु पंजाबी संस्कृत के मुकाबले स्थान-मुखी भाषा है। संस्कृत में विभक्ति प्रबंध होने के कारण वाक्यगत स्थान का कोई महत्व नहीं है। शब्द+विभक्ति का संयोग ही वाक्यगत शब्दों के आपसी सम्बन्ध निर्धारित करता है। परन्तु पंजाबी में शब्द के स्थान की अहम भूमिका होती है। जैसे राम ने रावण को मारा वाक्य में कर्म का स्थान बदलने के साथ रावण ने राम को मारा वाक्य का अर्थ बिल्कुल ही उल्टा हो जाएगा। दरअसल संबन्धक ने का स्थान वाक्य में सबसे ज्यादा भूमिका निभाता है। इस संबन्धक को आगे-पीछे करने के साथ अर्थ बिल्कुल उल्टे हो जाते हैं। मसलन अगर हम कहें 'रावण को राम ने मारा' तो यहाँ अर्थ का कोई फर्क नहीं पड़ेगा चाहे शब्दों का स्थान बदल गया है। ने सम्बंधक का प्रयोग भी पंजाबी की प्रमुख विशेषता है। पंजाबी में यह कर्ता कारक का चिन्ह है। इसके साथ मिलता जुलता दूसरा संबन्धक नूं कर्म कारक का चिन्ह है। यह पंजाबी में नया विकसित हुआ संबन्धक है। पुरानी पंजाबी में इसका प्रयोग कहीं नहीं मिलता। यह ने संबन्धक केवल सकर्मक क्रियाओं के साथ इस्तेमाल किया जाता है और वह भी सिर्फ अनिश्चित भूतकाल में। वास्तव में यह पश्चिमी-भारतीय-आर्य भाषाओं का संबन्धक है। पश्चिमी भाषाओं में भी सिंधी और लहन्दी में यह नहीं विकसित हुआ। पंजाबी में भी पुरुषवाची सर्वनामों के साथ इसका प्रयोग नहीं होता। जबकि हिंदी में पुरुषवाची सर्वनामों के साथ इसका प्रयोग होता है।

चाहे पंजाबी लिखने में मिश्रित और संयुक्त वाक्य भी लिखे जाते हैं, परन्तु पंजाबी लोग आम बोलचाल में साधारण और स्पष्ट वाक्य ही बोलने के आदी हैं। वास्तव में पंजाबी भाषा सरल वाक्यों की प्रेक्षक है। पंजाबी का अपना मौलिक विराम चिन्ह तो एक ही डंडी (।) है। बाकी सभी विराम चिन्ह तो अंग्रेजी प्रभाव का निष्कर्ष हैं। पंजाबी की वाक्य-सरलता, पंजाबियों के स्वभाव की सहजता और सरलता में से आई है।

पंजाबी की उपभाषाएँ

पंजाब प्रांत के विशाल भूखंड में जो भाषा बोली जाती है, उस का एक सर्व-साझा और आदर्श नाम पंजाबी है। परन्तु पंजाब के इस विशाल भूखंड के आंचलिक नाम भी हैं। पूर्वी पंजाब के इन आंचलिक क्षेत्रों को मालवा, माझा, दोआबा और पुआध कहा जाता है। इन चारों क्षेत्रों में बोली जाती बोली को मलवई, माझी, दोआबी और पुआधी कहा जाता है। पिछले एक मिलेनियम के दौरान माझी और मलवई ने समय-समय पर साहित्यिक और टकसाली भाषा बनने का गौरव प्राप्त किया है। परन्तु इनमें से कोई भी समूचे पंजाबी जगत के लिए प्रतिनिधि और आदर्श भाषा के तौर पर स्थापित नहीं हो सकी। वास्तव में आदर्श या टकसाली भाषा कभी भी किसी एक उपभाषा-आधारित नहीं हो सकती, बल्कि टकसाली भाषा तो सभी उपभाषाओं से तराशा एक सर्व-साझा स्वरूप होता है। परन्तु यह भी सत्य है कि आंचलिक भाषाई स्वरूप भी अपनी हस्ती बरकरार रखते हैं। इसलिए पंजाब की सभी उपभाषाएँ माझी, मलवई, दोआबी और पुआधी का अस्तित्व आज कायम है।

1. माझी

'माझा' शब्द का मूल अर्थ मध्य है जिसका भाव केंद्र, बीच वाला या दरम्याना है। पंजाब पाँच दरियाओं की धरती का नाम है। इन पाँच दरियाओं में से दो दरियाओं का नाम रावी और ब्यास है। इन दोनों दरियाओं के बीच वाले क्षेत्र को माझा कहा जाने लगा। यह पुराने पंजाब का केंद्रीय इलाका था। यहाँ बोली जाती बोली को माझी कहा गया। माझी अब भारतीय पंजाब और पाकिस्तानी पंजाब के आर-पार की सरहदों पर बोली जाती है। भारतीय पंजाब में माझी पूरे अमृतसर, गुरदासपुर, और फ़िरोज़पुर के कुछ सीमित क्षेत्र में बोली जाती है। ब्यास दरिया के दोआबे की तरफ भी माझी उपभाषा बोली जाती है। माझी को टकसाली पंजाबी की आधार-उपभाषा भी माना गया है।

ध्वनि के पक्ष से सुर माझी की महत्वपूर्ण विशेषता है। माझी में शब्द की तीनों ही स्थितियों में ह ध्वनि सुर में बदल जाती है। उलटजीभी ल ध्वनि भी पंजाबी की विशेष ध्वनि है। माझी में कहीं-कहीं ड, ज का अस्तित्व भी है।

व्याकरण के पक्ष से उपभाषाओं में कोई बहुत भिन्नता नहीं होती। बहुत भेद उच्चारण और शब्दावली का ही होता है। जैसे माझी वक्ता तुहाडा तुहानूं आदि सर्वनामों को धेहाडा / त्यानूं उच्चारण करते हैं। इसी तरह माझी के कुछ शब्द बिल्कुल ही अलग होते हैं। जैसे- वांटे, सलूणा, रुमान, भाऊ ते कूणा (कहणा) आदि। माझी की सबसे अहम विलक्षणता यह है कि मलवई के मुकाबले

अधिक संयोगात्मक रुचियों की प्रेक्षक है। माझी में (ने) संबंधक बहुत कम इस्तेमाल किया जाता है। माझी में उस कहा, हत्थी कित्ता आदि संयोगात्मक ढाँचों को बोलने की रुचि अधिक है।

2. मलवई

मलवई शब्द मालव से बना है। मालव आर्य लोगों की एक प्राचीन जाति थी। महाभारत में मालव गणराज्य का जिक्र हुआ है। पाणिनी के 'अष्टाध्यायी' में भी 'मालवात' शब्द इस्तेमाल किया गया है। इसके इलावा मलवई बोली में पुरानी वैदिक भाषा के कई शब्द मिलते हैं। 'बार' एक ऐसा शब्द है जो या तो वैदिक भाषा में या फिर मालवे से संबंधित उपभाषा में सुरक्षित है। इस तरह ही कुछ और शब्द हैं, जैसे— परारि (समां) 'पर-परार' आदि मालवे में आम बोला जाता है। इन अर्थों में ही यह शब्द ऋग्वेद में मिलते हैं। मालवे से संबंधित क्षेत्र में बठिंडा, मुक्तसर, मोगा, फरीदकोट, लुधियाना के जिलों में मलवई बोली जाती है। इसके इलावा संगरूर, पटियाले और फिरोजपुर के कुछ हिस्से भी मलवई के क्षेत्र में शामिल हैं। बड़ा क्षेत्र होने के कारण इसकी कई सब-डायलैक्ट (लघु बोलियाँ) भी हैं। मलवई में नासकी व्यंजन ड, ज कहीं भी नहीं बोली जाती। मलवई में उलटजीभी ध्वनियों की तरफ माझी के मुकाबले झुकाव अधिक है। मलवई में प्रारंभिक स्वर अ लोप करने की प्रवृत्ति है। जैसे नाज़ (अनाज), खंड (अखंड), नंद (आनंद) आदि। मलवई में शब्दों के आरंभ में व को ब बोला जाता है। जैसे— बट्टा, बैड़हका बीर आदि। जबकि आखिर में व को म जैसे— तिमि, किमे, जामागा आदि। मलवई में व्यंजन-ध्वनियों का स्थान अदला बदली करने की प्रवृत्ति आम है। जैसे— शेर को छेर, छाती को शाति, सड़क-शड़क, छां को सां आदि आम बोला जाता है। व्याकरण के पक्ष से मलवई का सबसे अलग इसके निराले सर्वनाम हैं। जैसे— तैं, तुहाडा की जगह थोड़ा या ठोड़ा/सोडा थोनुं/सोनुं आदि कई रूप बोले जाते हैं। संबंधक का-के-की भी सिर्फ मलवई में ही बोला जाता है। मलवई में अंतिम अक्षर के रूप में ऐ लगाने की भी रुचि है। जैसे— कीतै, गिऐ, आखिऐ आदि।

3. दुआबी

दोआबा शब्द दोआब की संधि है, भाव है दो दरियाओं (सतलुज-ब्यास) के बीच का इलाका। दुआब या दोआबा शब्द पंज+आब की तर्ज पर बना लगता है। इस तरह दोआबी सतलुज और ब्यास के बीच इलाको के लिए स्थिर हो गया। दोआबा इलाकों के क्षेत्र में जिला जालंधर, होशियारपुर और कपूरथला शामिल हैं।

दोआबी व्याकरण मलवई के साथ काफी मिलता है। भूतकाली क्रिया सूचक /सी/ को मलवई की तरह दोआबी में भी सीगा, सीगे, सीगी बोला जाता है। हरेक उपभाषा की तरह दोआबी की अलग शब्दावली भी है। जैसे— गम्भे (दरम्यान) जनेत, बीबी (मां) भापा (पिता) भाजी (भरा) आदि। किसी हद तक ये शब्द माझी के साथ रलते—मिलते हैं। दोआबी के बहुत से भाषाई लक्षण एक तरफ माझी के साथ और दूसरे तरफ मलवई के साथ मिलते हैं। फिर भी इस की कुछ अलग सिफ़तें हैं। दोआबी में भी व्यंजन— ध्वनि व और ब का अंतर अदले—बदले मिलते हैं।

4. पुआधी

पुआधी की व्युत्पत्ति संस्कृत शब्द 'पूर्वार्ध' से संभव है जिसका अर्थ बनता है 'चढ़ते वाले तरफ का आधा हिस्सा' भाव पूर्वी पंजाब का अर्ध। इस तरह 'पूर्वार्ध' से ही पुआधी का निकास हुआ है। आज की पुआधी के क्षेत्र में ज़िला रोपड़, पटियाले का पूर्वी हिस्सा, ज़िला संगरूर के मलेरकोटला की तरफ का क्षेत्र, सतलुज के साथ लगता ज़िला लुधियाने का कुछ हिस्सा और अम्बाले का एक सिरा और जींद के कुछ गाँव हैं।

पंजाबी की बाकी उपभाषाओं की तरह पुआधी में भी सुर का अस्तित्व है। मलवई की तरह कई प्रसंगों में पुआधी शब्दों का अंतिम ह सुर में नहीं बदलता और व्यंजन स्वरूप में कायम रहता है। मलवई की तरह पुआधी में भी नासकीय व्यंजन ड तथा ज नहीं उच्चारण किये जाते। उलटजीभी ल दोनों ध्वनियाँ सार्थक हैं। व का ब और म में रूपांतरण मालवे से संबंधित होने की अपेक्षा ज्यादा है। पुआधी में बांगरू (हरियाणवी) के प्रभाव में ह्रस्व स्वरों में दीर्घता मिलती है। जैसे— खूणों (खुणों) झूल (झुल्ल) आदि।

पुआधी सरहदी इलाके पर स्थित है। इसकी एक तरफ मलवई और दूसरी तरफ बांगरू—हिंदी है। इसलिए पड़ोसी बोलियों का प्रभाव प्रत्यक्ष रूप में देखा जा सकता है। जैसे पुआधी में हमानू/मानू सर्वनाम बांगरू—हिंदी का अंश है। पुआधी के कुछ और सर्वनाम हमें, थम्हे, मारे, थानू आदि हैं। पुआधी के कुछ भिन्न संबंधक भी हैं। जैसे— गेल, लवे, ओड़ि, कन्नीयो आदि। कुछ क्रिया विशेषण भी पुआधी के अलग हैं— इब इकन जिकन कोगल आदि। इस तरह पुआधी भूतकाली क्रियाओं— गया ती—ते—तियां बहुत अलग हैं। इसके अलावा क्रिया के कृदंतीय रूप जांदा और 'खांदा' पुआधी में 'जाहा' और 'खाहा' हो जाते हैं।

पंजाबी भाषा का तकनीकी विकास

21वीं सदी इन्टरनेट, कंप्यूटर विज्ञान और सोशल मीडिया की सदी है। तकनीक ने पूरी दुनिया को बंदे की मुट्ठी में बंद कर दिया है। तकनीक पर निर्भरता हमारी ज़रूरत और मजबूरी बन गई है। तकनीक एक महाशक्ति के रूप में उभर रही है। इसमें सबसे अहम भूमिका कंप्यूटर की है। इसलिए सॉफ्टवेयर बनाने ज़रूरी हैं। इसमें भाषा और भाषाविज्ञान की अहम भूमिका है। जो राष्ट्र अपनी भाषाओं के सॉफ्टवेयर बनाने में पिछड़ गए उनकी भाषाओं का अस्तित्व खतरे में पड़ सकता है। दुनिया के बहुत छोटे-छोटे देशों को यह समझ आ गई है कि कंप्यूटर की आने वाले समय में बड़ी भूमिका होगी। इसलिए वह अपनी आर्थिकता का बहुत बड़ा हिस्सा कंप्यूटर प्रोग्राम बनाने पर खर्च कर रहे हैं। बहुत सारे प्राइवेट संस्थान भी कंप्यूटर प्रोग्रामों में रुचि ले रहे हैं। जैसे कि माइक्रोसॉफ्ट, गूगल, ऐमाजोन आदि। मोबाइल कंपनियों भी अपने फोन क्षेत्रीय भाषाओं में बेचने के लिए ऐंडरायड ऐप्स पर काम कर रही हैं। इस तरह ज्ञान के सब साधनों को अपने कब्जे में लेने की पूरी दुनिया में बहुत तेज दौड़ लगी हुई है।

इस दौड़ में पंजाबी भाषा भी किसी की अपेक्षा कम नहीं है। पिछले तीस-पैंतीस सालों से पंजाबी भाषा के कम्प्यूटरीकरण को लेकर बहुत बढ़िया उद्यम हो रहे हैं। पंजाबी भाषा के तकनीकी विकास को लेकर 8 के करीब संस्थाएँ कार्यशील हैं। 1995 में गुरबाणी का पहला सीडी संस्करण तैयार किया गया था। गुरबाणी का डिजिटलाइजेशन भी लगभग संपूर्ण हो चुका है। गुरबाणी पाठ की मोबाइल एप भी तैयार हो रहा है। पंजाबी भाषा को ऑनलाइन सीखने के लिए ई-लरनिंग पाठ तैयार किये जा रहे हैं। 1984 में पहली बार माइक्रोसॉफ्ट कंपनी के लिए पंजाबी फॉन्ट तैयार किया गया। इसके बाद पंजाबी को कंप्यूटर पर लिखने के लिए बड़े स्तर पर फॉन्ट तैयार हुए। लेकिन इसके बाद समस्या यह पैदा हुई कि इन ASCII आधारित पंजाबी फॉन्टों में लिखी सामग्री को अपने कंप्यूटर में इन फॉन्टों की अनुपस्थिति में पढ़ना मुश्किल हो गया। इस समस्या को हल करने के लिए फॉन्ट कन्वर्टर की ज़रूरत पड़ी। इसके इलावा स्मार्ट फोनों और टैब पर पंजाबी का प्रयोग बढ़ने के कारण इन फॉन्टों के मुकाबले यूनिकोड फॉन्ट की माँग बढ़ी थी। निष्कर्ष के तौर पर पंजाबी में रावी, साहब, लोहत पंजाब, नोटों, आकाश, निर्मला आदि यूनिकोड आधारित फॉन्ट सामने आए। इसके इलावा किसी भाषा में कोई दस्तावेज़ तैयार करने के लिए कंप्यूटर पर वर्ड प्रोसेसर की ज़रूरत पड़ती है। इस समस्या के हल के लिए पंजाबी यूनिवर्सिटी पटियाला के पंजाबी भाषा, साहित्य और संस्कृति

के तकनीकी विकास के खोज-केंद्र ने गुरप्रीत सिंह लैहल के नेतृत्व में वर्ड 2007, 2010, 2016 वर्ड प्रोसेसर तैयार किये। यह वर्ड प्रोसेसर पंजाबी भाषा के तकनीकी विकास का मील पत्थर है। इसमें पंजाबी को प्रचलित कीबोर्डों की सहायता के साथ गुरमुखी और शाहमुखी में यूनिकोड में टाइप किया जा सकता है। इसकी मदद के साथ पंजाबी के प्रचलित फॉण्टों को यूनिकोड फॉन्ट में तब्दील करना भी संभव है। इसके अलावा यह अनुवाद और लिप्यंतरण की सुविधा भी प्रदान करता है। अक्षर 2016 के अस्तित्व ने लिपियों (देवनगरी, गुरमुखी लिपि और शाहमुखी) की हदबंदी पूरी तरह खत्म कर दी है। इसके कारण गुरमुखी की किसी भी रचना को बहुत आसानी के साथ शाहमुखी में और शाहमुखी की किसी भी लिखित को पंजाबी में बहुत थोड़े समय में तब्दील किया जा सकता है। इसके इलावा पंजाबी जगत के लिए ऑनलाइन महान कोष, वर्ड नैट, पंजाबी पीडिया, स्पेलचेकर, ग्रामर चेकर, शब्द श्रेणी संयोजक, रूप वैज्ञानिक विश्लेषक और पंजाबी-अंग्रेजी शब्द-कोष आदि भी तैयार किये गए हैं। इसी तरह ओ. शी. आर की मदद के साथ पंजाबी और शाहमुखी की लिखतों को टेक्स्ट में तब्दील किया जा सकता है। पंजाबी यूनिवर्सिटी पटियाला ने विकिपीडिया की तर्ज पर पंजाबीपीडिया विश्व कोष भी बनाया है। यह पंजाबी, भाषा, साहित्य संस्कृति के साथ जुड़े विभिन्न पक्षों को विस्तृत रूप में पेश करता है। पंजाबी भाषा के तकनीकी विकास का अहम कार्य गुरमुखी लिपि में वैबसाइट तैयार करना और गुरमुखी में ईमेल अकाउंट बनाना भी है। गूगल का खोज इंजन भी पंजाबी भाषा के तकनीकी विकास में अहम भूमिका निभा रहा है। इस तरह आज पंजाबी भाषा तकनीकी विकास की दृष्टि से कंप्यूटर प्रोग्रामों की दुनिया में अपनी पहचान बनाने में कामयाब हुई है!

पंजाबी साहित्य

आधुनिक युग में पंजाबी साहित्य केवल पंजाब में ही नहीं बल्कि सारे भारत व विदेश में बड़ी तीव्र गति से फैलता हुआ, संवाद रच रहा है। भारत में पंजाब का पूर्व आदिकालीन भूगोल देखें तो यह कश्मीर से लेकर अफगानिस्तान तथा उत्तर में दिल्ली के साथ आ जुड़ता है। इसलिए इसकी सांस्कृतिक व साहित्यिक जड़ें बहुत गहरी एवं विशाल हैं। इस प्रकार हजारों वर्ष पुरातन अपनी परंपराओं जिनमें वेद, उपनिषद, ज्ञान-विज्ञान का अनुभव, विचारधाराएँ एवं वेदनाएँ जुड़ी हुई हैं और वे भी भिन्न-भिन्न विधाओं तथा साहित्यिक रूपाकारों में, जो आदिकालीन समय में हमारे लोक साहित्य के रूप में प्रचलित रही, धीरे-धीरे लिखित परंपरा तक आते-आते नाथ-जोगियों के साहित्य, लोक साहित्य आदि के रूप में हमें लिखित रूप में उपलब्ध होना शुरू हुई।

मध्यकालीन युग में पंजाबी साहित्य का वास्तविक स्वरूप 11-12वीं शताब्दी में बाबा शेख फ़रीद शकरगंज के सूफ़ी काव्य से प्रारम्भ होता है और उसके पश्चात भारत में सूफ़ियों के बहुत सारे सिलसिले भी स्थापित हुए। विचारधारायी आधार पर बाबा फ़रीद की वाणी को मध्यकालीन सिक्खों के गुरु ग्रंथ साहिब में भी विशेष स्थान प्राप्त हुआ। मध्यकाल में सूफ़ी परंपरा जिसमें फ़रीद शकरगंज के बाद शाह हुसैन, सुल्तान बाहु, बाबा बुल्ले शाह के सूफ़ी काव्य को भी विशेष स्थान प्राप्त हुआ। यद्यपि आज तक सूफ़ी काव्य कम या ज्यादा सृजन होता रहा है परन्तु उपर्युक्त सूफ़ी कवियों का पंजाबी साहित्य में योगदान बेजोड़ है और विश्व भावी है। इस काल में सूफ़ी काव्यधारा के साथ-साथ भक्ति काव्य, गुरुमति काव्य, किस्सा काव्य व 'वारां तथा जंगनामों' यानी वीर काव्य का खूब जोर रहा और बेमिसाल साहित्य का सृजन हुआ।

भक्ति काव्यधारा में आचार्य शंकर का नाम चर्चा योग्य है। उन्होंने अपने दर्शन में परमात्मा के निर्गुण व सगुण के अद्वैतवाद को प्रगटाया। इसके बाद भगत रामानन्द, संत नामदेव, कबीर आदि भक्तों-संतों के नाम उल्लेखनीय हैं। इन भक्तों-संतों को जो भक्ति काव्यधारा में प्रमुख रहे, उनमें से गुरबानी की विचारधारा से मेल खाते भक्तों, सूफ़ियों व संतों की वाणी को 'श्री गुरु ग्रंथसाहिब' सिक्खों के पवित्र ग्रंथ में संपादित किया गया, जिनमें प्रमुखता, 6 गुरुओं- गुरु नानक, गुरु अंगद देव, गुरु अमरदास, गुरु रामदास, गुरु अर्जुनदेव जी तथा गुरु तेग बहादुर जी की वाणी के साथ-साथ, फ़रीद, नामदेव, रविदास आदि भक्तों-संतों की वाणी के साथ-साथ ढाढी कवि सत्ता-बलवंड व भट्ट कवियों की वाणी को भी दर्ज किया गया। गुरुमति काव्य मध्यकाल में सर्वधर्म व सर्वजातीय वाणी को एक ही धर्म ग्रंथ में संपादित करना मध्यकाल की सबसे विचित्र साहित्यिक व धार्मिक क्रांति थी, जिससे इसकी बहुवचनीयता का हमें आभास होता है।

मध्यकालीन युग में जहाँ सूफ़ी काव्य व गुरुमति काव्य का सृजन हुआ वहीं इसके समानंतर पंजाबी किस्सा काव्य व वीर काव्य का भी उद्भव हुआ। जहाँ सूफ़ी भक्ति काव्य व गुरुमति काव्य हमें मौलिकता से परामौलिकता के अध्यात्मिक मंडल आभा के दीदार करवाता अच्छा जीवन ढंग सिखलाता है उसके साथ-साथ पंजाबी में किस्सा काव्य धरती पर स्त्री-पुरुष के दरम्यान होने वाली इश्क की अभिव्यक्ति को पेश तो करता है परन्तु सांसारिक, सामाजिक व सांस्कृतिक तथा जातीय व अमीरी-गरीबी आदि अनेकों समस्याओं एक शक्तिशाली यूनिट के रूप में पेश करता हुआ सच्चे प्रेम की आहुति देता दिखता है। पंजाबी किस्सा काव्य में बहुत से किस्से जैसे हीर-रांझा, सस्सी-पुन्नु,

मिर्जा-साहिबा, सीरी-फरिहाद या सोहनी-महीवाल जैसे किस्सों की रचना क्रमशः 16वीं शताब्दी में दामोदर से प्रारंभ होकर, पीलू, हाफिज़ बरखुरदार, अहमद गुज्जर, हामद और 18वीं शताब्दी में मुकबल, वारिस शाह तथा उनके बाद हाश्म, अहमदयार तथा कादरयार तक जाता है परन्तु जो प्रशंसा व गौरव वारिस शाह की 'हीर' को प्राप्त हुआ उसका कोई और सानी नहीं है। उसे तो आज भी उत्तर-आधुनिक युग में उसी तर्ज व एहसास से साहित्य में, फिल्मों में भी लाया जाता है।

इसी प्रकार पंजाबी वीर साहित्य मध्यकालीन साहित्य रूपाकार की विशेष विधा है। वीर काव्य को वारों के रूप में पेश किया गया जिसमें अध्यात्मिक वारे गुरमति काव्य के साथ-साथ भाई गुरदास ने भी 39 वारों की रचना की जो गुरु के समकालीन थे। इसके अतिरिक्त इस काल में और भी राजाओं व सेनापतियों की युद्ध में जीतकर आने के अवसरों पर प्रशंसा के काव्य रचना सृजन को वार कहा गया, जिसे ढाढी लोग गाते हैं। मध्यकाल तक पहुँचते हुए महाराजा रणजीत सिंह के काल में 'जंगनामा शाह मुहम्मद' इतना चर्चित हुआ कि वारिस की 'हीर' रचना की तरह इसे भी बेजोड़ माना जाता है। इसके अतिरिक्त और भी अनेकोनेक कवियों ने वारों की रचना या जंगनामा व वीर काव्य की रचना की।

इसके साथ-साथ अन्य काव्य-प्रवृत्तियाँ मध्यकाल में विभिन्न काव्य रूपाकारों में पनपीं, उसके साथ-साथ पुरातन पंजाबी गद्य भी अनेकों रूपाकारों में प्रचलित हुआ, जैसे गोरखनाथ, पद्धतिनामा, एकादशी महातम, जन्मसाखी, प्राणसंगली, पुरातन जन्मसाखी यानी साखी साहित्य गद्य रूप में इस काल में खूब जोरों पर रहा। साथ ही टीके, गोष्ठियों, बचन, सुखन, कौल, हुक्मनामे, रहितनामे भाई मणी सिंह, पोथी, सेवापंथी सम्प्रदाय तथा अनुवाद साहित्य वजूद में आए और उनका खूब बोलबाला रहा। इस साहित्य का स्वभाव धार्मिक था और गद्य साहित्य की एक गौरवशाली परंपरा रही है।

इसके पश्चात 1851 से 1900 तक के समय को पंजाबी साहित्य का संक्रांति काल कहा जाता है। जिसमें विद्या की प्रणालियों में इसाई मिशनरियों के योगदान से परिवर्तन आता है। अंग्रेजों के साम्राज्य में इसाई मिशनरियों के फलस्वरूप सिंह सभा लहर, निर्मला समुदाय भी इसी काल में वजूद में आए और चर्चित लेखक कवि फज़ल शाहू, किशन सिंह आरिफ़ तथा कालिदास गुजरवाली जैसे किस्साकारों ने साहित्य सृजन किया।

बीसवीं शताब्दी जब अंग्रेज़ी हकूमत हम पर राज्य कर रही थी, उस समय को ध्यान में रखते हुए ये सदी बहुत महत्वपूर्ण बन जाती है क्योंकि इसी सदी

में हमने स्वतंत्रता के लिए भारत में कई प्रकार के आन्दोलन किए और 1947 में अंग्रेज़ भारत छोड़ गए तो उसके बाद लोकतंत्र राज्य में भारत में अनेकों रूपाकारों में साहित्य सृजन हुआ। एक नयी विधा 'गल्प' यानि Fiction के रूप में उदय हुई। अंग्रेज़ तो 18-19वीं शताब्दी से कहानी लेखन या उपन्यास रचना कर रहे थे परन्तु उनके आगमन से भारत में साहित्य के क्षेत्र में नई विधाओं व रूपाकारों का उदय हुआ। प्राचीन नई-नई विधाओं व रूपाकारों में सामने आने लगा और इस सब विधाओं तथा रूपाकारों में बीसवीं शताब्दी में उन्हें पंजाबी साहित्य में लाने का श्रेय 'भाई वीर सिंह' जी को जाता है। अब कविता, गद्य तथा गल्प इन तीन विधाओं में अनेकानेक रूपाकारों में भाई वीर सिंह से लेकर उत्तर आधुनिक युग तक पहुँचते हुए रचनाकारों व रचनाओं की एक लंबी सूची है जो हजारों रचनाकारों तथा लाखों रचनाओं का विश्वभर में संवाद रचती हैं भले ही उसमें बीसवीं शताब्दी का किसानी संघर्ष, गदर लहर, अकाली लहर, जलियांवाला बाग का संहार हो या मजदूर लहर, नामधारी लहर, नौजवान भारत सभा, कैबिनेट मिशन हो, देश का बँटवारा हो, वहाँ से लेकर परिवर्तित काल व आधुनिक काल तथा इक्कीसवीं शताब्दी तक पहुँचते-पहुँचते कविता, उपन्यास, कहानी, नाटक, निबंध रचना, कथा-आत्मकथा, सफ़रनामा, आलोचना आदि विधाओं में समयानुसार अनेकों प्रवृत्तियाँ पैदा होती रही हैं। आज विश्व के 150 देशों में भारतीय पंजाबी प्रवास कर रहे हैं और पंजाबी डायसपोरिक साहित्य की रचना हो रही है। संक्षेप में कहें तो आधुनिक पंजाबी साहित्य बहु-रूपकारिक सर्जनाओं और युगबोध के अनुरूप नई प्रवृत्तियों से समृद्ध हो रहा है। न केवल गणनात्मक दृष्टि से बल्कि गुणात्मक दृष्टि से भी पंजाबी में भरपूर रचनाएँ लिखी जा रही हैं। सम्पूर्ण तौर पर कहें तो समकालीन पंजाबी साहित्य-सृजन सहमतियों और असहमतियों का एक संवाद पैदा कर रहा है। इसमें पंजाबी बंदे और समाज के स्थानीय सरोकार, जैसे इसका बीता हुआ इतिहास, जिसमें देश-विभाजन, हरित क्रांति, आजाद भारत की परिस्थितियाँ, पंजाब संकट, ध्वस्त होते नैतिक मूल्य, मानवीय जीवन की जटिलता, किसानी संकट, भूख, गरीबी, हिंसा, बेरोजगारी और खराब वातावरण आदि समस्त सरोकारों के साथ-साथ अंतरराष्ट्रीय सरोकार भी शामिल हैं, यही पंजाबी साहित्य की गरिमा है।

**Department of Distance and Continuing Education
University of Delhi**

**दूरस्थ एवं सतत् शिक्षा विभाग
दिल्ली विश्वविद्यालय**

All UG Courses

Ability Enhancement Courses (AEC)

सेमेस्टर-1/II

कोर्स क्रेडिट-2

PUNJABI BHASHA DA MUDHLA PADHAR

(Department of Punjabi)

As per the UGCF - 2022 and National Education Policy 2020

Editorial Board

Dr. Ravinder Kumar

Prof. & Head, Department of Punjabi, University of Delhi

Content Writers

Dr. Rajni Bala

Asstt. Professor, Department of Punjabi, University of Delhi

Dr. Nachhattar Singh

Asstt. Professor, Department of Punjabi, University of Delhi

Dr. Ranju Bala

Asstt. Professor, Department of Punjabi, University of Delhi

Academic Coordinator

Deekshant Awasthi

© Department of Distance and Continuing Education

ISBN :

1st edition: 2023

E-mail: ddceprinting@col.du.ac.in

punjabi@col.du.ac.in

Published by:

Department of Distance and Continuing Education under
the aegis of Campus of Open Learning/School of Open Learning,
University of Delhi, Delhi-110 007

Printed by:

School of Open Learning, University of Delhi

Punjabi Bhasha Da Mudhla Padhar

- Corrections/Modifications/Suggestions proposed by Statutory Body, DU/Stakeholder/s in the Self Learning Material (SLM) will be incorporated in the next edition. However, these corrections/modifications/suggestions will be uploaded on the website <https://sol.du.ac.in>. Any feedback or suggestions can be sent to the email- feedbackslm@col.du.ac.in

ABILITY ENHANCEMENT COURSE (AEC-1)
PUNJABI BHASHA DA MUDHLA PADHAR
STUDY MATERIAL:UNIT-I to IV

Unit-I ਲਿਪੀ ਬੋਧ (Lipi Bodh)	<ul style="list-style-type: none"> • ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਪੀ ਨਾਲ ਮੁਢਲੀ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ • ਪੈਂਤੀ ਅੱਖਰੀ ਅਤੇ ਪੈਰ ਬਿੰਦੀ ਵਾਲੇ ਵਰਨਾਂ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਅਤੇ ਸੁੰਦਰ ਲਿਖਾਈ ਦਾ ਅਭਿਆਸ • ਲਗਾਂ-ਮਾਤਰਾਵਾਂ ਅਤੇ ਲਗਾਖਰਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ 	ਡਾ. ਰਜਨੀ ਬਾਲਾ ਡਾ. ਰਜਨੀ ਬਾਲਾ ਡਾ. ਰਜਨੀ ਬਾਲਾ	
Unit-II ਸ਼ਬਦ ਬੋਧ (Shabad Bodh)	<ul style="list-style-type: none"> • ਬਿਨਾ ਲਗ ਵਾਲੇ, ਇਕ ਲਗ ਵਾਲੇ, ਦੋ ਲਗ ਅਤੇ ਦੋ ਤੋਂ ਵੱਧ ਲਗ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਅਤੇ ਲਿਖਣ ਅਭਿਆਸ • ਲਿੰਗ ਅਤੇ ਵਚਨ ਦੀ ਵਰਤੋਂ • ਅਗੋਤਰ ਅਤੇ ਪਿਛੋਤਰ ਦੀ ਵਰਤੋਂ 	ਡਾ. ਰਜਨੀ ਬਾਲਾ ਡਾ. ਨਛੱਤਰ ਸਿੰਘ ਡਾ. ਰੰਜੂ ਬਾਲਾ	
Unit-III ਅਰਥ ਬੋਧ (Arth Bodh)	<ul style="list-style-type: none"> • ਸਮੇਂ, ਦਿਨਾਂ, ਦੇਸੀ ਮਹੀਨਿਆਂ, ਰੁੱਤਾਂ, ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ, ਗਿਣਤੀ, ਜਾਨਵਰਾਂ, ਪੰਛੀਆਂ, ਕੀੜੇ-ਮਕੋੜੇ, ਸਰੀਰ ਦੇ ਅੰਗਾਂ, ਸਬਜ਼ੀਆਂ, ਫਲਾਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਅਤੇ ਲਿਖਣ ਅਭਿਆਸ • ਘਰ ਦੇ ਕੰਮ-ਧੰਦੇ, ਰਸੋਈ ਦਾ ਸਮਾਨ, ਪਹਿਰਾਵੇ, ਖਾਣ-ਪੀਣ, ਲੋਕ ਕਿੱਤਿਆਂ, ਖੇਤੀ-ਬਾੜੀ, ਤਿੱਥਾਂ-ਤਿਉਹਾਰਾਂ, ਦਰੱਖਤਾਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਅਤੇ ਲਿਖਣ ਅਭਿਆਸ • ਸਮਾਨਾਰਥਕ ਸ਼ਬਦ, ਵਿਰੋਧਾਰਥਕ ਸ਼ਬਦ, ਬਹੁਅਰਥਕ ਸ਼ਬਦ ਅਤੇ ਬਹੁਤੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਇਕ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਅਤੇ ਲਿਖਣ ਅਭਿਆਸ 	ਡਾ. ਰੰਜੂ ਬਾਲਾ ਡਾ. ਰੰਜੂ ਬਾਲਾ ਡਾ. ਰੰਜੂ ਬਾਲਾ	

Unit-IV ਵਾਕ ਬੋਧ (Vaak Bodh)	<ul style="list-style-type: none"> • ਸਧਾਰਨ ਵਾਕ, ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਵਾਚਕ ਵਾਕ ਅਤੇ ਨਾਂਹ ਵਾਚਕ ਵਾਕ ਦੀ ਪਛਾਣ ਅਤੇ ਲਿਖਣ ਦਾ ਅਭਿਆਸ • ਆਮ ਬੋਲ-ਚਾਲ, ਦਫ਼ਤਰੀ ਕੰਮ-ਕਾਜ, ਖ਼ਰੀਦੋ-ਫ਼ਰੋਖ਼ਤ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਸੰਵਾਦ ਦਾ ਵਾਕ ਲਿਖਣ ਅਭਿਆਸ • ਸੁੱਧ ਵਾਕ ਲਿਖਣ ਦਾ ਅਭਿਆਸ 	ਡਾ. ਨਛੱਤਰ ਸਿੰਘ ਡਾ. ਨਛੱਤਰ ਸਿੰਘ ਡਾ. ਨਛੱਤਰ ਸਿੰਘ	
-----------------------------------	---	--	--

Editorial Board

Dr. Ravinder Kumar

Prof. & Head, Department of Punjabi, University of Delhi

Content Writers

Dr. Rajni Bala

Asstt. Professor, Department of Punjabi, University of Delhi

Dr. Nachhattar Singh

Asstt. Professor, Department of Punjabi, University of Delhi

Dr. Ranju Bala

Asstt. Professor, Department of Punjabi, University of Delhi

Academic Coordinator

Deekshant Awasthi

© Department of Distance and Continuing Education

ISBN :

1st edition: 2023

E-mail: ddceprinting@col.du.ac.in
punjabi@col.du.ac.in

Published by:

Department of Distance and Continuing Education under
the aegis of Campus of Open Learning/School of Open Learning,
University of Delhi, Delhi-110 007

Printed by:

School of Open Learning, University of Delhi

- Corrections/Modifications/Suggestions proposed by Statutory Body, DU/Stakeholder/s in the Self Learning Material (SLM) will be incorporated in the next edition. However, these corrections/modifications/suggestions will be uploaded on the website <https://sol.du.ac.in>. Any feedback or suggestions can be sent to the email- feedbackslm@col.du.ac.in

ABILITY ENHANCEMENT COURSE (AEC-1)
PUNJABI BHASHA DA MUDHLA PADHAR
STUDY MATERIAL:UNIT-I to IV

Unit-I ਲਿਪੀ ਬੋਧ (Lipi Bodh)	<ul style="list-style-type: none"> ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਪੀ ਨਾਲ ਮੁਢਲੀ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ ਪੈਂਤੀ ਅੱਖਰੀ ਅਤੇ ਪੈਰ ਬਿੰਦੀ ਵਾਲੇ ਵਰਨਾਂ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਅਤੇ ਸੁੰਦਰ ਲਿਖਾਈ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਲਗਾਂ-ਮਾਤਰਾਵਾਂ ਅਤੇ ਲਗਾਖਰਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ 	ਡਾ. ਰਜਨੀ ਬਾਲਾ ਡਾ. ਰਜਨੀ ਬਾਲਾ ਡਾ. ਰਜਨੀ ਬਾਲਾ	
Unit-II ਸ਼ਬਦ ਬੋਧ (Shabad Bodh)	<ul style="list-style-type: none"> ਬਿਨਾ ਲਗ ਵਾਲੇ, ਇਕ ਲਗ ਵਾਲੇ, ਦੋ ਲਗ ਅਤੇ ਦੋ ਤੋਂ ਵੱਧ ਲਗ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਅਤੇ ਲਿਖਣ ਅਭਿਆਸ ਲਿੰਗ ਅਤੇ ਵਚਨ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਅਗੇਤਰ ਅਤੇ ਪਿਛੇਤਰ ਦੀ ਵਰਤੋਂ 	ਡਾ. ਰਜਨੀ ਬਾਲਾ ਡਾ. ਨਛੱਤਰ ਸਿੰਘ ਡਾ. ਰੰਜੂ ਬਾਲਾ	
Unit-III ਅਰਥ ਬੋਧ (Arth Bodh)	<ul style="list-style-type: none"> ਸਮੇਂ, ਦਿਨਾਂ, ਦੇਸੀ ਮਹੀਨਿਆਂ, ਰੁੱਤਾਂ, ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ, ਗਿਣਤੀ, ਜਾਨਵਰਾਂ, ਪੰਛੀਆਂ, ਕੀੜੇ-ਮਕੋੜੇ, ਸਰੀਰ ਦੇ ਅੰਗਾਂ, ਸਬਜ਼ੀਆਂ, ਫਲਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਅਤੇ ਲਿਖਣ ਅਭਿਆਸ ਘਰ ਦੇ ਕੰਮ-ਧੰਦੇ, ਰਸੋਈ ਦਾ ਸਮਾਨ, ਪਹਿਰਾਵੇ, ਖਾਣ-ਪੀਣ, ਲੋਕ ਕਿੱਤਿਆਂ, ਖੇਤੀ-ਬਾੜੀ, ਤਿੱਥਾਂ-ਤਿਉਹਾਰਾਂ, ਦਰੱਖਤਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਅਤੇ ਲਿਖਣ ਅਭਿਆਸ ਸਮਾਨਾਰਥਕ ਸ਼ਬਦ, ਵਿਰੋਧਾਰਥਕ ਸ਼ਬਦ, ਬਹੁਅਰਥਕ ਸ਼ਬਦ ਅਤੇ ਬਹੁਤੋਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਇਕ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਅਤੇ ਲਿਖਣ ਅਭਿਆਸ 	ਡਾ. ਰੰਜੂ ਬਾਲਾ ਡਾ. ਰੰਜੂ ਬਾਲਾ ਡਾ. ਰੰਜੂ ਬਾਲਾ	

Unit-IV ਵਾਕ ਬੋਧ (Vaak Bodh)	<ul style="list-style-type: none"> • ਸਧਾਰਨ ਵਾਕ, ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਵਾਚਕ ਵਾਕ ਅਤੇ ਨਾਂਹ ਵਾਚਕ ਵਾਕ ਦੀ ਪਛਾਣ ਅਤੇ ਲਿਖਣ ਦਾ ਅਭਿਆਸ • ਆਮ ਬੋਲ-ਚਾਲ, ਦਫ਼ਤਰੀ ਕੰਮ-ਕਾਜ, ਖ਼ਰੀਦੋ-ਫ਼ਰੋਖ਼ਤ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਸੰਵਾਦ ਦਾ ਵਾਕ ਲਿਖਣ ਅਭਿਆਸ • ਸੁੱਧ ਵਾਕ ਲਿਖਣ ਦਾ ਅਭਿਆਸ 	ਡਾ. ਨਛੱਤਰ ਸਿੰਘ ਡਾ. ਨਛੱਤਰ ਸਿੰਘ ਡਾ. ਨਛੱਤਰ ਸਿੰਘ	
-----------------------------------	---	--	--

ਯੂਨਿਟ-II

ਸ਼ਬਦ ਬੋਧ

ਲੇਖਕ-ਡਾ. ਰਜਨੀ ਬਾਲਾ, ਡਾ. ਨਛੱਤਰ ਸਿੰਘ, ਡਾ. ਰੰਜੂ ਬਾਲਾ
ਅਸਿਸਟੈਂਟ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ, ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ,
ਦਿੱਲੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਦਿੱਲੀ

ਰੂਪ-ਰੇਖਾ

- 2.1 ਪਾਠ ਦਾ ਉਦੇਸ਼
- 2.2 ਭੂਮਿਕਾ
- 2.3 ਬਿਨਾ ਲਗ ਵਾਲੇ, ਇਕ ਲਗ ਵਾਲੇ, ਦੋ ਲਗ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਦੋ ਤੋਂ ਵੱਧ ਲਗ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਅਤੇ ਲਿਖਣ ਅਭਿਆਸ
- 2.4 ਲਿੰਗ ਅਤੇ ਵਚਨ ਦੀ ਵਰਤੋਂ
- 2.5 ਅਗੇਤਰ ਅਤੇ ਪਿਛੇਤਰ ਦੀ ਵਰਤੋਂ

ਸਾਰੰਸ਼

ਅਭਿਆਸ ਲਈ ਪ੍ਰਸ਼ਨ

ਸਹਾਇਕ ਪੁਸਤਕ ਸੂਚੀ

2.1 ਪਾਠ ਦਾ ਉਦੇਸ਼

ਇਸ ਪਾਠ ਦਾ ਮੂਲ ਉਦੇਸ਼ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਸ਼ਬਦ ਬੋਧ ਦੀ ਸਮਝ ਵਿਕਸਤ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਇਸ ਮਨੋਰਥ ਹਿੱਤ ਹੀ ਇਸ ਭਾਗ ਦੀ ਰੂਪ-ਰੇਖਾ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ-ਜਿਵੇਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵਿਚ ਅੱਖਰ ਗਿਆਨ ਦੀ ਸਮਝ ਵਿਕਸਤ ਕਰੇਗਾ ਉਦੋਂ ਉਸ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ ਗਿਆਨ ਦੀ ਸਮਝ ਵਿਕਸਤ ਹੋਵੇਗੀ। ਇਸ ਲਈ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੂੰ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਰੂਪ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਬਿਨਾ ਲਗ ਵਾਲੇ, ਇਕ ਲਗ ਵਾਲੇ, ਦੋ ਲਗ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਦੋ ਤੋਂ ਵੱਧ ਲਗ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਅਤੇ ਲਿਖਣ ਅਭਿਆਸ ਕਰੇਗਾ। ਇਸ ਪਾਠ ਰਾਹੀਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਲਗਾਂ-ਮਾਤਰਾਵਾਂ ਦੀ ਸਹੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨੀ ਸਿੱਖ ਸਕਣਗੇ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਨਵੇਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਾਲ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸ਼ਬਦ ਭੰਡਾਰ ਵਿਚ ਵਾਧਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀਆਂ ਵਿਆਕਰਨਕ ਲਿੰਗ ਅਤੇ ਵਚਨ ਵੀ ਇਸੇ ਪਾਠ ਵਿਚ ਸਮਝਾਏ ਗਏ ਹਨ। ਪੰਜਾਬੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਰੂਪ-ਰਚਨਾ ਦੀ ਸਮਝ ਦੇਣ ਵਾਸਤੇ ਇਸੇ ਪਾਠ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਧਾਤੂ ਰੂਪਾਂ ਨਾਲ ਅਗੇਤਰ ਜਾਂ ਪਿਛੇਤਰ ਜੋੜਨ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਉਂਤਪਤੀ ਰਾਹੀਂ ਬਦਲਣ ਵਾਲੀਆਂ ਸ਼ਬਦ-ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਬਾਰੇ ਵੀ ਇਸੇ ਪਾਠ ਵਿਚ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

2.2 ਭੂਮਿਕਾ

ਕਿਸੇ ਵੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਅੱਖਰ ਗਿਆਨ ਹੋਣਾ, ਅਧੂਰਾ ਗਿਆਨ ਹੋਣ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਕਿਸੇ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਸ਼ਬਦ ਬੋਧ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਉਸ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚਲੇ ਅਰਥ ਬੋਧ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਜੁੜਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਸ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ, ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚਲੇ ਫਲਸਫੇ ਨੂੰ ਫੜਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸੇ ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਰੱਖਦਿਆਂ ਇਸ ਪਾਠ ਵਿਚ ਲਿਪੀ ਬੋਧ ਤੋਂ ਅਗਲੀ ਪੌੜੀ ਸ਼ਬਦ ਬੋਧ ਬਾਰੇ ਮੁਢਲੀ ਚਰਚਾ ਕਰਦਿਆਂ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਰੂਪਾਂ ਬਾਰੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।

2.3 ਬਿਨਾ ਲਗ ਵਾਲੇ, ਇਕ ਲਗ ਵਾਲੇ, ਦੋ ਲਗ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਦੋ ਤੋਂ ਵੱਧ ਲਗ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਅਤੇ ਲਿਖਣ ਅਭਿਆਸ

- ਬਿਨਾ ਲਗ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਅਤੇ ਲਿਖਣ ਅਭਿਆਸ

ਘ+ਰ=ਘਰ ਮ+ਨ=ਮਨ ਦ+ਲ=ਦਲ ਪ+ਲ=ਪਲ

ਸ+ੜ+ਕ=ਸੜਕ ਮ+ਰ+ਦ=ਮਰਦ ਨ+ਕ+ਲ=ਨਕਲ

ਜ+ਗ+ਮ+ਗ=ਜਗਮਗ ਅ+ਦ+ਰ+ਕ=ਅਦਰਕ ਦ+ਰ+ਪ+ਣ=ਦਰਪਣ

- ਇਕ ਲਗ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਅਤੇ ਲਿਖਣ ਅਭਿਆਸ

ਸ+ਇ+ਰ=ਸਿਰ ਜ+ਆ+ਲ=ਜਾਲ ਸ਼+ਓ+ਰ=ਸ਼ੋਰ
 ਗ+ਆ+ਜ+ਰ=ਗਾਜਰ ਹ+ਇ+ਰ+ਨ=ਹਿਰਨ ਮ+ਛ+ਲ+ਈ=ਮਛਲੀ
 ਬ+ਜ+ਉ+ਰ+ਗ=ਬਜ਼ੁਰਗ ਤ+ਰ+ਬ+ਊ+ਜ=ਤਰਬੂਜ ਸ+ਇ+ਮ+ਰ+ਨ=ਸਿਮਰਨ

- ਦੋ ਲਗ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਅਤੇ ਲਿਖਣ ਅਭਿਆਸ

ਸ+ਉ+ਖ+ਈ=ਸੁਖੀ ਖ+ਈ+ਰ+ਆ=ਖੀਰਾ ਬ+ਈ+ਤ+ਈ=ਬੀਤੀ
 ਸ+ਇ+ਤ+ਆ+ਰ=ਸਿਤਾਰ ਹ+ਐ+ਰ+ਆ+ਨ=ਹੈਰਾਨ ਕ+ਇ+ਤ+ਆ+ਬ=ਕਿਤਾਬ
 ਨ+ਇ+ਰ+ਵ+ਐ+ਰ=ਨਿਰਵੈਰ ਬ+ਓ+ਲ+ਚ+ਆ+ਲ=ਬੋਲਚਾਲ
 ਥ+ਰ+ਮ+ਆ+ਮ+ਈ+ਟ+ਰ=ਥਰਮਾਮੀਟਰ

- ਦੋ ਤੋਂ ਵੱਧ ਲਗ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਅਤੇ ਲਿਖਣ ਅਭਿਆਸ

ਪ+ਇ+ਆ+ਰ+ਆ=ਪਿਆਰਾ ਗ+ਉ+ਲ+ਆ+ਬ+ਈ=ਗੁਲਾਬੀ ਗ+ਓ+ਲ+ਆ+ਈ=ਗੋਲਾਈ
 ਟ+ਐ+ਲ+ਈ+ਫ+ਓ+ਨ=ਟੈਲੀਫੋਨ ਮ+ਓ+ਬ+ਆ+ਇ+ਲ=ਮੋਬਾਇਲ
 ਖ+ਇ+ਡ+ਐ+ਣ+ਏ=ਖਿਡੌਣੇ ਸ+ਉ+ਣ+ਆ+ਉ+ਦ+ਆ=ਸੁਣਾਉਂਦਾ
 ਟ+ਐ+ਲ+ਈ+ਵ+ਇ+ਜ+ਨ=ਟੈਲੀਵਿਜ਼ਨ ਲ+ਇ+ਆ+ਇ+ਆ=ਲਿਆਇਆ

2.4 ਲਿੰਗ

ਲਿੰਗ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦਾ ਸਬੰਧ ਨਾਂਵ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਰੰਪਰਾਈ ਵਿਆਕਰਨਾਂ ਵਿਚ ਲਿੰਗ ਦਾ ਸਬੰਧ ਨਰ ਅਤੇ ਮਾਦਾ ਭੇਦ ਦੇ ਸ਼ਬਦ-ਵਰਗਾਂ ਨਾਲ ਮੰਨ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਜਦ ਕਿ ਭਾਸ਼ਾਈ/ਵਿਆਕਰਨਕ ਲਿੰਗ ਹਮੇਸ਼ਾ ਅਜਿਹੀ ਸੂਚਨਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੇ। ਉਦਾਹਰਨ ਵਜੋਂ ਪੁਲਿਸ ਸ਼ਬਦ ਇਲਿੰਗ ਹੈ ਪਰ ਪੁਲਿਸ ਵਿਚ ਭਰਤੀ ਮੁੰਡੇ ਅਤੇ ਕੁੜੀਆਂ ਦੋਵੇਂ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਕੁਦਰਤੀ ਨੇ ਤਾਂ ਸਜੀਵ ਨਰ ਅਤੇ ਮਾਦਾ ਦੇ ਜੋੜੇ ਬਣਾਏ ਹਨ ਪਰ ਭਾਸ਼ਾਈ ਪੱਧਰ ਉਪਰ ਅਜਿਹਾ ਹੋਣਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਨਾਲੇ ਭਾਸ਼ਾਈ ਪੱਧਰ ਉਪਰ ਤਾਂ ਨਿਰਜੀਵ ਵਸਤਾਂ ਦੇ ਪੁਲਿੰਗ/ਇਲਿੰਗ ਵਰਗ ਬਣਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਆਧੁਨਿਕ ਵਿਆਕਰਨ ਪਰੰਪਰਾ ਵਿਚ ਲਿੰਗ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਨੂੰ ਨਰ/ਮਾਦਾ ਭੇਦਾਂ ਤੋਂ ਨਿਖੇੜ ਕੇ ਨਿਰੋਲ ਵਿਆਕਰਨਕ ਪੱਧਰ ਉਪਰ ਵੇਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਲਿੰਗ ਦੇ ਦੋ ਵਰਗ ਹਨ: ਪੁਲਿੰਗ ਜਾਂ ਇਲਿੰਗ। ਦਰਅਸਲ ਲਿੰਗ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਪੂਰਨ ਰੂਪ ਵਿਚ ਨਾਂਵ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਉਪਰ ਹੀ ਲਾਗੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਅਧਾਰ ਉਪਰ ਹੀ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਨਾਂਵ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਵਰਗ ਬਣਾਏ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ:

- ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਪੁਲਿੰਗ ਨਾਂਵ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਖੀਰ ਵਿਚ -/ਆ/ ਪਿਛੇਤਰ ਲੱਗਿਆ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਦਾ ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ ਨਾਂਵ ਸ਼ਬਦ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਲਈ /ਈ/ ਅੰਤਕ ਇਲਿੰਗ ਪਿਛੇਤਰ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ:

ਪੁਲਿੰਗ	ਇਲਿੰਗ
ਦਾਦਾ	ਦਾਦੀ
ਨਾਨਾ	ਨਾਨੀ
ਮਾਮਾ	ਮਾਮੀ
ਚਾਚਾ	ਚਾਚੀ
ਖੁਰਪਾ	ਖੁਰਪੀ
ਕੁੜਤਾ	ਕੁੜਤੀ
ਕੰਘਾ	ਕੰਘੀ
ਪੱਖਾ	ਪੱਖੀ
ਮੰਜਾ	ਮੰਜੀ
ਗੱਡਾ	ਗੱਡੀ
ਤੇਤਾ	ਤੇਤੀ

ਨੋਟ: ਲਿੰਗ ਦੀ ਇਸ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿਚ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਹ ਸ਼ਬਦ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਜਾਂ ਤਾਂ ਜੋੜਿਆਂ ਦੇ ਸੂਚਕ ਹਨ ਜਾਂ ਫਿਰ ਸਾਕਾਚਾਰੀ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹਨ। ਕਿਸੇ ਵਸਤੂ ਦੇ ਅਕਾਰ ਨੂੰ ਵੀ ਲਿੰਗ ਭੇਦ ਲਈ ਵਰਤ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

- ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਪੁਲਿੰਗ ਨਾਂਵ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਖੀਰ ਵਿਚ -/ਈ/ ਪਿਛੇਤਰ ਲੱਗਿਆ ਹੋਵੇ। ਉਸ ਤੋਂ ਇਲਿੰਗ ਨਾਂਵ ਸ਼ਬਦ ਬਣਾਉਣ ਲਈ -/ਅਣ/,-/ਅਨ/ ਜਾਂ -/ੜ/ ਆਦਿ ਪਿਛੇਤਰ ਜੋੜੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ:

ਪੁਲਿੰਗ	ਇਲਿੰਗ
ਮਾਸੀ	ਮਾਸੜ
ਪਟਵਾਰੀ	ਪਟਵਾਰਨ
ਤੇਲੀ	ਤੇਲਣ
ਜੇਗੀ	ਜੇਗਣ

- ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਪੁਲਿੰਗ ਨਾਂਵ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਖੀਰ ਵਿਚ -/ਈ/ ਪਿਛੇਤਰ ਲੱਗਿਆ ਹੋਵੇ। ਉਸ ਤੋਂ ਇਲਿੰਗ ਨਾਂਵ ਸ਼ਬਦ ਬਣਾਉਣ ਲਈ -/ਇਣ/ ਆਦਿ ਪਿਛੇਤਰ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ:

ਪੁਲਿੰਗ	ਇਲਿੰਗ
ਨਾਈ	ਨਾਇਣ
ਕਸਾਈ	ਕਸਾਇਣ
ਸੁਦਾਈ	ਸੁਦਾਇਣ
ਹਲਵਾਈ	ਹਲਵਾਇਣ

ਨੋਟ: ਅਜਿਹਾ ਲਿੰਗ ਭੇਦ ਕਿੱਤੇ ਦੀ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਜਾਂ ਮਾਨਸਿਕ ਅਵਸਥਾ ਦਾ ਸੂਚਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਪਣੀ ਲੋੜ ਮੁਤਾਬਕ ਇਸ ਵਿਚ ਹੋਰ ਵਾਧਾ ਵੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ।

- ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਂਵ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਖੀਰ ਵਿਚ ਸ, ਟ, ਡ, ਰ, ਤ, ਮ, ਪ, ਨ, ਲ, ਕ ਆਦਿ ਅੱਖਰ ਲੱਗੇ ਹੋਣ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਪੁਲਿੰਗ ਨਾਂਵ ਸ਼ਬਦਾਂ ਤੋਂ ਇਲਿੰਗ ਨਾਂਵ ਸ਼ਬਦ ਬਣਾਉਣ ਲਈ +/-ਈ/, /-ਈ/, /-ਨੀ/, /-ਤੀ/, /-ਰੀ/ ਆਦਿ ਪਿਛੇਤਰ ਜੋੜੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ:

ਪੁਲਿੰਗ	ਇਲਿੰਗ
ਦਾਸ	ਦਾਸੀ
ਜੱਟ	ਜੱਟੀ
ਪਹਾੜ	ਪਹਾੜੀ
ਬਾਲ	ਬਾਲੜੀ
ਸੁੰਦਕ	ਸੁੰਦਕੜੀ
ਭਗਤ	ਭਗਤਣੀ
ਕੁੜਮ	ਕੁੜਮਣੀ
ਸੱਪ	ਸੱਪਣੀ
ਚੇਰ	ਚੇਰਨੀ
ਸਰਦਾਰ	ਸਰਦਾਰਨੀ
ਕੁੱਕੜ	ਕੁੱਕੜੀ
ਬਾਂਦਰ	ਬਾਂਦਰੀ
ਤਿੱਤਰ	ਤਿੱਤਰੀ
ਸ਼ੇਰ	ਸ਼ੇਰਨੀ
ਮੇਰ	ਮੇਰਨੀ

ਹਿਰਨ

ਹਿਰਨੀ

ਨੋਟ: ਪੰਜਾਬੀ ਸ਼ਬਦ ਜੋੜਾਂ ਦੇ ਨੇਮਾਂ ਮੁਤਾਬਕ ਕਿਸੇ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅਖੀਰ ਵਿਚ /ਰ, ਤ ਤੇ ਣ/ ਆਉਣ ਤਾਂ ਉਸ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਹਮੇਸ਼ਾ /-ਨੀ/ ਪਿਛੇਤਰ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਹੋਵੇਗਾ।

- ਪੇਸ਼ੇ ਅਤੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਸਬੰਧਤ ਪੁਲਿੰਗ ਸ਼ਬਦਾਂ ਤੋਂ ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ ਨਾਂਵ ਸ਼ਬਦ ਬਣਾਉਣ ਲਈ /-ਆਈ/ ਪਿਛੇਤਰ ਲੱਗਦਾ ਹੈ:

ਸੇਠ	ਸੇਠਾਈ
ਜੇਠ	ਜੇਠਾਈ
ਦਿਉਰ	ਦਰਾਈ
ਨੈਕਰ	ਨੈਕਰਾਈ

(3) ਇਸ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿਚ ਉਚ ਪੁਲਿੰਗ ਅਤੇ ਇਲਿੰਗ ਨਾਂਵ ਸ਼ਬਦ ਰੱਖੇ ਗਏ ਹਨ ਜੋ ਵਿਰੋਧੀ ਜੁੱਟ ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਹਨ:

ਸੱਸ	ਸਹੁਰਾ
ਪਿਤਾ	ਮਾਤਾ
ਭੂਆ	ਫੁੱਫੜ
ਪੁੱਤ	ਨੂੰਹ
ਧੀ	ਜਵਾਈ
ਮੁੰਡਾ	ਕੁੜੀ
ਮਰਦ	ਔਰਤ
ਨਰਮਾ	ਕਪਾਹ

ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਕੁਝ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਵੀ ਨਿਰਜੀਵ ਵਸਤੂਆਂ (ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਅਤੇ ਤਕਨੀਕ) ਮਿਲਦੀਆਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਵਿਰੋਧੀ ਲਿੰਗ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਮਿਸਾਲ ਵਜੋਂ: ਕੰਪਿਊਟਰ, ਲੈਪਟਾਪ, ਮੋਬਾਇਲ, ਟੀ.ਵੀ, ਸੂਰਜ, ਧਰਤੀ, ਚੰਨ, ਕਣਕ, ਚੌਲ, ਕਾਗਜ਼ ਆਦਿ।

ਨੋਟ: ਲਿੰਗ ਦੇ ਇਹ ਨਮੂਨੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਸਿਰਫ਼ ਅਭਿਆਸ ਲਈ ਹਨ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਹੋਰ ਵਾਧਾ ਵੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ।

2.5 ਵਚਨ

ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਨਾਂਵ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਇਕ ਜਾਂ ਇਕ ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਹੋਣ ਦੀ ਸੂਚਨਾ ਵਚਨ ਰਾਹੀਂ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਇਥੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਇਹ ਵੀ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ, ਕੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿਚ ਵਚਨ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੇਵਲ ਗਿਣਤੀ ਦੱਸਣ ਲਈ ਹੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ? ਜਵਾਬ ਹੈ ਨਹੀਂ। ਉਦਾਹਰਨ ਵਜੋਂ: ਭੀੜ, ਟੱਬਰ, ਡਾਰ ਆਦਿ ਸ਼ਬਦ ਇਕ ਵਚਨ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇ ਰਹੇ ਹਨ, ਪਰ ਅਰਥ ਪੱਖੋਂ ਇਹ ਬਹੁਵਚਨੀ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਕਈ ਨਾਂਵ ਸ਼ਬਦ ਹਮੇਸ਼ਾ ਬਹੁਵਚਨੀ ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ; ਜਿਵੇਂ: ਲੋਕ ਅਤੇ ਕਰਮ ਆਦਿ। ਇਸ ਅਧਾਰ ਉਪਰ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਵਚਨ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਆਕਰਨਕ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਅਤੇ ਵਰਤੋਂ ਦਾ ਅਧਾਰ ਕੇਵਲ ਨਾਂਵ ਸ਼ਬਦ ਹੀ ਹਨ। ਇਸ ਦੇ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਦੋ ਵਰਗ ਬਣਦੇ ਹਨ: ਇਕਵਚਨ ਅਤੇ ਬਹੁਵਚਨ

- ਆ-ਅੰਤਕ (ਪਿਛੇਤਰ) ਪੁਲਿੰਗ ਨਾਂਵ ਸ਼ਬਦ ਮੁੰਡਾ, ਘੋੜਾ, ਸੇਟਾ, ਮੋਟਾ ਆਦਿ ਦੇ ਬਹੁਵਚਨ ਰੂਪ ਬਣਾਉਣ ਲਈ /-ਏ/ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਹੁੰਦਾ ਹੈ:

ਇਕ ਵਚਨ	ਬਹੁ ਵਚਨ
ਮੁੰਡਾ	ਮੁੰਡੇ
ਸੇਟਾ	ਸੇਟੇ
ਲੋਟਾ	ਲੋਟੇ
ਘੋੜਾ	ਘੋੜੇ
ਬੱਚਾ	ਬੱਚੇ
ਕੋਠਾ	ਕੋਠੇ

-/ਈ-/ਅੰਤਕ (ਪਿਛੇਤਰ) ਇਲਿੰਗ ਨਾਂਵ ਸ਼ਬਦ ਘੋੜੀ, ਸੇਟੀ, ਚਿੜੀ ਆਦਿ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ ਨਾਂਵ ਸ਼ਬਦ ਬਣਾਉਣ ਲਈ /-ਆਂ/ ਪਿਛੇਤਰੀ ਰੂਪ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ:

ਮਾਲੀ	ਮਾਲੀਆਂ
------	--------

ਤੇਲੀ	ਤੇਲੀਆਂ
ਹਾਥੀ	ਹਾਥੀਆਂ
ਕੁੜੀ	ਕੁੜੀਆਂ
ਘੋੜੀ	ਘੋੜੀਆਂ
ਚਿੜੀ	ਚਿੜੀਆਂ
ਮੇਰੀ	ਮੇਰੀਆਂ
ਤੇਰੀ	ਤੇਰੀਆਂ
ਲੜੀ	ਲੜੀਆਂ
ਮੜੀ	ਮੜੀਆਂ

- ਹੱਥ, ਲੱਤ, ਅੱਖ, ਸੜਕ, ਰੁੱਖ, ਪਸ਼ੂ, ਘਰ, ਦਰਖਤ, ਸ਼ਬਦ, ਅੰਬ, ਮੱਝ ਆਦਿ ਨਾਂਵ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਬਹੁਵਚਨੀ ਰੂਪ ਬਣਾਉਣ ਲਈ /-ਆਂ/ ਅੰਤਕ ਪਿਛੇਤਰੀ ਰੂਪ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ:

ਸੜਕ	ਸੜਕਾਂ
ਅੱਖ	ਅੱਖਾਂ
ਲੱਤ	ਲੱਤਾਂ
ਰੁੱਖ	ਰੁੱਖਾਂ
ਸ਼ਬਦ	ਸ਼ਬਦਾਂ
ਅੰਬ	ਅੰਬਾਂ
ਮੱਝ	ਮੱਝਾਂ

ਯੂਨਿਟ-IV ਵਾਕ ਬੋਧ

ਲੇਖਕ- ਡਾ. ਨਵੱਤਰ ਸਿੰਘ
ਅਸਿਸਟੈਂਟ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ, ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ,
ਦਿੱਲੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਦਿੱਲੀ।

ਰੂਪ-ਰੇਖਾ

4.1 ਪਾਠ ਦਾ ਉਦੇਸ਼

4.2 ਭੂਮਿਕਾ

4.3 ਸਧਾਰਨ ਵਾਕ, ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਵਾਚਕ ਵਾਕ ਅਤੇ ਨਾਂਹ ਵਾਚਕ ਵਾਕ ਦੀ ਪਛਾਣ ਅਤੇ ਲਿਖਣ ਦਾ ਅਭਿਆਸ

4.3.1 ਸਧਾਰਨ ਵਾਕ

4.3.2 ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਵਾਚਕ ਵਾਕ

4.3.3 ਨਾਂਹ ਵਾਚਕ ਵਾਕ

4.4 ਆਮ ਬੋਲ-ਚਾਲ, ਦਫ਼ਤਰੀ ਵਰਤੋਂ ਅਤੇ ਖ਼ਰੀਦੋ-ਫ਼ਰੋਖ਼ਤ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਵਾਕ ਲਿਖਣ ਦਾ ਅਭਿਆਸ

4.4.1 ਆਮ ਬੋਲ-ਚਾਲ

4.4.2 ਦਫ਼ਤਰੀ ਵਰਤੋਂ ਵਾਲੇ ਵਾਕ ਲਿਖਣ ਦਾ ਅਭਿਆਸ

4.4.3 ਖ਼ਰੀਦੋ-ਫ਼ਰੋਖ਼ਤ ਵਾਲੇ ਵਾਕ ਲਿਖਣ ਦਾ ਅਭਿਆਸ

4.5 ਸੁੱਧ ਵਾਕ ਲਿਖਣ ਦਾ ਅਭਿਆਸ

ਸਾਰੰਸ਼

ਅਭਿਆਸ ਲਈ ਪ੍ਰਸ਼ਨ

ਸਹਾਇਕ ਪੁਸਤਕ ਸੂਚੀ

4.1 ਪਾਠ ਦਾ ਉਦੇਸ਼

ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਧਾਰ ਨੇ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਬੁੱਧੀ ਨੂੰ ਤਿੱਖਾ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਰਹਿਣ-ਯੋਗ ਤੇ ਮਾਣਨ-ਯੋਗ ਵੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੇ ਹੀ ਬਣਾਇਆ ਹੈ। ਸਮਾਜਕ ਚੰਗਿਰਦੇ ਦੀ ਨੈਤਿਕ ਆਬੋ-ਹਵਾ ਦੀ ਮਹਿਕ ਵੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੇ ਹੀ ਖਿਲਾਰੀ ਹੈ। ਰਿਸ਼ਤੇ ਰੰਗੀਨ, ਖੁਸ਼ਨੁਮਾ ਵੀ ਭਾਸ਼ਾ ਕਰ ਕੇ ਹੀ ਹਨ। ਭਾਸ਼ਾ ਆਸਰੇ ਹੀ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਨੂੰ ਸਮਝਦੇ ਹਾਂ। ਇਸੇ ਕਰ ਕੇ ਹੀ ਤਾਂ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਸੰਚਾਰ ਦਾ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸਾਧਨ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਚਾਰ ਦੇ ਸਹਾਰੇ ਹੀ ਅਸੀਂ ਰੋਜ਼ਮਰਾ ਦੇ ਕੰਮ-ਧੰਦੇ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਸਮਾਜ ਦੁਆਰਾ ਕੰਮ ਦੀਆਂ ਸਾਡੀਆਂ ਜੋ ਜੁੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਤੈਅ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਅਸੀਂ ਉਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਾਜਕ ਜੀਵਨ ਇਕ ਤੋਰ ਵਿਚ ਬੱਝ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਇੰਜ ਵੀ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਭਾਸ਼ਾ ਰਾਹੀਂ ਜੀਵਨ-ਰੂਪੀ ਗੱਡੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਰੰਗ ਵਿਚ ਰੰਗੀ ਰੁੜ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਰੁੜਨ ਦੀ ਸਾਰੀ ਜੁੰਮੇਵਾਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਸਿਰ ਉਪਰ ਹੈ। ਭਾਸ਼ਾ ਆਪਣੀ ਇਹ ਜੁੰਮੇਵਾਰੀ ਵਾਕ ਦੇ ਸਿਰ ਪਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਵਾਕ ਸਦਕਾ ਹੀ ਭਾਸ਼ਾ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸੇ ਇਸ ਪਾਠ ਦਾ ਮਨੋਰਥ ਵੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਵਾਕ ਸੰਗਠਨ ਦੇ ਵਿਭਿੰਨ ਪੱਖਾਂ ਦੇ ਰੂ-ਬ-ਰੂ ਕਰਾਉਣਾ ਹੈ। ਬਾਕੀ ਪਾਠਾਂ ਵਾਂਗ ਇਸ ਪਾਠ ਦੇ ਵੀ ਕੁੱਲ ਤਿੰਨ ਭਾਗ ਹਨ। ਭਾਗ ਪਹਿਲੇ ਵਿਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਸਧਾਰਨ, ਪ੍ਰਸ਼ਨਵਾਚੀ ਅਤੇ ਨਾਂਹਵਾਚੀ ਵਾਕਾਂ ਦੀ ਸੰਰਚਨਾ ਬਾਰੇ ਸਮਝ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਾਕਾਂ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਨਮੂਨਿਆਂ ਦੇ ਅਧਾਰ ਉਪਰ ਵਾਕ ਬੋਲਣ ਅਤੇ ਲਿਖਣ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕਰੇਗਾ। ਭਾਗ ਦੂਜੇ ਵਿਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਮ ਬੋਲ-ਚਾਲ ਦੇ ਵਿਭਿੰਨ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਬਾਰੇ ਆਪਣੀ ਸਮਝ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰੇਗਾ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੀ ਸਹੂਲਤ ਲਈ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਬੋਲ-ਚਾਲ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪ੍ਰਯੋਗ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਸੰਵਾਦ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਅਸੀਂ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਕਾਰਜੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਸਾਰੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਾਕ ਨਮੂਨੇ ਵਜੋਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੀ ਸਹੂਲਤ ਲਈ ਇਸ ਪੱਧਰ ਉਪਰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸੰਵਾਦ ਵੀ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਭਾਗ ਤੀਜੇ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਸ਼ੁੱਧ ਵਾਕ ਲਿਖਣ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ।

4.2 ਭੂਮਿਕਾ

ਭਾਸ਼ਾ ਇਹ ਸਾਰਾ ਕਾਰਜ ਵਾਕ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਸਿਰੇ ਚੜ੍ਹਾਉਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਹੀ ਵੱਡੇ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨੀ ਇਸ ਸਿੱਟੇ ਉਪਰ ਪਹੁੰਚੇ ਹਨ ਕਿ ਭਾਸ਼ਾ ਵਾਕਾਂ ਦਾ ਸਮੁੱਚਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵਾਕਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਵਾਕਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਸੋਚਦਾ ਹੈ, ਵਾਕਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਬੋਲਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵਾਕਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਲਿਖਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜਿਸ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਭਾਸ਼ਾ ਕਹਿੰਦੇ ਹਾਂ ਉਹ ਵਾਕਾਂ ਦਾ ਹੀ ਸਮੂਹ ਹੀ ਹੈ। ਵਾਕ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟ , ਰੂਪ ਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਵਿਆਕਰਨ ਦੇ ਪੱਧਰ ਉਪਰ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਇਕਾਈ ਕਹਿ ਕੇ ਵੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਉਪਵਾਕ ਵਰਗੀਆਂ ਰਚਨਾ , ਨੂੰ ਕਾਰਜੀ ਇਕਾਈ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਾਰਜੀ ਇਕਾਈ ਵਿਚ ਵਾਕੰਸ਼ਤਮਕ ਇਕਾਈਆਂ ਦੀ ਵੀ ਬਹੁਤ ਅਹਿਮ ਭੂਮਿਕਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਵਾਕ ਵਿਚ ਕੁਝ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਾਰਜੀ ਤੱਤਾਂ ਦੇ

ਸਥਾਨ ਵੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ; ਜਿਵੇਂ: ਕਰਤਾ ਨਾਵ ਵਾਕੰਸ਼, ਕਰਮ ਨਾਵ ਵਾਕੰਸ਼, ਕਿਰਿਆ ਵਾਕੰਸ਼, ਆਦਿ। ਜਿਵੇਂ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਇਕ ਸਧਾਰਨ ਵਾਕ ਕਰਤਾ ਨਾਵ ਵਾਕੰਸ਼ ਅਤੇ ਕਿਰਿਆ ਵਾਕੰਸ਼ ਰਾਹੀਂ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਅਸੀਂ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਵਾਕ ਕ੍ਰਮ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਇਹ ਕ੍ਰਮ ਕਰਤਾ+ਕਿਰਿਆ ਜਾਂ ਕਰਤਾ+ਕਰਮ+ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਪੈਟਰਨ ਵਾਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

4.3 ਸਧਾਰਨ ਵਾਕ, ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਵਾਚਕ ਵਾਕ ਅਤੇ ਨਾਂਹ ਵਾਚਕ ਵਾਕ ਦੀ ਪਛਾਣ ਅਤੇ ਲਿਖਣ ਦਾ

ਅਭਿਆਸ

4.3.1 ਸਧਾਰਨ ਵਾਕ

ਸਧਾਰਨ ਵਾਕ ਇਕੈਹਰੀ ਬਣਤਰ ਦਾ ਧਾਰਨੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਇਕ ਹੀ ਕਿਰਿਆ ਵਾਕੰਸ਼ ਵਿਚਰਦਾ ਹੈ ਜਦ ਕਿ ਨਾਵ ਵਾਕੰਸ਼ ਇਕ ਜਾਂ ਇਕ ਤੋਂ ਵੱਧ ਵੀ ਆ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਾਕੰਸ਼, ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਾਕੰਸ਼ ਆਦਿ ਜੁੜ ਕੇ ਵਾਕ ਦਾ ਵਿਸਤਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸਧਾਰਨ ਵਾਕ ਵਿਚਲੇ ਤੱਤ ਕਰਤਾ+ਕਰਮ+ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਕ੍ਰਮ ਅਨੁਸਾਰ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

1. ਬੱਚਾ ਖੇਡ ਰਿਹਾ ਹੈ।
2. ਬੱਚੇ ਨੇ ਬੋਤਲ ਨਾਲ ਦੁੱਧ ਪੀਤਾ।
3. ਬੱਚੇ ਸਕੂਲ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ।
4. ਧਰਤੀ ਦਾ ਤਾਪਮਾਨ ਬੜੀ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਵੱਧ ਰਿਹਾ ਹੈ।
5. ਕੱਲ੍ਹ ਸਾਡੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਬੜਾ ਤੇਜ਼ ਮੀਂਹ ਪੈ ਰਿਹਾ ਸੀ।
6. ਉਸ ਦੀ ਲਿਖਾਈ ਬਹੁਤ ਸੁੰਦਰ ਹੈ।
7. ਉਹ ਹਮੇਸ਼ਾ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।
8. ਮੋਹਨ ਅਤੇ ਸੋਹਨ ਬਹੁਤ ਪਿਆਰੇ ਮਿੱਤਰ ਹਨ।
9. ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕਲਾਸਾਂ ਵਿਚ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ।
10. ਅਧਿਆਪਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਪਾਠ ਪੜ੍ਹਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।
11. ਸਾਡੇ ਸਕੂਲ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੇ ਫੁੱਟਬਾਲ ਦਾ ਮੈਚ ਜਿੱਤ ਲਿਆ ਹੈ।
12. ਕਿਸਾਨ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ।
14. ਮਾਂ ਨੇ ਪੁੱਤ ਨੂੰ ਰੋਟੀ ਖੁਆਈ।
15. ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਦੇਸ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਪਿਆਰ ਕਰਦੇ ਹਾਂ।
16. ਉਹ ਦਰਦ ਨਾਲ ਤੜਪ ਰਿਹਾ ਸੀ।

17. ਦੁੱਧ ਤੋਂ ਪਨੀਰ ਬਣਦਾ ਹੈ।
18. ਉਹ ਬਹੁਤ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਬੋਲਦਾ ਹੈ।
19. ਸਾਡਾ ਦੇਸ 15 ਅਗਸਤ 1947 ਨੂੰ ਅਜ਼ਾਦ ਹੋਇਆ ਸੀ।

ਉਪਰੋਕਤ ਵਾਕ ਸਧਾਰਨ ਵਾਕਾਂ ਦੇ ਨਮੂਨੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਾਕਾਂ ਵਿਚ ਕਿਰਿਆ ਵਾਕੰਸ਼ ਤਾਂ ਇਕੋ ਹੀ ਹੈ ਪਰ ਨਾਂਵ ਵਾਕੰਸ਼ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਨਾਂਵ, ਪੜਨਾਂਵ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਅਤੇ ਸਬੰਧਕ (ਨੇ, ਨੂੰ, ਤੋਂ, ਦਾ, ਦੇ, ਦੀ ਆਦਿ) ਆਦਿ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਵਾਕੰਸ਼ ਦਾ ਵੀ ਪ੍ਰਯੋਗ ਵੀ ਹੋਇਆ ਹੈ।

4.3.2 ਪ੍ਰਸ਼ਨਵਾਚੀ ਵਾਕ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਕਰਨਾ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਸੁਭਾਅ ਦਾ ਅਭਿੰਨ ਅੰਗ ਹੈ। ਦੂਸਰੇ ਬਾਰੇ ਜਾਣਨਾ ਵੀ ਉਸ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਖਾਸ ਮਨੋਰਥ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਰ ਕੇ ਹਰ ਬੰਦੇ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਉਠਣੇ ਸੁਭਾਵਿਕ ਗੱਲ ਹੈ। ਆਮ ਬੋਲ-ਚਾਲ ਵਿਚ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਠਹਿਰਾਓ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ ਪਰ ਲਿਖਤ ਪੱਧਰ ਉੱਪਰ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦੇ ਭਾਵ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਣ ਲਈ ਅਸੀਂ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਸੂਚਕ ਚਿੰਨ੍ਹ (?) ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਾਕਾਂ ਦਾ ਮੁੱਖ ਮਨੋਰਥ ਕਿਸੇ ਗੱਲ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਗੱਲ ਦਾ ਜਵਾਬ ਦੇਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਸ਼ਨਸੂਚਕ ਵਾਕਾਂ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ ਵਿਚ ਕੀ, ਕਿਹੜੇ, ਕਿੰਨਾਂ, ਕਿਥੇ, ਕੌਣ, ਕਿਵੇਂ, ਕਿਉਂ, ਕਦ, ਕਦੀ, ਕਦੋਂ, ਕਿਸ, ਕਿੱਥੇ ਆਦਿ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚਰਦੇ ਹਨ:

1. ਕੀ ਮੈਂ ਹੁਣ ਘਰ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹਾਂ?
2. ਤੁਸੀਂ ਕਿਹੜੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਹੋ?
3. ਇਸ ਘਰ ਦਾ ਕਿੰਨਾ ਕਿਰਾਇਆ ਹੈ?
4. ਉਹ ਕਿਥੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ?
5. ਕਿਹੜੇ-ਕਿਹੜੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕੱਲ੍ਹ ਕਲਾਸ ਵਿਚੋਂ ਗ਼ੈਰ-ਹਾਜ਼ਰ ਸਨ?
6. ਕੱਲ੍ਹ ਕੌਣ-ਕੌਣ ਫੁੱਟਬਾਲ ਦਾ ਮੈਚ ਖੇਡਣ ਗਏ?
7. ਕਿਵੇਂ ਕੋਈ ਕੰਮ ਸੀ?
8. ਤੁਸੀਂ ਵਿਆਹ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਕਰਵਾ ਰਹੇ?
9. ਉਹ ਕਦੋਂ ਪਿੰਡ ਆ ਰਹੇ ਹਨ?
10. ਤੁਸੀਂ ਕਦੀ ਤਾਂ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਆ ਜਾਇਆ ਕਰੋ?
11. ਤੁਸੀਂ ਕਿਸ ਦਾ ਸਾਥ ਦੇ ਰਹੇ ਹੋ?
12. ਆਪ ਜੀ ਕਿਧਰ ਜਾ ਰਹੇ ਹੋ?
13. ਤੂੰ ਹੁਣ ਕਿੱਥੇ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ?
14. ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਕੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ?

15. ਕੀ ਆਪਾਂ ਹੁਣ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਾਂ?

16. ਅਸੀਂ ਹੁਣ ਘਰ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਾਂ?

4.3.3 ਨਾਂਹਵਾਚਕ ਵਾਕ

ਅਜਿਹੇ ਵਾਕਾਂ ਵਿਚ /ਨਾ, ਨਹੀਂ/ ਵਰਗੇ ਨਾਂਹ ਸੂਚਕ ਤੱਤਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਨਾਂਹ-ਸੂਚਕ ਤੱਤ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਾਕ ਵਿਚਲੀ ਮੁੱਖ ਕਿਰਿਆ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵਿਚਰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਕਈ ਵਾਰ ਵਾਕ ਸੰਦਰਭ ਮੁਤਾਬਿਕ ਇਹ ਵਾਕ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਵੀ ਆ ਸਕਦੇ ਹਨ:

1. ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੀ ਮਦਦ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ।
2. ਉਹ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ।
3. ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਇਹ ਕੰਮ ਮੇਰੇ ਤੋਂ।
4. ਮੈਂ ਹੋਰ ਨਹੀਂ ਤੁਰ ਸਕਦਾ।
5. ਨਾ ਭਾਈ ਨਾ, ਮੇਰਾ ਤਾਂ ਸਪਸ਼ਟ ਜਵਾਬ ਹੈ।
6. ਹੁਣ ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੀ ਖਾਤਰ ਲੜ੍ਹ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ।
7. ਉਹ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ।
8. ਉਹ ਅੱਜ-ਕੱਲ੍ਹ ਸਕੂਲ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚਦਾ ਹੈ।
9. ਮਿਹਨਤੀ ਲੋਕ ਕਦੇ ਹਾਰ ਦੇ ਨਹੀਂ ਹਨ।
10. ਤੁਸੀਂ ਹੁਣ ਇਥੋਂ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੇ।

4.4 ਆਮ ਬੋਲ-ਚਾਲ, ਦਫ਼ਤਰੀ ਵਰਤੋਂ ਅਤੇ ਖ਼ਰੀਦੋ-ਫ਼ਰੋਖਤ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਵਾਕ ਲਿਖਣ ਦਾ ਅਭਿਆਸ

ਰੋਜ਼ਾਨਾ-ਜੀਵਨ ਜਿਉਣ ਲਈ ਅਸੀਂ ਆਮ ਬੋਲਚਾਲ ਦਾ ਹੀ ਸਹਾਰਾ ਹੀ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ। ਇਕ ਸਧਾਰਨ ਬੰਦੇ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਹੀ ਆਮ ਬੋਲਚਾਲ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸਮਾਜ ਦੇ ਕਾਰ-ਵਿਹਾਰ ਹੀ ਆਮ ਬੋਲਚਾਲ ਦੇ ਆਸਰੇ ਸਿਰੇ ਚੜ੍ਹਦੇ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ ਅਸੀਂ ਉਪਰ ਵੀ ਸਪਸ਼ਟ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਜੀਵਨ ਦੇ ਬੜੇ ਰੰਗ ਹਨ; ਕਿਧਰੇ ਖੁਸ਼ੀ ਕਿਧਰੇ ਗਮ। ਜੀਵਨ ਦੇ ਇਹ ਰੰਗਾਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਬੋਲਚਾਲ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਸੰਭਵ ਹੈ। ਜੇ ਗੱਲ ਕਰੀਏ ਅਸੀਂ ਪੰਜਾਬੀ ਆਮ ਬੋਲਚਾਲ ਦੀ ਤਾਂ ਇਸ ਪੱਧਰ ਉਪਰ ਕਾਰਜੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਸਾਰੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਾਕ ਹੀ ਵਿਚਰ ਸਕਦੇ ਹਨ; ਜਿਵੇਂ ਬਿਆਨੀ ਵਾਕ, ਆਗਿਆਵਾਚੀ, ਹੁਕਮੀਆ, ਪ੍ਰਸ਼ਨਵਾਚੀ, ਨਾਂਹਵਾਚੀ ਅਤੇ ਹਾਂਵਾਚੀ ਆਦਿ। ਬਿਆਨੀਆ ਵਾਕਾਂ ਨੂੰ ਸਧਾਨਰ ਵਾਕਾਂ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਸ਼ਨਵਾਚੀ ਅਤੇ ਨਾਂਹਵਾਚੀ ਬਾਰੇ ਅਸੀਂ ਕਾਰਜੀ ਵਾਕਾਂ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਚਰਚਾ

ਕਰ ਚੁੱਕੇ ਹਾਂ। ਦਰਅਸਲ ਆਮ ਬੋਲਚਾਲ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੰਵਾਦ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਵਾਦੀ ਪੱਧਰ ਉਪਰ ਬੋਲ-ਚਾਲ ਦੇ ਅਧੂਰੇ ਜਾਂ ਬਣੇ-ਬਣਾਏ ਉਚਾਰ ਵੀ ਆ ਸਕਦੇ ਹਨ; ਜਿਵੇਂ:

4.4.1 ਆਮ ਬੋਲ-ਚਾਲ

ਹੋਰ ਕਿੱਦਾਂ? ਕਿਧਰ, ਡਾਕਟਰ ਕੋਲ ਚੱਲਿਆ ਸੀ। ਸਭ ਖੈਰ ਐ! ਮਾਤਾ ਜੀ ਦੀ ਦਵਾਈ ਲੈਣੀ ਸੀ। ਮਾਤਾ ਜੀ ਹਾਲੇ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹੋਏ? ਨਾ ਯਾਰ! ਡਾਕਟਰ ਕੀ ਕਹਿੰਦਾ? ਹਾਲੇ ਸਮਾਂ ਲੱਗੀਗਾ

ਅੱਛਾ!

ਚਲੇ ਰੱਬ ਭਲਾ ਕਰੇ!

ਹਾਂ ਯਾਰ!

ਇਹ ਤਾਂ ਸੁਕਰ ਹੈ! ਉਸ ਡਾਕਟਰ ਦਾ ਜਿਸਦੀ ਦਵਾਈ ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੂੰ ਰਾਸ ਆ ਗਈ।

ਹਾਂ, ਇਹ ਗੱਲ ਤਾਂ ਤੂੰ/ਤੁਸੀਂ ਬਿਲਕੁੱਲ ਠੀਕ ਕਹੀ।

ਹੋਰ ਕਿਵੇਂ,,,,,,? ਵਧੀਆ, ਤੂੰ ਸੁਣਾ? ਮੈਂ ਠੀਕ-ਠਾਕ ਹਾਂ, ਘਰੇ ਸਭ ਠੀਕ-ਠਾਕ ਨੇ, ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਵਧੀਆ ਨੇ

ਤੂੰ/ਤੁਸੀਂ ਦੱਸ ਤੇਰੇ ਘਰ ਕਿਵੇਂ ਨੇ ਸਾਰੇ

ਮੇਰੇ ਘਰ ਵੀ ਸਭ ਵਧੀਆ ਨੇ

ਤੂੰ ਅੱਜ-ਕੱਲ੍ਹ ਕੀ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ?

ਮੈਂ ਅੱਜ-ਕੱਲ੍ਹ ਪੇਪਰਾਂ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ।

ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਤੇਰੀ ਮਿਹਨਤ ਰੰਗ ਲਿਆਵੇ।

ਹਾਂ, ਜੀ ਵੀਰ, ਇਹ ਤੁਸੀਂ ਬਿਲਕੁੱਲ ਠੀਕ ਕਿਹਾ ਹੈ।

ਚੰਗਾ, ਫਿਰ ਮਿਲਦੇ ਹਾਂ ਕਿਸੇ ਦਿਨ।

ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਜੀ

ਉਪਰੋਕਤ ਬੋਲਚਾਲੀ ਨਮੂਨਿਆਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਅਸੀਂ ਹੇਠ ਦਿੱਤੇ ਵਾਕਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਇਸ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਤਹਿਤ ਵਿਚਾਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ:

1. ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮਾਂ-ਬਾਪ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।
2. ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਭਾਰਤ ਦੇਸ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਪਿਆਰ ਕਰਦੇ ਹਾਂ।
3. ਅਸੀਂ ਭਾਰਤ ਦੇਸ ਦੇ ਵਾਸੀ ਹਾਂ।
4. ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੀ ਚੁਣੌਤੀ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਦਾ ਹਾਂ।
5. ਮੈਂ ਵੀ ਸਭਾ ਵਿਚ ਹਾਜ਼ਰ ਸਾਂ।

6. ਉਹ ਰੋਜ਼ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਸਕੂਲ ਪਹੁੰਚਦੇ ਹਨ।
7. ਮੈਂ ਰੋਜ਼ ਆਪਣੇ ਕਮਰੇ ਦੀ ਸਫਾਈ ਕਰਦਾ ਹਾਂ।
8. ਉਹ ਤੁਹਾਡੀ ਗੱਲ ਨਾਲ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਹਿਮਤ ਹਨ।
9. ਉਹ ਪੜ੍ਹਨ-ਲਿਖਣ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਹੁਸ਼ਿਆਰ ਹਨ।
10. ਮਿਹਨਤੀ ਲੋਕ ਸਦਾ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

• **ਆਗਿਆ ਵਾਚੀ ਅਤੇ ਹੁਕਮੀਆ ਵਾਕ**

ਅਜਿਹੇ ਵਾਕਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਸਕੂਲ, ਕਾਲਜਾਂ ਜਾਂ ਦਫ਼ਤਰਾਂ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਵਾਕ ਜੀਵਨ ਵਿਚਲੇ ਸਿਸਟਮਾਚਾਰ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਅਸੀਂ ਉਥੇ ਵੀ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ ਜਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸਾਡਾ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਵਾਹ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ ਜਾਂ ਉਹ ਬੰਦਾ ਅਹੁਦੇ ਵਿਚ ਉੱਚਾ ਹੈ।

• ਅਗਿਆ ਵਾਚੀ

1. ਕੀ ਮੈਂ ਅੰਦਰ ਆ ਸਕਦਾ ਹਾਂ?
2. ਕੀ ਹੁਣ ਮੈਂ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹਾਂ?
3. ਤੁਸੀਂ ਹੁਣ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹੋ?
4. ਕੀ ਮੈਂ ਇਥੇ ਬੈਠ ਸਕਦਾ ਹਾਂ?
5. ਹਾਂ, ਤੁਸੀਂ ਇਥੇ ਬੈਠ ਸਕਦੇ ਹੋ।

• ਹੁਕਮੀਆ ਵਾਕ

1. ਬੀ.ਏ ਕਲਾਸ ਦੇ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਖੇਡ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਜਾਣ।
2. ਅੱਜ ਆਪਾਂ ਪਾਠ ਨੰਬਰ ਨੌਂ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕਰਾਂਗੇ।
3. ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕਤਾਰਾਂ ਵਿਚ ਬੈਠਣ।
4. ਕਲਾਸਾਂ ਵਿਚੋਂ ਲਗਾਤਾਰ ਗ਼ੈਰ-ਹਾਜ਼ਰ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਨਾਂ ਕੱਟੇ ਜਾਣਗੇ।
5. ਪਰੀਖਿਆ ਦੇ ਫ਼ਾਰਮ ਭਰਨ ਦੀ ਆਖਰੀ ਤਾਰੀਕ ਕੱਲ੍ਹ ਤੱਕ ਹੈ।

ਨੋਟ: ਅਗਿਆ ਵਾਚੀ ਅਤੇ ਹੁਕਮੀਆ ਸਿੱਧੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਿਲੇਬਸ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਲੇਕਿਨ ਆਮ ਬੋਲ-ਚਾਲ ਦੇ ਪੱਧਰ ਉਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਾਕਾਂ ਦੀ ਵੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਆਮ ਬੋਲਚਾਲ ਦੇ ਨਮੂਨੇ ਸਿਰਫ ਉਦਾਹਰਨ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਅਧਿਆਪਕ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਅਜਿਹੀਆਂ ਹੋਰ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਰਾਹੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਾਕਾਂ ਵਿਚ ਵਾਧਾ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਅਜਿਹੇ ਵਾਕਾਂ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਅਖਬਾਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਵੀ ਜਾਂ ਸਾਹਿਤਕ ਪੁਸਤਕਾਂ (ਨਾਵਲ, ਕਹਾਣੀ, ਨਾਟਕ ਜਾਂ ਵਾਰਤਕ) ਵਿਚੋਂ ਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ।

4.4.2 ਦਫਤਰੀ ਵਰਤੋਂ ਵਾਲੇ ਵਾਕ ਲਿਖਣ ਦਾ ਅਭਿਆਸ

ਵਰਤਮਾਨ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਸਾਨੂੰ ਰੋਜ਼ਮਰਾ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਲਈ ਦਫਤਰਾਂ ਵਿਚ ਜਾਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ: ਬਿਜਲੀ ਘਰ, ਸਰਕਾਰੀ ਦਫਤਰ, ਪੋਸਟ ਆਫਿਸ, ਬੈਂਕ, ਕੋਰਟ, ਤਹਿਸੀਲ, ਪੁਲਿਸ ਚੌਕੀ, ਨਗਰ ਨਿਗਮ ਆਦਿ। ਦਫਤਰੀ ਕੰਮ-ਕਾਜ ਦੀ ਆਪਣੀ ਇਕ ਵੱਖਰੀ ਸ਼ੈਲੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਬਿਲਕੁੱਲ ਵੱਖਰੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਦਫਤਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵੀ ਕਹਿ ਸਕਦਾ ਹਾਂ।

ਬਿਜਲੀ ਮਹਿਕਮਾ

ਉਪਭੋਗਤਾ : ਸਰ, ਮੀਟਰ ਖਰਾਬ ਹੋਣ ਦੀ ਦਰਖਾਸਤ ਦੇਣੀ ਸੀ।
 ਦਫਤਰ : ਇਸ ਲਈ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੁਝ ਜਰੂਰੀ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਲੈ ਕੇ ਆਉਣੇ ਪੈਣੇ।
 ਉਪਭੋਗਤਾ : ਸਰ, ਮੈਂ ਉਹ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਆਇਆ ਹਾਂ।

ਪਟਵਾਰਖਾਨਾ

ਆਮ ਬੰਦਾ : ਸਰ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਘਰ ਦੇ ਨੰਬਰ ਚਾਹੀਦੇ ਸਨ।
 ਪਟਵਾਰੀ : ਕੀ ਕਰਨੇ ਐ ਤੁਸੀਂ ਘਰ ਦੇ ਨੰਬਰ?
 ਆਮ ਬੰਦਾ : ਮੈਂ ਘਰ ਉੱਤੇ ਬੈਂਕ ਲੋਨ ਲੈਣਾ ਹੈ।
 ਪਟਵਾਰੀ : ਇਸਦੀ ਪਹਿਲਾਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਤਹਿਸੀਲ ਵਿਚ ਫੀਸ ਭਰ ਕੇ ਆਉਣੀ ਪੈਣੀ ਹੈ।

ਪੁਲਿਸ ਚੌਕੀ:

ਸ਼੍ਰੀਮਾਨ ਜੀ, ਮੇਰਾ ਮੋਟਰ ਸਾਈਕਲ ਚੋਰੀ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ।

ਉਸ ਦੀ ਰਿਪੋਰਟ ਲਿਖਵਾਉਣੀ ਸੀ।

ਕਿਹੜੇ ਰੰਗ ਦਾ ਸੀ? ਤੁਹਾਡਾ ਮੋਟਰ ਸਾਈਕਲ?

ਸ਼੍ਰੀਮਾਨ ਜੀ, ਕਾਲੇ ਰੰਗ ਦਾ

ਮੇਟਰ ਸਾਈਕਲ ਦੀ ਆਰਸੀ ਹੈ, ਤੁਹਾਡੇ ਕੋਲ?

ਜੀ ਸ਼ੀਮਾਨ

ਬੈਂਕ:

ਖਪਤਕਾਰ : ਸਰ, ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਬਚਤ ਖਾਤਾ ਖੁਲਵਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ।

ਬੈਂਕ ਮੁਲਾਜ਼ਮ : ਕੀ ਤੁਹਾਡੇ ਕੋਲ ਲੋੜੀਂਦੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਕਾਗਜ਼ ਹਨ?

ਖਪਤਕਾਰ : ਜੀ ਸਰ, ਬਚਤ ਖਾਤਾ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਕਿੰਨੀ ਰਾਸ਼ੀ ਉਪਰ ਖੁੱਲ੍ਹ ਸਕਦਾ ਹੈ।

4.4.3 ਖਰੀਦੋ-ਫ਼ਰੋਖਤ ਵਾਲੇ ਵਾਕ ਲਿਖਣ ਦਾ ਅਭਿਆਸ

ਇਕ ਆਮ ਸਧਾਰਨ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਬਸਰ ਕਰਨ ਲਈ ਘਰ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਘਰ ਵਿਚ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਸਬਜ਼ੀ, ਫਲ, ਤਾਂ ਆਮ ਹੀ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਜਦਕਿ ਹਰ ਮਹੀਨੇ ਕਰਿਆਣੇ ਦੀ ਦੁਕਾਨ ਤੋਂ ਘਰ ਲਈ ਰਾਸ਼ਨ ਵੀ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਲੇਕਿਨ ਅਸੀਂ ਇਥੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਤੋਂ ਇਹ ਉਮੀਦ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਉਹ ਅਜਿਹੇ ਸਮਾਜਕ ਕਾਰਜ ਲਈ ਸੰਵਾਦ ਸਿਰਜੇ। ਅਸੀਂ ਇਸੇ ਮਕਸਦ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਹਿਤ ਕੁਝ ਸੰਵਾਦੀ ਨਮੂਨੇ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ:

ਰੋੜੀ ਜਾਂ ਦੁਕਾਨ ਤੋਂ ਫਲ ਸਬਜ਼ੀ ਖਰੀਦਣਾ:

ਤੇਰੀ, ਘਈਆ, ਕੀ ਰੇਟ ਹਨ?

ਦੇਵੇਂ ਸਬਜ਼ੀਆਂ 40 ਰੁਪਏ ਕਿਲੋ।

ਹੈਂ! ਇੰਨੀਆਂ ਮਹਿੰਗੀਆਂ ਕਿਉਂ ਭਾਈ?

ਕੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ?

ਬੇਮੋਸਮੇ ਮੀਂਹ ਨੇ ਫਸਲ ਦਾ ਬਹੁਤ ਭਾਰੀ ਨੁਕਸਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਜਿਸ ਕਰ ਕੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਸਬਜ਼ੀ ਮਹਿੰਗੀ ਲੱਗ ਰਹੀ ਹੈ।

ਰਾਸ਼ਨ ਦੀ ਦੁਕਾਨ ਉਪਰ:

ਇਕ ਕਿਲੋ ਦੇਸੀ ਖੰਡ, ਇਕ ਕਿਲੋ ਚਾਹ ਪੱਤੀ, ਇਕ ਕਿਲੋ ਚਾਵਲ, ਇਕ ਕਿਲੋ ਸਾਰੀਆਂ ਦਾਲਾਂ ਰਲੀਆਂ ਹੋਈਆਂ।

ਭਾਈ ਸੇਬ ਕੀ ਭਾਅ ਹਨ?

ਭੈਣ ਜੀ/ਸ਼ੀਮਾਨ ਜੀ 120 ਰੁਪਏ ਕਿਲੋ।

ਕੇਲੇ ਕੀ ਭਾਅ ਹਨ?

60 ਰੁਪਏ ਦਰਜਨ

ਅਜਿਹੇ ਵਾਕਾਂ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਅਪੂਰਨ ਵਾਕ ਵੀ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ।

ਇਸ ਪੱਧਰ ਉਪਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਮੁਤਾਬਕ ਅਜਿਹੇ ਹੋਰ ਵੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਵਾਕਾਂ ਦੇ ਨਵੇਂ ਸੰਵਾਦ ਬਣਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।

4.5 ਸ਼ੁੱਧ ਵਾਕ ਲਿਖਣ ਦਾ ਅਭਿਆਸ

ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਵਾਕ ਦੀ ਸਾਰਥਿਕਤਾ ਨਿਰਾਰਥਿਕਤਾ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਰਨ ਵਿਚ ਵਿਆਕਰਨਕ ਨਿਯਮਾਂ ਅਤੇ ਸਮਾਜਕ ਮੁਹਾਵਰੇ ਦੀ ਬਹੁਤ ਅਹਿਮ ਭੂਮਿਕਾ ਹੈ। ਇਸ ਪੱਖ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਵਾਕ ਦੇ ਸ਼ੁੱਧ ਜਾਂ ਅਸ਼ੁੱਧ ਉਚਾਰਨ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਕਰ ਕੇ ਦੇਖ ਦੇ ਹਾਂ;

- ਮੱਝਾਂ ਖੇਤ ਵਿਚ ਅੱਗ ਚਰ ਰਹੀਆਂ ਸਨ।

ਉਪਰੋਕਤ ਵਾਕ ਵਿਆਕਰਨਕ ਪੱਖੋਂ ਤਾਂ ਪੂਰਨ ਹੈ ਲੇਕਿਨ ਸਮਾਜਕ ਮੁਹਾਵਰੇ ਮੁਤਾਬਿਕ ਸਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ।

- ਮੱਝ ਖੇਤ ਵਿਚ ਘਾਹ ਤਾਂ ਚਰ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਅੱਗ ਨਹੀਂ।

ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਵਾਕ ਵਿਚ ਲਿੰਗ ਅਤੇ ਵਚਨ ਦੀ ਅਯੋਗ ਵਰਤੋਂ ਵੀ ਕਈ ਵਾਰ ਵਾਕ ਦੀ ਅਰਥ ਸਾਰਥਿਕਤਾ ਉਪਰ ਗਹਿਰਾ ਅਸਰ ਪਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੱਥ ਨੂੰ ਸਿੱਧ ਕਰਨ ਲਈ ਪਹਿਲਾਂ ਅਸੀਂ ਅਯੋਗ ਵਾਕਾਂ ਦੇ ਨਮੂਨੇ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਇਹ ਵਾਕ ਅਯੋਗ ਇਸ ਲਈ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਵਚਨ ਦੀ ਠੀਕ ਵਰਤੋਂ ਨਹੀਂ ਹੋਈ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਵਾਕਾਂ ਵਿਚ ਲਿੰਗ ਤੇ ਵਚਨ ਮੁਤਾਬਕ ਨਾਂਵ ਤੇ ਕਿਰਿਆ ਦੀ ਸਾਂਝ ਬਣਦੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਾਕਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਸਾਂਝ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਵਾਕ ਅਧੂਰੇ ਹਨ।

ਅਸ਼ੁੱਧ ਵਾਕਾਂ ਦੇ ਨਮੂਨੇ

1. ਕੁੜੀਆਂ ਕਲਾਸ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹ ਰਹੀ ਹੈ।
2. ਮੁੰਡੇ ਕਬੱਡੀ ਖੇਡਦੀਆਂ ਹਨ।
3. ਗਾਵਾਂ ਖੇਤ ਵਿਚ ਚਰ ਰਹੀ ਹੈ।
4. ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਭਰ ਗਈ ਹਨ।
5. ਮੈਥੋਂ ਹਣ ਤਰ ਨਹੀਂ ਹੈ ਰਹੀ।

ਸ਼ੁੱਧ ਵਾਕਾਂ ਦੇ ਨਮੂਨੇ

1. ਕੁੜੀਆਂ ਕਲਾਸ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹ ਰਹੀਆਂ ਹਨ।
2. ਮੁੰਡੇ ਕਬੱਡੀ ਖੇਡ ਰਹੇ ਹਨ।

3. ਗਾਵਾਂ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਚਰ ਰਹੀਆਂ ਹਨ।
4. ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਭਰ ਗਿਆ ਹੈ।
5. ਮੈਥੋਂ ਹੁਣ ਤੁਰਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਨੋਟ: ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕ ਲੇੜ ਮੁਤਾਬਕ ਅਸੁੱਧ ਅਤੇ ਸੁੱਧ ਵਾਕਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਵਾਧਾ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਸਾਰੰਸ਼

ਇਸ ਪਾਠ ਕ੍ਰਮ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਵਾਕ ਬੋਧ ਨੂੰ ਚਰਚਾ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਬਣਾਇਆ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਤੋਂ ਉਮੀਦ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਵਾਕ ਨਿਰਮਾਣ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਬਾਰੇ ਜਾਣ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਪਾਠ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਸਧਾਰਨ ਵਾਕ ਦੀ ਪਛਾਣ ਅਤੇ ਲਿਖਣ ਅਭਿਆਸ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਹਿਤ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਸਧਾਰਨ ਵਾਕਾਂ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਨਮੂਨੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਤੱਥ ਇਹ ਸਾਹਮਣੇ ਆਇਆ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਸਧਾਰਨ ਵਾਕਾਂ ਵਿਚ ਨਾਂਵ ਦੇ ਨਾਲ ਪੜਨਾਂਵ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ, ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ, ਸਬੰਧਕ ਅਤੇ ਕਿਰਿਆ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਤੋਂ ਉਮੀਦ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਇਸ ਨੂੰ ਅਧਾਰ ਬਣਾ ਕੇ ਹੋਰ ਵਾਕਾਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰੇ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਪ੍ਰਸ਼ਨਵਾਚੀ, ਨਾਂਹਵਾਚੀ ਵਾਕਾਂ ਬਾਰੇ ਮੁਢਲੀ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਹ ਤੱਥ ਉਭਰ ਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਇਆ ਹੈ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਵਾਂ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਦੇ ਵਾਕ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਕਾਰਜੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹਨ। ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਰਾਹੀਂ ਸਾਡਾ ਤਾਰਕਿਕ ਵਿਕਾਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਵਿਚ ਫਰਕ ਕਰਨਾ ਸਿੱਖਦੇ ਹਾਂ। ਇਹ ਸਥਾਨ ਬਾਰੇ ਵੀ ਸਾਨੂੰ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਨਾਂਹਵਾਚੀ ਵਾਕ ਵੀ ਸਾਡੇ ਵਿਚ ਤਾਰਕਿਕ ਬੁੱਧ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਅਜਿਹੇ ਵਾਕਾਂ ਸਦਕਾ ਅਸੀਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਜਵਾਬ ਦੇਣਾ ਸਿੱਖਦੇ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਇਹ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਆਮ ਬੋਲ-ਚਾਲ, ਦਫਤਰੀ ਅਤੇ ਖਰੀਦੋ-ਫਰੇਖਤ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਸੰਵਾਦਾਂ ਦੇ ਵੀ ਰੂ-ਬ-ਰੂ ਕਰਵਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਕੇਸ਼ਿਸ਼ ਇਹੀ ਹੈ ਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਅਜਿਹੇ ਸੰਵਾਦਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸਾਡੀ ਜੀਵਨ-ਸ਼ੈਲੀ ਨੂੰ ਪੂਰਨ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਮਝ ਲਵੇ। ਇਸ ਪਾਠ ਦੀ ਸਾਰਥਿਕਤਾ ਫਿਰ ਹੀ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜੇਕਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਵਾਕਾਂ ਨੂੰ ਸੁੱਧ ਰੂਪ ਵਿਚ ਲਿਖਣ ਦਾ ਅਭਿਆਸੀ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਸ ਨੁੱਕਤੇ ਦੀ ਸਿੱਧੀ ਲਈ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੂੰ ਸੁੱਧ ਲੇਖਣੀ ਦੇ ਵਿਭਿੰਨ ਪੱਖਾਂ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਅਭਿਆਸ ਲਈ ਪ੍ਰਸ਼ਨ

1. ਵਾਕ ਬਾਰੇ ਸੰਖੇਪ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿਓ।
2. ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਵੱਡੀ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਵਿਆਕਰਨਕ ਇਕਾਈ ਕਿਹੜੀ ਹੈ?
3. ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਸਧਾਰਨ ਵਾਕ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਕਰੋ।

4. ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਸਧਾਰਨ ਵਾਕ ਦੇ ਕ੍ਰਮ ਬਾਰੇ ਦਸੋ।
5. ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਸਧਾਰਨ ਵਾਕਾਂ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਦਸ ਨਮੂਨੇ ਪੇਸ਼ ਕਰੋ।
6. ਪ੍ਰਸ਼ਨਵਾਚੀ ਵਾਕ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿਓ।
7. ਪ੍ਰਸ਼ਨਵਾਚੀ ਸ਼ਬਦਾਂ (ਕੀ, ਕਿਉਂ, ਕਿਵੇਂ, ਕਿਹੜਾ, ਕਿਥੇ, ਕਦ, ਕਿਧਰ, ਕੌਣ, ਕਿਸ) ਨੂੰ ਅਧਾਰ ਬਣਾ ਕੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨਵਾਚੀ ਵਾਕਾਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰੋ।
8. ਨਾਹਵਾਚੀ ਤੱਤ (ਨਾ, ਨਾਹ ਅਤੇ ਨਹੀਂ) ਨੂੰ ਅਧਾਰ ਬਣਾ ਕੇ ਕੋਈ ਦਸ ਵਾਕ ਬਣਾਓ।
9. ਆਮ ਬੋਲ-ਚਾਲੀ ਸੰਵਾਦ ਦੇ ਦਸ ਵਾਕ ਲਿਖੋ।
10. ਕਿਸੇ ਵੀ ਦਫ਼ਤਰ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਕੋਈ ਦਸ ਵਾਕ ਲਿਖੋ।
11. ਖਰੀਦੇ ਫਰੇਖਤ ਸਬੰਧੀ ਕੋਈ ਦਸ ਵਾਕ ਲਿਖੋ।
12. ਅਸ਼ੁੱਧ ਵਾਕਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ੁੱਧ ਵਾਕਾਂ ਵਿਚ ਤਬਦੀਲ ਕਰੋ।

ਸਹਾਇਕ ਪੁਸਤਕ ਸੂਚੀ

- ਆਧੁਨਿਕ ਪੰਜਾਬੀ-ਵਿਆਕਰਨ ਅਤੇ ਲੇਖ ਰਚਨਾ ਪੰਜਾਬ ਸਕੂਲ ਸਿੱਖਿਆ ਬੋਰਡ, ਸਾਹਿਬਜਾਦਾ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨਗਰ, ਮੁਹਾਲੀ, 2019.
- ਹਰਕੀਰਤ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਗਿਆਨੀ ਲਾਲ ਸਿੰਘ, **ਕਾਲਜ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਆਕਰਨ**, ਪੰਜਾਬ ਸਟੇਟ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਟੈਕਸਟ ਬੁੱਕ ਬੋਰਡ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, 1980.
- ਸੰਧੂ, ਸਤਿਨਾਮ ਸਿੰਘ (ਡਾ.), **ਆਓ ਪੰਜਾਬੀ ਸਿਖੀਏ**, ਪਬਲਿਕੇਸ਼ਨ ਬਿਊਰੋ, ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ, 2009.
- ਸੰਧੂ, ਸਤਿਨਾਮ ਸਿੰਘ (ਡਾ.), **ਗੁਰਮੁਖੀ ਸਿੱਖੇ**, ਪਬਲਿਕੇਸ਼ਨ ਬਿਊਰੋ, ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ, 2011.
- ਦੁੱਗਲ, ਨਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, **ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਆਕਰਣ ਤੇ ਰਚਨਾਵਲੀ**, ਨਿਊ ਬੁੱਕ ਕੰਪਨੀ ਜਲੰਧਰ, 2009.
- **ਪੰਜਾਬੀ ਲਿਖਣਾ ਸਿੱਖੇ** (ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਮੇਟੀ, ਦਿੱਲੀ ਸਿੱਖ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਵੱਲੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕਾਇਦਾ), 2011.
- ਬਰਾੜ, ਬੂਟਾ ਸਿੰਘ, ਨਛੱਤਰ ਸਿੰਘ, **ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ, ਲਿਪੀ ਅਤੇ ਵਿਆਕਰਨ**, ਆਰਸੀ ਪਬਲੀਸ਼ਰਜ਼, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ, 2015.

2.1 ਪਾਠ ਦਾ ਉਦੇਸ਼

ਇਸ ਪਾਠ ਦਾ ਮੂਲ ਉਦੇਸ਼ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਸ਼ਬਦ ਬੋਧ ਦੀ ਸਮਝ ਵਿਕਸਤ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਇਸ ਮਨੋਰਥ ਹਿੱਤ ਹੀ ਇਸ ਭਾਗ ਦੀ ਰੂਪ-ਰੇਖਾ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ-ਜਿਵੇਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵਿਚ ਅੱਖਰ ਗਿਆਨ ਦੀ ਸਮਝ ਵਿਕਸਤ ਕਰੇਗਾ ਉਦੋਂ ਉਸ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ ਗਿਆਨ ਦੀ ਸਮਝ ਵਿਕਸਤ ਹੋਵੇਗੀ। ਇਸ ਲਈ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੂੰ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਰੂਪ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਬਿਨਾ ਲਗ ਵਾਲੇ, ਇਕ ਲਗ ਵਾਲੇ, ਦੋ ਲਗ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਦੋ ਤੋਂ ਵੱਧ ਲਗ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਅਤੇ ਲਿਖਣ ਅਭਿਆਸ ਕਰੇਗਾ। ਇਸ ਪਾਠ ਰਾਹੀਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਲਗਾਂ-ਮਾਤਰਾਵਾਂ ਦੀ ਸਹੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨੀ ਸਿੱਖ ਸਕਣਗੇ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਨਵੇਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਾਲ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸ਼ਬਦ ਭੰਡਾਰ ਵਿਚ ਵਾਧਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀਆਂ ਵਿਆਕਰਨਕ ਲਿੰਗ ਅਤੇ ਵਚਨ ਵੀ ਇਸੇ ਪਾਠ ਵਿਚ ਸਮਝਾਏ ਗਏ ਹਨ। ਪੰਜਾਬੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਰੂਪ-ਰਚਨਾ ਦੀ ਸਮਝ ਦੇਣ ਵਾਸਤੇ ਇਸੇ ਪਾਠ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਧਾਤੂ ਰੂਪਾਂ ਨਾਲ ਅਗੇਤਰ ਜਾਂ ਪਿਛੇਤਰ ਜੋੜਨ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਉਂਤਪਤੀ ਰਾਹੀਂ ਬਦਲਣ ਵਾਲੀਆਂ ਸ਼ਬਦ-ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਬਾਰੇ ਵੀ ਇਸੇ ਪਾਠ ਵਿਚ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

2.2 ਭੂਮਿਕਾ

ਕਿਸੇ ਵੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਅੱਖਰ ਗਿਆਨ ਹੋਣਾ, ਅਧੂਰਾ ਗਿਆਨ ਹੋਣ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਕਿਸੇ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਸ਼ਬਦ ਬੋਧ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਉਸ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚਲੇ ਅਰਥ ਬੋਧ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਜੁੜਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਸ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ, ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚਲੇ ਫਲਸਫੇ ਨੂੰ ਫੜਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸੇ ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਰੱਖਦਿਆਂ ਇਸ ਪਾਠ ਵਿਚ ਲਿਪੀ ਬੋਧ ਤੋਂ ਅਗਲੀ ਪੌੜੀ ਸ਼ਬਦ ਬੋਧ ਬਾਰੇ ਮੁਢਲੀ ਚਰਚਾ ਕਰਦਿਆਂ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਰੂਪਾਂ ਬਾਰੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।

